

RAST – L. XIII,
ŠT. 5 (83)
OKTOBER 2002

ISSN 0353-6750



R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

		str.	RAST št. 5 (83)
UVODNIK	Na štirih kolesih k samim sebi		Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	"Do tu od tam le pesem veže"	379	Ivan GREGORČIČ
	Izbrane pesmi	380	Janez KOLENC
	Skozi parfum goriš	386	David BEDRAČ
	O prepihu		
	Se v eno zapečeva		
	Bik, ki si mi ga podarila	387	
	Zadnja pesem zanjo		
	Sombrero	388	Tomaž HROVAT
	Zlati rezi konjev	390	Smiljan TROBIŠ
	Izvirček		
	Med narcisami na Golici		
	Glas iz semen zvezd	391	Ivan GREGORČIČ
Proza	Ujetost in iskanja	391	France REŽUN
	Skrunitve in bistrivitve	396	Ivan CIMERMAN
	Esej o smislu in uspehu	401	Cveto GRADIŠAR
KULTURA			
	Baltazarjev laboratorij	407	Branko JORDAN
	Samospoštovanje in samopodoba igralcev	408	Saša UCMAN
	Biblični motivi v poeziji Edvarda Kocbeka	416	Tomaž KONCILIJA
	Tri fare v Rosalnicah	428	Judita LUX in Robert PESKAR
	Telče 1252 – 2002	439	Marjeta BREGAR
	Dekan Anton Aleš in nadučitelj Matija		
	Bartel – semiška veljaka	449	Rozalija MOHAR
NAŠ GOST			
	Šel je popotnik – portret Marka Marina	453	Marko KAPUS
	Mitja Berce	470	Jure MIKUŽ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Problemi in cilji urejanja prostora in varstva okolja v dolenjski regiji	473	Jelka HUDOKLIN
ODMEVI IN ODZIVI			
	Spominski znamenj ali "kad seljak iz naopanke u cipele ..."	479	Stane GRANDA
	Takšnega avgusta pa še ne	481	Tomaž KONCILIJA
	Forma viva 2002	484	Katja CEGLAR
	Artotekin atelje na meji	486	Jožef VRŠČAJ
	Dan iz srečnih sanj	487	Barica SMOLE
	Ob razstavi ilustracij Kristine Krhin	488	Ivan GREGORČIČ
	Ignac Kamenik in Dolenjska založba	490	Franci ŠALI
	Slovenska osamosvojitve 1991	491	Stane GRANDA
	Ljubka Šorli za Dolenjce	492	Barica SMOLE
	Sprava in literatura	493	Tomaž KONCILIJA
	Gorjanski škrati med ljudmi	496	Franci ŠALI
GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO			
	Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (9)	499	Boris GOLEC
KRONIKA			
	Junij – avgust	507	Lidija MURN

NASLOVNICA – MITJA BERCE: Brez naslova (izrez), 1996, 220 x 150 cm, akril na platnu

VINJETE – LUCIJAN REŠČIČ: Variacije, 2002

NA ŠTIRIH KOLESIH K SAMIM SEBI



DOM
82
RAS



D2007/1948

Že dolgo nisem videl toliko jeznih obrazov, kot se jih je kremžilo za šipami avtomobilov, po polžje se premikajočih po novomeških cestah v jutranjih urah predzadnjega petka v septembru, ko so za cel dan zaprli Glavni trg, kjer so potekale različne prireditve, povezane z evropskim tednom mobilnosti in dnevom brez avtomobila (dan brez avtomobila z zaporo mestnih središč je bila sicer nedelja). Hvalevredna in pomembna pobuda, ki se je porodila iz zaskrbljenosti nad stanjem v razvitem urbaniziranem svetu, je bila v deželi na sončni strani Alp deležna skoraj popolne ignorance in kvečjemu še obilja kletvic. Slovenski teden mobilnosti, ko naj bi s premišljeno (ne)uporabo osebnega avtomobila odkrili čar kakovostnejšega življenja v mestih in prispevali zrnce k prizadevanjem za manj onesnaženo okolje, se je izkazal kot polomija, saj se običajni, "podivjani" prometni utrip slovenskih mest ni prav nič spremenil, dokler je bil odvisen od zavestnega ravnanja ljudi. Spremembe, in to bolj kaotične kot urejene, so prinesle le cestne zapore, se pravi prisila, ta pa je kot vedno naletela na nerazumevanje in jezo.

Še en lep dokaz, da se utečenih tokov življenja, pa naj bodo še tako zgrešeni, ne da spreminjati s prisilo! Z zaporami, lisicami, togimi predpisi in podobnim ne bo mogoče ljudem vsiliti, da bodo uporabljali avto na razumnejši ter zase in za okolje primernejši način. Res je, da je motorni promet velik onesnaževalec, eden glavnih krivcev za kisli dež in učinek tople grede, da posredno škodljivo vpliva na zdravje ljudi, da znižuje splošno kakovost življenja v mestih, vendar je za sodobnega človeka avto, naj nam je to prav ali ne, več kot samo prevozno sredstvo, več kot stvar osebnega prestiža, modnega izziva in še česa podobnega. Avto je udejvanjena svoboda gibanja in kot tak vtakan globoko v samorazumevanje sodobnika kot svobodnega bitja.

Zakaj človek gradi razumevanje samega sebe v odvisnosti od predmetov, zakaj se namesto v predmetni svet pri samopotrjevanju ne ozira v svet duhovnih vrednot? To je najbrž tisto vprašanje, na katerega bi morali poiskati odgovor, če hočemo, da bo naše vsakdanje ravnanje drugačno, kakovostnejše ter v zaresni prid nam in okolju, katerega sestavni del usodno smo.

Začnimo, denimo, s tem – pa nikaar vzeti zaključka uvodnika kot reklamo – da se nekoliko dlje pomudimo z branjem revije Rast!

Milan Markelj,
odgovorni urednik

MITJA BERCE



BREZ NASLOVA, 1992

mešana tehnika na lesu, 148 x 170 cm

Ivan Gregorčič “DO TU OD TAM LE PESEM VEŽE”

Ob 80-letnici pesnika in pisatelja Janeza Kolenca

Janez Kolenc je med besedno ustvarjajočimi na Dolenjskem ne le najstarejši, ampak tudi najplodnejši in (z)vrstno najbolj raznovrsten. To dejstvo potrjuje tudi hkratna napoved izida kar treh del v letošnjem, zanj jubilejnem letu, saj bo 23. oktobra dopolnil 80 let. Ta tri nova dela so satirično-utopični roman o nemoči sprave na Slovenskem *Vrnitev*, zbirka priložnostnih satiričnih pesniških odzivov na našo stvarnost (sproti objavljanih zlasti v Pavlihi in Dolenjskem listu) z naslovom *Nergaške in paberki* ter zbirka pesmi v prozi *Pojoča razmišljanja ali Žara sanj*. Prav vsa tri dela pomenijo (z)vrstno oziroma žanrsko širitev že doslej pestre zbirke njegovih del, ki obsega sedem pesniških listov,¹ osem pesniških zbirk,² en pesniški list³ in dve zbirki pesmi za otroke,⁴ satirično kratko prozo,⁵ roman,⁶ esejistična pričevanja in premišljevanja⁷ ter kratko prozo za otroke.⁸

Prvič se je s svojim delom oglasil v Domu in svetu (1943), nato v Zborniku Zimske pomoči (1944). Sledil je dolg javni molk, »povzročen« z njegovo vojno odisejajo, nato pa se je v šestdesetih letih začel najprej oglašati s satiričnimi pesmimi v Pavlihi, nadaljeval pa z objavami pesmi v Letnih poročilih Gimnazije Novo mesto, Dolenjskih razgledih in Samorastniški besedi, pozneje še v Rasti, Književnih listih, tržaški Mladiki in Zborniku Doma in sveta. V osemdesetih letih je začel – po lastnih besedah – »prazniti svojo zalogo v (največkrat) samozaložniških izdajah«.

Delo Janeza Kolenca je izrazito »avtobiografično«; v nekaterih predelih ima pomembno pričevanjsko vrednost. Izvir, iz katerega se napaja, so travmatična doživetja v otroštvu in mladosti, ki je zorela v vojnih protislovjih. Obe obdobji sta bili zaznamovani s smrtjo – otroštvo z materino in očetovo, vojna, zlasti njen konec, pa mu je – mladeniču – kazal tudi brezna njegovega lastnega konca.

Zdi se, kot da se Janez Kolenc stalno, kot v blodnjah, vrača v to travmatično preteklost, polno globokih živih ran, da bi se izčistil ob svetlikanju zaznane resnice, ki jo nato odlaga v besedo. Pri tem kot terapevt strastno grebe po sebi ter iz svojih izkušenj in videnj kriči po svetlejših horizontih družbene sedanosti in prihodnosti. Uporablja težke besede, ko govori o sprevrženosti politike, o ideoloških (in tudi literarnih) shemah, ki so preozke za življenje in posameznika. Programsko tako rekoč kot sveto časti besedo in lepoto ter prešernovsko kliče po njuni orfejski moči. Med književnostjo in življenjem postavlja enačaja; morda tudi zato njegova književna beseda pogosto učinkuje kot vulkanski izbruh, ki kot da je sam po sebi že dovolj poveden in učinkovit in zato ne rabi in ne trpi klesanja in brušenja.

Prav gotovo s svojo pisavo izrisuje svoj izraziti obraz, obraz pre-

1 Pesniški list (1985), Pozeba pomladi (1985), Vodnjak ob cesti (1985), Krik (1985), Močvirje (1986), Neizgorljivi pogledi (1987), V otrpli čas (1988)

2 Jesen viharnik (1991), Pogovor z mrtvimi (1992), Sredi vsega (1993), Pesem ubitega navčka (1994), Goreča sveča (1994), Žarčenja (1995), Most med nevidnima bregovima (1997), Svetloba pred nočjo (2000)

3 Živ, žav, da bo zdrav (1988)

4 V deveti deželi (1991), Otroštvo v srcu (1997)

5 Mikunda in Mikundiči (1997)

6 Čudna pota (1998)

7 Iskanje v blodnjah (1998), Odtisi na duši (2000)

8 Kurji Marko (1995)

močrtnega, a tudi donkihotsko protislovnega (kot je protislovno življenje samo?) iskalca svoje resnice v svojem času. Kot kamenček v zboru mnogobarvnih in polifonih glasov prispeva svojo dragoceno nianso k (pre)poznavanju izmuzljive resnice o motni reki življenja, ki nam sproti odteka.

Janezu Kolencu želimo, da bi še naprej viharno kljuboval sredi njenega vedno živega in kljub občutku nemoči, da bi ga usmerjal ali očistil, dragega mu toka.

V počastitev visokega življenjskega jubileja smo spletli »portretni« venček iz tišjih pesniških glasov, izbranih iz njegovih zadnjih osmih pesniških zbirk.

Janez Kolenc JAZ

*Kdo, kdo je stavec-bosopet fantič,
Začuden hkrati gledam dva privida.
In kdo je tista gnila gnida,
ki mora stražiti jo sam hudič?
In kdo Pavlihec tisti je norčav,
ki pesmi piše take, da se čudi
sam sebi, pa se mu pesem studi,
kot gnilo bi iz sebe v čas pljuval.
To jaz sem ... Ali kdo je tisti jaz?
Obrazov se prikaže tisočero
kot klovnov – z masko šeme čez obraz.
Kdo ta, ki s smrtjo je na zdravje pil
in trkal z njo pijan na tako vero,
da bolj ko davi, bolj je radoživ.*

NEKJE SREDI SVETA

*Nekje sredi sveta
živi čas čudežnega imena.
Tam vsaka steza
je kot sreča položena,
ki vodi od tod do ondod
in kamor pripelje, povsod
se paglavec podi,
ki zvezde in metulje lovi
in sonce v potoku
in mu od obzorja do obzorja
ves svet je, za njim so morja
skrivnosti.*

*Je senca sam sebe postal
in sam ne ve, morda iz groba je
vstal
nekje v neznanem.
In išče race, menke v potoku
in sebe vrh smrek in bukev
ves gubast v obraz in mrk, sivolas ...*

UTRINEK

*Nocoj sem hiša domača.
Kuhinja ... miza ... štedilnik ...
peč krušna in mati
hlebce prodaja.
Mačke in kure na pragu
in na dvorišču
očetov glas
se s konji zgovarja.
Pazi gleda in pričakuje.*

*Nocoj sem sveča nagrobna,
ki jim prižiga spomin
in sebe raztaplja.*

MIRNA TI DALJNA

*Blodim od hiše do hiše,
vrtnarim po zemlji,
hoste preletam,
za mano senca s prašnim pladnjem ceste,
Mirna, postajaš mi daljna.*

*Vračam se kot nočni metulj,
iščem poslednjo svetilko,
v meni zvoni
škrjančka še živi napev,
brez tebe bi utonil v brezglasje,
Mirna mi daljna.*

*Pred vsako hišo postavil
svojo sem senco,
nevidno, žarečo od sle,
na vsakem oknu razcvetel šopek spominov
in v vseh vratih prižgal
svoje oko.
Mirna mi daljna.*

*Mirna, materin grob si,
kliče po luči,
hoče še cvetja,
Mirna še moja.*

OB SVETEM GROBU

*Neskončen mir ... goreč v njem sončen žar,
šumenje bilk in trav, drget gozdov,
v zvoniku krik postovk in ure udar,
nikogar ni, le mir gozdov in zid
in ti, Nevidna, ki te čuti sin,
ki sem zablodil, truden je vsega,
brez želj, veselja in brez bolečin,
in blodi med grobovi kot privid.*

*Tvoj grob molči ... Ves svež še, kakor lice
bilo je tvoje ... Rože iz oči
rasto?... Utrip srca je spev gredice
nad tabo, ki jo veter valovi?*

*Nebes prostran in sonce in grobovi,
trepet žarkovja, grlice šepet
nekje v drevesu ... v daljavi pa gozdovi,
med polji med razori stopa kmet
in seme, s sončnim žarkom osvetljeno,
v vabeče brazde seje ... "Pojdi, sin,
v življenje ..." slišim pritajeno,
vzdih groba spaja z vriskom se višin ...*

JAZ SEM KMET

*Jaz sem kmet ...
Sejem zvezde in rože po travnikih,
z vetrovi vozim vozove svojih želja,
dom mi je hosta in v njej sorodstvo
od ptic in praproti do mogočnega hrasta.
Trta mi je ljubica in da od jeze vzkipi,
jablani le pomižiknem, hruška napne se,
češnja zardi ...*

O to moje življenje ...

*Včasih premoti nas kdo s sekiro in žago,
takrat vse zaječi in od šoje do smrekove sence
vse moli ...*

*Vozim se z žarki do sonca in dalj.
V vetrovih poslušam zvonove neznanih dežela,
v napevu gozdov poslušam Življenje, ki poje
času in neskončnosti, trenutku in večnosti ...*

*Jaz sem kmet ... Sejem svojo kri
in žanjem svoje življenje ...*

V OPOJU

*Opijanila me je luna,
opila za mizo neba
s tišino želja ...*

*Opotekam se med vejami muževnih dreves
in iščem samega sebe
v gozdu želja.*

*ki vse vidi, vse vonja, otiplje,
sluti in žanje
v mrtvih in živih.*

*Preveč vino zori,
preveč prsi trav so kipeče.*

*Zato sem postal muzikant,
da se na plesu kamen vrti,
da se zvezda smeje.*

*Luna, še eno majoliko tišine,
da se bo slišalo najtišje,
najskrivnostnejše, pritajeno ...*

V SKROVNICI

Milanu Dodiču

*V zidanici. Poltema.
Preša, ki je že vrgla tropine v smeti.
Čaka v kotu,
da naslednjemu življenju
stisne kri.
Čakam gosta.
Poln vrč ga čaka.
Mrak poseda po stenah in pričakuje.
Mrak šepeče spomine.
Vsak opojno vabi za seboj.
Mrak že pije –
iz preteklosti opoj.*

*Sod spominov je ostal.
V zidanični molk zaprt,
čaka, da izprazni ga pijanec,
na boleost oprt.
S senco pijem – gostom,
trkava s kozarci – srci,
eks, na zdravje, Milan,
na vseh vrst mrličev!*

BOC

I.

*Živel nekoč je črni Boc,
nihče nikdar ga videl ni,
iz grmov vseh in iz teme
njegove zrle so oči.
Na lepo rožnato mladost
pepel strahu je Boc sejal,
povsod je bil, nikjer ni bil,
največkrat zrastel je iz tal.
Bil pravljica je mladih dni,
žal pravljic starost ne pozna.*

*In Boc resnično zdaj živi,
vampirsko grize in sesa.*

2.

*Mrki jastreb išče ptico
v kopastih čeréh,
burja tuli v golih vejah
kakor sovin smeh.
Črna misel po grobovih
žge se v lučke soj,
z mrličí v svojih rovih
hočejo z življenjem boj.
Za devetimi gorami
se nekdo reži,
da šklepečejo grobovi
z gnilimi zobmi.*

VEČER JE SPET TU

*Večer je spet tu. In čakam.
Kaj, sam ne vem.
Zagrnil sem okno in se pogreznil
v molk, ki me obdaja.
Spomini prihajajo. Pode se kakor otroci
po trati in mečejo žogo mladosti.
In zunaj zavija burja. Radio tuli
gesla sovraštva in sle po oblasti.
A v meni mir;
ki me poljublja in spaja z neskončnostjo.
Nič mi ni žal ... ne za temnice,
v njih sem uši, stenice, podgane spoznal.
Nasmeh mi ustnice boža
in noč je že tu
in čutim, da sem z nasmehom
novo zvezdo za v dalje prižgal.*

VEČER

*Brezmejna samota je v meni in vsenaokoli ...
Sem zdaj in me nikoli ne bo ...
In skozi okna se vzpenja in seda kraj mize,
dehti, kot da v dihu prinaša vonjave
od skal in od host, od nemih gora.
Polaga na mizo
in se zaiskri kot vaza lepote in misli
in čudne toplote
in včasih čudno vztrepče,
kot da nemir bi iz sveče
iskal
rože za senco krste.*

Janez Kolenc

* Zadnja pesem iz ciklusa Zapiski iz
bolniške sobe št. 13, posvečenega dr.
Janezu Kramarju.

NA PRAGU*

*Na pragu čakam ...
Iz brezčasovja ura kaže spet – devet.
In hči, a nova hči, se prismeji,
in ženi, novi ženi, glas drhti,
prijatelj, čisto drug, me z avtom čaka,
kot da Pomlad me pelje v svatovanje.
Po ulicah, ljudje in mesto, vse je novo,
in manem si oči: kaj sem od mrtvih vstal,
da svet, ljudi na novo bi spoznal?
In da doma ne bilo bi dreves,
z modrostjo v zemlji,
priprtih še očes nestrpno čakajočih,
ne bi spoznal te, dom ...*

*In pada, pada, pada sneg
kot belo cvetje,
da vse zabriše ...
Tako življenje novo se začne?
Nebo je niže, naokrog
globoko, tiše.
Strmim in v dnu globin
od radosti za novo se rodim.*

JE, JE DEŽELA

Kajetanu Koviču

*Je, je dežela,
kjer nič ne mine,
ki se je vzpela
iz dna tišine.*

*V neznatnem morju,
ki še kipi,
da na obzorju
nov svet vzdrhti.*

*Tam cvete roža,
ki dušo mami,
in veter boža
s srca rokami.*

*Do tu od tam
le pesem veže,
ko Pesnik sam
daritvi streže.*



David Bedrač

SKOZI PARFUM GORIŠ

(neznani pesnici)

*Skozi parfum goriš,
vsakič ko prideš na avtobus.*

*Prislonil bi se nate
in se napel čez tvojo mlado jelenjo kožo,
zato te vprašam:
Čigave so ustnice?
Čigave roke?
Kdo ti je podaril oči?
Kako naj te pretopim v zvok?*

*Potem izstopiš,
jaz pa vem: v sredo, ob štirih, na istem avtobusu.*

O PREPIHU

(neznani pesnici)

*Kakor konja, ki ju je vrglo iz okna
in zdaj jezdit mimo,
kakor konja, ki se zaženeta skozi steklo
in ga s kopiti drobita,
ki nosita titansko grivo,
ki minirata tračnice in pihata železo fužin,
ki sta razbeljena in žareča,
tako silna sva,
tako silna na poti,
kjer nekomu pravkar pristaja letalo v srce,
tako silna sva, ko si odpirava obraze,
okna v njih, vrata na široko,
tako silna, ko zrušiva notranjo hišo,
kamin, skladnost strehe in neba,
ko zminirava vse line, dimnike, sobe in postelje,
in potem ko sva največji prepih v vsem vesolju,
ko sva najmočnejša in najtesnejša,
se mi zdijo gumbi najin角度 tako majhni in tako nebogljani.*

SE V ENO ZAPEČEVA

(neznani pesnici)

*Ko padeš iz črk, ti zrasede vzvalovljeni tiger na hrbtu,
velika korala, ki se je ljubila že s stotisočimi ženskami,
korala, ostra in diamantna, in morje, ki leze v kosti,
da je človek razburkan, in telo – zvezdna drobtina,
ki za trenutek postoji v zasončju, nato pade na zemljo in zapišem:
dvakrat si me zapeljala – z gibom najprej, nato z besedo,
dvakrat sem domoval v tebi, dvakrat izgoreval,
z vse manjšim očesom,
z vse večjim pogledom,
z vse širšo sliko sveta,
tu galeb, tam ladja, tu v pečino zažrta sol,
ki se skrči v vesolje ženske,
in ko ta stopi čez rob, na čeri pesmi,
v kozmično pravilo črk,
ko pride, kakor vroča žleza sonca,
se sprimeva in za vselej v eno zapečeva.*

BIK, KI SI MI GA PODARILA

(neznani pesnici)

Nocoj še vedno berem.

*Berem s tvojim bikom, ki si mi ga zasejala v čelo,
z bikom, ki me je razpilil,
in postal sem bučni slap, ki pljuska.*

*Nikoli ne počivam, nikoli več nočem spati,
ker spati pomeni izgubljati se nekje,
nekje skozi vodo in fosfor, skozi lično piko,
izgubljati težnost in grlo nekam pod pulover,
in potem postaneš brezglasnež.*

*Nikoli več se ne zatisnem v veke,
raje ti grem z roko po obrazu, z dlanjo po papirju,
da bi vsaj malo dosegel vse naskončne hodnike,
ki si jih zapisala v pesem,
da bi vsaj drobec ujel in košček.*

*Nikoli več nočem spati,
vedno bom tu in buden, z bikom v sebi, ki si mi ga dala,
ker spati nima smeri, kakor je tudi tvoje pesmi nimajo:
lahko jih bereš od zahoda proti vzhodu,
od severa proti jugu ali obratno,
lahko z nogami kvišku ali z zaprtimi očmi.*

Jaz, naivnež, pa sem v tebi iskal smer!

ZADNJA PESEM ZANJO

(neznani pesnici)

*Kadar se zbudim, mi veke prelista jutro,
in znotraj, v oko je speljana cesta,
avtobus na njej, s katerim si se odpeljala,
postaja, ki me je suvala v hrbet,
ko sem samo stal na mestu,
in ti, z nemim pogledom, prislonjena na šipo.*

*Nekdo nama je govoril, da tega ne smeva,
da morava prekiniti pot, jo zaključiti tu in začeti tam,
da ne smeva dovoliti, da bi se pesmi kar tako razsipale kot jesenski
listavci,
ne smeva dovoliti, da bi jih nebo pohodilo s težo,
da bi jih povozil dež in zemlja bi jih potegnila vase.*

*Pa vendar nič. Samo stal sem in ti, prislonjena na šipo,
in Nikoli več, ki se še vedno vleče vzdolž ceste.*

Popoldanski nalič

*Piš vetra in debele kaplje; iznenada
se razredči popoldneva sparina.
Motni glavi bo treba dati aspirina,
nizek pritisk z gotovostjo prevlada.*

*Zrak dobi značilni vonj po prahu,
z razgretih tal se dvigajo meglice.
V daljavi grom, utihnejo še ptice.
Podobe vojne blede v almanahu.*

*Nekoč si mnogo bolje znal opazovati
vse te reči in drobcene fineše.
Mnogo bolje, tako težko si je priznati.*

*Opazil ljubke gibe stevardese ...
Zdaj te čakajo topli copati,
fotelj, na oknih in na duši pa zavese.*

Rana

*Visi v zraku in očem je skrito.
Žal ni v tvojem vidnem polju, draga.
Visi boleče, kot na križ pribito,
z žebli, skovanimi od vraga.*

*Visi nad nama kakor giljotina,
ki komaj čaka, da krvavi rabelj
vrvi prereže. Iz ust se mu cedi že slina:
ubit! kar ni poklano od sovražnih sabelj.*

*Visi nad nama, kakor strašna nema rana –
odprta zeva in pogled zastira.
Čeprav iz nje ne pride niti kaplja,*

*se pot navzgor v nji globini utaplja.
Mar res ne vidiš, se ti le upira?
Odtod ne prideš nepoškodovana.*

Čisti Nič

*Zdaj rajši nekaj bi o čistem Niču.
Nekaj brez tegob in kar v tri krasne.
Mogoče o na češnji glasnem ptiču,
kakšno malenkost, še preden muza ugasne.*

*Zdaj rajši rimal bi na kakšno drugo,
brez Vrednosti, proč tokrat z navlako
romantike, ki vodi v pogubo,
lahkotnost transformira v golo tlako.*

*Res ne bi o požrtem cianidu,
o sladici, ki sem jo bil postrežen,
zaradi nje nakrhanem libidu,*

*zaradi nje v dveh gubah ves betežen.
Res ne bi več o majastem prividu.
Res raje bi bil nov in tih in nežen.*

Odprto morje

*V vratni žili strahovito kri nabija.
Natančno nagovarja pevec iz ozadja.
Vse skupaj zglada kot neskončna onanija,
zaciklan krog notranjega neskladja.*

*Pozorno stkana, komaj slutena mandala,
le prah spomina za teboj ostaja.
Bržčas je videti ni hotela niti znala ...
Noč je nemirna, v daljavi besno pes zalaja.*

*Ne slutiš, da vztrajno pluješ na
odprto morje? Obrise izgublja obala,
ločnica med kopnim in nebom izginja.*

*Tvoj glas se v grčanje izpreminja.
Ni je zvezde, ki bi barki pot kazala,
ni poti, je le pretrgan pletež koreninja.*

Čebelnjak

*Sonce v megli – blede krogla;
toliko, da jo je slutiti.
Čemimo v betonskih čebelnjakih skriti.
Veter vleče okrog vogla.*

*Na divanu, po obedu (pražen krompir, pečenka), v dremavici
rojeva se sladak privid:
nekje drugje, nekoč ... Ona (kdo le?), satje in ne ta vlažni zid.
In razbije se privid, ko spahne se po kavici.*

*Že se mrači. Frajtonerica iz sosedovega panja.
Že se tope sveta konture.
Počasi drse popoldanske ure.
Diapozitivi brezciljnega popotovanja.*



Smiljan Trobiš

ZLATI REZI KONJEV

*Kot oblaki lahko poletijo čez ovire
- znamenja naravnih vsepresegačih sil –
kakor misel, prerojena z močjo nevidnih kril,
premagujejo temo in trgajo vezi in zemeljske okvire.*

*Obljubljajo, da bomo z njimi poleteli
čez travnate poljane prek zavitih stez,
naravnost našli pot do cilja, kar počez,
da bomo lahki se, nevezani, v svobodo ujeli.*

*Na meji med resničnostjo in njihovim pogumom,
med močjo, ki premaguje težo in temo vezi,
in sanjami, ki v njih naš duh živi in hrepeni,
s težo, dvomom in čakanjem, zaupanjem in sumom.*

*Jantarno ujeti čas je vklesal njihove poteze,
gibe, ki so lastni le sproščeni skritosti moči,
dihe, ki v mirovanju prosijo ljubezni,
v galopu pa vedutam gozda podarijo zlate reze,*

Izbrane iz trenutkov, ki bodo ostali nam in večnosti ...

IZVIRČEK

*Voda pada.
V zeleni zemlji
čisti kamni migotajo.
Sneg vsenaokrog.
Mrzli curek pere gozd
in se izgublja vanj.
Tvoj obraz, brez oči, brez ustnic,
in lasje, kjer pada voda.
Okrogli kamen, mehak od sanj,
kot privid, kot misel, kot spomin.
Ti v izviru. Zabrisana podoba,
obraz z onega sveta.
Ne vem več, kdo si,
le tvoj obraz v lepoti
obtožuje in žubori.*

MED NARCISAMI NA GOLICI

*Pot se vije med oblaki belimi
in z belimi cvetovi je posut pogled,
tu je nov in lep, drugačen svet,
med snežinkami z neba ospelimi.*

*Blesk beline objamejo oči,
v duši temno se v svetlo spremeni,
ogenj tleči v meni pogori
in združi se z oblaki belimi.*

*Moč globin poljubi rože moje,
se iz slutnje v tiho željo prerodi,
v meni bela, bela roža se rodi.*

*Pot se vije zdaj med rožo in rožo,
in ne vem več, če sem roža ali oblak,
ali belina, ki jo v duši nosi človek vsak ...*

LITERATURA

Rast 5 / 2002

Ivan Gregorčič GLAS IZ SEMEN ZVEZD

Francetu Režunu

*Line sinjin
z usti višin
pijejo
dozorele
oblake.*

*Vetrovi
z nogami trav
begajo
prek
skrčenih planjav.*

*Drevesa
se brez telesa
pojoč
umikajo
v zaklonišča
bližin.*

*Krhka nitka
glasu
prši mir
iz vitic svetlobe,
iz korenin daljav,
iz semen zvezd.*

13. avgusta 2002.

ko smo v Trebnjem pospremili Franceta Režuna na zadnji poti.

**France Režun
1926 – 2002**

UJETOSTI IN ISKANJA

Potem ko sem na obalah novih svetov pel slavospev Naravi in mi je nazadnje zmanjkalo besed, me je Neznanka spet pregnetla in me popolnoma vrnila sebi. Sprememba je bila nenadna in neznanska: vse line mojih čutov so se zaprle, vsa obzorja neskončne kletke so ugasnila in ves zunanji svet je razpadel. Najprej me je zagrnila tema, ki pa se je kmalu razblinila, za njo me je objela zelo nežna svetloba in me napolnila z nenavadnim razkošjem vedenja. In šele v tej svetlobi sem prvič in razločneje zagledal tudi svojo pot, njeno ujetost in njeno neizmerno prizadevanje, da odkrije svoj smoter.

IN VEDEL SEM

Bil sem od vseh nezačetkov.

Bil sem v prosojnih tiščinah zvezd, v globinah luči in teme, v koreninah časa in brezkončnosti, v verigah vzrokov in posledic, v neizmernosti snovanj neznanega, v Niču in vseh breznih njegove samote.

Bil sem v mukah rojstev, ki so zbudila galaksije, sonca, planete in ognjene zublje, kamor so prsti časa tkali gore in rojevali kamne.

LITERATURA

Rast 5 / 2002

Bil sem v morjih, v viharjih neurij, v modrini neba in temah noči, v razcvetanju rož, v šumenju trav, v zorenju žit, v lakoti plazilcev in v vseh bitjih, ki so vzplamtevala in ugašala vse do prihoda človeka.

Bil sem v vseh svetovih in življenjih, čeprav nisem vedel zanje in ne za bolečine, hotenja in volje, ki so morale biti, da sem lahko prišel.

Bil sem neizmerno zgubljen in razsejan v prostor in čas, toda ne dovolj, da me ne bi Neznanka razbrala in zbrala iz vseh prisotnosti v stvareh in me vsadila v moj načrt, zasnovan v njeni zavesti.

Bil sem v hišah prednikov in na vseh njihovih poteh in prizadevanjih.

Bil sem v votlinah med lovci, na pohodih skozi goščave in strahove moči, v stepah in savanah, v prisluškovanju plena in begu čred, v sovraštvu in radostih, v snovanju načrtov, upanju in strahu, v krikih sovražnikov in krutosti zmagovalcev, v nebogljenosti ranjenih in nemoči umirajočih, med ljudožerci, v žročih in požrtih, v ubijalcih in ubitih, v zmagoslavju plesov in grozi obsojenih, med graditelji in plenilci, v dvoranah kraljev in na galejah med sužnji, na dvorih knezov in po kočah tlačanov, v templjih in na grmadah, v katedralah in ječah, med zločinci in svetniki, v slavohlepju in ponižnosti, v vseh varovanjih, spoznanjih in zmotah, darovalec in žrtev, iskalec in kažipot ...,

iz roda v rod,

skozi vsa semena življenj, skozi vse strasti in razmišljanja, v snovanju dobrega in zla, v podobah pekla in nebes ..., vse do mojih semen, da sem lahko vzklik kot dedič, ustvarjalec in ujetnik sveta.

Bil sem v vseh navadah, v prvih korakih otrok, v utrujenosti starcev, v sanjah, pogledih in začudenjih in v vseh opravkih, ki so vznikali iz izkušenj, da je lahko raslo zavedanje, da so obzorja postajala večja in pogledi še bolj radovedni.

Bil sem v snovanju in spreminjanju vseh zavesti in hotenj, da so lahko nastali hrami moje zavesti že takrat, ko me še ni bilo, čeprav so semena nosila že vso mojo podobo.

Bil sem graditelj, ki ne ve zase, ne za načrt in smoter svojega prizadevanja, dokler se nisem zbral ves in dovolj, da so me lahko našle barve, vonji in okusi, občutenja in glasovi in me vtkali v življenje, drugačno od vseh prejšnjih, kajti v njem sem se prvič občutil, videl in slišal.

Zdaj sem vedel za stvari okoli sebe, čeprav samo za delček neizmernosti Celote, ki je prihajala vame s pogledi, poslušanjem in objemi in me od trenutka do trenutka, skozi dneve in noči, skozi letne čase, skozi mojo rast in zorenje bogatila, pri tem pa vedno večja in bogatejša ostala neizčrpna, da bi jo videl Vso in da bi se našel v njej s svojim pomenom.

In stvari so me gradile z glasovi in molkom, svetlobo in temo, ne-prodirnostjo in praznino, velikostjo in majhnostjo, hojo in letenjem, bližino in oddaljenostjo, nežnostjo in bolečino ... in s prinašanjem včeraj, danes in jutri.

Nastajala so drevesa, trave, rože z razcvetanjem in umiranjem, ptice v letu, neutrudnost mravelj, renčanje lakote, iskrost konj, iskanje lisic, bela stebila brez in še neizmerno drugih podob, ki sem jih moral ustvariti, da so lahko napolnile mojo zavest in da je lahko zavest gradila strah, pogum, radost, bolečino, ljubezen in hrepenenje, brezup nevedenja, pa spet nove radovednosti in hotenja, dovolj zbujena za še večje daljave.

Tako sem postal vzrok in posledica, preteklost, sedanjost in pri-

hodnost hkrati, postal sem življenje, ki ve zase, čeprav brez vednosti o vedenju in njegovem izvoru.

Postal sem rast in spreminjanje, ki vsak trenutek ustvarja zavest z jemanjem Vsemu, da lahko vrača oddaljenostim bližino in da stvari ne ostanejo v samoti.

Zato segajo tudi korenine želja, pogledov, dejanj, obnašanj in vsega, kar rojeva življenje, do poslednjih in najbolj skritih globin Biti.

Moja rast in razpredanje v življenje je jemanje soncu in vsemu, kar se hrani z njim in sokovi zemlje.

Gradijo me viharji njegove luči, tople dlani vetrov, plime in globine oceanov, oblaki in nevihte, reke in povodnji, drevesa in trave ... gradijo me vse stvari, ki spreminjajo darove sonca, da jih morem sprejeti.

Gradijo me kamni in njihova samota, žeje in bogastva prsti, lakota korenin in naponi dreves, zelene strasti in hotenja listov, snovanja in spreminjanja, vonji cvetov, nemir zorenja, semena in plodovi, klici zveri, nagoni in parjenja, beg in vračanje, razdajanja in jemanja ...

Moja rast je pretakanje skozi vsa bitja, ki so prihajala in odhajala, neizmerno sama, a hkrati nerazdružljivo ujeta druga v drugo.

Ujet sem v življenje kakor drevo, ki ne more ustaviti svoje rasti, ne ubežati koreninam in oditi z oblaki, kakor ptica, ki ne more leteti brez prostora, kakor cvet, ki mu sonce in čas zbirata barve, kakor razcvetanje v pomlad, zorenje v poletje, umiranje v jesen, kakor dan v noč, kakor senca v luč in pesem v melodijo, kakor seme v preteklost in prihodnost, kakor kaplja v morje ...

in še mnogo bolj.

Ujet sem v vse ljudi in vse zapletenosti in prepletenosti in navzkrižja sveta:

v pričakovanja in obup, v hrup strojev in molk vesti, v udobje in lakoto, v vrvež mest in samote severa, v zmagoslavje znanosti in vraževerja, v zastrupljanje studentev in razdiranja misli, v ohromelost sanj in kritike nasilja, v oživljanje mrtvih in kontracepcijo, v ubijanje duš in snovanje robotov, v atomsko bombo in molitve, v računalnike in nepismenost, v nasilje svobode in svobodo nasilja, v pepel Hirošime in Vietnam, v homo sapiensa in zver, v ječe spominov in breme hrepenenj, v osvajanje vesolja in skrivnosti Niča ... ujet sem v vso preteklost in vso prihodnost.

Moja zavest je stkana iz vsega in išče svoje dele.

Moja zavest je kakor cvetoč travnik, kjer so zbrane vse barve, vonji, hotenja in spreminjanja, kakor sonce, ki spravlja negibnost v življenje, kakor reka, kjer se v mesečini ogledujejo zvezde, drevesa in oblaki,

v njej so vse stvari, ki so jih stkali pogledi, prinašali glasovi in razbirali vonji, v njej je govorica vsega sveta, ki kakor slap dere skozi okna in vrata moje hiše.

Moja zavest je križišče vseh poti, kjer se srečujejo in najdejo brezupno zgubljeni delci, da lahko slišijo svoj odmev.

V njej se iz molka rode besede, iz nezavedanja zavedanje, v njej doživetja postanejo spomin, pogledi stvari in glasovi pesem.

Moja zavest je kakor zemlja, kakor topla zorana njiva, ki iz semen Biti prebujata vse neskončne podobe njene rasti.

Moja zavest je ves svet, ki sem ga odkril, zbran iz oddaljenosti v bližino. Brez nje sem molk, tema, negibnost in neobčutljivost, brez nje sem okostje, spleteno iz Niča in nezavedanja preveč razsute gmote,

brez nje se vsi moji deli zgube in ne vedo ničesar več kaj jim je storiti, da bi lahko še slišal en sam glas ali še enkrat uzrl sij zvezd.

Iščem svoje dele, vsajene v nedoumljivo naravo Celote, da bi odkril svoj načrt in korenine svoje podobe.

Iščem zgradbo in izvire misli, studence želja, hrame spomina, stebre upanja, globine volje in začetke zavesti, zbudjene iz neobčutljive in nezavestne gmote, ki o sebi še ničesar ne ve, pa vendar že snuje načrt za svoje odkritje, iščem ujetost v števila, sile in sisteme, ki nastajajo in presihajo ob sleherni moji misli.

Iščem začetke sveta, a ga, ujetega v nezačetek in sleherni trenutek potopljen vanj, ne morem odkriti, iščem razliko s svetom in znova odkrivam samo Eno z različnim videzom: nezavedanje v zavedanju in zavedanje v nezavedanju.

Iščem predzavest moji zavesti, da ne bi ostal nesmisel in zmeda lastnega iskanja, iščem pretakanje zvezd v govoricci sveta, iščem gibanja in spreminjanja, ki razdirajo kamne v nemir rasti, pomladni veter v zaljubljenost dekleta, ogenj sonca v let ptice, vonje cvetja v nagone metuljev in vzletanje čebel, sence noči v strah in osamljenost ...

Iščem sile, ki so zlomile negibnost in pognale v kroženja sonca in planete, iščem zakone, ki o sebi ne vedo ničesar, pa vendarle vsak hip gradijo svet in določajo pota galaksijam in atomom.

Iščem pravzrok in njegove smotre, iščem naravo nasprotij, ujetost nasprotij v harmonijo in harmonije v nasprotja.

Iščem oddaljenosti zvezd in globine morij v zvokih Beethovna, zgradbo lakote v zobeh revolucij, počasnost dinosavrov v sencah katedral, vztrajnost obupa v barvah severnih morij, modrost Salomona v karavanah zmot in porazov, nezavedanje težnosti v uporih prostornin, ljubezen Romea in Julije v plimah vetrov, plašnost ptic v nasilju glasov, nemoč svobode v ukazih nujnosti, nebogljenost reda v neukročenosti nasilja in slučajev.

Iščem korenine Celote, vsajene v Neznano, ki s svojimi sokovi hranijo in prebujajo v rast sleherni del sveta.

Moje iskanje je krik sveta, ki išče odmev, da ne bi ostal neodkritost, moje iskanje je samozavedanje sveta, ki se dosega in raste iz svoje lastne luči in je hkrati svetilka in tema, ki jo razsvetljuje.

Šel sem v vse prostore svojega doma, da bi odkril Njegov načrt in skrivnost bližine in oddaljenosti.

Šel sem v nemir krvi, v radovednost pogledov, v shrambe spomina, v krhkost upanj, v zven bolečine, v neukročenost hotenja, v oboke in valovanja glasov, na obale misli, na stolpe zavedanja, v utrujenosti potrpežljivosti, v tihe izbe sanj, v mrak pozabljenja, v neprodornost besed, v prepletenost korakov, v labirinte želja, v nepremagljivost nagonov, v odpornost sovraštva ...

Šel sem v dopolnjevanje vseh delov in delitev bremen, ki so nastala z različnostjo in bližino.

Šel sem v neuničljivost hotenja, ki v slehernem bitju združuje načrte Celote, da lahko nastanejo življenja in da njihove korenine nikoli ne usahnejo.

Šel sem v Eno, ki iz raznolikosti enotnosti ustvarja vedno nova razpoloženja.

Šel sem v zaklenjenost vseh trenutkov in vseh prostorov v nečas in neprostor, kjer komaj še slutim začetek.

Šel sem vedno dlje, v vedno večja prostranstva svojega doma in nikoli nisem prišel do konca. In izgubil sem se pred neodkrito naravo

svoje lastne podobe.

Potem sem se nekega dne napotil v vse kraje sveta, da bi se poiskal. Našel sem se povsod, kjerkoli sem hotel. In ker sem bil povsod, se tudi vrniti nisem več mogel.

Takrat je razpadel tudi ves spomin na prehojeno pot in ujet v najbolj nežne kristale tišine in v prosojno sinjino zvezdnih morij, sem odšel še v poslednje izbe brezkončnosti, da jih naselim in napolnim s svojim nemirom in radovednostjo.

Razdril sem lupino časa in odrinil zastore prostora. Pred seboj sem zagledal svetilko. Prišel sem bližje in v svetilki spoznal spet sebe. In spet sem bil ujetnik Neznanke, kajti krog, ki sem ga razsvetljeval, je bil v primerjavi z nevidnim zelo majhen.

Zdaj sem vedel, da izbe brezkončnosti lahko sprejmejo še več stvari, kot smo jih utegnili ustvariti in prebuditi v življenje. Zdaj sem tudi vedel, da smo lahko povsod in vse hkrati: drevo ali kamen, ptica ali hudourni oblak ...

Svet nima meja in ga nobeno nasilje razlage ne more vkleniti v omejenost in ukrotiti daljav in časa. Stvari to vedo in nikoli ne sprašujejo po svojem začetku in svojem čemu.

Zato rože vzcvetajo brez hrupa in brez vprašanj, drevesa ozelene, ko jih odene pomladni veter, in plodovi dozore, kadar je sonca dovolj, zato samec išče samico, ptice za svoja gnezda vedo, zveri za svojo pravico in plašnost za beg.

Zato nobena stvar ne odhaja iz svoje podobe in s poti, ki so določene z voljo Vsega že pred njenim začetkom, zato v stvareh ni krivde in ne zasluga in so trni lahko enako mirni kot nežnost listov, zato strah uresničuje pogum, moč šibkost, ubogljivost upor, zmaga poraz, smrt rojstvo in rojstvo smrt, zato je svoboda ujetnik, ki ne ve za zapahe, skovane v svojem lastnem srcu,

zato moram zbrati mnogo lepote, bližine in tišine, da bom našel poti vase in do vseh stvari in bitij.

Vem, da stvari in bitja vedo zame. In vsakokrat prihajajo vame drugače: v jeseni vedno bolj tiho in umirjeno, pozimi tudi z lepoto snežink in kristalnim zvenom, spomladi s hrepenenjem in nemirom in poleti s slo po uresničitvi.

In ko bom nekega dne spet odšel iz ujetosti v življenje in bodo ugasnile vse luči, ki so mi prinašale podobe sveta in utihnili vsi glasovi, bo v meni samo še mir in razdajanje. Takrat me ne bo našla ne bolečina ne nasilje upanja, kajti preveč bom zgubljen in ničesar več ne bom hotel.

Takrat bom spet vrnjen v svoje začetke in znova natočen v novo rast.

In spet bodo prihajali dnevi in noči in se menjavali letni časi in nekega oddaljenega večera bodo galaksije odele moj kraj s srebrno reko zvezd in takrat bom v biserih rose spet prebujen.

Morda pa me bo, razpetega v krilih metuljev, našel pomladni dan?



Ivan Cimerman **SKRUNITVE IN BISTRITVE**

Mala gora št. 1 (in edina) pri Kočevju. Edina kmetija slovenskega kmeta Blatnika, ki je ostala od 57 hiš Kočevarjev, ki so jih Italijani, Nemci in partizani požgali in razdejali med vojno. Pomeščanjeni kmetje prihajamo na košnje kot na daritve in molitve davnine. In se ženimo z dvema lepotama, večno lepoto Narave in večno spremenljivo lepoto Ženske. Pesnik, ki piše to črtico v prozi, je tu petnajst let bistril besede z delom.

Suličasti vrhovi smrek se v vetru uperjajo proti cesti, ropotu vozil in prihajajočim, ki prinašajo nemir, drugačnosti in svoje tujstvo. Z ljudmi vdira njihov, iz betonskih kvadrov in asfaltnih kač iztrgan svet, ki ga prišleki za nekaj ur jalovo udomačujejo v vase zaraščeni, nebu in zemlji zvesti, še divji pokrajini.

Neslišen, bos prihajam od zgoraj, z gumna domačije. Ves sem poodmeven, odprt za barve zvokov, in misli čutov, ki jih podarjajo vablljivo zleknjeni grički junijskih košenin. Glasovi koscev in grabljic na visokem gumnu vse bolj nerazložno zamirajo za menoj.

Zaslišim jo že zgoraj, na cesti, ob treh dvestoletnih lipah - moja bistro vodo, kako žubori, klokota in poje s poodmevi Jelenje doline, v objemu Male gore. Vre iz temnih, neznanih neder iz skale, ki jo je nekoč razklala strela. Kipi in polni štiri pretočna betonska korita, zgrajena za napajanje živine. Resnični gospodarji doline, jeleni in srne, pristopicao gasit žejo šele zvečer. Takrat, ko veter izbriše vonje ljudi in se zleknejo prozorne, mehke sence prek gladin. Bos grem, kot sem bos metal seno visoko gor na svisli, kjer so ga razgrete, hihitajoče ženske sprejemale s širokimi objemi. V laseh mi kraljuje krona iz semen poznih, zrelih trav, ki zdaj leže zbite pod streho in dehte po vsem gumnu. Zapuščam iskriv, steklen klenket, zven polnih kozarcev, ki si jih polnijo kosci in grabljice. Jaz se bom odžejal s studenčnico.

Sam moram biti, sam, da začutim, kako mi z drobcenimi božljaji sega po licu hlad razrezgetane, vabljive dolinice. Oskrunil bom tolmun, v katerem si bom umil svoje bronasto, trudno, z zadovoljstvom nabito telo. Samo da malce počijem in predahnem med opravljenim delom in okrepim moči ob čakanju na jutrišnjo košnjo prezrelih trav. Saj morajo, morajo omahniti pod kosami in materinsko povabiti iz ježevih košenin mlade kalí travic.

Kako bodeče se bosí podplati dotaknejo v tla zbitih, a še bodljikavih osatov, in boleče odskočijo!

Kako se vsak prst na nogi zase zboji, da ga ne poljubi gad na svoj strupen način, ker vdira, skrunilec in tujec, v njegovo Gadovino z ošabno oblastnostjo!

»Drevesa, trave in skale prebivajo na tebi, Zemlja, že od pranastanka, večnosti trenutnik moj. Zato jih le obišči, pobožaj, bežen gost planeta, uživalec borne peščice svojih desetletij. In pusti neoskrunjene prihajajočim!« si tiho rečem.

Kako, glej, glej! kako oprezno silim z glavo daleč naprej, da mi plusne hlad sveže vode najprej na nos in čelo. Hrzavo širim nozdrvi kot divji mustang, splašena divjad, ki je po dolgem begu pred dvonožnimi lovci pridirjala do osvežilnega požirka.

Koliko časa bo lahko neosedlan pil iz bistrega izvira življenja, preden ga oskrunijo in zajahajo? Ta penava bitja in ti nori, do ulovitve

plena odločno, trdo jahajoči lovci, ki ga love za svoj zmagovit derby, poklicni gonjači divjadi.

Preskočim suhe, položgane bukove grče, odrti, pa mastni raženj za odojka, še plosko zmečkane tetrapake ter pošvedran klobuk potepuha Naceta. »Ves Gospodov dan sem moral deliti veselje z vikendaši. Omrežili so me z nebeško slovenjegoriško kapljico. Komaj sem jim polpijan ušel v gozd! V ponedeljek pa: Groza in strah! Pridem v svojo napol podrto brunarico, polno praznih pivskih steklenic. Zalotim klobčič dveh spoprijetih, drogiranih ljubimcev, že drug dan spečih - na moji ožgani odeji, ki me vržeta ven ... Narobe svet!«

Bistremu curku prepustim vse telo, Adam. Voda hladeče spolzi po žlebu hrbta navzdol, da jo povabim na obisk; naj me vsega obdari. Curek izvira mi razveša po vseh udih srebrikavo lesketajoče se kaplje - njegove najmanjše sestre. Ko dvignem roke kvišku, jih prezlatijo še pozni žarki zahajajočega sonca.

Zaželim si čistih rok, ki bi mi z nežno kretnjo pljusknile živo vodo v obraz.

In me, deviškega, drugič krstile!

Ostro nazobčani vrhovi gora na obzorju počasi požirajo oranžnozlatega darovalca toplote. Pred odhodom zakrvavi vso obzorje.

Voda, juuuuh! prodorno, božajoče teče. Prvi sem, kaplja med kapljami resničnosti, ki se me sveže dotika. Tolažeče hladilo mi šepetaje polzi prek brade, popka, niže, navzdol, v odrevenelo, od dela otrplo, ob tej popoldanski uri še nič kaj samozavestno moškost. Nadaljuje svoj raziskovalni pohod do peta. Ko pljusne iz zadnjega korita čez rob, se spoji z umazano sestro, lužo v močvirni kotanji zemlje, ki se je že pred njo srečala z blatom - vodica predhodnica. Prva čez rob.

Prva, ki iz bistrivte pada v skrunitev.

Pregnanka, ki je odtekla iz nenehno bogatenege izobilja v koritih. Pritekajoči, čisti pritok je odsunil, odplaval odsluženo vodo, ki je umila prišlekovo telo. Postala je Odvečnica.

Bister dotok poljubi moje potne srage, posute s semeni in prahom, da se voda-svežilka sreča s slanostjo, slutnjo morja in zlitja vanj. Nikoli ne bo reka! Ko se bo zlila čez rob, bo izgubila ime **Studenčnica** in bo prekrščena v **Kalužo**. To bo čas, ko se bo preimenovala v majhnem močvirju, razprtem okoli napajalnih korit, in se pripravila na močvirno poslanstvo: Napajala bo rože kalužnice.

Voda, vodica moja, stúdena! Le v curku, od skale do korita si prosita. Nato si studenec, ki ga je človek ujel in ga uporablja za napajanje živine. Prek jeklene vodovodne cevi te je zapeljal - v betonska korita. Mrzla si, dobra, prozorna, z neštetimi površinskimi prividi v mreži, ki ujeti poplesujejo po tvoji gladini. Koliko vode premorejo nedra Zemlje za to vodno predivo, ki pada čez vse nas, prek sveta, čezme in me zapreda v svoj svet? Čezme - polslepo človeško ribico, prhajočo, zadovoljno brundajočo, očiščeno semen trav.

Pustim izviru, prvi izvirnež med kosci in grabljicami, da igraje, v loku buči čezme. Ta hip sem neka druga snov, presnovljena in premražena. Prelevil se bom v nekaj več, kot je samo hipno ravnotežje vodonosnega bitja na dveh nogah! A misel ne more vzleteti z mokrimi perutmi! Torej ne bom le snov, voljna, gnetljiva, pač pa čistejše, bolj na stežaj odprto bitje, prevzeto z več radostmi. Bolj sveto-voljno, manj sveto-bolno! Govorljivo, od bistrosti izvirov bistrejše ilo, z umitimi očmi, sposobnejše sprejemati drugačnosti.

Prikrit sedem na razprostrte kose obleke više na breg, med razsmo-
ljene mlade smreke, tako da me od korit navzgor gledajoči, pod curkom
prhajoči ne bodo videli. Ves se razstrem in predam soncu, kot orel z
operutenimi rokami. Dotlej le še vrabček, ki je čivkal ob gromu ogrom-
nih kapelj, grozansko grmečih po goli glavici ...

Glej - intermezzo – dotik brez skrunitve: Lastovka je v letu s škar-
jastim repom zrazála gladino v koritu.

Razo voda hipoma zalize. Gladina je že spet vsa umirjena, družno
sosledje kapelj, prosojna kohezija. Brez pen, prepolna deklinške moči.
V gibanju in nenehnem dohitevanju različno močnih tokovčkov, ujetih
v betonsko ožino korit. Vse hitijo k izlivanju, od preobilja izvira, prek
nabite polnosti, do dorečenosti izliva. Preobilje tolče in bobni kot slap
iz cevi.

Ali bistrina nekoga čaka?

Da, na hipe, ko bo napolnila dolinico jedra, kipeča ženskost.

Prismejejo se grabljice s spodvihanimi kiklami, nekatere že pov-
sem razpete, vreščeče, škropeče se, rezgetajoče z žarečo deklinško žen-
skostjo. Stopijo v tolmune in zagrabljajo – grabljice, z grabljami svo-
jih žuljavih rok, po vodi. Po tej zmuzljivi, hladni, voljni, vsem dani
sestri. Vsaka opravlja ta obred na svoj način.

Majda, mladoomozena, naša pomočnica za dva dni, si spne dolge,
pšenične, naravno, po ovčje nakodrane lase v čop nad zatiljem. Dol-
gi, labodji vrat nastavi nežnejšemu delu curka in pusti, da ji napolni
nedrček. Omoči ji jéči, v katerih spijo žrebički – bradavički, da
vzdramljene hrzavo nabreknejo. Saj ni, nee – ni prostora niti zanju,
kaj šele za mrzlotno, bežno gostujočo mokroto!

Anica nastavi dlani kot dve školjki. Glavo dvigne navzgor in si
zlije polna prgišča srebrikavih hladil na čelo, da kapljice brlizgnejšo
na vse strani. Krilo dvigne, zasuče rob za pas, zleze v tretje korito in
čofotaje ostane v njem. Zravna se, odvrže lupine oblačil. Hodi sem in
tja, brunda si neko pesem. Besed ne morem razločiti, s svojimi beseda-
mi je prepesnila nekoč najino melodijo.

Tilka se sleče do pasu. Drznejša je, malce starejša od obeh. Seela
se prepušča izviru! Z več vzdih, užitki, z več slastnimi ohi kot oni-
dve. S sebe strga, čisto do pasu, tisto malo, kar je še ostalo in prikrivalo
poln rezget. Tinka - Tonka! zazvoni dvoje belih rož – zvončnic Ave-
Marijo. Ali je namenjena meni, tam gôri na bregu, kjer me skoraj
izda gorniški vzdih? Vse te pojoče strune kipeče ženskosti prebujajo
v meni polnokrvnega moškega. Usedem se, stisnem in v stokih skrčim
kolena k sebi. Z vzdihom si nadenem uzdo protinaturnega samoprema-
govanja. Žrebca v sebi nagovarjam, naj hlina krotko kljuse.

Med tremi grabljicami trepeta sklenjena, vroče kaljena veriga pri-
padanja istemu delu, istim svetlobam in razpoloženjem. Verižica, skup-
na vez zlatih, vedrih hipov.

»Iz kapelj so te ženske hipnice, iz trenutnih kapelj«! si rečem.

Kako so vse tri bistrivte v tolmunu samosvoje, sredi rezgetavega,
poldekliškega nikomur-pripadanja.

zresnijo obraze in se zdrznejo: ONI trije (3)!

Kako hitro izginjajo brezje krhkosti! Razgaljene ženske kretnje se sunkovito zagrinjajo, oblačijo, odevajo in se umirjajo v vdani samoobrambi. Prešernost zamre. Zavleče se v hišico polžje opreznosti. Prelevi in razosebi se v poplavi posameznih grabežev prišlekov.

V hipu tri svetle kretnje deklet izgube tri luči, curkom predano, radovoljno silo, ki jih je prežarjala nekaj trenutkov poprej.

Trije možje zarevskajo šest besed: **samo - moja, samo - moja, samo - moja**. Po krhki ženskosti stegujejo trikrat po osem (3 x 8) lovka hobotničarjev. Vsakemu jih raste po osem (8).

Dva bevskajoča medveda hlačata k svojima ženskama: »Nadenita si vendar obleki! Kako pa vse to, golo, razgaljeno, izgleda?! Kaj bodo pa rekli drugi ljudje? Saj sta kot candri, ki se vsem ponujata in razgaljata! Se to mar spodobi poročenima ženama, materama?!« prevladajo svarilne besede z glavnim troedinim tonom: **moja-moja-moja**.

Ženske so postale ogoljene breze, olupljene pod sekirami njihovih besed. Ne navdaja jih več sprelet lastovk, zaverovanih v svoj prosti let.

Tudi iskrive, med curki vriskajoče, polne samozavednosti, ki je samo za pol ure ušla iz kletke trojnega pripadanja, ni več.

Moške lovke prilaščanja spreminjajo ženska bitja v nekaj drugega, neizvirnega, zunajsvojega. V nekaj, kar se ne sklada z izvirom, ki nenehno vre iz skale. Prevlada jih moško pollašcanje, s sencami ponarejenega, izumetničenega strahú – zase. Ne navdaja jih več vonj rož, polno razcvetenih samim sebi.

Zdaj so njihove samopodobe samó še dovoljeni odsevi v zrealih mož. Tudi iskre, med curki vriskajoče, polne samozavednosti, ki je za dve uri ušla iz kletke pripadanja – ni več.

Prišli so samozvani lastniki prej rezgetave, zdaj vase pogrezajoče se ženskosti. Možje mečejo svoje mreže prek žena. Te se spreminjajo v ribe, ki jih vrže na suho vedno isti ribič. Tam srebrijo, mokre od vode, do umiritve.

Trije ribiči stopajo iz tolmuna in lovke grabežljivih rok že segajo po njihovi nežni belini. Po jedrih bedrih bi radi drseli in zamenjavali grabežljive šape za bistre kaplje izvira. Zasužnjevalci.

Dva moža posadita svoje žensko lastništvo s poveljema: **Tu-seditiho bodi!** na breg. Nato sama, okorno čopotajoča medveda, kalita in skrunita vse štiri tolmune. Tretji si malce poprha prsi, sede ob svojo žensko in jo, do pasu oblečeno, stisne k sebi.

Drugi možki vrže oči na ženo tretjega moškega, sleče srajco in pokaže atletske prsi. Gleda jedra bedra žene, ki jih zdaj boža, draži in ščegeta in opljuskava z vodo njen gospodar. Bedra, ki so le njemu v dar. Oči samcev se začnejo sabljati z ostrino vse bolj sovražnih, ob plenu renčečih pogledov. Vsak hoče svojo samico samo zase! Lov je dorečen, divjad za vselej ujeta. Puške nabite za črni lov prek plotov.

Poloblečena ženska tretjega moškega še bolj zleze vase, v polžjo lupino strahu, ker povzroča izzivanje prvega moškega, medtem ko tretji že objema večnosvoj plen.

Po dolini, skaljeni in preplavljeni z zvoki bučanja, heheta, hihita in hohojev, se razleže na križišču poželenj premoščajoč in združujoč smeh. Povezuje jih s tenko nitko strahopetnega nič-več-tveganja, pripadanja po formuli dam-dava-damo.

Ženske, zdaj troedinke (3 x 1 = 1), so se oblekle, zapele in pripasale za plovbo. Sape so ugodne, morje v koritih premajhno. Zdaj trije

moški pihajo v troje jader, navzgor v breg.

Vse tišji glasovi šestih (6) odhajajočih – treh **moja-moja-moja** in treh **moj-moj-moj** – odmevajo šestkrat pet $6 \times 5 = 30$ -krat tišje, tiše, tiš, ti, š ... Tako kot trideset (30) mojih olajšujočih vzdihov pri izviru. Oblekli so svoja telesa. Poenili so se. Zdaj okorno štorkljajo navkreber. Trikrat po dva (3×2) se držita za roke. Prekanjena Veriga je spet sklenjena.

Zložil sem svoje osončene roke – orlovske peruti. Sence so se razpotegnile prek doline. Močvirje okoli korit je prepolno vode. Hlad se tihotapi vame in suličasti vrhovi smrek se me bodeče dotikajo z nasršenno, napadalno bojevitostjo. Kot da bi me hoteli izgnati, tujka iz Smolnega kraljestva.

Tolmun, ki so ga oskrunila človeška bitja za dve uri, se bistri. Melodija žuborenja se vrača k sebi. Neizčrpen dotok pljuska prek robov bolj vladarsko, razločneje. Potihnejo drugi ropoti, šumi in štorkljanje onih šestih, treh moških in treh žensk ($3 + 3$), ki so se poenili ($6 = 1$), ko so zapustili IZVIR.

In **Majda, Anica in Tilka** so spet izgubile svoja izvorna imena ($3 \times 0 = 0$).

Čakam, da se tolmeni vrnejo v mirno, čisto plivkanje prek robov korit. Pljusnem si sveže prgišče zbistrene vode po vročem čelu. Z desnico zabrišem svoj obraz na gladini, spačeni akvarel, ki je dobil v dveh urah poteze začudenja nad ženskostjo. Z levico naredim skodelico in se odžejam.

Vse, kar biva v Jelenji dolini, se znova vrača vanjo.

Zaprem oči in zaklenem v spomin prvo, mavričnih barv bogato polovico dveurnega akvarela: Podobe treh kipečih žensk, vsaka s svojim polnim imenom, trepetajo na gladini napajalnih korit za živino kot trije sanjski prividi.

Do prihoda treh mož.

In tiho, tihceno odidem od izvira, bos, kot sem bos prišel. Molče nesem v sebi novo kapelico, sezidano iz sončnih, prostih kretenj treh grabljic, ki so pogostovale po opravljenem delu v bistrini nemirne vode.



ESEJ O SMISLU IN USPEHU

Človek živi od ustvarjalnega dela in pokončnosti. V nasprotjem mu preostajajo le izogibanja in naključja.

Konfucij

Resnične svobode je vreden in jo doseže le tisti, ki jo ponovno osvoji vsak dan.

Goethe

METULJI IN KORMORANI, SMISELNA LEPOTA NEMOČI ALI USPEŠNA PREMOČ MOČI

All you have to do is take these lies and make them true somehow.

Rock balada

Svet je zelo neurejen, človek nepopoln. Vendar je sleherni od nas sposoben in vreden svojega človeškega dostojanstva. Poklican je in obdarjen, da nenehno vzpostavlja prijaznejši in trdnejši medčloveški odnos. Velike teme v zgodovini razvitega sveta: vera, upanje, ljubezen pa tudi tiste manj proklamirane, svetost in smisel življenja, celo naravne zakonitosti, izgubljajo svoj pomen. Nikakor pa ne svojega pravega bistva. Nekako so se v zavesti ljudi razduhovili. Ostajajo le še samo-za-upanje. Ali se je *Resnica* atomizirala na nešteto malih resničk, poljubno izbiranih. In te resničke se kot kresničke ali veščice razletijo po obnebjju življenja. Pogosto se kažejo v obliki nezajezljivih želja, drugič zopet v nezakoličenih potrebah, od vrha samoumevnih zahtevah, pregretih željah za uspehi, ne glede na preveliko ceno. "Ko se v vetru resnica prebudi in tako nežno vate spremeni, da ne veš več, ali je ona ali si ti," je zapisal moj prijatelj, pesnik Trobiš.

Triumf vseenosti na močvirju temeljnega človeškega odnosa

Toda ne! Prej opisane vrednote so nadomestile razne miks družbene scene ekscesov, pogostih polresnic, polovičnih parakomunikacij, paradržavnih podvigov oz. poslov sivih ali paraekonomskih prekupicij itd. Zdi se, da so razne oblike koruptivnosti ali kriminala na zahodu bolj sofisticirane, na Balkanu domačijsko brezskrupolozne, pri nas pa uspešno in zgledno podtalne. Žal pri nas za vse žitje in bitje, možne izbire in umetnost preživetja ter kvalitete življenja, premočno vedrijo in oblačijo vesoljna meteorologija politike oblasti, klientilizem, grobi egotizem. Dobro je znana ikonografija statusa, vsakodnevne notorične politizacije družbe, najdljivega pridobitniškega rokohitrstva, zgolj komercialne lepote in mladosti itd. Mitologija uspeha, hedonističnih podvigov spominja na tisto popularno nepisano pravilo: zgrabi, beži, prikrij, uživaj zdaj tu tja v nedogled po možnosti v *pat dinamični poziciji biti in ne biti hkrati*.

Kaj jaha našo mavrico dobrih obetov brez slabe vesti?

Na drugi strani pa se v precej potratni državi, odtujeni družbi, razpirajo vprašanja družbene neenakosti, vsiljena filozofija preživetja, ranljivosti mladih, razmajane družine, splošne razvojne zadrge, odsotnost prave civilne družbe itd. Lahko in morali bi bistveno tudi preko alternativ, nacionalnih programov v kulturi, vzgoji in izobraževanju, socialni, zdravstvu postoriti več in bolje, tako selektivno kot razvojno. Tu prihajajo v ospredje, poleg realizacije varstva človeko-

vih pravic in svoboščin, vse bolj nove paradigme o kvaliteti življenja na področjih zdravja kulture, interesnih dejavnosti itd. Zelo obetavne so še organizacije mrež novih, nevladnih in neprofitnih dejavnosti. Te nove vsebine so duša in obraz družbe za reševanje njene razslojenosti in odtujenosti. Seveda brez racionalno celostno domišljene, sistemske usklajene strategije, tega ni možno izpeljati.

Komaj kdaj preberemo, slišimo, a še kako dobro vemo tisto o anonimnih zgledeh družinah, neznanih umetnikih življenja odprtih rok in čistega srca, iskrivega duha. Premalo o podvigih mladih, pokončnosti ostarelih, bolnikih, invalidih ter drugih, ki še niso izgubili kompasa pravih vrednot za pokončnost pa tudi gravitacijo življenja doma ali v naravnem okolju.

Aviza razumništva za vizo v nov razvojni zagon

Resno pogrešamo veljavo inovativnih dosežkov lastnega znanja, zagon učeče se družbe, zagotavljanja perspektive mladih, resnične podpore za ohranitev in razvoj kulturnega poslanstva, vseh dejavnikov nacionalne samobitnosti.

Trdno pa upam, da vsa znanja in moči, volja na Slovenskem ne bodo "karambolirali" na hitri cesti globalizacije zaradi prevelikega in tveganega družbenega razslojevanja ali celo neposredno ogrozili naš temeljni medčloveški odnos. Marketinga človečnosti pač še ne poznamo. Pa tudi delnice zaupanja žal nimajo prave cene oz. veljave. Materialno etične škarje pa so že tako potuhnjene in neopazno zarezale v občutljivo ter krhko človeško oz. družbeno tkivo.

Je postala etika pri nas že rahitična, kruhoborstvo ranjeno, družba pa preveč spolitizirana? Premoremo vsaj vnaprej neizogibno tiste prave volje moči in znanja za očiščeno strateško in razvojno ogledalo? Kaj gradi ali kruši osebna in skupna pričakovanja? Se stara nadziranja moči oblasti ter "trotizacija" njenega satovja umika oz. plahni novjšemu času naproti. Le-ta terja drugačno naziranje oz. "čebelizacijo" sodobnejšega satovja v razvojno naravnani pravičnejši državi? Kolikšna je še razvojna in duhovna razdalja, da se končno prevesijo za prevladajoč vpliv in moč civilne družbe z novimi in drugačnimi strukturnimi odnosi? Brez novih in drugačnih delovnih mest tudi nezaposleni v Sloveniji nočejo po vsej verjetnosti več ostati "kolektivne delovne živali" ali pa epizodisti svoje življenjske oz. delovne drame. Biti človek, notranje osvobojen, eksistenčno varen je njegova najvišja človeška diploma. Biti moderna in razvojno naravnana država je najvišja odgovornost v Sloveniji. "Kulisenšibarji" zapovedane spolitizirane družbene scene pri nas bodo najbrž, kot npr. na Švedskem, kar sem pred leti opazil sam na študijskem obisku, ostali brez pravega dela.

Le kdo je mladim odtrgal njihove čudežne cvetove lepote in pomudb življenja z brezposelnostjo in kruljavo perspektivnostjo? Te odtrgane in posušene cvetove izgubljenih upov mladih najdemo žal v delovno borznih "herbarijih", najdevamo jih tudi v "osiveli" ekonomiji, ne pa na cvetočih poljanah ustvarjalnega življenja.

NOVA VPRAŠANJA – STARI ODGOVORI

Je prenošeno upanje naših ljudi v tej državi in taki družbi že doseglo kritično dno oz. svojo tvegano obračalno točko? Ali so univerzalne vrednote ter tudi osebne vrednostne presežne orientacije mimo svo-

jih interesov, koristi že izčrpane v svoji vsebini pa tudi zavezanosti? So njihova idealizacija na eni strani in zlorabe na drugi strani res že klavrno spustile svojo dušo in končale v vrednostni ropotarnici družbe? Bo morda zmanjkalo zanesenih dušebrižnikov ali trčenih idealistov poklieno, človečnostno, včasih tudi nevrotično obremenjenih, pregorelih?

Že res, da je eno oznanjati, drugo pa to živeti. Še težje pa to vse preživeti. Tem težje, če npr. pri nas na drevesih življenja politika in profit režeta zelene veje upov, da bi uresničili osebna in skupna pričakovanja. Zalivajo pa se samozadostne suhe korenine birokracije. Po vsem tem pa naj bi dočakali še rekordno letino bruto družbenega pridelka. Za socialni in uradniški mir!

Misli vertikalno. Deluj horizontalno, a ne razpršeno. Osvobajaj se pa podtalno.

Kam pluje slovenska ladja skupne usode v razvojnem brezveterju? Zdi se, kot da bi pluli s kapitanom, opitim z zgodbo o uspehu, s krmarji, ki jim notranji kompas vleče le preveč na svojo stran, ne pa na skupno obetavnejšo pot. Zaradi prejšnjih poškodb na čerih javnega zaupanja in izneverjenih volilnih praznih obljub naše državno plovilo, lesenjača, že prepušča vodo. Očitno so bili pri konstrukciji in nadzoru mnogi čez les. Poleg vsega je podrt jambor medsebojne strpnosti ter narodnega ponosa. Mnogi potniki so "zmahani" zaradi morske bolezni izsanjane resničnosti. Pred evropsko in globalizacijsko nevihto so rešilni pasovi že razdeljeni. A kot vedno samo izbranim. Ker vladni avion ni tudi helikopter za reševanje na nemirnem morju, bo mogoč samo prelet nad tonečo barko razvojne davkoplačevalske usode ter milostnega preživetja premnogh.

Smisel življenja ni hec, zgodbe o raznih posplošenih uspehih in zadovoljstvih pač!

Uspeh v življenju posameznika je lahko kot osebna žetev za njegov trud in znanje.

Smisel za življenje pa je bližje intimni molitvi, da bi se razodele mnoge pomembne skrivnosti in razrešile velike preizkušnje človeka in njegove naravne sredine.

Mislím, da ima vsak uspeh svojo razpolovno dobo in rok trajanja. Sicer bi se uspavali ali prevzeli. Zato pa so veliki uspehi prijateljstva, predvsem pa ljubezni, skriti in anonimni, vendar kot stvarnik v človeški podobi vsepričujoči. Brez njih človeštvo ne preživi.

Uspeh, ki je samemu sebi namen, naplavlja samoljubje. Smisel samouresničevanja ga odplavlja. Ko postaja bistvo zgolj uspešnost, le-ta zasušnjuje. Kadar pa spočenjamo osebni smisel kot nujno bistvo, nas to obratno osvobaja. Pri tem gre za psihološke procese z odgovorno izbiro, ki jo nato kompetentno ponotranjimo. Uspeh se dostikrat zlahka prepozna. Vozi se z nasmehom in okrašeno kočijo ali odprto limuzino. Smisel počasi, a zanesljivo peš caplja za njim. In ga, čeprav včasih šele proti koncu življenja, če ne prej, tudi vselej pomirljivo prehití.

"Nosil sem vas na orlovih krilih duha in vas pripeljal nazaj k sebi" (Nietzsche)

Tam na razburljivih poljanah življenja, polni naših vznemirljivih presenečenj, dvomov in razpotij, se najdemo iz vseh vetrov in seveda raznih človeških globin. Ljudje prihajajo lahko iz pekla bolečin, gor-

ja in samote. Drugi zopet so se podali na pot od nebeške smeri s kelihom najvišje dobrote, ki jo premorejo. Z očiščeno dušo v mlado jutro žele razlivati milost odpuščanja in prerajajoče brezpogojne ljubezni. Spet drugi tu poiščejo predah ali osvežitev pregretega sivega vsakdana.

Ljudi ne delimo le na dobre in slabe, pametne ali nespametne itd. Ostaja pa ostra meja med razumevanjem in nerazumevanjem ljudi v kulturi oz nekulturi medsebojnosti.

Pridi Vesta v ta prijazen in lep dom. Pridi s toplimi čustvi Prijateljstva. Ponesi s seboj svoj razum, svojo energijo in strast, da se združijo z močjo in dobroto skupnega dela. Spominjam se te. Luč si, ki vedno gori v moji duši.

Homerjeva hvalnica svečenici

DRUGAČNOST, ROPOT IN OZEMLJITEV V EKSTAZI ČUTNIŠTVA ALI PRESEŽNA AVANTURA ČLOVEKOVEGA DUHA?

So ljudje, ki so takšni ali drugačni. So tudi drugi, ki so prav takšni. Nekateri pa so vendarle tudi še nekaj drugačni. Prav ti so nekaj izjemnega. Zajema drugačnost bolj razkazovanje ali ustvarjalnost, torej provokacijo oz. predvsem kreativnost?

Prava kreativnost je brez dvoma tudi provokativna. Obratno pa sama provokacija še ni kreativna. Zgolj videz oz. manifestacija so dokaj nasilne. Sama vsebina, njena izpovednost ali sporočilo brez konteksta in oblike pa ima vse značilnosti poljubne neurejenosti. Prav verjetno obstajata ali se umeščata manjša razdalja in napetost med osebno drugačnostjo in zunanjim okoljem. Vprašanja večje ali manjše enakopravnosti pa imajo zlasti družbeno ozadje. Potemtakem so notranji psihični prostori pri posamezniku večji in sorazmerno bolj odtujeni. *Sebevidnost ter samorazumevanje* v razsežnosti doživljajskih izkušenj pri različnih situacijah so pogoj za kvalitetno komunikacijo. Uskladitev notranjih projekcij na okolje in različna osebna pričakovanja pa je izjemno kompleksna in zahtevna. Večkrat tudi sebi nedoumljiva, predvsem pa je zelo subjektivna.

Razni posebneži, originali, genialni čudaki so vedno razgibali in bogatili umetniško ali življenjsko sceno v vseh sredinah in časih. Uniformiranost in konformnost sta v vsakodnevnem življenju korektni, a večkrat premalo inventivni in izvirni. V takih prilikah se premalo tvega, da bi se izpostavili. To gre tudi na rovaš barvite izjemnosti, enkratnosti slehernega posameznika. V stikih in pogovorih z ljudmi je velikokrat preveč taktiziranja splošnega preračunavanja oz. kalkuliranja. Vpletajo se pogosto razpršeni interesi pri modernem človeku. Netoleranca pogosto izhaja iz odtujenosti, ko ni še pravega razumevanja, ko se zaupanje še ne vzpostavlja zlahka. Odljudnost in predsodki med ljudmi lahko izvirajo psihodinamsko tudi iz "prestrašenega zastraševanja" drugih. Tesnobna občutja spočenejo prenošeni osebni problemi komunikacijske zadrge. Premalo je na razpolago pristne spontanosti. Pri tem pogosto zmanjkuje prostega časa. Često si ga slabo organiziramo. Osebne odločitve in postopki pa so tudi temu primerni. Manj uspešno igranje različnih vlog pri posamezniku v življenju pa to še bolj zakompljira.

Drugačnost je možno predrugačiti, če začnemo najprej pri sebi z lepoto in zarjo novih spoznanj.

In Bog je ustvaril različne ljudi, da bi pisal vedno drugačne zgodbe. Igro življenja je pustil ljudem samim, da bi se razlikovali in prepoznali med seboj. Vsekakor pa jih ni oštevilčil. Včasih se nam zdi drugačnost npr. pri Romih, istospolni usmeritvi, drugič pa tudi doma ali v službi, naporna in zatežena. Zunanje plotove preskočiš ali zaobideš. Notranje pa je potrebno prijazno in zavzeto razgraditi sam pri sebi. Dosti lažje in hitreje, ko vzdramimo svoje notranje zaklade. Na drugi strani pa je tudi res, da si včasih zamislimo, kako smo še dodatno kaj posebnega. Nerodno je takrat, če skušamo to še demonstrirati na tak ali drug nevšečen morda zaradi kakšne koristi. Lahko pa tudi zaradi svoje ranjene samopodobe zapademo v svojo nadkompenzacijo.

*Tudi drugačni niso napačni, so neizogibnih sprememb lačni,
nad razgreto civilizacijsko puščavo tako blagodejno oblačni.
V družbeni zatohlosti notranje osvežujoče zračni,
nikoli v življenju samo mračni.*

Pa so vendar v zavetju Stvarnika in na krilih svojih usod tako zelo podobni skoraj isti.

Na Slovenskem smo žal še v veliki večini v ali poleg družbene patologije strukturiranih odnosov formalno uradno in v javnomnenjskih raziskavah, evidencah ali davkoplačevalsko sortirani. Največkrat naj bi si formalno lahko izbirali svojo pot v delu in življenju, seveda kakor kdo in kakor koli je sploh možno izbirati ob omejenih možnostih. Na drugi strani pa družbena neenakost, socialna varnost ranljivost mladih, položaj slovenske družine spominjajo, kot da bi bila naša usoda kitajski porcelan na potresnem področju družbenega vrenja in življenjskih pretresov. Gotovo mimo tiste kruhoborske filozofije življenja obstoja tista druga. *To je modrost srca, umetnost ljubezni in klenost duha.* Teh vrednot nikakor ne bi smeli zaradi kakršnihkoli interesov ali koristi jemati vnevar ne z osebne ne z družbene plati.

Poznati samega sebe, pomeni razumeti in začutiti sočloveka v sebi in ob sebi.

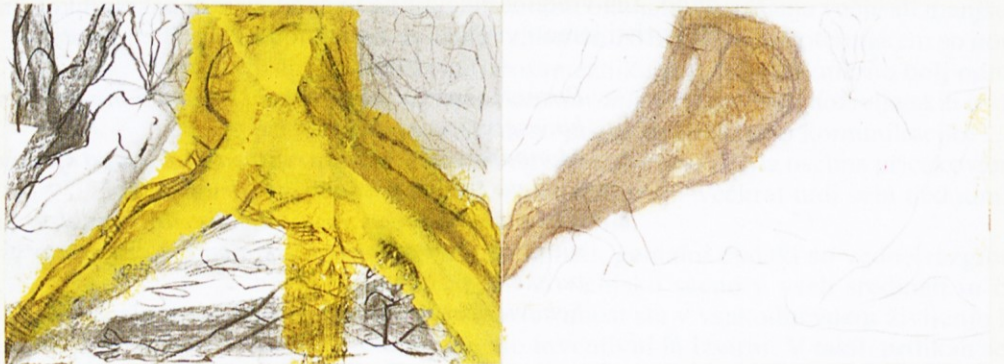
Monodrama človeka se razteza v loku med njegovimi željami na eni in doseženim na drugi strani.

Naša človeška nepopolnost je univerzalna. Možnost njegove samoprenove neskončna. Neznanje o vsem tem pa skoraj pogubno.

Sebevidnost brez lastne odslikave je slepa.



MITJA BERCE



BREZ NASLOVA, 1990
mešana tehnika na papirju, 30 x 83 cm

BALTARJEV LABORATORIJ

V Novem mestu zdaj že skoraj dve leti deluje skupina za gledališče 3 *Mini in Baltazar*. Gre za skupino, katere eno pglavitnih vsebinskih izhodišč je spodbujanje raziskovalne in teoretične dejavnosti, povezane z gledališčem bodisi v okviru regionalno umeščene gledališke stvarnosti bodisi v kontekstu obravnav temeljnih gledaliških pojmov oziroma interdisciplinarnih vpogledov v gledališko ustvarjalnost.

V tem oziru se je znotraj skupine pred letom dni oblikoval poseben program, imenovan *Baltazarjev laboratorij*, ki naj bi zagotavljal oblikovanje in deloma tudi izpeljavo tistih vsebinskih jeder, ki se v danem prostoru in času zdijo relevantna in vredna pozornosti. Ena prvih zadolžitev Laboratorija je bila vzpostavitev gledališke kritike kot nenadomestljivega dela gledališkega ustroja, namreč kritike, ki je bila (deloma še vedno je) v novomeškem in širšem dolnjskem prostoru kratkoma odsotna. Poleg tega se je znotraj njegovega programa izoblikovala vrsta drugih projektov, ki se gledališča dotikajo posredno; s stališča drugih področij, denimo psihologije, antropologije, organizacije ali neposredno; gledališko-zgodovinsko, gledališko-teoretično.

Čeprav je program dvakrat zapored kandidiral na razpisu za sofinanciranje projektov na področju kulture Mestne občine Novo mesto, je, tudi po pritožbi, ostal nepodprt, kar dejansko pomeni, da raziskovalni projekti, čeprav v mnogih ozirih ključnega pomena za razumevanje novomeške gledališke problematike, veliko več od moralne podpore pri 3 *Mini in Baltazarju* niso mogli dobiti. Kljub temu se znotraj programa že izdelujejo vsebinske smernice za prihodnje dve leti, ki bodo nadaljevale raziskave z omenjenih področij in z njimi v strokovnem smislu skušale relevantno vplivati na razumevanje gledališča. Na lastnem pragu in drugod.

V tej in naslednjih številkah revije *Rast* bodo objavljeni trije prispevki, nastali v dosedanjih pogojih dela. Dva se dotikata novomeške gledališke problematike iz ločenih zornih kotov, iz zgodovinskogledališkega in kot vizija obstoja gledališča v Novem mestu, tretji, ki je objavljen prvi, pa predstavlja pomembno izhodišče pri dojemanju osebnosti igralcev s stališča psihologije in predstavlja relativno osamljen primer spajanja psihološke stroke z naravo gledališča. Prispevek bo v kompleksnejši obliki že konec letošnjega leta predstavljen v znanstveni monografiji *Pogledi na samopodobo*.

Branko Jordan,
predsednik Društva 3 *Mini in Baltazar*

SAMOSPOŠTOVANJE IN SAMOPODOBA IGRALCEV

Psihološke raziskave in posledično literatura, ki bi natančneje obravnavala probleme igralske umetnosti oziroma njene izvajalce – igralce, so v svetu prej izjema kot pravilo, v slovenskem prostoru pa raziskav, ki bi se dotikale zgoraj omenjene tematike, do nedavnega takorekoč ni bilo.

V okviru umetniške ustvarjalnosti je najmanj znanega ravno na področju izvajalskih umetnosti (angl. *performing arts*), med katere poleg opere, baleta, plesa in filma uvrščamo tudi gledališče. Raziskave, v katerih so ugotavljali osebnostno strukturo umetniških ustvarjalcev, so obravnavale predvsem osebnosti slikarjev, pesnikov, pisateljev in glasbenikov (Kvaščev, 1976; Vigotski, 1975; Trstenjak, 1981), igralcev pa med njimi ne najdemo ali so le omenjeni. Rennae Mason (1986), psiholog, ki se je ukvarjal z raziskovanjem samopodobe igralcev in študentov igre, se sprašuje, kako je mogoče, da je področje, ki je tako zanimivo, privlačno, polno stereotipov in pogosto tema javnih diskusij, tako slabo raziskano.

Vzroki za pomanjkanje raziskav o osebnosti igralcev

Protigledališko stališče

Na znanstveno neraziskanost področja gledališke umetnosti, vključno z osebnostjo igralca, so gotovo vplivala ambivalentna stališča do gledališča in nezaupanje igralcem, ki izvirajo že iz časa antične Grčije in so se kasneje razvijala skozi vsa zgodovinska obdobja.

Tako se je denimo Platon bal potencialnega političnega vplivanja gledališča in njegove zmožnosti, da ustvari družbene spremembe (Ravnjak, 1991), v starem Rimu igralci niso imeli nobenih civilnih pravic; niso smeli služiti vojske, do smrti so morali ostati v svojem poklicu in tudi njihovi otroci so smeli opravljati le poklic igralca. Cerkev je igralcem naložila novo oviro; če so hoteli postati kristjani, so se morali svojemu poklicu odpovedati. Cerkveni dostojanstveniki niso poznali razlike med umetnostjo in realnim življenjem in so trdili, da je zločin, ki ga igralec odigra na odru, enakovreden pravemu zločinu, s čimer so pripomogli k še večjemu neodobravanju igralcev. Teatrolog Jan Kott (1985) v svojih znamenitih esejih ugotavlja, da "je igrilstvo privzemanje tujih obrazov, hlinjenje tujih duš in zato je bilo v krščanski tradiciji, v kateri ni mogoče zamenjati duše ne telesa, igrilstvo pogubljeno kot smrtni greh. Samo hudič se lahko utelesi v tujih dušah".

V razponu razsvetljenstva je Diderot, kljub temu da je občudoval igralčev talent, še vedno zaničeval igralca in trdil, da lahko tako mojstrsko posnema čustva zato, ker sam nima značaja, še posebej pa je bila obsojana vloga ženske v gledališču, ki so jo, tako Rousseau, enačili s prostitutko; njena vloga naj bi bila igrati vlogo žene in matere. Aristotel (1982) v svoji Poetiki, ko razlaga definicijo tragedije in njenih sestavnih delov, v poglavju o značajih piše, da "je najvažnejše, da so značaji dobri ... dobrota je možna pri vseh vrstah ljudi, celo pri ženskah in sužnjih, čeprav je ženska bitje nižje vrste ... ženska je po značaju lahko pogumna, ni pa umestno, če je pogumna in podjetna tako kot moški".

Igralska umetnost je hipna

S. Reciniello (1991) navaja tri glavne razloge za pomanjkanje raziskav na področju osebnosti igralca. Prvi in s strani večine raziskovalcev, ki so preučevali osebnost umetnikov, tudi največkrat omenjen, je trenutna narava igralčevega dela. Dramatik napiše zgodbo, igralec pa je živ instrument svoje umetnosti, kjer ni otipljivega ustvarjalnega produkta. Na drugih področjih umetniške ustvarjalnosti je mogoče preučevati osebo, proces ali pa umetniški produkt, v igralski umetnosti pa je oseba proces in proces produkt.

Biti proces in produkt svoje umetnosti hkrati pa je velikokrat zelo naporno. Stanislavski (1977) vidi osnovno razliko med igralcem kot umetnikom in umetniki drugih umetnosti v tem, da slednji ustvarjajo, kadar so inspirirani, igralci pa morajo inspiracijo znati nadzorovati in jo priklicati v trenutku, ko poteka predstava.

Igralska umetnost je izvajalska

Naslednji pomemben razlog je sodba, da gledališka umetnost ni ustvarjalna, temveč le *izvajalska* umetnost (Wallach in Wing, 1969). Zagovorniki te teze trdijo, da ustvarjalnost ne more biti faktor gledališke umetnosti, dokler so igralci vezani na dramski tekst oziroma scenarij. Vendar pomeni dramsko ustvarjanje mnogo več kot le izvajanje besed in idej dramskega teksta. Naslednik igralske tehnike Stanislavskega, Lee Strasberg, razlaga, da "vedno, kadar vidimo igralca v določeni vlogi, vidimo igralca, ki oblikuje nov značaj. Glavne ideje za ustvarjanje lahko dobi od avtorja teksta na isti način kot slikar, ki slika določen objekt, dobi navdih in idejo pri tem objektu, toda kar ustvari, je odvisno od njegovih notranjih ustvarjalnih kapacitet, njegove domišljije in sposobnosti."

Psihoanalitična tradicija raziskav

Morda najbolj zanimiv odgovor na vprašanje, zakaj področje dramske umetnosti ni bilo bolje raziskano, izhaja iz pristopa, ki je prvotno izšel iz psihoanalitične tradicije in je skušal identificirati podobnosti med igralci in duševno bolnimi osebami v okviru teorij ekshibicionizma, narcisizma in nizke samopodobe. Iz sinteze raziskav, ki izhajajo iz psihoanalitične tradicije, kot skupni imenovalc izstopa ugotovitev, da igralci trpijo za pomanjkanjem močnega občutka sebe, da so histerične in shizoidne osebnosti, pretirano ekshibicionistični, narcisistični, nagnjeni k stresu in anksioznosti in imajo izkrivljeno telesno samopodobo. Berhatsky (1988) igralce celo opiše kot osebe, lačne ogledala (angl. *mirror-hungry personality*).

Omenjene raziskave ne podajajo ravno vzpodbudnih interpretacij vedenja in osebnosti igralcev. Ena od možnih razlag za to je gotovo ta, da je nevrotično vedenje igralcev odgovor na naravo njihovega dela, na tekmovalni individualizem, ki je nujen, da preživijo, na visoko brezposelnost ali nepretrgan delovni urnik, kadar dobijo zaposlitev. Gre torej za povsem normalno reakcijo oseb na nenormalne razmere oziroma delovne pogoje. Raziskovalec Slovenskega gledališkega muzeja Štefan Vevar (1996) te razmere imenuje konfliktna narava igralskega poklica, kamor uvršča ostro selektivnost že pri vpisu na igralsko akademijo, vprašanje zasedenosti ali nezasedenosti v gledališču, navzkrižje med zelenimi velikimi vlogami in nehvaležnimi malimi vlogami, življenje pod stalnim drobnogledom kritike in publike itd.

Pregled raziskav o osebnosti igralcev

Čeprav je večina raziskav s področja osebnosti igralcev starejšega datuma in so nekatere metodološko pomanjkljive, je njihova vrednost kljub temu neprecenljiva, zlasti ker lahko na njihovi osnovi izvedemo novejše, bolj poglobljene in metodološko popolnejše raziskave. V preteklem desetletju je začelo število raziskav na področju osebnosti igralcev naraščati, predvsem v ZDA, kjer najdemo veliko doktorskih nalog na temo osebnosti igralcev, leta 1990 pa je v Londonu potekala tudi prva mednarodna konferenca na temo psihologije in izvajalskih umetnosti. Cilj konference je bil združiti posameznike različnih strok (akademike, klinike, umetnike), ki se ukvarjajo s psihologijo in izvajalskimi umetnostmi, da bi skušali podati odgovore na vprašanja: Kaj lahko psihologija, psihiatrija in druge humanistične vede ponudijo umetnikom pri premagovanju težav v njihovem poklicu oziroma kako lahko le-ti izboljšajo svoje umetniške dosežke ter kaj nam dramski proces pove o človeški naravi igralca?

Kot rečeno, so v slovenskem prostoru raziskave, ki bi raziskovale osebnost igralca, še redkejša kot v tujini oziroma tovrstnih raziskav do nedavnega sploh ni bilo (Ueman, 2002). Omembe igralcev najdemo v literaturi o ustvarjalnosti, natančneje, v okviru umetniške ustvarjalnosti. Trstenjak (1981) igralca kot umetnika sicer omenja, vendar se je v svoji razpravi bolj posvetil umetnikom drugih zvrsti, ker naj bi bila igralska umetnost tako hipna in neulovljiva, da jo je težko preučevati.

Štefan Vevar (1996) je v svojo raziskavo o psihosociološkem portretu slovenskega igralstva vključil tudi prispevek Karakterna specifičnost igralstva, a že v uvodu opozoril, da je naslov drzna hipoteza, ki je ne bo mogel dokazati, ampak prej osvetliti, ilustrirati. Svojo raziskavo je, glede na to, da problemskih študij s tega področja ni, zasnoval na vsem gledališkem gradivu, ki je bilo na voljo, ter v sklepu navedel pet značajskih atributov, ki jih je v okviru svojega dela lahko potrdil: narcisizem, svetoboljnost, resigniranost, premalo premišljena impulzivna dejanja ter čezmerno življenje. Avtor je izvor nagnjenosti k narcisizmu videl v intenzivnem čustvovanju ter naravi gledališkega okolja, ki ga je označil kot stimulativnega, pa tudi kot kritičnega in selektivnega. Nezadoščenost ali svetoboljnost naj bi po avtorjevem mnenju izhajala iz nasprotja med idealnimi in realnimi pričakovanji stvarnosti, idealna pričakovanja pa naj bi bila pri igralcih zaradi narave njihovega poklica višja kot pri drugih ljudeh. Prekomernega življenja ne dojema kot značajsko lastnost, temveč prej kot njen "izraz močne čustvene komponente, ki utiša glas razuma". Iz preučevanja biografij številnih igralcev (od leta 1918 do leta 1970) Vevar (prav tam) na koncu razprave zaključuje, da se narcisizem, seveda v spodbujevalnih okoliščinah, pojavlja v vsakem času in je impulzivne narave, medtem ko se svetoboljnost in resigniranost pojavljata v igralčevi poznejši ustvarjalni dobi in lahko trajata dlje časa oziroma se tovrstni razpoloženi lahko poglobljata.

Prva psihološka raziskava o osebnosti igralcev na Slovenskem je bila na študentih dramske igre in umetniške besede na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani izvedena pred nedavnim (Ueman, 2002). Ukvarjala se je s samospoštovanjem in posameznimi strukturnimi vidiki samopodobe (realni odvisni in neodvisni vidik samopodobe ter idealni odvisni in neodvisni vidik samopodobe) pri študentih dramske igre in umetniške besede ter rezultate primerjala s

študenti, ki niso študirali na nobenem izmed akademijskih študijskih programov (glasba, slikarstvo).

Vrednost tega dela je predvsem v tem, da se niso potrdili stereotipi, ki imajo pogosto zasnovo v starejših raziskavah s področja psihologije igralcev, namreč, da imajo igralci oziroma posamezniki, ki se odločijo za študij igre, višjo samopodobo in samospoštovanje od druge populacije. Ti dve visoko izraženi lastnosti pa se posledično pogosto povezujeta s trditvami, da so igralci pretirano narcisistični in ekstravertni. Omenjena raziskava ne potrjuje teh razlik oziroma vsaj zavrača tezo, da osebe, ki nameravajo študirati igro, že *a priori* posedujejo narcisistične osebnostne lastnosti.

Samopodoba in samospoštovanje igralcev

Opredelitev pojmov samopodobe in samospoštovanja

Posamezna življenjska obdobja, raznovrstne življenjske vloge, bolj ali manj kvalitetno zaigrane, in tudi posamezni delčki istega dne v vsakem izmed nas rišejo nešteto obrazov, naših *jazov*, katerih vsota nas predstavlja zunanjemu svetu kot natančno določeno osebo, prepoznavno v prostoru in času.

Vsota vseh naših jazov za vsakega posameznika predstavlja pomemben psihični konstrukt, ki ga strokovnjaki različno imenujejo: sebstvo, samopodoba, identiteta, socialni jaz itd. M. Nastran Ule (2000) pojem sebe opredeljuje kot množico odnosov, ki jih posameznik vzpostavlja do samega sebe. Gre za občutek lastne kontinuitete v prostoru in času ter za to, da drugi prepoznajo to kontinuiteto.

Samospoštovanje je sestavni del pojma sebe in kljub temu da ponekod naletimo na sinonimno uporabo samospoštovanja in pojma sebe, ne smemo prezreti dejstva, da samospoštovanje vedno vključuje vrednostno sodbo o sebi, pojem sebe pa lahko sestavljajo tudi čisti opisi, ki so vrednostno nevtralni. Rosenberg (1965) opredeljuje samospoštovanje kot pozitivno ali negativno stališče do samega sebe, kjer pozitivno stališče ali visoko samospoštovanje pomeni, da se posameznik sprejema takšnega, kot je, da se ceni, da je zadovoljen sam s sabo, obratno pa se oseba z nizkim samospoštovanjem ne ceni, ne odobrava svojih lastnosti itd.

Samopodoba igralcev

Največ raziskav, ki so se ukvarjale s samopodobo igralcev, je bilo orientiranih na raziskovanje učinka igranja dramskih vlog na igralčevo zaznavanje sebe. Raziskave so bile izvedene tako na študentih kot na odrasli populaciji igralcev in dobljeni rezultati podajajo mešane zaključke. V določenih raziskavah (Smith, 1971; Neuringer in Willis, 1995) je bilo ugotovljeno, da igranje vlog nima vpliva na igralčevo sebstvo, v drugih (Moore, 1935, po Mason, 1986), da se zaradi igranja vlog lahko poveča stopnja samospoštovanja in samopodobe igralca, v tretjih (Timmons, 1945, po Mason, 1986; Wilshire, 1982) pa, da je vpliv igrane vloge na igralca negativen in prispeva k dezorganizaciji sebstva. Na številne raziskave o vplivu dramskih vlog na igralčevo samopodobo so vplivale predvsem raziskave, v katerih so strokovnjaki preverjali učinek igranja vlog na posameznika in skupino ter ugotovili, da igranje vlog vpliva tako na spremembo stališč kot tudi vedenja, emocij in celo osebnosti.

Kljub temu da raziskave kažejo, da najverjetneje obstaja učinek igranja vlog na igralčevo sebstvo in posledično tudi, da igralci posedu-

jejo drugačne osebnostne lastnosti kot posamezniki, ki si niso izbrali tega poklica, je stopnja identifikacije odvisna tudi od pristopov k igranju vlog. Tehnika, ki jo je razvil Stanislavski, zahteva od igralca resnično občutenje vsake zaigrane emocije in se tako razlikuje od Brechtove tehnike distančnega realizma, v kateri je ta v celoti zavračal igralčevo vživljanje v vlogo.

J. Hammond in Edelmann (1991) sta v svoji raziskavi ugotovila, da je učinek dramske igre na igralca različen, kar je odvisno tudi od njegove osebnosti, strukture samopodobe. Kot odgovor na vprašanje, ali dramska vloga vpliva na igralčevo zaznavanje sebe, avtorja (prav tam) ponujata Piagetovo (1975) teorijo asimilacije in akomodacije gledališke vloge; vloga privede v ospredje aspekte sebstva, ki so obstajali že pred igranjem vloge, vendar niso bili prisotni v igralčevi zavesti. V okviru rezultatov raziskave avtorja zaključujeta, da lahko igralci igrajo dramske vloge, ki so jim značajske podobne, in emocije, ki so del njihove osebnostne strukture, zavestno ali zunaj zavesti.

Tovrstne raziskave so pomembne iz več razlogov:

Pogoste so izjave igralcev, da med igranjem določene dramske vloge postanejo del nje in tudi za odrom ostanejo pod vplivom značajskih lastnosti vloge.

Morda najpomembnejše je dejstvo, da prav igranje določene vloge v terapiji in psihodrami lahko spremeni posameznikove dotedanje navade in stališča, kar je dokazal že ustanovitelj psihodrame, Jakob Moreno (2000).

Velik problem predstavljajo tudi pričakovanja medijev in publike, ki igralca pogosto dojemajo kot lik, ki ga trenutno igra, in ne osebo, kakršna je v resnici.

Je mogoče, da tovrstna pričakovanja povzročijo konflikt med igralčevim zaznavanjem sebe in gledališko vlogo, ki jo igra? Če skušamo odgovoriti na vprašanje s pomočjo teorije kognitivne disonance, sledi, da utegne vsaka diskrepanca zaznavanja sebe povzročiti kognitivno disonanco, kadar je posameznikovo sebstvo definirano in stabilno. Rezultat tega je občutek neugodja, ki posameznika vodi k spremembi trenutne situacije: lahko konformno sprejme pričakovanja drugih ali pa ostane zvest sebi, lahko sklene kompromis med obema vlogama ali pa se konfliktu popolnoma izogne in ne priznava, da obstaja. Od posameznika je odvisno, katero od možnih rešitev si bo izbral, da bo dosegel predhodno stanje ravnotežja.

Samopodoba študentov igre

Rennae Mason (1986) je preučeval samopodobo študentov igre, jo primerjal s samopodobo študentov, ki niso študirali igre ter med drugim predpostavljal, da bodo imeli študenti igre manj stabilno samopodobo od študentov v kontrolni skupini. Rezultati raziskave so potrdili njegovo hipotezo o manj stabilni samopodobi študentov igre.

Nasprotno pa raziskava avtorice pričujočega teksta (2002) ni potrdila razlik med študenti. Potrdila pa je hipotezo, da je skupina študentov igre bolj homogena glede na spol kot ostala skupina študentov, saj se je pri kontrolni skupini študentov izkazalo, da imajo ženske bolj izraženo odvisno samopodobo od moških, pri igralcih pa v odvisni in neodvisni samopodobi med spoloma ni bilo razlik.

Obstaja več razlogov, zakaj se ženske igralke ocenjujejo podobno kot njihovi moški kolegi ter zakaj nimajo bolj razvite odvisne samopodobe, kot to dokazujejo številne študije. Predvidevamo lahko, da v

socialnem okolju, v katerega so postavljene ženske igralkе, ne bi uspešno preživele, če bi imele šibko samopodobo in samospoštovanje. Verjetno je, da so si umetno zvišale vrednotenje sebe, saj si navzven zaradi tekmovalne in individualne narave igralskega poklica ne upajo pokazati svojih strahov in morebitne labilne samopodobe, ker bi s tem ogrozile svoj obstoj in prepustile mesto tekmicam. Slabši položaj žensk v gledališču je že zgodovinsko pogojen, saj je bila igralka vse do 20. stoletja zaničevana in enačena s prostitutko in ne profesionalko v svojem poklicu (Lane, 1973). Poleg "lahke ženske" se je igralk oprijel tudi predsodek o nizki inteligentnosti (Reciniello, 1991). Pri krajšanost žensk v gledališkem svetu pa se tako v svetu kot pri nas začne že z vpisom na študij igre, saj je razmerje sprejetih posameznikov na Akademijo v skladu z zastopanostjo vlog v dramski literaturi skoraj vedno v prid moških.

Seveda pa ni nujno, da sta si oba spola podobna pri vrednotenju sebe zavoljo igralk, ki naj bi za uspešnejše najdenje v gledališkem poklicu prevzele moške lastnosti, kot so tekmovalnost in samostojnost, temveč so lahko tudi moški igralci tisti, ki jim je bližji "ženski princip", na kar opozarja Barr (1972) in poleg tega izpostavlja še homoseksualnost, ki je po njegovem mnenju v veliki meri prisotna med igralci. Tudi Reciniello (1991) navaja, da je eden izmed pogostih predsodkov o igralcih, da so mehkužneži in torej ne dovolj "pravi predstavniki svojega spola".

Igralci o javnem mnenju

Se mnenje igralcev sklada s stereotipi in tudi predsodki, ki jih ima zunanja javnost o njih, se njihovo vedenje posledično, zaradi učinka samouresničujoče prerokbe, ujema s sliko, ki jo ustvarjajo mediji in njihovi občudovalci?

Jasnejši vpogled v kompleksen odnos med umetnikovimi cilji in potrebami ter socialnimi zahtevami in pričakovanji okolja ponuja študija, v katero je bilo zajetih 220 igralcev, od tega približno polovico profesionalnih igralcev in polovico študentov igre (Reciniello, 1991).

Udeleženci raziskave so med drugim odgovarjali na vprašanje, kakšno je po njihovem mnenju stališče družbe do igralcev. Večina jih je bila mnenja, da ima družba do njih zelo negativen odnos, da jih prezira, označuje kot egoistične, nemoralne, nedorasle in otročje, da jih enači z visoko družbo in glamurjem ter da so družbene predstave o njihovem poklicu popolnoma nerealistične in romantične. Številni so bili mnenja, da je javno mnenje pogosto ambivalentno, družba jih sočasno sovraži in jim je naklonjena, veliko jih je poudarilo predvsem pomanjkanje ali popolno odsotnost spoštovanja družbe do igralcev. Manjše število jih je menilo, da jim okolica zavida njihov poklic, da jih dojema kot drugačne, ločene od drugih posameznikov v družbi. Najmanj igralcev je bilo prepričanih, da jih družba občuduje in ima do njih pozitivno mnenje.

Strah in zaskrbljenost igralcev nad družbenim stališčem do gledališča, njenimi zahtevami in pričakovanji je zgodovinsko utemeljen, saj poklic igralca in še zlasti igralkе ni bil družbeno sprejemljiv vse do dvajsetega stoletja. Izoblikovanje lastne identitete je potekalo le s potrjevanjem znotraj skupine, njihovi odnosi do družbe pa vse do danes ostajajo nejasni. Reciniello (prav tam) kot perspektivo za izboljšanje takega stanja predlaga, da bi bilo v prihodnosti potrebno spodbujati psihološke raziskave o osebnosti igralcev: "Da bodo igralci začutili,

da so pomembni posamezniki družbe, mora biti razjasnjena njihova vloga in mesto v družbi in psihološke raziskave lahko veliko pripomorejo k temu cilju."

Samospoštovanje igralcev

Samospoštovanje, kot sestavni del samopodobe, predstavlja še bolj specifično in temu primerno manj raziskano področje igralčeve osebnosti, kar pa je tudi posledica različnega pojmovanja obeh pojmov, saj nekateri avtorji (Shaveleson, Hubner in Stanton, 1976) oba pojma uporabljajo menjajoče, z obrazložitvijo, da nikoli ni bilo utemeljenega znanstvenega dokaza za njuno ločevanje.

Tako preučevanje samospoštovanja zavzema kvečjemu manjši del širše zasnovane raziskave kot v raziskavi Hammondove in Edelmanne (1991), kjer sta avtorja primerjala skupino osebnostnih lastnosti pri igralcih in ne-igralcih in mednje zaradi predsodkov o igralcih, ki naj bi bili narcisistični in orientirani nase, vključila tudi merjenje samospoštovanja. Avtorja zaključujeta, da so bile razlike v samospoštovanju med skupinama minimalne in tako zavračata negativne stereotipe o igralcih, ki so izhajali iz nekaterih predhodnih študij. Poleg ugotovitev, da ni razlik v samospoštovanju, sta ugotovila, da so igralci manj plahi in socialno anksiozni, bolj privatno samozavestni ter manj nagnjeni k dajanju socialno zaželenih odgovorov, kar je razumljivo, saj igralci pri raziskovanju psihe in značajev posameznih igranih vlog ter da se pri svojem delu lahko v celoti izrazijo, ne morejo upoštevati družbenih norm in ovir. Zaključki raziskave vsekakor spodbudno delujejo na načrtovanje novih raziskav ter pomembno pripomorejo k spreminjanju negativnih stereotipov.

Samospoštovanje študentov igre

Tako kot ni mogoče posploševati rezultatov, dobljenih na študentski populaciji, na celotno populacijo, zaradi svojstvenih zakonitosti, ki jih poseduje študentska populacija, najbrž podobne zakonitosti veljajo tudi za študente igre in zato rezultatov, dobljenih na takem vzorcu, ne moremo posploševati na starejšo igralsko populacijo. Se potemtakem samospoštovanje študentov igre razlikuje od samospoštovanja igralcev, imajo študenti višje oziroma nižje samospoštovanje?

Raziskava na vzorcu slovenskih študentov igre ni potrdila razlik v samospoštovanju med študenti igre in drugimi študenti (Učan, 2002). Kljub temu da študenti igre niso imeli višje ali nižje izraženega samospoštovanja, so bile ugotovljene pomembne razlike med skupinama pri eni izmed postavk Rosenbergove (1965) lestvice samospoštovanja ("*Od časa do časa se počutim nič vreden*"). Študenti iz kontrolne skupine so se pogosteje čutili nič vredni kot študenti igre, kar nakazuje pozitivnejše vrednotenje slednjih.

Sklep

Pomanjkanje raziskav v preteklosti o osebnosti igralcev je pripomoglo k oblikovanju številnih stereotipov in tudi predsodkov o igralcih. Gotovo so vzroki za pomanjkanje tovrstnih raziskav v zaničenju igralskega poklica v zgodovini, še zlasti žensk, v psihoanalitični tradiciji raziskav z omenjenega področja in tudi z dilemo, ali je igra v gledališču sploh umetnost in igralec umetnik.

Večina raziskav s področja osebnosti igralca je starejšega datuma, nekatere so tudi metodološko pomanjkljive, največ raziskav pa se je

LITERATURA

- Aristoteles (1985). *Poetika*. (druga, dopolnjena izdaja) Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Barr, H. L., R. J. Langs, R. R. Holt, L. Goldberger in G. S. Klein (1972). *LSD: Personality and Experience*. New York: Wiley.
- Bates, B. (1986). *The way of the Actor*. London: Century.
- Berhatsky, C. (1988). *A Psychoanalytic study of the Actor*. New York: The Union for Experimenting Colleges and Universities. (doktorska disertacija).
- Hammond, J. & Edelmann, R.J. (1991b). The act of being: personality characteristics of professional actors, amateur actors and non-actors. V G. D. Wilson (Ur.), *Psychology and performing arts* (str. 95-122). Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Kott, J. (1985). *Gledališki eseji*. Ljubljana: Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega.
- Kvaščev, R. (1976). *Psihologija stvaralištva*. Beograd: Izdavačko informativni centar studenata.
- Lane, Y. (1972). *Psychology of the actor*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Mason, R. (1986). *The relationship between theatrical role playing, identity achievement, identity consistency and gender*. San Diego: California school of professional psychology. (doktorska disertacija)
- Moreno, J. L. & Moreno, Z. T. (2000). *Skupine, njihova dinamika in psihodrama*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Nastran Ule, M. (2000). *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Sophia.
- Neuringer, C. & Willis, R. A. (1995). The cognitive psychodynamics of acting: Character invasion and director influence. *Empirical studies of the arts*, 13 (1), 47-53.
- Piaget, J. (1975). *The Development of Thought: Equilibration of Cognitive Structures*. New York: Viking.
- Ravnjak, V. (1991). *Umetnost igre*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije.
- Reciniello, S. (1991). Toward an understanding of the performing artist. V G. D. Wilson (Ur.), *Psychology and performing arts* (str. 95-122). Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and adolescent Self-Image*. Princetone, NY, Princetone University Press.
- Shavelson, R. J., Hubner, J.J. in Stanton, G. C. (1976). Self-concept: Validation of construct interpretations. *Review of Educational Research*, 46, 407-441.
- Smith, B. in Lazier, G. (1971). Psychology and drama. *Empirical Research in Theatre*, 1, 38-45.
- Stanislavski, K. (1977). *Sistem II. Igralec in njegovo delo*. Ljubljana: Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega.
- Trstenjak, A. (1981). *Psihologija ustvarjalnosti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Učman, S. (2002). *Samospoštovanje in strukturni vidiki samopodobe študentov dramske igre in umetniške besede*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (diplomska naloga)
- Vigotski, L. (1975). *Psihologija umetnosti. Psihologija umetnosti*. L. Vigoitski. (str. 247-301). Beograd: Nolit.
- Vevar, Š. (1996). *Igram, torej sem. Prispevki za psihosociološki portret slovenskega igralstva*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- Wallach, M. in Wing, C. ml. (1969). *The Talented Students*. New York: Holt, Rinehart & Winston Inc.
- Wilshire, B. (1982). *Role playing and identity: The limits of theatre as metaphore*. Indiana: University press.

BIBLIČNI MOTIVI V POEZIJI EDVARDA KOCBEKA

¹ Prim. Boris Paternu: *Poezija Edvarda Kocbeka*. V: Razmišljanja o Edvardu Kocbeku. Simpozij ob 90-letnici pesnikovega rojstva. Ljubljana, 1995, str. 30.

² Posebej je s tem v zvezi potrebno omeniti urednika Kocbekovega zbranega dela Andreja Inkreta, dalje Petra Kovačiča – Peršina, Borisa Paternuja, Franca Zadravca, Franceta Bernika, Marka Kerševana, Vekoslava Grmiča, Antona Trstenjaka, Janka Prunka, Leva Krefla, Jožeta Pogačnika, Marka Stabeja, Tomaža Sajovicca, Ireno Novak – Popov, Mirana Štuheca, Borisa Pahorja in druge. Po razpoložljivih podatkih je bilo na ljubljanski slavistiki o Kocbeku tako ali drugače napisanih dvanajst diplomskih del, med katerimi po drznosti vsaj po naslovu in času nastanka izstopa najzgodnejša iz leta 1962, v kateri je Novomeščan Jože Prešeren pisal o »spornih« novelah *Strah in pogum*.

³ Edvard Kocbek: *Tri obdobja moje poetičnosti*. Uvod v pesniško antologijo *Strava*. Zagreb, 1970. V: Edvard Kocbek: *Svoboda in nujnost*. Celje: Mohorjeva družba v Celju, 1974.

Kocbek v tem spisu omenja svoje zbirke *Zemlja*, *Groza in Poročilo*, ki mu predstavljajo vsaka posebno in drugače obdobje pesniškega ustvarjanja. Mnogo kasneje Boris Paternu (Paternu 1995: 26) parafrazira ta tri obdobja kot različna tematska jedra njegove poezije: človek na zemlji, ob njeni obstojnosti, moči in miru; človek v boju za spremembo sveta in samega sebe; človek v svoji imaginaciji in njenem brezbrežju.

⁴ Edvard Kocbek: *Kdo sem?* V: Edvard Kocbek: *Svoboda in nujnost*. Celje: Mohorjeva družba v Celju, 1974.

⁵ Anton Trstenjak, Kocbekov najbližji prijatelj, v prispevku *Edvard Kocbek ekstatična osebnost, ne politik* (v: Edvard Kocbek: *Poezija, kultura, politika*, Ljubljana 1988, str. 161) trdi, da je bil prvi vzrok izstopa pravzaprav zelo postranska stvar, ki se je sam sploh ne spominja, čeprav je bil kot Kocbekovo leto dni mlajši sošolec v isti hiši pri zadevi neposredno udeležen.

V slovenski literarni vedi se sodeč po izjavah nekaterih ključnih literarnih zgodovinarjev, teoretikov in kritikov Edvard Kocbek (1904–1981) vse pogosteje omenja kot ena najvidnejših, če že ne najvidnejša pesniška osebnost druge polovice 20. stoletja.¹ Tako se njegov pesniški opus na svoj način postavlja ob bok Prešernu, Župančiču in Kosovelu, torej avtorjem, ki so že obveljali za »klasike« slovenske poezije in se jih vsaj deloma, če že ne v celoti, drži tudi sloves »nacionalnega« pesnika.

Natančna predstavitev Kocbekovega življenja in dela ni niti namen niti cilj pričujočega prispevka. O Kocbeku kot pesniški, pisateljski, politični, ekstatični, kontroverzni itd. osebnosti so tako in drugače pisali mnogi kritički, ustvarjalni in raziskovalni duhovi pri nas.² Diplomsko delo se želi posvetiti zgolj delnemu in zato posledično nujno omejenemu pogledu na Kocbekov pesniški opus s strani vprašanj, ki se zastavljajo ob razmišljanju o odnosu med Kocbekovo liriko in Biblijo kot motivnim virom zanjo. Poskušali bomo odgovoriti na vprašanja, kako in v kolikšni meri se je Kocbek v svojih objavljenih pesniških zbirkah opiral na biblične motive ter kakšno funkcijo imajo le-ti v pesmih, s posebnim ozirom na t. i. »tri obdobja Kocbekove poetičnosti«, kakor svoje umetniško ustvarjanje naslavlja Kocbek sam v spisu *Tri obdobja moje poetičnosti*.³ Čeprav bi bilo v ta namen smiselno precizno in natančno preučiti Kocbekov odnos do krščanstva, katolištva in Svetega pisma, se zdi na tem mestu dovolj, če se s tem v zvezi opremo le na nekaj elementarnih dejstev.

Edvard Kocbek nekaj osnovnih in brez dvoma bistvenih podatkov o svojem življenju ponuja v svojem eseju *Kdo sem?*,⁴ ki ga je bral v tržaškem Kulturnem domu 27. aprila 1965. V omenjenem spisu lahko preberemo, da je bil v rodnem Sv. Juriju ob Ščavnici njegov oče organist, da je Kocbek že zgodaj postal ministrant, zvonar in bralec, da je pomagal očetu pri cerkvenih opravilih in da mu je cerkev zato bila domača kot rojstna hiša ali hiše sosedov (Kocbek 1974: 270). Klasično gimnazijo je začel obiskovati v Mariboru, se vmes za štiri leta zaradi cenejšega šolanja prešolal na novo gimnazijo na Ptuj, zadnja dva letnika pa je obiskoval in končal zopet v Mariboru. Po maturi je vstopil v mariborsko bogoslovje, vendar je nenadoma izstopil tik pred koncem 2. letnika iz vsaj dveh razlogov: prvi naj bi bil demonstrativne narave, namreč odgovor na krivico, ki se je dogodila v hiši in je niso hoteli popraviti, obenem pa je po lastnih besedah izstopil tudi zato, ker je začutil, da je laik bliže krščanstvu in stvariteljskemu življenju.⁵ S tem dejanjem si je poleg zadržanosti domače duhovščine in težav v družini nakopal tudi jezo škofa dr. Tomažiča, svojega birmanskega botra, ki ga je pred njemu neljubim dogodkom hotel poslati na nadaljnje študije v Rim. V tem času se je Kocbek vpisal na romanistiko v Ljubljani ter prevzel uredovanje mladinskega lista *Križ na gori*, kasneje preimenovanega v *Križ*, ter postal osrednja osebnost t. i. križarskega gibanja.

Na tem mestu je Kocbekov (sicer splošno poznani) življenjepis smiselno prekiniti, saj je že iz povedanega samoumevno in jasno, da je bilo njegovo poznavanje Svetega pisma natančno ter podrobno in

je bila biblična snov tako motivno-tematsko kot teološko organsko vtkana vanj že od rane mladosti dalje, ne glede na vse življenjske pretrese, ki jih je doživljal kot izrazito vsestranska razumniška osebnost, posebej poudarjeno vsaj že od znamenitega eseja *Premišljevanje o Španiji* (1937) dalje. V *Kdo sem?* je Kočbek spregovoril tudi o svojem krščanskem verovanju. Zatrjuje, da so bila vprašanja religioznosti pri njem vedno najgloblje in najbolj premišljene ter doživete stvari in da je verovanje njegovi naravi kongenialno, se pravi sorodno, enakovredno po duhu, čeprav ga je preizkušal v težkih pozicijah življenja.

Na drugi strani pa je znano dejstvo, da se je Kočbek ograbil od institucionaliziranega katolištva, v svojem razmišljanju in udeleževanju problematiziral tradicionalno pojmovanje in enačenje slovenstva s krščanstvom (katolištvom) ter na ta način izstopil iz horizonta katoliške ideologije, hkrati pa ni nikoli izstopil iz območja verovanja oz. krščanstva samega. Spomenka Hribar sodi (Hribar 1990), da je za takšno dvojno stoji zunaj in znotraj krščanstva bila nujno potrebna nenehna racionalizacija njegove vere. V *Kdo sem?* Kočbek potrjuje njeno tezo, ko navaja in citira mnoge mislece, ki so v tem smislu vplivali nanj ali ga usmerjali oz. potrjevali na njegovi poti: Teilhard de Chardin, Emmanuel Mounier, Charles Peguy, Leon Bloy, Simone Weil, Bernanos, Kierkegaard idr. Hribarjeva med drugim opozarja tudi na še eno zadevo, namreč razliko med Kočbekovo pesniško in ideološko racionalizacijo. Razpirajo se ji trije modeli Kočbekovega mišljenja. Njegova poezija naj bi eksistirala na ravni t. i. »zarotovanja«, kar posledično pomeni, da je Kočbek kot pesnik nekakšen zaklinjevalec prihajajoče resnice, ki jo vidi kot harmonijo v Bogu. Druga raven, raven »refleksije«, se Kočbeku dogaja ob tematizaciji človekove eksistence, medtem ko Hribarjeva govori o ravni »ideologije« v zvezi z znano Kočbekovo ideologizacijo, poskusom sinteze krščanstva in marksizma. Navržene trditve seveda potrebujejo pronicljivejšo razlago ali vsaj komentar, vendar naj ostanejo le kot namig na kompleksnost Kočbekovega odnosa do religije oz. verovanja v najširšem pomenu, s tem pa tudi njegovega razmerja do Svetega pisma kot temeljne knjige krščanstva.

Kočbek je svoje pesmi sam izdal v šestih pesniških zbirkah, od katerih so tri izšle v samostojnih knjigah: *Zemlja* (1934), *Groza* (1963) in *Poročilo* (1969). Tri zbirke so ob že imenovanih izšle prvič šele v dveh knjigah Kočbekovih *Zbranih pesmi* (1977): *Pentagram*, *Žerjavica* in *Nevesta v črnem*, pri čemer je *Žerjavica* izšla v manjšem in glede na kasnejši izid v *Zbranih pesmih* nepopolnem obsegu že 1974. V *Zbranih pesmih* so razporejene po kronološkem zaporedju nastanka, kar pomeni, da je *Pentagram* uvrščen med *Grozo* in *Poročilo*, *Žerjavica* in *Nevesta v črnem* pa za *Poročilo*. Zadnja, sedma, postumna pesniška zbirka je pod naslovom *Kamen skala* in v uredništvu Andreja Inkreta izšla leta 1991. Predstavlja izbor iz Kočbekove zbirke, se pravi izbor še neobjavljenih pesmi, ki po besedah Borisa Paternuja »odkrivajo nekatere presenetljivo skrajne in doslej neznane Kočbekove bivanjske položaje« (Paternu 1995: 29).⁶ V tem odstavku naštetih sedem zbirk, med njimi pa zlasti *Zemlja*, *Groza* in *Poročilo*, predstavlja gradivo za pričujočo študijo.

Ob prebiranju in preučevanju Kočbekove poezije bralcu pade v oči precejšnja pogostost svetopisemskih podob, motivov, citatov, aluzij in asociacij. V primerjavi s Francetom Prešernom, katerega pesništvo

⁶ Že za časa Kočbekovega življenja in postumno je izšlo precej drugih samostojnih knjig njegove poezije v slovenščini in prevodih, v glavnem izborov iz njegovih zbirk. Prva knjiga Kočbekovega Zbranega dela (izšla 1991, leta 2000 je izšla že sedma knjiga v dveh delih) navaja v opombah 17 takšnih naslovov, ki jih nismo pritegnili v obravnavo, NUK-ov katalog pa vsebuje po letu 1991 še 6 knjižnih izdaj izborov Kočbekove poezije, večinoma prevodov.

⁷ Gl. aprilsko št. Rasti (2002) in prispevek *Biblija, slovensko slovstvo in literarna veda* (str. 137 – 142).

je bilo v odnosu do Biblije predmet razprav Janka Kosa in Vida Snoja,⁷ je takšnih mest pri Edvardu Kočbeku že na prvi pogled mnogo več. Na tem mestu je potrebno poudariti, da prepoznavanje bibličnih motivov pri Kočbeku ni potekalo na način računalniške obdelave, ki bi morda omogočila povsem natančne podatke in konkordance, pač pa je plod povsem laičnega, kljub temu pa vsaj zadovoljivega poznavanja Svetega pisma avtorja pričujočega prispevka. Prepoznavanje omenjenih motivov in navezav je bilo odločilno izpostavljeno dejavniku človekovega spomina, število prepoznanih bibličnih motivov in prvin je zato na eni strani relativno optimalno, v absolutnem smislu pa minimalno, saj bi podrobnejši in strokovnejši pretres tekstov gotovo pokazal še bolj razčlenjeno sliko. Vsa opažanja in dognanja so kljub svoji zanimivosti zato posledično parcialna, ilustrativna in s tem zgolj osnova za temeljitejšo raziskavo.

Statistični pregled Kočbekovih *Zbranih pesmi* in zbirke *Kamen skala* ne more postreči z ničimer oprijemljivim, pač pa lahko služi kot orientacija in predstava, kako pogosto se v Kočbekovih zbirkah pojavljajo biblični elementi v najrazličnejših oblikah. Prva pesniška zbirka *Zemlja* vsebuje 75 pesmi oz. 72 naslovov, izmed katerih jih vsaj 23 vsebuje enega ali več svetopisemskih motivov. V *Grozi* je vseh pesmi 73, takšnih z bibličnimi motivi pa vsaj 28. Zbirko *Pentagram* sestavlja 57 naslovov, od tega vsaj 22 z biblijskimi prvinami. Število pesmi v *Poročilu* je 53, izmed njih pa je vsaj 25 takšnih s svetopisemskimi elementi. Po številu pesmi je izmed vseh Kočbekovih zbirk najkrajša *Žerjavica* (48), vsaj 20 pa je v njej takšnih, ki bi lahko bile predmet našega preučevanja. Na drugi strani je *Nevesta v črnem* z 99 pesmimi najobsežnejša, med njimi pa je vsaj 32 pesmi, ki se na kakršenkoli način navezujejo na Biblijo. Postumno *Kamen skala* sestavlja 69 pesmi, od tega je takšnih s svetopisemskimi motivi 14.

Zgornji podatki kažejo zanimiv razvojni lok. V *Zemlji* je pesmi z bibličnimi motivi malo manj od tretjine (30 %), potem pa njihov delež narašča vse do *Poročila*, kjer je pesmi z biblično motiviko skoraj polovica (47 %). V *Grozi* in *Pentagramu* je delež takšnih pesmi domala identičen (38 %), kronološko zadnje zbirke pa kažejo upadanje števila pesmi s svetopisemskimi prvinami. Tako jih je v *Žerjavici* še 41 %, v *Nevesti v črnem* približno tretjina (32 %), opazneje pa odstopa *Kamen skala*, kjer je delež takšnih pesmi le še 20 %. Vprašanje je seveda, ali je to odstopanje posledica tega, da izbora za zbirko ni opravil Kočbek sam, ali gre dejansko za tendenco upadanja bibličnosti v njegovih pesmih vse od *Žerjavice* dalje.⁸

Kar sama se ponuja tudi misel, da je delež pesmi z biblično motiviko največji prav v obdobju od približno 1940 do 1970, v času največjih zgodovinskih sprememb in osebnostnih preizkušenj, v času, o katerem sam Kočbek govori kot o »spopadu v vse smeri; bojeval sem ga na vse ali nič« (Kočbek 1974: 231).

Prav tako se da ugotoviti, katera mesta v Svetem pismu pesnik najpogosteje vključuje v svoje pesmi. Daleč najpogostejše so v splošnem navezave na starozavezno 1. Mojzesovo knjigo (zlasti motivi stvarjenja sveta in človeka, edenskega vrta, izgona iz raja, babilonskega stolpa, Noeta in Lotove žene) ter 2. Mojzesovo knjigo (razni motivi, povezani z egiptovsko sužnostjo, izhodom iz Egipta, sinajsko zavezo in potovanjem v obljubljeni deželi),⁹ od novozaveznih knjig pa Kočbek posega največ po evangelijih, posebej pogosto po Matejevem in Lukovem ter Janezovem evangeliju. S tem v zvezi so motivi

⁸ Pri uporabi iste metode na primeru Prešernovih Poezij pridemo do ugotovitve, da je delež pesmi z biblično motiviko pri našem največjem pesniku malo več kot četrtinski, torej v povprečju precej manjši kot pri Kočbeku.

⁹ Pogostost motivov, povezanih z eksodusom judovskega ljudstva iz egiptovske sužnosti, je zanimiva še z enega stališča. Znan je namreč Kočbekov poskus sinteze krščanstva in marksizma, ki se je (sicer neodvisno od Kočbeka) pojavil tudi v nekaterih južnoameriških državah v začetku 60. let 20. stoletja v obliki t. i. teologije osvoboditve, ki je v svojih programskih besedilih prav tako uporabljala predvsem motive in simbole eksodusa – rešitve zatiranih. Seveda je bila teologija osvoboditve s strani najvišje cerkvene hierarhije zavržena in obsojana, kar je spet usoda, ki je primerljiva s Kočbekovim odnosom do uradne Cerkve.

že močneje razpršeni, pogosteje se pojavljajo podobe, povezane s Kristusovim rojstvom (jaslice, trije kralji, repatica), trpljenjem (zadnja večerja, Getsemani, Pilat, križanje) in vstajenjem (prikazovanje apostolom, vnebohod). Posebej izrazita je še apokaliptična motivika, izvirajoča iz Janezovega Razodetja.

Ob zgoraj naštetih najpogostejših navezavah obstaja seveda še cela vrsta drugih, sicer manj pogostih, vendar pomenljivih. Tako ne moremo mimo pogosto rabljenega motiva jerihonskih tromb iz Jozuetove knjige, podob levnjaka iz Danijelove knjige, ob tem pa se Kočbek večkrat navezuje še na preroka Izaijo, Psalme, obe Samuelovi knjigi, Sirahovo in Jobovo knjigo, mestoma pa lahko sklepamo, da posega še po nekaterih drugih starozaveznih knjigah, kot na primer po Visoki pesmi, Sodnikih, Knjigi kraljev itd. Izmed knjig Nove zaveze je potrebno kot vir Kočbekovih podob omeniti še Apostolska dela (prihod Svetega Duha) in Pavlovo 1. pismo Korinčanom s svojim slavospevom ljubezni. V splošnem pa sta Stara in Nova zaveza v Kočbekovi poeziji po količini motivov približno izenačeni, morda zgolj malenkostno prevladujejo novozavezne podobe.

Interpretacija in funkcija bibličnih motivov pri Kočbeku

V svoji razpravi sem se opiral na zadnji, to je slovenski standardni prevod Svetega pisma Stare in Nove zaveze iz leta 1996. Ker se vsaj v besedju kar nekajkrat loči od prejšnjih znanih in razširjenih izdaj, lahko včasih primerjava bibličnega mesta z mestom pri Kočbeku ne izzveni dobesedno, ampak je primerljiva zgolj po smislu, kar je glede na razvoj jezika razumljivo. Sledi poskus interpretacije tovrstnih motivov pri Kočbeku in njihova konkordanca z Biblijo po posameznih zbirkah ter vsakokratna sinteza dognanj o funkciji motivov v pesmih z ozirom na teorijo Janka Kosa o sekularizaciji in problematizaciji moderne literature. Ker bi zapisovanje pesmi v celoti zavzelo preveč prostora, pri vsakem naslovu navajam zgolj nekaj osnovnih podatkov (npr. *Na oknu se igrata dva goloba*, ZP 1, 9; kar pomeni, da se pesem nahaja na 9. strani 1. knjige Zbranih pesmi). Ker je obseg prispevka glede na revialno objavo omejen, bomo iz mnogo obsežnejšega gradiva v razpravo pritegnili zgolj nekaj pesmi, ki naj služijo zgolj kot ilustracija splošnejšim ugotovitvam.

Zemlja

Kot zanimiva se pokaže primerjava Kočbekovih pesmi v Zemlji s Kočbekovo lastno opredelitvijo tega prvega »obdobja njegove poetičnosti«. Očitna je najprej velika frekventnost motivov, povezanih s 1. Mojzesovo knjigo (Genezo). Kočbek med drugim o svoji prvi zbirki zapiše (Kočbek 1974: 230): »Prva zbirka Zemlja mi je bila izraz bitne varnosti in medčloveške toplote. Navdih in domišljija sta bila del Geneze, z njima sem odkrival kozmične simbole in odrešnost besednega izraza. Za mlade pesniške tovariše v Ljubljani, ki so že služili zgodovini, sem bil sumljiv autsajder. Jaz pa sem začel od začetka in odkrival šifre kodeksa, ki ga ni bilo nikjer zapisanega. Svet je bil poslednjič živ, vse, kar je bilo, je še nosilo ime, in kar je bilo imenovano, se je oglašalo na klic slovesno in neumrljivo ... Kaos je bil red in red je bil znova kaos ...« Kočbek torej eksplicitno omenja biblično Genezo kot čas prvinskega, neomadeževanega, čas oblikovanja in postavljanja stvari iz kaosa v red (in obratno), takšno razumevanje pa izhaja iz njegovega lastnega dožemanja sveta. Obenem se zdi, da večina

bibličnih podob in motivov iz Zemlje le delno ustreza npr. Kosovim splošnim ugotovitvam, da poezija 20. stoletja ne le sekularizira ter estetizira (tako že Prešeren), pač pa predvsem problematizira biblične motive. V skladu s to trditvijo bi lahko površno sklepali, da je Kočbekovo pesništvo v *Zemlji* bolj tradicionalno kot moderno, seveda izhajajoč iz predpostavke in razumevanja modernega pesništva kot pojava, v katerem se bolj ali manj jasno izraža novodobni metafizični nihilizem, se pravi stanje duha sodobnega človeka, ki se posebej intenzivno kaže po znameniti Nietzschejevi sintagmi o smrti boga. Vendar se kot verjetnejša pokaže možnost, da Kočbekova neproblematizirana raba bibličnih motivov ni znamenje tradicionalnosti te poezije, temveč ravno nasprotno - poskusa preseganja slutnje ničča, ki se loteva sodobne civilizacije, z opiranjem na za pesnikovo osebnost očitno trdne in brezprizivne svetopisemske vrednote. Problematizacija bibličnih motivov je namreč v Kočbekovi *Zemlji* navidez sila redek pojav, saj se zdi, da v večini pesmi, kjer poseže po svetopisemski motiviki ali citatnosti, te podobe sicer prenaša v svojo dobo ter jih s tem sekularizira, obenem pa mu služijo zgolj kot primere, metafore, celo simboli, ki ohranjajo svojo eksegetsko večpomenskost in ob tem ostajajo znotraj krščanskega.

V pesmi *Bregovi sveti v noč zvenijo* (ZP 1, 19) se npr. že v prvi kitici pojavi verz *od teže se potaplja čoln*, ki se očitno navezuje na Lk 5, 6-7, to je vrstici iz znanega odlomka Lukovega evangelija, ko Jezus pokliče prve učence. Potem ko niso vso noč ničesar ujeli, Jezus reče Petru, naj odrinejo na globoko in znova vržejo mreže. Tokrat ujamejo toliko, da se mreže trgajo in se od teže rib čolni začnejo potapljati. Vendar je omenjena podoba le eden od motivnih drobcev, ki se vklapljujejo v celoto pesmi. Že v drugi kitici z verzom *peruti od nekod šumijo* Kočbek napove vizijo angelov, ki gorijo iz sanj. V zvezi s podobo angelov iz sanj bi lahko sklepali na Jakobove sanje v Betelu (1 Mz 28, 12), v katerih je videl po stopnicah, segajočih od zemlje do nebes, hoditi angele. Jasno je, da Kočbek na tem mestu ne uporablja bibličnih motivov v enaki funkciji kot npr. Prešeren v *Bilo je Mojzes tebi naročeno*. Biblični motivi so pri Kočbeku namreč veliko globlje vtakani v strukturo pesmi, niso le sekularizirana primera pesnikovih občutij, ampak učinkujejo na ravni metaforičnosti, asociativnosti in celo simbolike. Pesem bi lahko interpretirali v duhu kočbekovske »biocentrične metafizike« kot podobo večera, nočnega neba in pesnikovih mističnih doživljanj, izhajajočih iz opazovanega. Biblični motivi so seveda vzeti iz svetopisemskega konteksta, se pravi sekularizirani in estetizirani do najvišje mere, njihova vloga pa je verjetno poudariti metafizičnost večera kot takega, zato ne moremo govoriti o njihovi problematizaciji.

Mesta, kjer je takšna problematizacija nakazana, so pogosto povezana s pesnikovo družbeno angažiranostjo in naravnost očitno izhajajo iz Kočbekove tendence po druženju krščanstva z marksizmom. Kot primer vzemimo pesem *Pes laja v nočnem polju* (ZP 1, 65), ki je prva od *Tovariških pesmi*, pesmi s pretežno socialno tematiko. Zlasti drugo kitico si lahko razlagamo, kot da pesniku istovetni lirski subjekt prevzema nase vlogo odrešitelja zatiranih, saj izrecno pravi: *le omamljene ... / si bom naložil na ramena in ponesel na toplo*. So te besede namig na Kristusa, ki je sprejel nase križ in si na svoja ramena naložil grehe sveta? Se pesnik čuti poklicanega za to, da spreminja svet in s tem po svojo vstopa v odrešiteljsko, pobožanstveno sfero, interferira

s Cerkvijo, se postavlja v prometejsko pozicijo? Zdi se torej, da v tem primeru problematizira novozavezni motiv.

Podobno funkcijo imata verza iz pesmi *Dež pada v črno noč* (ZP 1, 70), ki sta pravzaprav le malenkost prirejena in sekularizirana motivna drobca oz. citata iz Nove zaveze. Lirski subjekt se v svetu čuti vedno bolj utesnjenega in hkrati od vseh zapuščenega. Ugotavlja, da so mu ostali le še »pozabljeni«, ki ga ohranjajo pri življenju. Verza *od vseh sem zapuščen in jedel bom in živel* sta sicer malenkostno predrugačena, estetizirana, ni pa potrebno veliko truda za ugotovitev, da temelji prvi v Kristusovi osamljenosti na Oljski gori, ko so ga v njegovem trpljenju zapustili tudi učenci (prim. Jn 16, 32 ali Mr 14, 50), in drugi pri evangelistu Janezu (Jn 6, 51): »Jaz sem živi kruh, ki je prišel iz nebes. Če kdo je od tega kruha, bo živel vekomaj.« Morda najverjetnejša pa se zdi povezava drugega citata z Genezo in izgonom iz raja (1 Mz 3, 22), kjer po grehu Adama in Eve, ki sta jedla od drevesa spoznanja dobrega in hudega, Boga »zaskrbi«: »Da ne bo zdaj iztegnil roke in vzel še z drevesa življenja ter jedel in živel na veke!« Kočbek se v svojem družbenem angažmaju ponovno postavlja na izjemno pozicijo najprej trpečega Kristusa na vrtu Getsemani ter nato še v izrazito uporniško razumljeno vlogo prvih ljudi. Zlasti s slednjim motivom poleg očitne sekularizacije biblične zgodbe problematizira tudi njen teološki pomen. Pesnik »bo jedel (čeprav od grenkega sadu) in živel«. V takšnih primerih se kot lirski subjekt postavlja v vlogo odrešenika, človeka, ki ima vizijo za izboljšanje sveta, seveda pa je takšna vizija, predstavljena skozi reinterpetacijo bibličnih motivov, prav lahko razumljiva kot alternativa (takratnim) uradnim stališčem katoliške Cerkve.

Groza

Po Kočbekovih lastnih besedah se je njegova fascinacija v »drugem obdobju njegove poetičnosti«, torej z zbirko *Groza*, preusmerila od zemlje k človeku. »V svoji kozmogoniji sem prišel do človeka. Z ene strani sem v zgodovini na novo vzljubil naravo, to se pravi objektivni izraz govorice, besede in jezika, z druge strani pa sem burno in jasno doživel sonaravnost človeka in utopije. Človek se je docela preselil vame, razgibale so me vse njegove dimenzije, prisilil me je, da sem se slekel do poslednje golote in se poistil z njim, brez sleherne pomoči sem spoznal njegovo odrešno izgubljenost ...« (Kočbek 1974: 231-232) S stališča našega razpravljanja je ob tem potrebno ugotoviti, da ob relativno pogostejših bibličnih motivih v pesmih v primerjavi z *Zemljo* ti deloma ostajajo neproblematizirani. Tovrstni motivi postajajo na eni strani zgolj estetizirani in sekularizirani motivni drobci, eni izmed mnogih motivov v pesmih.

Ena od takšnih pesmi – Boris Paternu jo v zborniku *Edvard Kočbek: poezija, kultura, politika* (1988) na strani 17 med drugim izpostavlja kot primer kočbekovske nadrealistične orientacije, ko ta zavzame osrednjo črto njegovega pesnjenja v *Grozi* – je *Kino Tivoli* (ZP 1, 171). V njej beremo, da je *vrto glavo planil na drugo stran, / da se je pretrgala stara zavesa ...* in dalje: *In prišli so betlehemske otroci*. Pesem konča z vizijo samega sebe kot ujetega talca, ki ga bodo še tisti večer odvedli v Babilon. V motivu pretrgane zavesa lahko iščemo povezovalno z odlomkom iz Matejevega evangelija, ki poroča, kako se je ob Kristusovi smrti zagrinjalo v templju pretrgalo od vrha do tal (Mt 27, 51). V vsakem primeru ima motiv močno simbolno zaledje. Nedolžni

betlehemske otroke oz. dečke, ki jih je dal pomoriti Herod (Mt 2, 16-18), imajo v pesmi ob drugih smiselno podobnih motivih vlogo ilustracije nakopičenega zla, ki leži nad človeštvom. Babilon je seveda prisposoda sužnosti po analogiji z znano zgodbo o kralju Nabukadnezarju, ki je oblegal in zavzel Jeruzalem ter odpeljal Jude v babilonsko sužnost (prim. 2 Kr 24-25). V pesmi se ponavlja prevladujoči model Kočbekovega prevzemanja bibličnih motivov, ki mu služijo s svojo simboliko, pomenom in metaforiko za ponazoritev lastnega pesniškega sveta, razpoloženj, stanj in občutij. Motivi so v tem primeru potemtakem sekularizirani in estetizirani, ne pa problematizirani.

Na drugi strani pa se v večji meri pojavlja nov pesniški pristop, ki se kaže v tem, da *Groza* vsebuje precej pesmi, v katere je biblična tematika vtkana celostno, pogosto že v naslovu. V teh lahko opazimo problematizirano razumevanje in tolmačenje nekaterih bibličnih mest, za katera »uradno« cerkveno učiteljstvo ponuja drugačne interpretacije. Kot potrditev navedene teze lahko razumemo pesem *Trije modri* (ZP 1, 147), ki skozi znani novozavezni motiv treh kraljev ter vseh motivnih drobcev, ki ga ta združuje (repatica, neuspeli Herodov poskus prevare, trikraljevski darovi ...), ubeseduje tedanje družbeno stanje, pri čemer se avtor oz. lirski subjekt poistoveti z Boltežarjem. Tako je pesem imenitno razpredena in razširjena metafora z mnogimi motivnimi drobci. Sekularizacija in estetizacija motivov sta očitni, prav tako pa tudi problematizacija, saj pesnik motiva treh modrih ne uporabi zgolj kot prisposodo ali asociacijo za aktualno dogajanje (mimogrede lahko omenimo, da v *Listini* zapiše, da mu trije modri predstavljajo Toneta Fajfarja, Marjana Breclja in njega samega – se pravi tri vodilne krščanske socialiste v OF). Problematizacija se najočitneje kaže v verzih iz zadnje kitice: *kajti največje prerokbe se še niso izpolnile [...] skrivnostim na zemlji in nebu ni kraja*. Krščanstvo čaka pač na poslednji Kristusov prihod, vse prerokbe so se izpolnile in uresničile v nastopu Jezusa iz Nazareta, Kočbek pa očitno dopolnjenosti časov ne razume v tem smislu. Tudi pesem *Velika noč 1943* (ZP 1, 134), ki vsebuje motiv keliha in vina, ki se preobraža v kri, torej v splošnem novozavezni motiv zadnje večerje, je mogoče razumeti v smislu vsaj delne problematizacije, saj Kočbek »evharistične skrivnosti« prenaša na vojno tovarišijo, ki se »daruje« za širše občestvo.

Zanimivo je dejstvo, da med bibličnimi motivi prednjačijo tisti, ki prikazujejo dejanja izjemnih posameznikov, ponavadi razdvojenih med potrjevanjem lastne eksistence in odgovornostjo do kolektiva ali transcendence (prim. pasijonski motivi od zadnje večerje do Kalvarije, Abrahamova daritev, Mojzesova dela ob izhodu iz Egipta), kar se na nek način sklada z gornjimi Kočbekovimi besedami in njegovim osredotočenjem na človeka in njegovo eksistenco.

Poročilo

Že na prvi pogled se zdi, da je frekvenca pojavljanja bibličnih motivov in citatov v *Poročilu* v primerjavi z *Zemljo* in *Grozo* višja, da so ti motivi opaznejši in imajo tudi vidnejšo vlogo glede na sporočilnost posameznih pesmi. Hkrati je opazno stopnjevano in pogostejše problematiziranje bibličnega sporočila.

Trditev lahko ponazorimo s pesmijo *Konec igre* (ZP 2, 55), kjer Kočbek v svojem značilnem slogu izpoveduje in pojasnjuje svojo razcepljenost in razdeljenost. Tako že na začetku pove, da je »dolgo

opravljal dvojniško delo«, in nadaljuje: *Zvesto sem služil / obema gospodarjema* Gre za parafraziran in v lastno nasprotje izveden citat iz Nove zaveze, saj lahko pri Mt 6, 24 ali Lk 16, 13 beremo podobno: *Nihče ne more služiti dvema gospodarjema ... Ne morete služiti Bogu in Mamonu.* Teološki pomen citata sicer ni izničen, Kočbek pa jasno pove, da je počel ravno tisto, kar Sveto pismo zavrača - služil dvema gospodarjema hkrati. Iz nadaljevanja pesmi izvedemo, da je Kočbek ta nasprotja v sebi združil in jih presegel, s tem pa tako in tako že sekularizirani in estetizirani motiv oz. citat tudi problematizira, saj se postavlja v vlogo nekakšnega nadaljevalca in nadgrajevalca bibličnih nauk. Iz teze in antiteze napravi namreč sintezo.

Pomenljiva je tudi *Mikrofon v zidu* (ZP 2, 75), pesem z zgovornim naslovom, ki je kakor nekakšna antihvalnica, ogorčeno nizanje negativnih metaforičnih podob skriti napraviči v zidu, ki obenem prerašča v simbol osebne nesvobode. Med takšnimi antivzkliki jih je cela vrsta, ki na ta ali oni način temeljijo v Svetem pismu. Tudi če izpustimo mnoge besede, ki so same po sebi biblične (razodetje, preroki, satan ...), jih ostane še precej. Ko lirski subjekt nagovarja mikrofon v zidu (prisluskovalno napravo), pravi med drugim: ... *prihaja moja ura, sramotim te in te psujem ...* Ti verzi so parafraza motiva Jezusovega trpljenja, ki se začneja z zadnjo večerjo. Pri Luku (Lk 22, 14) npr. beremo: *Ko je prišla ura, je sedel k mizi in apostoli z njim.* Podobno piše tudi Janez (Jn 12, 27): *Zdaj je moja duša vznemirjena. In kaj naj rečem? Oče, reši me iz te ure?* Sramotenje in psovanje je povsem jasen namig na motiv Jezusovega bičanja in kronanja s trnjevo krono, ko so ga po evangeljskem pričevanju sramotili vojaki. Vendar se Kočbek ne postavlja v vlogo nedolžno trpečega Kristusa! Nasprotno! Omenjeni motiv obrne na glavo, ga s tem problematizira, saj se nam lahko zdi, da Kristusova nedolžna žrtev ni tisti način ravnanja, ki se ga poslužuje Kočbek. Za Kočbeka torej ni prišla ura trpljenja, pač pa ura maščevanja! V nadaljevanju pesmi se takšen ton umirja, pesnik prehaja na oris samega sebe, svoje dvojnosti in hkrati celovitosti, v sebi združuje nasprotja, trdi, da je nekakšno poosebljenje »vere, upanja in ljubezni« (prim. 1 Kor 13, 13), in dalje zatrjuje: ... *ne moreš me razdeliti*, kar lahko spet razumemo kot parafrazo skrivnostno grozečih besed »mene tekel fares« (Dan 5, 25-28), ki jih je »božji prst« pisal po zidu na starozavezni Baltazarjevi pojedini. Proti koncu ugotavlja: *Zdaj vidim, / da sem te upehal, / tvoj rep se je umiril ...* Iz omenjene podobe bi lahko sklepali na apokaliptični motiv zmaja iz Janezovega Razodetja, ki s svojim repom pomete tretjino nebesnih zvezd (Jn 12, 4). V verzu *nobena luč ne sveti ušesom*, ki je namenjen seveda prisluskovalni napravi, prepoznamo temno prihodnost mikrofona v zidu in hkrati sekularizirani motiv z začetka Janezovega evangelija (Jn 1, 5): *In luč sveti v temi, a tema je ni sprejela.* Kočbek očitno enači mikrofon in z njim posledično vse, kar je na oni strani žice, z zlom, temo. Prav v zadnjih verzih se pesnik poimenuje »jezik – plamen, ogenj, ki je zagorel in ne bo nehal goreti in žgati«. Verze je možno razumeti tudi tako, da pesnikova gorečnost na lastni življenjski poti ni in ne bo ugasnila, s čimer se približuje motivu prihoda Svetega Duha v obliki jezikov, podobnih plamenom (Apd 2, 3). Vsi omenjeni biblični motivi so nanizani kot prikrite komparacije, identifikacije ali čiste metafore skozi vso pesem. Ker se v njej Kočbek ne ukvarja z bibličnimi temami, ampak z dogodki in situacijami, povezanimi z

osebno življenjsko izkušnjo, so vsi po vrsti sekularizirani in estetizirani, v pričujoči pesmi pa v veliki meri tudi problematizirani, se pravi razumljeni drugače, kot je njihov osnovni, teološko-svetopisemski pomen.

V *Treh obdobjih moje poetičnosti* Kočbek deloma pojasnjuje zgoraj navedene trditve, ko pravi, da je v tem »tretjem« obdobju *Poročila* »bil nestrpen v spoznavanju, hotel vse napisati ...« Govori o odkrivanju nečesa naglega, nujnega, grozljivega, nezadržanega, prepušča se torej intuiciji, poetični razvezanosti, igrivosti, njegova poročila so izraz »nepočakanosti«. Človek se mu razkriva silnejši, kakor more soditi po kaosu njegove krize. Komajda je verjeti, da bi Kočbek ravno zaradi takšnega vračanja k prvinskosti, avtomatičnosti, spontanosti, celo iracionalnosti pričel z očitnejšim problematiziranjem bibličnih motivov. Pesmi pa govorijo zase. Čedalje bolj pogosto je izraženo nekakšno nezadovoljstvo z »božjo previdnostjo«, človek prevzema vlogo odrešenika. Je Bog povsem zapustil svet ali kot pri starozaveznem Jobu človeka preizkuša? Kljub temu pa Kočbek nikoli povsem ne izstopi iz religioznega horizonta, četudi se zdi, da za to ponuja določene nastavke in tako (skoraj paradoksalno) celo z nadrealistično govorico ostaja znotraj območja nekaterih – tudi krščanskih – vrednot, ne zapada v sodobni metafizični nihilizem, ampak ga skuša nenehno ekstatično presegati. Kaže neskončno vero v človeka, ki s silno novo močjo premaguje krizo in kaotičnost svoje eksistence, kar se posredno odraža tudi v bibličnem podobju v zbirki. Za potrditev gornje teze lahko vzamemo nekakšen strnjen opis *Poročila* izpod peresa Borisa Paternuja (Paternu 1995: 27), ki v tem svojem prispevku o poeziji Edvarda Kočbeka ugotavlja podobno mišljenjsko strukturo. Paternu namreč piše o *Poročilu* kot »postaji destrukcije«. Kočbek v njem sestopa v svet, ki je »slečen vseh smislov«, ter pogumno poišče resnico ne v zemlji ali človeku, temveč v absurdu in paradoksu. Ob tem pa ne popušča pesnikova personalistična volja, ampak si poišče le »drug, ne več družbeni prostor, čeprav iz njega zelo prizadeto izhaja«. Paternu nato opiše takšno poetiko kot poetiko paradoksa in katahreze, pri čemer pa je Kočbekova navidez nadrealistična in absurдна igra z alogičnimi asociacijami največkrat le metodična možnost, ki vodi ravno v nasprotno smer. To naj bi bila smer notranje zbranoosti, iz katere še vedno in nepopustljivo deluje personalistični etos s svojo (pri Kočbeku očitno vedno prisotno) religiozno vsebino vred. Zlasti iz zadnje Paternujeve misli lahko ponovno sklepamo, da je večja pogostnost svetopisemskih motivov v *Poročilu* kot izraz potrjevanja visoke etične in globoko doživete religiozne drže v svetu brez vrednot in smisla pravzaprav logična in razumljiva - v smislu preseganja vseprisotnega nihilizma.

Sklep

Čeprav v podrobnejšo obravnavo razen ključnih treh nismo pritegnili preostalih Kočbekovih zbirk, je na tej točki možno zaokrožiti nekatera spoznanja in dognanja, do katerih smo prišli v predhodnem besedilu. Navezava na tri obdobja Kočbekove poetičnosti, kot jih sam imenuje v že večkrat omenjenem istoimenskem eseju, se je pokazala kot smiselna, saj je pri zbirkah, ki so nastale po *Poročilu*, opaziti strukturno zelo podobno, morda za odtенок stopnjevano različico ponotranjene variante njegove lirike (*Žerjavica*), ki se v *Nevesti v črnem razširja* še na tematiko smrti. V splošnem Kočbekova pozna lirika torej

¹⁰ Prim. Paternu 1995: 27-28.

¹¹ Janko Kos: Moderna slovenska lirika. Ljubljana, 1995 (Kondor 271).

ostaja znotraj horizonta *Poročila*,¹⁰ se pravi tretjega obdobja njegovega pesniškega ustvarjanja, kot smo ga ponazorili v prejšnjem poglavju. Pač pa je možno razmisliti o še enem aspektu, ki se ponuja ob vprašanih Kočbekove poezije in njene navezave na biblično motiviko.

Opirajoč se na tezo Janka Kosa in njegovo delitev lirike na tradicionalno in moderno,¹¹ se namreč pokaže, da Kočbek verjetno že od vsega začetka s svojo poezijo spada v slednjo. Kos namreč kot bistvo moderne poezije izpostavi njeno zavedanje sodobnega nihilizma, ki ga takšna lirika celo ponotranji, tako da postane njeno duhovno-tematsko izhodišče. Seveda se trudi moderna lirika tovrstni metafizični nihilizem preseči na različne načine: bodisi s poudarjeno estetiko, jezikovno magijo, ustvarjanjem novih duhovnih (vendar ne religioznih) podob sveta bodisi celo s totalnim in brezobzirnim razkrivanjem aporetičnosti bivanja v svetu, ki mu vlada nihil. Kočbek se te »sodobne krize evropske zavesti« kot mislec in pesnik zaveda vse od *Zemlje* dalje in se naravnost očitno ter ekstatično postavlja na pozicijo, s katere išče odgovore za preseganje vseobdajajočega nihilizma, katerega občutje se stopnjuje prek *Groze* do *Poročila* in še naprej. Že za *Zemljo* namreč Paternu zapiše, da se v ozadju te »zbirke zemeljske trdnosti in duhovne varnosti« skriva bivanjska tesnoba, strah in slutnja razpadanja sleherne varnosti (Paternu 1995: 26). Kočbek se proti občutju ničā bori s svojim personalizmom, ki se opira najprej na ravnotežje med človekom in zemljo, se kasneje v *Grozi* osredotoči na človeka in končno s *Poročilom* razveže v čisto imaginacijo. V vsaki izmed Kočbekovih treh faz pa v ozadju trdno stoji personalistični etos, ki do konca ostaja zakoreninjen v globoko doživljeni religioznosti.

Kočbekovo pogosto in opazno vključevanje bibličnih motivov v pesmi se zdi pravzaprav logično, če izhajamo iz njegove življenjske drže in izkušnje. Izjemna pogostnost bibličnih motivov bi lahko bila kazalec na izvor njegove notranje trdnosti, pristne, prvinske evangeljsko-svetopisemske duhovnosti, iz katere je tudi po razhodu z uradno katoliško Cerkvijo očitno črpal moč za svojo pokončno personalistično držo. In spet lahko naraščanje števila teh motivov od prvega do tretjega obdobja Kočbekove poetičnosti razlagamo iz vse večje potrebe po notranji trdnosti v vse bolj razslojenem in nihilističnem svetu.

Tu se najbrž skriva tudi odgovor na za moderno liriko po Kosu očitno precej nenavaden pojav. Kočbek svetopisemskih motivov in citatov v celoti gledano namreč ne problematizira tako pogosto, kot to velja npr. za njegovega sodobnika Boža Voduška. Sveto pismo mu očitno predstavlja tisto trdnost, iz katere se napaja, zato z njim večinoma nima namena polemizirati. Res pa je, da večkrat prenaša biblične motive v sodobne osebnostno izostrene situacije in izzive svojega časa, v katerih ne priznava sivine. Človek se potrjuje zgolj v dobrem, pri čemer pa je res, da se je Kočbekovo pojmovanje poti in sredstev za dosego dobrega pogosto razlikovalo od stališč cerkvene hierarhije, kar se kaže v pesmih kot izrazito aktivistična, v marsičem ekstremna drža subjekta, razpetega med samopotrjevanje in odgovornost do kolektiva. Tako vsebinsko logično zlasti v *Grozi* pogosteje posega po motivih Kristusovega trpljenja, Abrahamove daritve in štiri-desetletnega potovanja Izraelcev po puščavi do obljubljenе dežele pod Mojzesovim vodstvom. Za razliko od k človeku naravnane *Groze* v *Zemlji* prednjačijo motivi iz Geneze, edenskega vrta, kar je spet pov-

sem v skladu s sporočilnostjo zbirke, z njeno mistično harmoničnostjo, njeno kozmično simbolnostjo, urejanjem kaosa ter vnovičnim poskusom osmiselitve vseh stvari na »magičnem« nivoju. V *Poročilu* se (ponovno v skladu z že opisanimi značilnostmi zbirke) biblični motivi osrediščajo na občutja kaotičnosti in iskanja smisla v svetu. Tako ne presenečajo motivi babilonskega stolpa v kar nekaj pesmih, izгона iz raja, iskanja obljubljenе dežele ipd. Kočbekov pesniški svet se nam odpira kot premišljena in zaokrožena celota, v katerem ima vsak element svojo vlogo.

Glede na vse povedano se kot končno spoznanje pokaže dejstvo, da je osrednje duhovno-tematsko izhodišče Kočbekove lirike ravno zavedanje novodobnega poničejanskega metafizičnega nihilizma, ki se mu z vsako novo zbirko razpira vse širše in vse bolj grozeče, prav zato pa jo v skladu s Kosovo tezo lahko imenujemo moderno in ne tradicionalno. Pač pa se Kočbek ne sprijazni s takšno nihilistično vizijo sveta in jo skuša naravnost ekstatično presegati na osnovi globoko ponotranjene neinstitucionalne duhovnosti in religioznosti, ki temelji na krščanskem etosu, vrednotah in pristnem biblijskem sporočilu. V tem smislu je pogoste biblične motive v Kočbekovi poeziji mogoče razumeti kot zunanji izraz človeka, ki hlepi po metafizični trdnosti, a se mu ta nenehno umika, kot zarotovanje odsotnega Boga, kot klic po naslonitvi nanj ob soočanju s celostnimi filozofskimi, religioznimi in bivanjskimi vprašanji sodobnega sveta. Kočbekova poezija se nam končno pokaže v povsem novih razsežnostih. Kočbek pesnik je globoko čuteč in razmišljujoč človek. Ni niti marksist niti katolik. Pač pa ostaja tragično ujet med obe skrajnosti, hkrati pa vseskozi negotov v razmerju do najvišje transcendence, ki je v svetu ne najde. Mar ni to podoba tragične razcepljenosti slovenske duše, slovenskega naroda v eni osebi?

LITERATURA IN VIRI

Spomenka Hribar: Edvard Kočbek in Križarsko gibanje. Maribor: Obzorja, 1990 (Znamenja, 105).
Edvard Kočbek: Kdo sem? V: Edvard Kočbek: Svoboda in nujnost. Celje: Mohorjeva družba v Celju, 1974, str. 269-289.
Edvard Kočbek: Tri obdobja moje poetičnosti. V: Edvard Kočbek: Svoboda in nujnost. Celje: Mohorjeva družba v Celju, 1974, str. 230-232.
Edvard Kočbek: Zbrane pesmi I, II. Ljubljana: CZ, 1977.
Edvard Kočbek: Kamen skala. Ljubljana: Nova revija, 1991.
Janko Kos: Moderna slovenska lirika. V: Moderna slovenska lirika (Kondor 271).

Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.
Janko Kos: Recepcija Biblije v slovenski literaturi. Bogoslovni vestnik, 57, 1997, št. 1-2, str. 151-158.
Boris Paternu: Poezija Edvarda Kočbeka. V: Razmišljanja o Edvardu Kočbeku. Simpozij ob 90-letnici pesnikovega rojstva v Vidmu ob Ščavnici 23. in 24. septembra 1994. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1995, str. 25-30.
Vid Snoj: France Prešeren in sekularizacija Biblije. Poligrafi, 3, 1998, št. 11-12, str. 289-347.
Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Slovenski standardni prevod. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1996.

MITJA BERCE



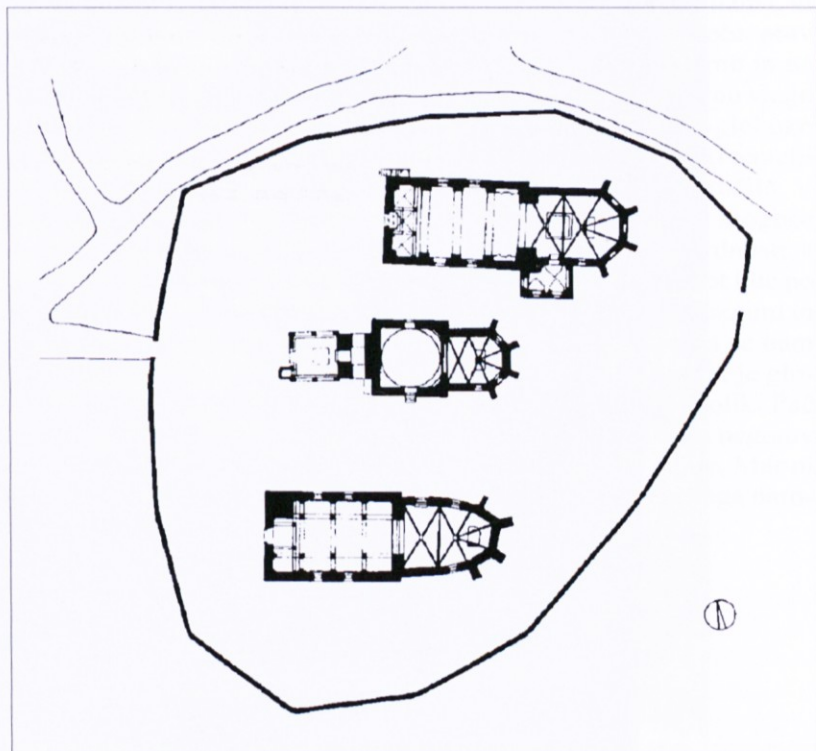
BREZ NASLOVA, 1997
akril na platnu, 220 x 150 cm

Judita Lux
Robert Peskar

TRI FARE V ROSALNICAH

Najnovejše arheološke raziskave in obnovitvena dela

Romarsko središče Tri fare pri Rosalnicah pri Metliki predstavlja najpomembnejšo božjo pot v Beli krajini. Nahaja se v ravninskem severovzhodnem delu naselja, kjer znotraj pokopališkega obzidja, ki je verjetno deloma še ostanek protiturškega tabora, stojijo vzporedno ena zraven druge tri gotske cerkve: severna je posvečena Žalostni Materi Božji, srednja nosi patrocinij Glej človek (Ecce homo), južna pa Lurške Matere Božje.



Plan cerkvenega kompleksa Treh far
(iz arhiva ZVKDS, OE Novo mesto)

Kot božja pot uživajo Tri fare velik sloves in ugled, ki segata še danes preko ozkih lokalnih meja, kljub temu pa tako zgodovina Treh far kot tudi njihov stavbnogodovinski razvoj spričo pomanjkanja arhivskega gradiva doslej nista bila zadovoljivo raziskana in pojasnjena. Enako bi lahko trdili tudi za starejša arheološka obdobja, saj do nedavna tu ni bilo sistematičnejših arheoloških raziskav. Toda glede slednjega smo vendarle doživeli določene premike. V sklopu izgradnje nove mrliške vežice so bile že pred dvema letoma zahodno od pokopališkega obzidja izvedene nedestruktivne arheološke raziskave, nato pa še izkopavanja pod vodstvom arheologov dr. Phila Masona in kasneje Danila Breščaka z novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Znotraj pokopališkega obzidja in v cerkvenih stavbah je bil sprva opravljen le geofizikalni pregled terena, ki pa ni pokazal posebnih rezultatov. Kljub temu je bilo potrebno v sklopu ureditve odvodnjavanja in izdelave zračnih kinet pri južni in severni cerkvi v letu 2002 predhodno izvesti še manjše arheološko sondiranje, ki je s kasneje izvedenimi zemeljskimi deli pokazalo vrsto

¹ Johann Weichard VALVASOR: *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Laibach-Nürnberg 1689 (ponatis Novo mesto 1877), XI, pp. 383–387.

² August DIMITZ: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, I, Laibach 1874, p. 165; Ivan Kukuljević SAKCINSKI, Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj, *Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti*, LXXXI, Zagreb 1886, p. 11; Leopold PODLOGAR, Nemški viteški red v Beli krajini, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, XVII, Ljubljana 1907, pp. 152–153; Jože DULAR: *Metlika skozi stoletja*, Metlika 1978, p. 130.

³ Dušan KOS: *Bela krajina v poznem srednjem veku*, Ljubljana 1987, pp. 53–54.

⁴ Ivan KOMELJ: *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*, Ljubljana 1973, p. 286

⁵ Miha KOSI, Templarji na Slovenskem. Prispevek k reševanju nekaterih vprašanj srednjeveške zgodovine Prekmurja, Bele krajine in Ljubljane, *Zgodovinski časopis*, 48, št. 2., Ljubljana 1994, pp. 162–171; Miha KOSI: *Templarji na Slovenskem. Prispevek k reševanju nekaterih vprašanj srednjeveške zgodovine Prekmurja, Bele krajine in Ljubljane*, Ljubljana 1995, pp. 18–27.

⁶ Marijan ZADNIKAR: *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, 2, Celje 1975, pp. 162–166.

⁷ Nekatero ugotovitve so bile predstavljene v zloženki, izdani v sklopu projekta *Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine*; Robert PESKAR: *Tri fare v Rosalnicah*, Rosalnice 2001, s. p.

⁸ Anja DULAR, Rimski grobovi iz Rosalnic, Štrekljevca in Otoka pri Podzemlju, *Arheološki vestnik*, 2, Ljubljana 1976, p. 191.

⁹ A(nja) Z(WITTER) D(ULAR), Rosalnice pri Metliki, *Varstvo spomenikov*, XXI, Ljubljana 1977, p. 261.

¹⁰ DULAR 1976 (op. 8), pp. 193–194.

zanimivih rezultatov in najdb. Nekatere od teh, kot bomo videli, sicer še ne ponujajo vseh odgovorov na odprta vprašanja o najstarejši zgodovini Treh far, a so za (vsaj delno) rekonstrukcijo stavbnega razvoja in nekdanje podobe vseh treh cerkva dovolj indikativne, da si zaslužijo vso našo pozornost.

Preden si nadrobneje ogledamo rezultate zadnjih raziskav, velja opozoriti na nekatera najzanimivejša in še nepojasnjena vprašanja, ki jih ponuja pregled dosedanje literature. Na prvem mestu je gotovo Valvasorjeva navedba,¹ da so cerkve gradili vitezi templarji že v 12. stoletju. To je kasneje nekritično ponavljala večina piscev, ki so se tako ali drugače lotevali zgodovine Treh far.² O obstoju templarjev na Kranjskem in v Beli krajini je podvomil šele Dušan Kos³ in tezo med drugim zavrnil tudi v ugotovitvijo Ivana Komelja, da so bile cerkve v Rosalnicah zgrajene šele okoli leta 1400 (severna cerkev) oziroma v 15. stoletju.⁴ Pobude za gradnjo cerkve v Rosalnicah je pripisal osvajanjem Višnjegorskih in Andeških v zadnji tretjini 12. stoletja oziroma nekaj desetletij pred letom 1228, ko je cerkveno organizacijo v Beli krajini povsem na novo postavil oglejski patriarh Bertold Andeški. Vendar je kasneje Miha Kosi z novo interpretacijo virov ugotovil, da je Bela krajina vse do začetka 13. stoletja sodila politično v okvir ogrsko-hrvaškega kraljestva, cerkveno pa pripadala zagrebški škofiji. Pri tem je dopustil tudi možnost o prisotnosti templarjev v Rosalnicah, le da za to ni mogel navesti konkretnjših zgodovinskih dokazov.⁵ Te bi v določeni meri lahko posredovale cerkve same s svojimi stavbnimi členi in stilno govorico, toda kaj ko stavbe še nedavno ni bilo mogoče niti konkretnjeje časovno opredeliti, kaj šele razkriti njihov stavbni razvoj.⁶ Korak naprej so pomenila raziskovalna in konservatorska dela v letu 2000, ki jih je vodil podpisani,⁷ vendar je pri določanju stavbne zgodovine in zaporedju izgradnje cerkva še vedno ostalo odprtih veliko vprašanj. Nekatere so, kot rečeno, osvetlile ravno najnovejše najdbe.

Oris arheoloških raziskav in najdb

Kot rečeno, v Rosalnicah v preteklosti ni bilo sistematičnih arheoloških raziskav, zato prve zapise o starejši poselitvi Rosalnic zasledimo šele leta 1977, ko je Anja Dular objavila deset bolj ali manj poškodovanih grobov z rimskodobnega grobišča, odkritega na južnem robu vasi, ob cesti iz Metlike v Božakovo.⁸ Grobovi so bili izkopani ob prvih zaščitnih izkopavanjih leta 1974, ko so pri kopanju vodovodnega jarka naleteli na večji, s kamnitimi ploščami obložen grob. V Rosalnicah pa so po vsej verjetnosti uničili vsaj trideset grobov že ob gradnji temeljev hiš, ki so jih tu zgradili v začetku sedemdesetih let. Kljub prepovedi pristojne spomeniške službe so leta 1975 s stroji odkrili in deloma poškodovali še devet antičnih grobov.⁹ Med njimi po pestrosti in bogastvu pridatkov izstopata grobova, ki sta bila obložena s kamnitimi ploščami in predeljena v dva dela. V enem delu sta bili po dve hišasti žari, v enem grobu celo steklena žara, v drugem pa drugi grobni pridatki. Drugi grobovi so bili po načinu pokopa preprostih oblik. Po ugotovitvah Dularjeve sodijo grobovi s pripadajočim materialom v kratko časovno obdobje od konca 1. do začetka 2. stoletja.¹⁰ Vendar je pri tem pripomnila, da je na antičnih grobiščih običajna horizontalna stratigrafija, zato je možno, da se je v Rosalnicah odkrilo grobove le enega obdobja in da se je na tem grobišču pokopavalo skozi daljše časovno obdobje.

Prve načrtne arheološke raziskave so v Rosalnicah potekale jeseni leta 2000, ko so na predvideni lokaciji nove mrliške vežice izvedli arheološke sondažne raziskave pod vodstvom Phila Masona. Pred pričetkom izkopavanja so bile z nedestruktivno – geoelektrično uporabno – metodo ugotovljene arhitekturne ostaline nekega večfaznega pravokotnega stavbnega kompleksa, katerega del je prišel na dan z sondažnimi raziskavami. Izkopani sta bili dve sondi (16 × 10 m in 9 × 5 m). V prvi so bile v najstarejši kulturni plasti odkrite antične najdbe, ki naj bi kazale na prisotnost antične naselbine. Večji del pa so zavzemali temelji oziroma ostanki pravokotne stavbe (5.70 × 9.60 m), orientirane sever-jug. Njena notranjost je bila tlakovana z glino, nad katero je ležala ruševinska plast, ki kaže, da je bila stavba uničena v požaru. V plasti so bili najdeni deli ožganih tramov in železni žebliji iz strešne konstrukcije, železna oprema vrat pri vhodu, železna sulična ost, srednjeveški novci, posamezni kosi keramike ter več kosov kamnitih arhitektonskih elementov in pečnic, ki kažejo na elitni značaj stavbe in so osnova za datacijo stavbe v prvo polovico 15. stoletja.¹¹ V drugi sondi je omembe vreden le ostanek zidu neke srednjeveške stavbe, ki so jo po opustitvi stavbnega kompleksa vaščani uporabljali kot vir gradbenega materiala. Odkriti so bili tudi ostanki novoveških stavb, natančneje dveh med seboj povezanih prostorov, od katerih je bil severozahodni delno podkleten. Spričo skromnih najdb in nasutja pa njihova natančnejša časovna umestitev ni bila možna.¹²

¹¹ Phil MASON, Rosalnice, *Varstvo spomenikov - poročila*, v pripravi.

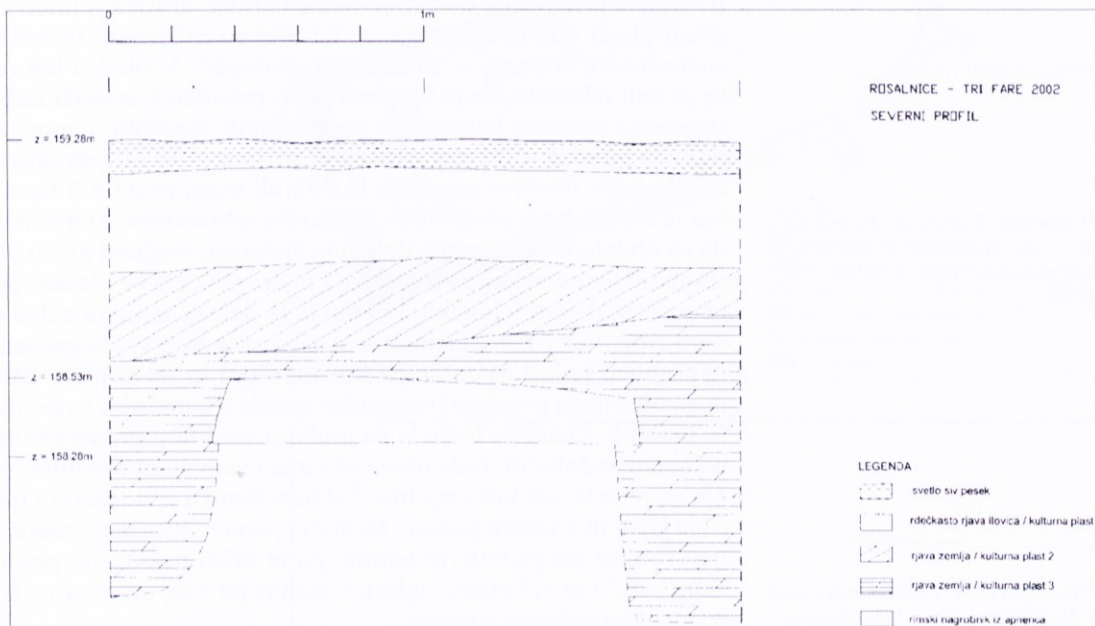
¹² MASON (op. 11).

Zadnje sistematičnejše arheološko sondiranje je steklo junija leta 2002 pod vodstvom arheologa Draška Josipoviča. Izkopanih je bilo pet arheoloških sond, dve ob severni in tri ob južni cerkvi. Ob severni cerkvi je bil v prvi sondi, štiri metre zahodno od severovzhodnega opornika, na globini 0.30 m odkrit zid širine 0.70 m, ki poteka v smeri sever-jug. Zahodno od zidu je bila na globini 0.76 m izkopana manjša površina, ki jo je pokrival slabo ohranjen estrih ali malta. Tu sta bila v ilovnati plasti najdena bronast gumb in bronasta svetinjica. Na južni strani je bila izkopana druga sonda, na dnu katere so se pokazale osamele skale večjih dimenzij, štrleče iz sterilne ilovice. Tu so nekoč sekundarno pokopali več človeških kosti, ki so bile verjetno prekopane zaradi izkopa mlajših grobnih jam. Ležale so tik pod površjem ob južnem cerkvenem zidu, med zakristijo in južnim opornikom. Tudi v tej sondi sta bila najdena bronast gumb in bronasta svetinjica.

Ob južni cerkvi je bil v prvi sondi, ki je bila izkopana vzhodno od severnega vhoda v cerkev, na globini 0.85 m odkrit zid, in sicer 2.5 m vzhodno od vhoda. Zid poteka v smeri sever-jug, njegova ohranjena širina je 0.75 m, v višino pa meri 1.60 m. Zgrajen je bil istočasno s prezbiterijem, saj je vezan na cerkveni zid. Zahodno od zidu je bil na globini 1.65 m odkrit estrih, ki je bil v osrednjem delu prebit zaradi ponovnega pokopa dolgih kosti. V tej ruševinski plasti, v kateri so bile tudi človeške kosti, so bili najdeni fragmentirana bronasta pasna spona, bronast križec - obesek, del razbitega zvonca iz legure bronu in srebra, fragment rimskodobne keramične posode in del rimske strešne opeke – tegule. V naslednji sondi, ki je bila izkopana na vzhodni strani južne cerkve, ni bilo ne arhitekturnih ostankov ne drobnih najdb. Ob južni steni južne cerkve, 2 m zahodno od opornika, je bila izkopana še zadnja sonda. Odkrit je bil temelj opornika cerkve, velikosti 2 × 1 m, kar kaže, da je imela cerkev prvotno (ali v eni od faz) pet opornikov. Tudi v tej sondi ni bilo drobnih najdb.

Rimskodobni najdbi sta bili najdeni v premešani plasti in kot taki

lahko pričata le o tem, da so v neposredni bližini Treh far ali prav tu ostanki starejše, rimskodobne poselitve. Vsi drugi predmeti pripadajo verjetno baročnemu obdobju in so pokopališkega značaja, ostanki oblačil pokojnikov. Izjema je fragment bronasto-srebrnega zvonca, ki je bržkone del cerkvene opreme južne cerkve.



Severni profil izkopa za zračno kineto (risala: Judita Lux)

Ob arheološkem nadzoru v okviru gradbenih del za zračno kineto se je na severni strani južne cerkve pojavil zid širine 0.80 m, ki je bil ohranjen v višini okoli 0.90 m. Zid se je naslanjal na severovzhodni vogal ladje. Tudi tu je bil estrih viden le v profilu. Dobro 3 m vzhodno od vogala cerkve pa je bil okoli 0.70 m pod površino odkrit delno poškodovan rimski nagrobnik, izdelan iz lokalnega apnenca. Ohranjena velikost nagrobnika je $1.30 \times 0.60 \times 0.30$ m. Rimski nagrobnik nedvomno predstavlja najpomembnejšo arheološko najdbo na tem mestu v zadnjem času, zato ga velja natančneje opisati. Njegova prvotna mikrolokacija sicer ni znana, vendar je moral biti tričetrt tone težek nagrobnik lociran nekje v bližini cerkve. S spodnjim neobdelanim delom je bil vkopan v zemljo. Kamnoseško obdelan je le vidni del, ki ga zaznamuje napisno polje, uokvirjeno s preprostim profilom. Zgornji del nagrobnika, ki je bil običajno figuralno ali kako drugače okrašen, v našem primeru ni ohranjen. V celoti pa je ohranjen napis, žal zelo slabo viden, saj so bržčas meteorne vode celotno površino nagrobnika močno zlizale. Prepoznavni sta v prvi vrsti obe črki, D in M, kot okrajšavi za "DIS MANIBUS", se pravi božanskim Manom. Po mnenju epigrafika doc. dr. Milana Lovenjaka z Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani sta črki zanesljiv indic za datacijo, kajti takšna okrajšava je bila v splošni rabi predvsem v 2. in 3. stoletju. V drugi vrsti bi utegnili biti prva črka A, naslednje pa za zdaj še niso zanesljivo prepoznavne. To in s tem natančnejša datacija nagrobnika bo mogoča šele, ko bo ta dvignjen iz kinete in primerno očiščen. Do takrat pa se bomo morali zadovoljiti le z okvirno opredelitvijo.

Nova spoznanja

Južna cerkev. V zvezi s stavbno zgodovino in razvojem posameznih cerkva smo najbolj jasne indice odkrili pri južni cerkvi, ki je z Valvasorjevo navedbo vseh treh cerkva leta 1689 prvič povsem zanesljivo omenjena. Vendar smo že z raziskavami v letu 2000 odkrili starejše pričevanje o obstoju južne cerkve, grafit z letnico 1565 na drugi plasti ometa za oltarjem. Že prej so bili znani ostanke danes snete freske križanja iz začetka 16. stoletja.¹³ V okviru teh raziskav se je tudi izkazalo, da je bil prezbiterij prizidan k starejši ladji, ki pa ni kazala časovno natančneje opredeljivih stavbnih členov. Z izkopom ob njeni severni vzdolžni steni pa se je pokazala struktura gradnje, ki kaže izrazito plastenje iz bolj ali manj pravilnih lomljencev, kar je ena glavnih značilnosti romanske arhitekture.¹⁴ Opaziti je tudi, da so obdelani vogalniki izdelani iz apnenca, medtem ko so obdelani stavbni členi gotskega prezbiterija in drugih cerkva klesani pretežno iz peščenjaka ali lehnjaka. Izjema je le delček talnega zidca z motivom ribje kosti z nekdanje zakristije južne cerkve, ki pa je nemara uporabljen le kot nek starejši kos (spolija) in je verjetno del prvotnega oltarnega prostora (romanske apside), kar bomo v nadaljevanju še omenili. Daticije ladje le na podlagi strukture gradnje ni mogoče natančneje določiti, toda njena okvirna časovna opredelitev v 12. ali 13. stoletje je več kot verjetna. Žal nam kamen z vklesanim motivom ribje kosti ni v veliko pomoč. Motivno pomeni v našem gradivu osamljen primer, po primitivni tehniki pa je blizu nekaterim predromanskim reliefom (Hodiše, Oglej),¹⁵ čemur pa vsaj za zdaj ne bi smeli pripisovati večjega pomena.

Prvo večjo predelavo je cerkev doživela v obdobju gotike, ko so prvotni oltarni prostor (apsido) podrli in namesto nje zgradili današnji prezbiterij s kripto in zakristijo na severni strani. Da je bila zakristija sočasna s prezbiterijem, govori njena vzhodna stena, ki je v spodnjem ohranjenem delu raščena s steno prezbiterija, njena zahodna stena pa je seveda prislonjena k severovzhodnem vogalu starejše ladje. Pri gradnji so kot gradbeni material gotovo porabili ostanke apside, npr. kamen z motivom ribje kosti, verjetno pa je bil v romansko cerkev vzidan novoodkriti tudi rimski nagrobnik, ki so ga ponovno vzidali v steno zakristije. Obliko in natančno velikost zakristije danes ni mogoče ugotoviti brez obsežnejšega arheološkega izkopavanja, tako da je njena širina v tlorisu le hipotetična. Odebelen spodnji del severne stene prezbiterija v celotni dolžini zakristije, ki so ga v baroku z novim fasadnim ometom skušali zakriti, pričča, da bi utegnili biti zakristija obokana, kar v obdobju gotike ne bi bil osamljen primer (stolnica v Mariboru). Tudi datacija gradnje prezbiterija in zakristije je za zdaj še precej trd oreh, saj ohranjeni klesani stavbni členi prezbiterija časovno niso dovolj opredeljivi. Že sama nepravilna oblika tlorisne zasnove odstopa od vseh doslej znanih,¹⁶ potek in izpeljava reber klinastega profila, talni zidec iz lehnjaka in njegovi stiki pa celo govorijo o tem, da je gradnjo opravila manj usposobljena delavnica. Nekoliko boljše kvalitete je zakramentalna hišica iz drobnozrnatega peščenjaka v severovzhodni stranici, ki pa je danes žal preveč poškodovana. Oblikovana je kot močno profiliran portal z usločenim lokom, okrašenim s plezalkami in križno rožo, ob straneh pa jo krasita še fiali. Hišica je bila bogato polihromirana (rdeča, oker, zelena, črna) in je likovno precej izstopala od razmeroma skromne notranjščine. Na podlagi stilnih značilnost (profil, usločen lok, tip plezalk in rastlinja) ter

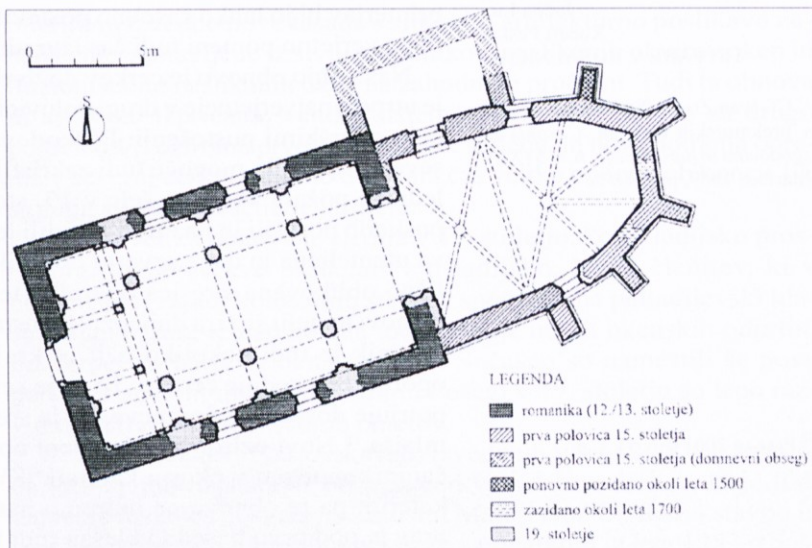
¹³ PESKAR 2001 (op. 7), s. p.

¹⁴ Marijan ZADNIKAR: *Romanika v Sloveniji. Tipologija in morfologija sakralne arhitekture*, Ljubljana 1982, p. 24.

¹⁵ Emilijan ČVČC, Predromanski relief v Hodišah na Koroškem *Razprave SAZU*, XV, Ljubljana 1986, pp. 3 ss.

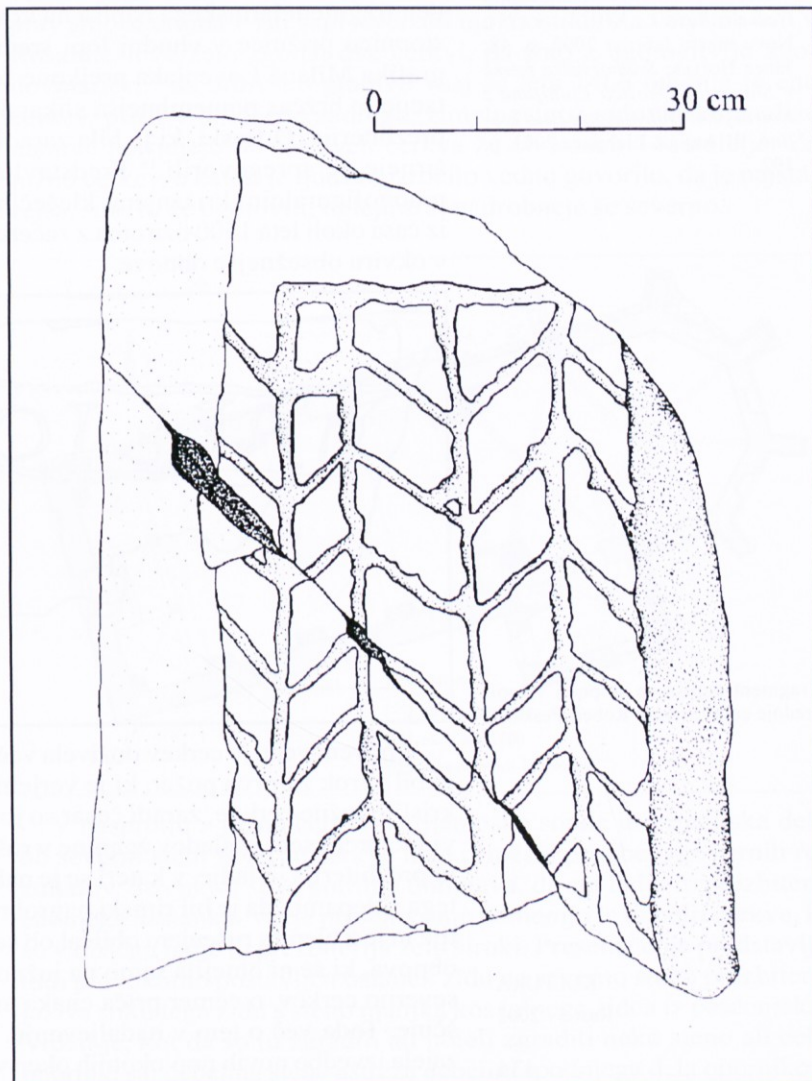
¹⁶ Po nepravilnosti tlorisne zasnove je blizu le prezbiterij cerkve sv. Ahaca nad Malim Ločnikom pri Turjaku. Vendar se je tu moral graditelj prilagajati terenu in dvoladjski zasnovi, na podlagi česar se je izkazalo, da je prostorski koncept bistveno bolj premišljen, kot se zdi na prvi pogled (cf. R(ober) P(ESKAR), Malí Ločnik, p. c. sv. Ahaca (kat. št. 38), *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana 1995, pp. 107–108 [katalog razstave]).

Judita Lux
Robert Peskar
TRI FARE V ROSALNICAH



Tloris južne cerkve Lurške Matere
božje (risal: Bojan Zaletelj)

Kamen z vklesanim motivom ribje
kosti (risal: Robert Peskar)



¹⁷ Cf. Ivan ZELKO, Stenski tabernaklji v prekmurskih cerkvah, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 5 (XL), Maribor 1969, pp. 188 ss.

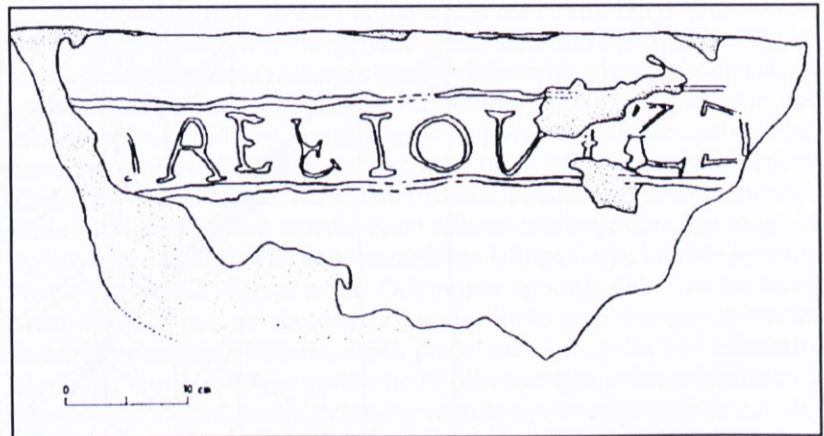
¹⁸ PESKAR 2001 (op. 7), s. p.

¹⁹ Robert PESKAR, O srednjeveških freskah, *Rast*, L. XIII, št. 1 (79), Novo mesto februar 2002, p. 48; Janez HÖFLER: *Srednjeveške freske v Sloveniji. Okolica Ljubljane z Notranjsko, Dolenjsko in Belo krajino*, III. knjiga, Ljubljana 2001, p. 192.

Fragment napisa na stopnici v lopi srednje cerkve (risal: Robert Peskar)

primerjav bi jo lahko časovno postavili v prvo polovico 15. stoletja,¹⁷ to pa verjetno pomeni tudi čas izgradnje prezbiterja.

Naslednjo obnovo je cerkev doživela po močnih poškodbah, ki jih je utrpela najverjetneje v drugi polovici 15. stoletja, kar bi lahko sovpadalo s turškimi pustošenji. Poškodovana sta bila predvsem južni in severni opornik, mogoče tudi zakristija, a ta je bila porušena po posledicah požara verjetno šele v 17. stoletju. Oba opornika so zaradi poškodb porušili in na novo zgradili le severnega. Da je naša domneva utemeljena in da je severni opornik mlajši od ostalih, pričata različno oblikovana strešica opornika ter profil odkapa. Poleg tega so njegovi temelji širši, a dimenzijsko ustrezajo drugim opornikom. Novi opornik je tudi nekoliko ožji in krajši in po tem natanko ustreza opornikom srednje cerkve. To pa je seveda pomembna ugotovitev, ki potrjuje dosedanje domneve, da je srednja cerkev v Rosalnicah najmlajša.¹⁸ Novi oziroma obnovljeni opornik so opremili z (nedokončanim) napisom v okorni kapitali "SVMVS" in spodaj "FVN ...", s katerim pa te obnove ne moremo natančno časovno opredeliti, čeprav je pod prvo besedo vklesan tudi kamnoseški znak, ki se na tem oporniku še enkrat ponovi. Podobno velja tudi za paleografsko soroden fragment latinskega napisa na kosu apnenca, ki so ga porabili za stopnico prižnice v vhodni lopi srednje cerkve, ki po mnenju epigrafika Milana Lovenjaka prejkone sodi v srednji vek. Z vidika datacije je bržčas pomembnejša slikarska okrasitev južne zunanjsčine prezbiterja. O freski, ki je bila zaradi slabega stanja sneta, smo obširneje že spregovorili.¹⁹ Predstavljala je votivno kompozicijo z mnogofiguralnim križanjem, klečečim donatorjem in sv. Krištofom iz časa okoli leta 1500 oziroma z začetka 16. stoletja in bi lahko nastala v okviru obsežnejše obnove.



V novem veku je cerkev doživela več radikalnih predelav. Kot kaže, je bil vzrok za prvo požar, ki je verjetno močno poškodoval vsaj zakristijo južne cerkve, zaradi česar so jo morali tudi podreti. To je razvidno predvsem iz sledov žganine v ruševinske plasti na severni strani prezbiterja in ladje, v kateri se je nahajal tudi rimski nagrobnik. Iz tega sklepamo, da je bil rimski nagrobnik vzdian prav v stene zakristije in je z njenim rušenjem obtičal ob severni steni. Sledila je obsežna obnova, ki se ni omejila samo na južno cerkev, temveč je zajela tudi severno cerkev, o čemer priča enaka arhitekturna poslikava zunanjsčine. Toda več o tem v nadaljevanju. Barokizacija južne cerkve je zajela izvedbo novih pravokotnih oken v ladji, predelavo starih v prez-

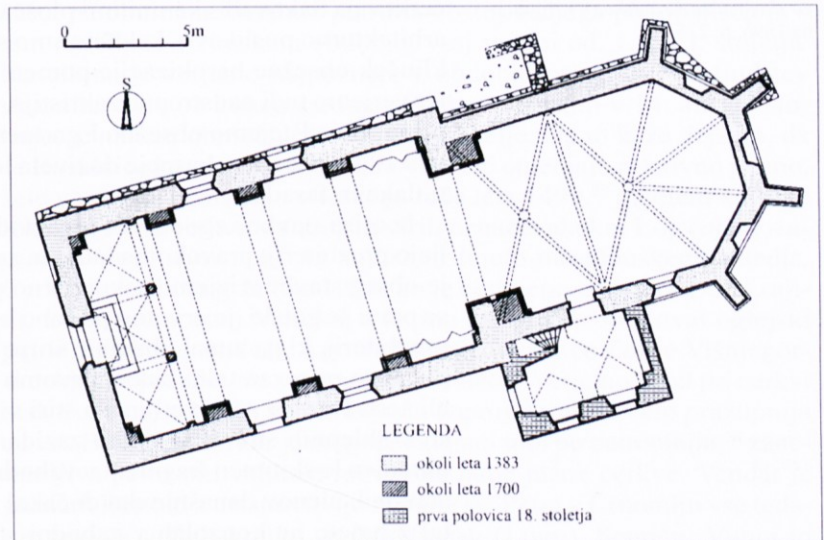
biteriju in izvedbo nove fasade s slikovito arhitekturno poslikavo zunanjščine, sestavljene iz sivih vogalnikov, naslikanih okvirov oken in iluzionistično naslikanih oken na zahodnem pročelju. Tudi ta obnova ni arhivsko izpričana, vendar sistem vogalnikov, tipičen za drugo polovico 17. oziroma prvo polovico 18. stoletja, in nova notranja oprema v severni cerkvi okvirno določata čas velike obnove ob koncu 17. stoletja ali kako desetletje kasneje.

Zadnja velika obnova je sledila v 19. stoletju, ko so ladijsko prostornino južne cerkve predelali v triladijsko. Nova členitev, ki v notranjščini zaradi kolosalnih stebrov spominja na palladijevski klasicistični barok, je narekovala tudi preboje novih okenskih odprtin, pri čemer so baročna okna zazidali. Sočasno so namestili še nova portala v severni in zahodni strani. Posegi v 19. stoletju so lepo razvidni iz stratigrafije fasadnih ometov.

Severna cerkev. Po raziskavah, izvedenih v letu 2000, je kazalo, da je verjetno najstarejša od treh cerkva severna cerkev, ki je tudi največja in danes posvečena Žalostni Materi Božji.²⁰ Samo stavbo in tudi čas njene izgradnje smo povezali s podatkom iz leta 1383 o posvetitvi prezbiterija in glavnega oltarja ter podelitvi odpustkov. Čeprav smo skorajda v isti sapi nakazali možnost, da sta verjetno bili v Rosalnicah že zelo zgodaj dve cerkvi, pa smo z ugotovitvijo zgodovinarjev,²¹ da arhivsko gradivo vsaj še leta 1466 omenja le eno cerkev, prišli v določeno zadrego. Umetnostnozgodovinske analize namreč potrjujejo obstoj dveh cerkva že ob koncu 14. stoletja. Za južno cerkev, o kateri je ljudsko izročilo vedno govorilo, da je najstarejša, smo to že ugotovili, oglejmo si nadrobneje še severno.

²⁰ PESKAR 2001 (op. 7), s. p.

²¹ Kos 1987 (op. 3), p. 53; Kosi 1995 (op. 5), p. 26.



Tloris severne cerkve Žalostne Matere božje (risal: Bojan Zaletelj)

V nasprotju z južno cerkvijo arheološke sonde in zemeljska dela ob severni steni severne cerkve niso prinesle posebej zgovornih rezultatov. Še enkrat se je potrdila domneva, da sta ladja in prezbiterij enotnega nastanka. Večje presenečenje pomenijo le temelji cerkve, ki so v obsegu ladje in prezbiterija zelo široki. Presenečenje predstavlja tudi pravokotno postavljen ostanek zidu na severno steno prezbiterija. Na stiku tega zidu s steno manjka kos talnega zidca iz peščenjaka. Videti je, kot da so tu zgradili ali hoteli zgraditi neko steno ali celo opornik, saj debelina stene ustreza debelini spodnjega dela opornikov,

²² Profil reber, kakršnega poznamo pri severni cerkvi v Rosalnicah, je splošno razširjen zlasti v drugi polovici 14. in začetku 15. stoletja. Do sredine 15. stoletja nastopa le izjemoma (hrvaško Zagorje), kasneje pa ga skorajda ne zasledimo (cf. Robert PESKAR, Srednjeveška arhitektura in stavbna plastika v Kostanjevici na Krki, Zbornik ob 850-letnici prve omembe Kostanjevice; Kostanjevica na Krki 2002, v tisku).

²³ Ed. Gaston von PETTENEGG: *Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien*, Prag-Leipzig 1887, p. 391 (št. 1501); Matej SLEKOVEC, Doneski k zgodovini cerkva in fara na Kranjskem, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, VI, Ljubljana 1896, p. 225.

²⁴ *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 2, Rom-Freiburg-Basel-Wien 1970, pp. 569 ss.

sama pozicija pa tudi ustreza obočnemu sistemu oziroma položaju konzole v notranjosti. Manj jasen je severni zaključek zidu, saj mu tu zaradi bližine današnjih grobov ni bilo mogoče slediti. Vsekakor bi zid po doslej izvedenem izkopu težko označili kot ostanek neke starejše stavbe. Tudi okoli prezbiterija, zlasti v vzhodnem delu, tečejo temelji precej nenavadno, vendar je to možno razložiti z dejstvom, da je očitno kraški skalni teren pod zemljo izredno razgiban, saj je poln samič (posameznih skal), ki so oteževale gradnjo temeljev. Drugih elementov, pomembnih za stavbno zgodovino cerkve, ni znanih. Vendar je že iz doslej povedanega jasno, da so z gradnjo severne cerkve začeli v času, ko je južna cerkev z nekim manjšim, danes ne več ohranjenim oltarnim prostorom, že stala. Čas gradnje severne cerkve do neke mere določata hruškast profil reber²² in deloma oblika geometričnih konzol, nizko vpetih v stene, to je v zadnji četrtini 14. ali na začetku 15. stoletja. S tem pa postane arhivski podatek iz leta 1383 zopet zanimiv. Regest listine pravi,²³ da je tega leta oglejski generalni vikar brat Frančišek podelil vsem tistim, ki obiščejo cerkev sv. Marije na praznik sv. Janeza Krstnika, na katerega dan sta bila posvečena prezbiterij in oltar, osemdeset dni odpustkov. Podelitev odpustkov je skorajda gotovo v zvezi z dokončanjem neke gradnje in se najverjetneje nanaša ravno na severno cerkev.

Kdaj je gotška stavba doživela prvo večjo predelavo, ni znano. Skorajda gotovo pa je v srednjem veku, v nasprotju z južno cerkvijo, niso prizadele večje nesreče. Najverjetneje moramo prvo predelavo postaviti v čas konca 17. stoletja, ko so v notranjščini ladje namesto prvotnega ravnega lesenega stropa zgradili banjast obok na močnih notranjih opornikih, predelali slavočno odprtino, zgradili nov pevski kor, cerkev pa tlakovali s kamnitimi ploščami. Zunanjščina je dobila novo arhitekturno poslikavo, kakršno smo spoznali že na južni cerkvi. Zaključek obsežne barokizacije pomeni nova oltarna oprema in orgle ter verjetno tudi nadstropna zakristija, ki ni sočasna z obnovo zunanjščine. Če odštejemo obsežno Egartnerjevo poslikavo notranjščine iz leta 1842, je cerkev kasneje doživela le več nestrokovnih obnov zlasti tlaka in fasade.

Iz orisa stavbne zgodovine je razvidno, da današnjo stavbo sestavljajo prezbiterij, pravokotna ladja in zakristija na južni strani. Čeprav je obseg stavbe z izjemo sekundarno prizidane zakristije neokrnjen, se pravi še gotski, je prvotno podobo bolj ali manj ohranil le enopolni prezbiterij, ki ga zunaj obdajajo štirje enkrat stopnjevani oporniki in poševno prirezan talni zidec. Prvotno je bilo opornikov verjetno pet ali šest. Prostor so osvetljevala štiri visoka dvodelna šilasta okna, ki so v sklepnih stranicah delno zazidana. Od okenskih krogovičij je ohranjen le skromen fragment v vzhodnem oknu. V ladji je od gotskih stavbnih členov današnje dni dočakal le bogato profiliran šilast portal z luneto na konzolah v zahodni steni. Notranjščino prezbiterija odlikuje križni obok, katerega rebra slonijo na geometričnih konzolah, na sklepnikih pa so nad oltarjem upodobljeni t. i. dvojni križ (*crux gemina*) v grbovnem ščitku²⁴ in za zdaj še neidentificirana grba, ki bi lahko razrešila problem natančnejše datacije gradnje. Upodobitev dvojnega križa namesto Marije na osrednjem sklepniku govori za posebno čaščenje sv. Križa, kar je mogoče pojasniti z vlogo naročnika, to je križniškega reda. Seveda se ob tem odpirajo številna umetnostnozgodovinska vprašanja, med drugim o vzorih in delavniških povezavah. Toda o tem bomo morali spregovoriti na drugem mestu.

V okviru zastavljene teme naj omenimo le to, da stilno izrazitejši stavbni členi in vrsta kamnoseških znakov še ne ponujajo dovolj trdnih oporišč, čeprav je delo izvedla razmeroma kvalitetna delavnica z izšolanimi kamnoseki, ki so gotovo sodelovali tudi na večjih in pomembnejših gradbiščih.



Novoodkriti rimski nagrobnik (foto: Robert Peskar)

Naj za konec strnemo nekatera nova spoznanja in jih vmestimo v širši mozaik zgodovine Treh far. Na prvem mestu je potrebno poudariti, da so arheološka izkopavanja v preteklosti, zlasti pa v zadnjem času, na območju Rosalnic potrdila obstoj večjega pokopališča in s tem naselbine v rimskem obdobju, vsaj v dobi od 1. do 3. stoletja. Naselbina je verjetno najpozneje v obdobju preseljevanja ljudstev ugasnila. Šele ob koncu srednjega veka, približno v 14. ali 15. stoletju, je na tem območju zraslo novo naselje. Na to kaže dejstvo, da se Rosalnice kot naselje (*Rosendorf*) prvič omenjajo relativno pozno, šele v urbarju nemškega viteškega reda leta 1490,²⁵ medtem ko se je lokacija same cerkve v starejših virih označevala kot Log (*apud Augiam, Nawa, Awa ...*),²⁶ ki najbrž ni imelo naselbinskega zaledja. Cerkev je stala vsaj že leta 1228, ko je cerkveno upravo v Beli krajini, takrat imenovani Metlika, z listino na novo izoblikoval oglejski patriarh Bertold Andeški s posredovanjem grofice Zofije Višnjegorske, ki je tu posedovala patronatske pravice.²⁷ Verjetno je bil pri cerkvi sedež ene najstarejših belokranjskih župnij, mogoče celo pražupnija za vso Belo krajino, kar je mogoče sklepati tudi po patrociniju,²⁸ zamenljiva pa ni niti velikost romanske ladje južne cerkve. Vendar je patriarh Bertold z ustanovitvijo župnije sv. Petra v Črnomlju vse tedanje cerkve v Beli krajini, v Rosalnicah (Logu), Semiču, Vinici in Podzemlju, postavil v njej podrejen položaj. Kdaj so našteje (sprva lastniške) cerkve nastale, sta dve hipotezi. Po eni strani so lahko nastale šele ob koncu 12. ali na začetku 13. stoletja, ko so Višnjegorci oziroma Andeški osvojili Belo krajino, zato so posedovali tudi patronatske pravice.²⁹ Po drugi razlagi pa bi lahko navedene cerkve obstajale še pred ali po ustanovitvi zagrebške škofije (okoli leta 1093), ki si je kasneje lastila jurisdikcijo nad tem ozemljem. Slednje je, vsaj kar zadeva našo cerkev, še najbolj verjetno, zlasti če upoštevamo ugotovitve Miha Kosija,³⁰ ki je prepričljivo orisal fevdalno in cerkveno

²⁵ Milko KOS: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*, II., Ljubljana 1975, p. 525.

²⁶ Cf. SLEKOVEC 1896 (op. 23), pp. 224–225.

²⁷ Frane KOS: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, 5 (listine 1201–1246), Ljubljana 1928, pp. 242–243 (št. 486).

²⁸ Janez HÖFLER: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem*, 4., Notranjska, Dolenjska I., Bela krajina, Ljubljana 1997, pp. 50 ss. (razmnoženo kot tipkopis)

²⁹ D. KOS 1987 (op. 3), pp. 53 ss.

³⁰ KOS 1995 (op. 5), pp. 18 ss.

³¹ SLEKOVEC 1896 (op. 23), p. 225.

³² Kroglo v grbu imajo, denimo, gospodje Snežniški, okleščeno diagonalno bruno pa npr. Ortenburžani (tri peruti so v njihovem izvornem grbu). Dve šestkraki zvezdi poleg ščitkov bi kazali tudi na določeno zvezo s Celjskimi oziroma z njim podrejenim plemstvom. Celjski so bili tudi s križniki iz Metlike tesneje povezani, kar dokazujejo posamezne listine iz zadnje četrtine 14. stoletja (cf. Božo Otorepec, *Srednjeveški samostanski pečati na Slovenskem, Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem*, Ljubljana 1993, pp. 44, 154).

³³ Naše ugotovitve se, kot je videti, ne skladajo s trditvijo zgodovinarjev, da se v Rosalnicah omenja skozi ves srednji vek le ena cerkev in da je tu potemtakem obstajala vsaj še leta 1466 (Milko Kos, *Iz metliškega mestnega arhiva, Etnolog*, X–XI, Ljubljana 1937–1939, pp. 37–39, št. 9) le ena cerkev. Vendar se v širšem kontekstu v dokumentih iz 15. stoletja ne omenja cerkev kot stavba, temveč predvsem kot župnija oziroma kot župnijska. Ta pa je bila resnično le ena. Podobno velja tudi za druge cerkvene komplekse z več cerkvenimi stavbami, npr. Svete gore nad Bistrico ob Sotli, kjer stoji celo pet cerkva, pa se v srednjem veku omenja le osrednja Marijina cerkev (cf. Pavle BLAZNIK: *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500*, 2, *Historična topografija Slovenije II.*, Maribor 1988, p. 362).

³⁴ Leta 1455 je mestni sodnik Peter Ehrlich s soglasjem deželnega komturja nemškega viteškega reda daroval cerkvi v Rosalnicah šestdeset funtov pod pogojem, da se nastavi kaplan, ki bo dnevno bral zgodnje maše (PETTENEGG 1887 (op. 23), p. 530, št. 2033).

³⁵ PETTENEGG 1887 (op. 23), pp. 561–562, št. 2108; cf. HÖFLER 1997 (op. 28), p. 56.

³⁶ PETTENEGG 1887 (op. 23), pp. 232–233, št. 888; SLEKOVEC 1896 (op. 23), p. 224.

prilagodnost tega ozemlja hrvaško-ogrskemu kraljestvu.

Leta 1268 je župnijo Črnomelj z vsemi podružnicami pridobil Nemški viteški red s središčem v Ljubljani. Čeprav se župnija v Rosalnicah (Logu) navaja v seznamu papeških desetih oglejskega patriarhata iz leta 1296, je imel črnomaljski župnik in komtur do sredine 14. stoletja nadrejen status. Še leta 1351 oglejski patriarh Otobon, spričo pritožbe komturja Otona, prosi tedanjega arhidiakona za to območje, naj cerkvi Device Marije v Logu, podružnici župnije v Črnomlju, ne nalaga prevelikih davkov.³¹ Župnija se je osamosvojila šele v drugi polovici 14. stoletja in takrat so zgradili še eno cerkev, današnjo severno. Pobudniki gradnje so bili verjetno križniki, čeprav dvojni grb na sklepniku namiguje tudi na morebitno vlogo posvetnega naročnika.³² Zato je o funkciji novozgrajene cerkve za zdaj težko govoriti. Misel, da so bile vse tri cerkve skoraj gotovo že v srednjem veku posvečene Mariji, govori v prid domnevi o načrtnemu pospeševanju čaščenja Marijinega kulta in s tem o zgodnjemu razvoju romarske poti.³³ Seveda je potrebno opozoriti, da je bil tu tudi sedež župnije za mesto Metlika, do 15. stoletja imenovan Novi trg.³⁴ Zaradi nenehne turške nevarnosti se je verjetno leta 1467 oziroma najkasneje v začetku leta 1468 sedež župnije preselil k cerkvi sv. Nikolaja v mestu. Kot župnijska se cerkev sv. Nikolaja prvič omenja 24. februarja leta 1468, ko so bili pri treh oltarjih (sv. Andreja, sv. Jakoba in sv. Jurija) ustanovljeni beneficiji.³⁵ Sicer pa so bili v stavbah (samostanu) v neposredni bližini južne cerkve, ki so delno še stale v Valvasorjevem času, v 17. stoletju, in katerih temelji so prišli na dan ob nedavnih arheoloških raziskavah, sprva nastanjeni križniki. Ti so že na začetku 14. stoletja zgradili nov sedež reda, komendo, znotraj mestnega obzidja.³⁶ V prvi polovici 15. stoletja naj bi bili v Rosalnicah začasno nastanjeni tudi frančiškani, begunci iz Bosne, dokler se leta 1469 niso dokončno naselili v bolj varnem Novem mestu.

Kljub nemirnemu 15. stoletju cerkev v Rosalnicah ni stagnirala, saj se je najkasneje v začetku 16. stoletja razvila v pomembno romarsko središče, ko so kot zadnjo zgradili srednjo cerkev. Od takrat izvira tudi ime Tri fare, ki jih prvi omenja Valvasor. Že od zadnje tretjine 15. stoletja naprej so viri zelo skopi, celo bolj kot v obdobju srednjega veka, zato bi oris zgodovine in stavbne zgodovine romarskega središča Tri fare v Rosalnicah, kot se je izluščil po zadnjih raziskavah in obnovitvenih delih, zaključili. V okviru tega sestavka smo izvzeli srednjo cerkev, ki doslej ni razkrila svojega stavbnega razvoja. Enako velja za zvonik, ki je današnjo podobo dobil ne prej kot v 18. stoletju. S tem pa se že odpira tema, ki jo bomo morali obravnavati na drugem mestu.



V letošnjem letu mineva 750 let od prve omembe Telč v pisnih virih. Pričujoči prispevek je nastal na osnovi literature in virov, ki so navedeni v opombah. Za celostni pregled zgodovine kraja v vseh časovnih obdobjih pa bo potrebno pregledati še nekaj virov, v katerih se skrivajo drobci telške zgodovine in jih hranijo arhivi (npr. Arhiv Republike Slovenije, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zgodovinski arhiv Celje ...). Za informacije o Telčah se zahvaljujem Zvonki Mrgole, Slavki Slapšak in Martinu Slapšaku. Jožetu Škufci, arhivarjem Nadškofijskega arhiva Ljubljana in Arhiva Republike Slovenije pa hvala za pomoč in prijazne nasvete.



Del naselja Telče danes

Naselje Telče se razteza po grebenu vinorodnega območja od Telške do Nove gore. Najvišja točka vasi leži 506 m nad morjem. Območje je precej poraslo z gozdovi, njive se širijo v smeri vinorodne Telške gore. Vinogradi se nahajajo še v zaselkih Nova gora in Vimert. Danes spadajo Telče v okvir krajevnne skupnosti Tržišče in so njen "najstarejši" kraj. Do vasi vodijo asfaltirane ceste iz smeri Škocjana, Tržišča in Sevnice.

Praznovati 750. "rojstni dan" je za majhno vas častitljiva obletnica, saj so nekateri okoliški, danes sicer večji kraji v virih omenjeni kasneje (npr. Škocjan okoli leta 1306, Šentjanž 1299), nekateri pa šele po letu 1500 (npr. Tržišče).

Omembe v pisnih virih

Najstarejše sledi človekove prisotnosti na območju Telč segajo v čas starejše železne dobe (1. tisočletje pred našim štetjem), saj so v gozdu nad vasjo ohranjene prazgodovinske zemljene gomile. Koliko let ali stoletij pa je kraj obstajal že pred prvim zapisom, pa zaenkrat še ne moremo natančno zapisati. V bližnji in širši okolici Telč se nahaja še več najdišč, kjer so naleteli na arheološko gradivo, predvsem iz prazgodovinskega obdobja (Gorenje Dole, Križ, Slančji vrh, Mal-kovec ...).¹ Leta 1992 je opravil Arheološki inštitut SAZU manjša sondažna raziskovanja na območju Kočnika in Gradca, kjer sta prav tako prazgodovinski naselji.²

Do leta 1500 je ime vasi zapisano v devetih različnih dokumentih, katerih originali se v večini nahajajo v tujih arhivih (nemških oz. avstrijskih), vendar so bili njihovi prepisi in prevodi že objavljeni. Listine so pisane v latinskem in nemškem jeziku. V njih se Telče omenjajo v zvezi s posestjo, ki so jo imeli fevdalni gospodje na območju te

¹ Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, str. 225 in 258.

² Varstvo spomenikov 36, Ljubljana 1994, str. 246.

vasi. Nekatere izmed njih predstavljam v nadaljevanju.

Listina, v kateri se Viljem s Svibnega (Svibno pri Radečah) v korist freisinške cerkve odpove pravicam na posesti Telče (*in possessionibus Teltsaco*), razen zastavne pravice, ki mu ostane do odkupa, je najstarejša v zvezi s Telčami in je datirana v leto 1252, in sicer 13. julija v kraju Otok (Gutenwerd).³ Freisinška škofija (Freising - mesto in sedež škofije na Bavarskem ob Isari, severno od Münchna) je imela v tem času na Dolenjskem posesti, ki ozemeljsko niso bile povezane (na severu od Telč do Dol. Suhadola in Vrhpolja na jugu) in so vrzeli pripadale drugim gospodvom. Trg Otok je imel znotraj dolenjske posesti položaj upravnega središča s sedežem sodne oblasti.⁴

Skoraj sedem let kasneje nam Viljem Svibenski preko listine izpriča, da je njemu zastavljena posestva pri Telčah v Marki (*apud Telscacum in Marchia*) odkupil freisinški škof Konrad. Listina je datirana 24. aprila 1259. leta.⁵ Marka oz. Slovenska marka je bilo območje, del Kranjske v srednjem veku, ki je segalo na jugu čez Savo.

Naslednja omemba vasi je iz začetka 14. stoletja. V urbarju freisinške škofije za posest na Dolenjskem, to je urbar klevevškega gospodstva iz let okoli 1306, je zapis, da je imela škofija na Telčah devet hub oz. kmetij (*in villa Teltsach sunt 9 huobe*).⁶ Vas je bila v tem času (podatki iz urbarja) obremenjena z dajatvami v višini 70 takratnih denarjev. V primerjavi z drugimi vasi klevevškega gospodstva je to malo. Verjetno je, da so Telče morale dati več pri oddaji vina. Žal pa se registri, ki so vsebovali dajatve viničarskih hub, niso ohranili.⁷ Popis posesti freisinške škofije je nastal v času škofa Emihona, ki je želel ugotoviti, kaj vse njim pripada. Deloma s podobnim namenom je nastala tudi fevdna knjiga s konca 14. in začetka 15. stoletja. Vzrok za njen nastanek pa gre pripisati tudi temu, da je bilo potrebno obnoviti podelitev fevdov po novih vazalih. Takrat so posedovali dve telški hubi (*zu Teleschach 2 huben*).⁸

Fevdalnemu gospodu so morale vasi oz. njihovi podložniki dajati tudi razne dajatve v denarju in blagu. Tako tudi Telče. Podatek iz klevevške računske knjige iz let 1395/96 nam pove, koliko dajatev iz telških kmetij je freisinška škofija prejela v enem letu (obračunsko leto se je začelo in končalo na dan sv. Jurija). Škofija je prejela od štirih hub na Telčah 16 takratnih solidov, 28 kupnih mer ovsas ter 2 kaščni meri in 10 kaščnih mer prosa (... *zu Telczach von vier hueben 16 s. ... ze Telczschach 28 kaufmes habern, 2 kastenmez vnd 10 kastenmez hirs.*).⁹

Fevdalni gospodje na Telčah so bili tudi Svibenski. Na prehodu v 15. stoletje (okoli leta 1400) se na Telčah (*Teltschach*) tako omenja pet njihovih hub.¹⁰

Na območju Telč se razprostirajo tudi vinogradi, ki so bili predmet prodaje in nakupa. Leta 1414 sta podarila Marin iz Telč (*Teltzschach*) in njegova žena Jera priorju Nikolaju iz Judenburga in konventu avguštinskega samostana v Ljubljani vinograd na Telčah (*zu Teltzschach*). Spis je datiran 29. decembra.¹¹

Telške gorice (*Teltschberg*) in dobro vino pa opeva v svoji Slavi vojvodine Kranjske iz 17. stoletja kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor.¹²

Kraj in prebivalstvo do konca 19. stoletja

V začetku 14. stoletja se na območju Telč omenja 9 hub oz. kmetij, ki so bile podložne freisinški škofiji. Leta 1660¹³ je štela vas z zaselki

³ Objava: J. Zahn, Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis. Fontes rerum Austriacarum II. Abteilung, Band 31 (dalje Zahn, CDAF I, FRA 31), str. 159-160, št. 163.

⁴ Pavle Blaznik, Zemljiška gospodstva v območju freisinške dolenjske posesti, v: SAZU, Razprave IV/6, Ljubljana 1958, str. 11.

⁵ Objava: Zahn, CDAF I, FRA 31, str. 205, št. 200.

⁶ Objava: Pavle Blaznik, Urbarji freisinške škofije, v: Srednjeveški urbarji za Slovenijo, zvezek četrti, Ljubljana 1963 (dalje Blaznik, Urbarji freisinške škofije) str. 172.

⁷ Prav tam, str. 115 in 116.

⁸ Prav tam, str. 241.

⁹ Prav tam, str. 262 in 267.

¹⁰ Objava: Wladimir Milkowicz, Beiträge zur Rechts- und Verwaltungsgeschichte Krains, v: Mitteilungen des Museal vereins Krain (dalje MMVK), 1889, str. 22.

¹¹ Objava: Božo Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, Ljubljana 1962, VII/62.

¹² J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain, Laybach 1689 XXIX, str. 193.

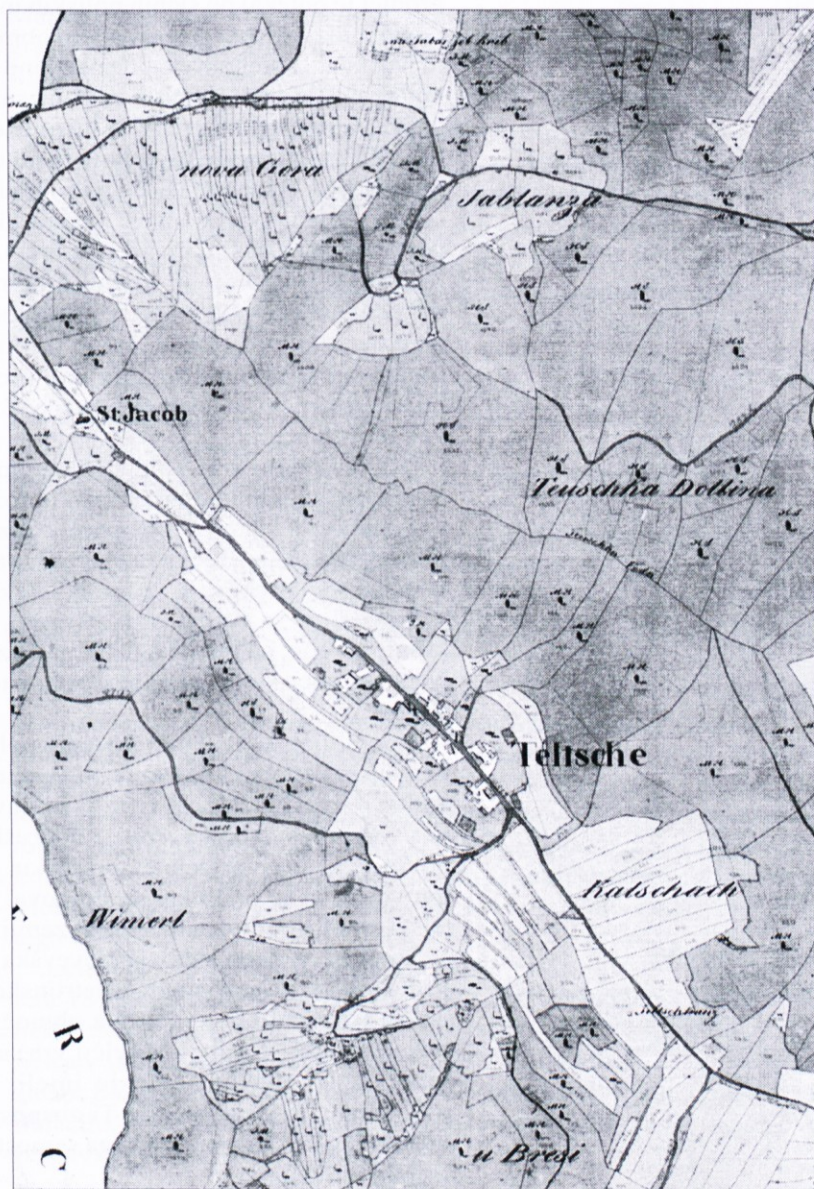
¹³ Peter Bohinjec, Zgodbe fare Škocijan pri Dobravah, Škocijan 1911 (dalje Bohinjec, Zgodbe), str. 3. Ivice Križ se zahvaljujem, da me je na knjigo opozorila.

¹⁴ Haupt Ausweis über die Eintheilung des Laibacher Gouvernementsgebietes in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirks-Obrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser und Seelenzahl im Jahre 1817.

¹⁵ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, k. o. Telče, N 301, cenilni operat.

Telče v mapi franciscejskega katastra leta 1825. Original hrani Arhiv Republike Slovenije (AS 176, k. o. Telče, N 301)

Vimert, Telčice in Nova gora osem hiš z 51 prebivalci. V 160 letih se je število povečalo na 28 hiš, prebivalstvo pa je naraslo skoraj za dva in polkrat (127 ljudi).¹⁴ Podatke o kraju in prebivalstvu nam za prvo tretjino 19. stoletja prinese franciscejski kataster.¹⁵ Tako je za leto 1830 zapisano, da je v kraju živelo 145 prebivalcev (74 ženskih in 71 moških oseb), ki so tvorili 38 družin. Povprečno je družina štela manj kot štiri člane. Pri večjih kmetijah sta število članov povečali dve dekli in hlapec. Vsi krajani so se ukvarjali s kmetijstvom, obrtna dejavnost tu ni bila razvita. Živeli so v pritličnih, lesenih stavbah, brez dimnikov in kritih s slamo. V stavbi je bila le ena soba, ki je služila vsemu – za kuhinjo, spalni in bivalni prostor ter shrambo. Kamnito pritličje so uporabljali kot klet in shrambo za zelenjavo, orodje in podobno. Tudi gospodarska poslopja so bila lesena s slamnatimi strehami. Edina zidana stavba je bila cerkev. Nobena hiša ni bila proptožarno zavarovana.



¹⁶ Oral je 1600 kvadratnih klafter oz. 0,57564 hektara. Ena kvadratna klaftera je 3,597 m².

V takratno katastrsko občino (k. o.) Telče sta spadala še kraja Drušče in Češnjice. V hriboviti občini je obstajalo dominikalno in rustikalno zemljišče, ki je obsegalo hišno (*Haus*) in svobodno pridobljeno zemljišče (*freyes Ueberlandgrund*). V zadnjo kategorijo so spadali v glavnem vinogradi. Število kmetij celotne občine je presevalo število hiš. Največ kmetov (skoraj 40 odstotkov) je posedovalo polovično kmetijo (od 4 in 3/4 do 6 in 3/4 orala¹⁶ zemlje), po 19 jih je imelo celo (od 6 do 13 oralov) in četrtinsko (od 1,5 do 3 in 1/4 orala) kmetijo. Osminsko (od 3/4 do 1 in 1/4 orala) kmetijo pa je obdelovalo 11 kmetov. Gozdovi so pokrivali več kot polovico (55 odstotkov) površine. Druge uporabne površine je bilo precej manj, kar je značilno za hribovita območja. Polja so zavzemala 14 odstotkov, vinogradi skoraj 9, pašniki z drevjem 7,5, pašniki skoraj 6, travniki dobrih 5 in travniki s sadnim drevjem nekaj več kot 1 odstotek. Niti en odstotek pa niso dosegli mali vrtovi in neuporabna površina (ceste, poti, vode). Redek promet je potekal po slabih poljskih in gozdnih poteh. Vodovja, razen nekaj hudourniških strug, na tem območju praktično ni.

Vsakdanja prehrana je bila običajno sestavljena iz zelenjavnih obrokov (zelje, krompir, repa, fižol, zmesni kruh iz ječmena, ajde in nekaj žita). Mesne jedi so prišle na mizo le ob prazničnih dneh.

Večji kmetje so redili v povprečju dva vola, dve kravi, šest ovce in dva prašiča. Razen prašičev, ki so jih kupovali od hrvaških trgovcev, so bile druge živali domače pasme. Gojili so navadne ovce, ki so se poleti pasle na pašnikih in v gozdovih, po košnji pa tudi na travnikih. V zimskem času so jih hranili s slamo in senom. Za doma so predelovali nekaj grobe volne. Vole so uporabljali kot vprežno živino pri delu na polju in v gozdu, krave so jim nudile mleko, ki so ga delno predelali v maslo in namenili tudi prodaji. Meso prašičev so uporabljali v glavnem za domače potrebe. Z živino, razen prašičev, so trgovali tudi na sejnih.

Najbližji tržni kraj, kamor so se odpravili na ponedeljkov tedenski sejem po različnih poteh, je bilo okrogno mesto Novo mesto. Do tja so potrebovali kar precej časa preko različnih krajev, po slabih poljskih poteh preko k. o. Bučka uro in pol, preko k. o. Dole dve uri, šest ur hoda pa so potrebovali, če so šli po okrajni cesti preko Mokronoga.

Na poljih so pridelovali pšenico, koruzo, ječmen, oves, ajdo, krompir, repo, na manjših delih pa še zelje, rumeno repo, fižol in lan. Nobena izmed kultur pa na tem hribovitem območju ni uspevala preveč dobro.

Uporabljali so petletno vrstenje poljščin. V petih letih so štirikrat pognojili. Podobni kolobar je bil v veljavi tudi na sosednjih območjih. Sadno drevje je raslo na vrtovih in travnikih. Sadje, ki so ga sestavljala v glavnem jabolka, češnje in hruške, so pojedli kar doma. Edini pridelek, ki so ga pridelali v presežku, je bilo belo vino. Prodali so ga trgovcem, ki so prišli kar na domove. Do sredine 19. stoletja so bili telški kmetje podložni različnim zemljiškim gospodom.

Sredi 18. stoletja je imela klevevska gosposčina¹⁷ na Telčah sedem podložnikov (trije so imeli tričetrtinsko, dva polovično, eden četrtinsko in eden celo kmetijo). Na območju Telške gore (*Tölttschberg* - Jože Mlinarič prevaja kot Telčji vrh) so imeli tudi vinograd brez zidanice.¹⁸ V enakem času je imelo tudi čreteško gospostvo tu podložnike, in sicer osem.¹⁹ Ti gospostvi sta bili najprej v lasti freisinških škofov, kasneje stiškega samostana, od začetka 18. stoletja pa kostanjeviškega.

¹⁷ Jože Mlinarič, *Kostanjeviška opatija 1234 – 1786*, Ljubljana 1987, str. 425.

¹⁸ Prav tam, str. 427.

¹⁹ Jože Mlinarič, *Stiška opatija 1136 – 1784*, Novo mesto 1995 (dalje Mlinarič, *Stiška opatija*), str. 671.

²⁰ Bohinjec, Zgodbe, str. 90-93.

²¹ Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, VI. del, Ljubljana 1857, str. 183.

²² Milja je 7,5859 km.

²³ Številčni podatki za kraj od leta 1869 do 1971 so povzeti po: Krajevni leksikon Slovenije, III. del, Ljubljana 1976, str. 250. Glede števila prebivalcev po letu 1869 sem uporabila navedeno delo, kajti statistični podatki v pisnih virih za Telče do leta 1931 zajemajo podatke za Telče z zaselki in vasjo Telčice vred. V Krajevnem leksikonu Slovenije iz leta 1976 pa lahko najdemo bolj natančne podatke za Telče (Telčice so zapisane posebej).

²⁴ Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach über die volkswirtschaftliche Zustände in Krain für das Jahr 1875, Laibach 1878, str. 299.

²⁵ Krajevni leksikon Slovenije, III. knjiga, Ljubljana 1976, str. 279.

²⁶ Mlinarič, Stiška opatija, str. 845.

²⁷ Bohinjec, Zgodbe, str. 41 in 42.

²⁸ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)/ŠAL, Župnijski inventarji, Župnija Škocjan pri Novem mestu, Inventarium neber des gesammte Filial-Kirche St. Jacobi zu Telzhe gehörige Vermögen im Jahre 1857.

Župnik Peter Bohinjec nam v svojih Zgodbah fare Škocijan pri Dobravah ponudi podatke, da so bili okrog leta 1820 kmetje vasi Telče z zaselki Vimert in Telčice podložniki naslednjih gospoств: Klevevža kmetje na hišnih številkah 1, 2, 3, 4 do 10, 23, 26, Čreteža 3, 11 do 15, 17, 18, 20, 21, 22, 24 in 25 ter imenja Gabrje 16 in 19.²⁰

V 30. letih 19. stoletja pa so bila zemljiška gospoства na tem območju Klevevž, Čretež, Rakovnik, Otočec, Hmeljnik, Trebnje, imenja Gabrje, Rekštajn, Radelca in Jelša ter cerkev Gornji Mokronog. Žitno desetino, po odbitku petine, in sicer pšenico, ječmen in oves so prejemale gospoства Čretež in Svibno, imenja Jelša in Slatna ter cerkvi sv. Kancijana, sv. Marjete in cerkev v Boštanju. Ta so prejemale tudi vrečno desetino in druge dajatve kmetij. Ker je rasla na tem območju vinska trta, so morali podložniki plačevati tudi vinsko desetino. Po odbitku petine so jo imeli pravico prejemati gospostvu Čretež in Rakovnik ter imenja Jelša, Radelca in Rekštajn ter cerkve sv. Kancijan, sv. Marjeta in cerkev v Boštanju. Pravica lova v tej občini je pripadla graščinam Čretež, Struga, Rekštajn, Radelca, Klevevž ter cerkvi sv. Kancijana.

Gornino so pobirale graščine Klevevž, Čretež, Rekštajn, Radeče, Struga in podružnična cerkev na Druščah.

V drugi polovici 19. stoletja je število prebivalcev naraščalo. Leta 1854²¹ so imele Telče z zaselki in Telčicami že 161 prebivalcev v 27 hišah. Vas je spadala v okvir okrajnega urada Novo mesto, od katerega so oddaljene 4 in 4/8 milje²² ter davčnega urada Mokronog. Njihova cerkev sv. Jakoba st. je bila podružnica škocjanske župnije, ki je oddaljena 1 miljo.

Prebivalstvo je bilo v porastu do leta 1880²³ (135 ljudi), nato pa je pričelo upadati. Leta 1890 jih je na Telčah z zaselki vred živelo 107. Ponovno se je številka vzpenjala leta 1910 (122 prebivalcev).

Konec 19. stoletja so Telče spadale v davčni okraj Mokronog, v občino Škocjan in politični okraj Krško. Imeli so celo letni in živinski sejem, in sicer na ponedeljek po 25. juliju. Potekal je od leta 1851²⁴ dalje (dovoljenje cesarsko-kraljevega trgovskega ministrstva v dne 9. junij 1851). Do kdaj je obstojal, ni podatkov, se pa v začetku 20. stoletja ne omenja več. Prebivalci so takrat obiskovali sejme v bližnjih krajih (npr. letni in živinski sejmi v Škocjanu, Mokronogu, Novem mestu, Št. Janžu, na Bučki ...)

Cerkev sv. Jakoba starejšega (st.) je del kraja že nekaj stoletij. O natančni starosti cerkvene stavbe so podatki, vsaj kar je zapisanih v literaturi, zaenkrat še različni. Nastanek cerkve se datira v 17. ali 18. stoletje.²⁵ Kasneje je bila večkrat predelana. Ker pa je zapisana že leta 1667 kot podružnična cerkev stiške opatije v poročilu opata Maksimilijana Mottocha o stanju cerkva in beneficijev kot cerkev sv. Jakoba na Telčah (*in Teltschperg*),²⁶ bo najverjetneje držalo 17. stoletje. Morda bodo raziskave v prihodnosti dale povsem nove rezultate glede tega vprašanja.

Leta 1763 je cerkev imela oltar, en kelih in en zvon. Oltar je bil leta 1891 prenovljen.²⁷ Sredi 19. stoletja je cerkev posedovala tudi nekaj stavbnega (klet) in kmetijskega (njive, vinograd, pašnik) zemljišča v skupni zmeri 1 oral in 655 kvadratnih klafter. Za opravljanje službe božje so bili duhovniku na voljo osnovni pamententi (bogosluzžno oblačilo, prti, posodje in druge potreščine).²⁸ Leta 1860 so na novo postavili pokopališče okrog cerkve.



Cerkev sv. Jakoba na Telčah

Kraj in prebivalstvo do leta 1941

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je živelo v vasi 109 ljudi, kraj pa je ob začetku 20. stoletja pridobil tudi nekaj pomembnih ustanov za krajane (npr. šolo, pošto ...).

Cerkev je takrat imela tri lesene oltarje, glavnega in dva stranska. Obseg zemljišča, katerega lastnik je bila, se je zmanjšal na 67 arov. Prebivalci sosesk Telče, Drušče in Slančevrh so večkrat začeli akcijo za vzpostavitev župnije s podružnicama Drušče in Slančevrh. S tem bi se izločili iz župnije Škocjan, v katero so spadali, vendar zaman. Prvo tako akcijo so pričeli že sredi 18. stoletja, nadaljevali pa v 19. (leta 1852 jim je bila prošnja zavrnjena zaradi premajhnega števila ljudi) in 20. stoletju (leta 1937). Žal niso uspeli. Leta 1902 je škocjanski župnik Bohinjec dosegel, da je v njegovi župniji pričel službovati še tretji kaplan. Ta je maševal tudi na Telčah, in sicer ob nedeljah od leta 1908 in ob praznikih od leta 1911 dalje. Telški kmet Anton Slabšak je tretjemu kaplanu prepustil za užitek svoj vinograd za ustanovne maše. S pomočjo še drugih vaščanov pa je zanj na Telčah sezidal hišico za prenočišče.²⁹ Leta 1923 je bila cerkvi prizidana še kapela za ženske.³⁰

Za začetek šolstva štejemo leto 1901, ko je bilo zgrajeno šolsko poslopje. Prva obravnava za ustanovitev šole pa je potekala že 14. novembra leta 1893. Šolsko stavbo na Telčah so postavili na parceli št. 78, ki so jo kupili od Martina Cimpermana za 360 goldinarjev. Marija Žgur je bila prva učiteljica, ki je poučevala telške in okoliške otroke.³¹

²⁹ Glej opombo 27.

³⁰ NŠAL/ŠAL, Popis zgodovinskih in drugih podatkov župnije Škocjan pri Novem mestu, 23. oktober 1954.

³¹ Bohinjec, Zgodbe, str. 84.

Dobro ohranjena šolska kronika, pisana od samega začetka šolstva v kraju, nam odstre marsikateri dogodek in podrobnost tako šole kot samega kraja do 70. let 20. stoletja.³²

Delo učitelja v tem hribovitem kraju je bila ves čas težka naloga, še posebej na začetku. Obisk otrok je bil slab, starši so jih preveč zaposlovali pri kmečkih opravilih. Od ustanovitve šole do druge svetovne vojne se je zamenjalo kar okrog 30 učiteljev. Večina jih je bila nastavljena z dekretom, a so na lastne prošnje večinoma kaj hitro odšli drugam. Nekateri, ki so bili določeni za Telče, se v kraju sploh niso pojavili. Osamljeni pa so primeri, da je kdo prosil za premestitev na to šolo. Učitelji so se trudili, da bi otroci poleg šolskega pridobili še praktična znanja. Tako so v času prve svetovne vojne dečki nabirali sadje, deklice pa so pletle nogavice za ranjence. Leta 1928 so organizirali prvo javno šolsko proslavo. V tridesetih letih 20. stoletja so uredili šolski vrt, kjer so se otroci učili sadjarstva. Vključeni so bili v Podmladek Rdečega križa in od leta 1933 tudi v podmladek Jadranske straže. Zanimivo je, da je v tem kraju delovala vremenska postaja med letoma 1924 in 1929. Vodili so jo kar učitelji.



Telški prvoobhajanci v šolskem letu
1936/37 (Kronika Osnovne šole Telče)

Da so bile socialne razmere na tem območju res težke, je uvidel vsak učitelj in poskušal po svojih močeh otrokom približati šolo in urejati razmere v vasi. Velik problem je bilo pomanjkanje hrane, obutve, vode. Preveč pa je bilo, žal, alkohola. Učitelj Bogomir Zadek je leta 1934 uvedel poleg običajnih praznovanj državnih praznikov (npr. dan sv. Save, Vidov dan, rojstni dan kralja Petra ...) celo obeležitev dneva treznosti (12. maj). Morda je želel krajane tudi na tak način opozoriti na težave, ki jih prinaša prekomerno uživanje alkohola, zlasti še pri otrocih.

Število prebivalcev vasi je bilo še vedno v porastu in leta 1931 jih je živelo v njej 128.³³ Kraj je bil del krškega sreza. Spadali so v zdravstveni okoliš Mokronoga. Sedež občine in župnije so imeli v 7 km oddaljenem Škocjanu, kjer sta bila tudi žandarmerijska postaja in oddelek finančne kontrole.³⁴

Pomembno delo za šolo in kraj je opravil učitelj Jože Jurančič, ki je z ženo Leopoldino prispel na Telče leta 1936. V teh predvojnih letih je bil kraj še vedno precej nerazvit, poljedelstvo, vinogradništvo

³³ Krajevni leksikon Slovenije, III. knjiga, Ljubljana 1976, str. 250. Preseneča podatek o nižjem številu prebivalcev v Krajevnem leksikonu Dravske banovine iz leta 1937. Zapisano je namreč, da je na Telčah živelo 85 prebivalcev v 15 hišah, 11 posestnikov in 4 kočarji.

³⁴ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 275.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Več o Jožetu Jurančiču in njegovi ženi je zapisal Jože Škufca, v: Šola na Telčah, "Ljudje so jih imeli radi, zelo radi", v: Dolenjski list, št. 5, 1. februar 2001, str. 13. Odlomke iz telške šolske kronike pa je objavil v: Iz zgodovine Telč, Zanimivosti iz telške šolske kronike, v: Dolenjski list št. 27, 5. julij 2001, str. 12.

³⁷ Primerjaj: Prežihov Voranc, Od Mokronoga do Pijane gore, v: Izbrano delo, III. knjiga, Ljubljana 1969, str. 267 - 272 in Jože Škufca, Prežihov Voranc in Dolenjska, v: Rast, februar 2001, št. 1, str. 14-31.

³⁸ Primerjaj: KS Tržišče v NOB, Krško 1977, str. 5.

³⁹ Jože Jurančič, Razvoj šolskega otroka krškega okraja, v: Ljubljanski zvon 1937, letnik LVII, str. 294-297.

⁴⁰ KS Tržišče v NOB, Krško 1977, str. 8 in 9.

⁴¹ ARS, AS 1168, Združene organizacije PTT Slovenije, škatla 416, pomožna pošta Telče.

⁴² Na telški šoli je najprej učila Marija Grčar Likar, med letoma 1916 in 1919 pa tudi njen mož Tit. Kronika Osnovne šole Telče.

⁴³ Helena Jermančič, roj. 1880, žena trgovca Franca Jermančiča. V Rojstni in krstni knjigi 1911 - 1930, prepis župnije Škocjan pri Novem mestu (hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana) ni o tej njeni vlogi nič zapisanega, zgolj, da je bila žena trgovca.

⁴⁴ ARS, AS 1167, Direkcija pošte in telegrafa v Ljubljani, f. 283, Seznam poštних nabiralnic, stanje 1. 1. 1924.

in sadjarstvo pa primitivno. Kljub temu so kar precej vina, deloma tudi živino, prodajali v Tržišče in Mokronog.³⁵ Ljudje so se pričeli izseljevati "s trebuchom za kruhom" v zahodnoevropske dežele, saj hribi niso dali dovolj pogojev za osnovno življenje. Nekateri pa so se zaposlovali v dolini, kjer se je pričela razvijati industrija. Poleg kmečkega stanu so se v kraju pojavili industrijski delavci in obrtniki. Jurančičeva so ljudje dobro sprejeli. Upoštevali so njune predloge za razvoj šolstva in kraja.³⁶ Slovenski literat Prežihov Voranc ga je v svojem potopisu Od Mokronoga do Pijane gore imenoval kar "telški bog".³⁷ Uvedel je zdravniške preglede in cepljenja za otroke, topli obrok v šoli. Otroci so prejeli obleko, obutev ... Krajanji so se lahko udeleževali različnih predavanj. Leta 1941 je pričela delovati podružnica sadjarsko-vrtnarskega društva. Učitelj Jurančič je dal pobudo za gradnjo sušilnice sadja, ki pa so jo dogradili že po njegovem odhodu, spomladi leta 1942.³⁸ Organiziral je pogovore za izgradnjo ceste, ki bi te kraje povezala z dolino, vendar je namen preprečila druga svetovna vojna. Njegova žena je organizirala gospodinjstvo-nadaljevalni tečaj, ki je potekal leta 1939 in 1940.

Jože Jurančič je želel na probleme šolskih otrok tega območja opozoriti tudi javnost, zato je leta 1937 objavil v Ljubljanskem zvonu prispevek pod naslovom Razvoj šolskega otroka krškega okraja.³⁹

Na tem območju pa naj bi delovala v času pred drugo svetovno vojno tudi partijska celica Komunistične partije Slovenije (KPS) ter Društvo kmečkih fantov in deklet.⁴⁰

Pomemben prispevek k razvoju vasi je pomenila tudi poštna nabiralnica. Delovati je začela že pred prvo svetovno vojno. Svoja vrata je odprla 12. maja 1914. leta in je bila pod okriljem pošte Tržišče.⁴¹ V začetku jo je najprej vodila učiteljica Marija Grčar Likar.⁴² Na šolski stavbi (Telče 57), kjer je živela, je bil tudi poštni nabiralnik. Dne 1. novembra 1919 je odšla z možem, učiteljem Titom Grčarjem, na šolo v Tržišče. Posle poštarice je s 1. decembrom 1919 prevzela Helena Jermančič,⁴³ ki je z možem, trgovcem, živela na Telčah št. 57. Okrog leta 1924 se je s poštno nabiralnico v kraju ukvarjal Ivan Mrgole⁴⁴, po letu 1930 pa ponovno trgovka in posestnica Jermančičeva, ki je vzdrževala poštno zvezo s Tržiščem trikrat na teden. Takrat je okoliš pomožne pošte Telče obsegal dvajset vasi.



Pred zidanico v Telčam okoliških vinskih gorica leta 1928 (Ilustrirani Slovenec 1928)

Kraj med drugo svetovno vojno

Ob začetku druge svetovne vojne je vas pripadla Nemcem, od začetka meseca junija pa je nemško-italijanska meja potekala skozi vas. Meja, ki je potekala po dolini pod Telčami, je razdelila kraj in tudi šolski okoliš Telče približno na dva enaka dela. Po uvedbi te meje otroci iz vasi Drušče, Vozank, Nova Gora, Križ, Artiče, Vodale, Pečice, Znojile in Rogačice, ki so spadale pod Nemce, niso več obiskovali telške šole. Število učencev se je s tem znižalo in telško ljudsko šolo je obiskovalo v nemirnih vojnih časih približno sto otrok. Iz nemškega dela so bili ljudje izseljeni. Na italijansko stran, kamor je spadala glavnina vasi Telče, so prihajali begunci in prebežniki, katerim so vaščani nudili prostor v stavbi osnovne šole. Leta 1943 je bila požgana, s tem pa se je šolanje otrok do konca vojne izvajalo v težjih pogojih.⁴⁵ Precejšnjo vlogo v vasi naj bi imela že omenjena krajevna organizacija KPS. Poštni promet je nemoteno potekal le do leta 1943.⁴⁶

Šolska kronika je za tista vojna leta, za katera je bila napisana, precej skopa s podatki o dogajanju v samem kraju. Več o tem času nam pove knjižica, ki jo je izdala ZZV NOV Tržišče leta 1977. Zapisani podatki pa niso opremljeni z opombami, tako da bo potrebno le-te preveriti še v literaturi in ohranjenih virih.

Telče po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni je živelo v vasi še precejšnje število ljudi (leta 1948 jih je bilo 134), po letu 1950 pa njihovo število upada (leta 1971 le še 100). Izseljevanje za delom je bilo v polnem teku. Tudi dnevna migracija v sosednje kraje v dolini je bilo precejšnje. Ljudje so se in se še vedno zaposljujejo v bližnjih krajih v dolini (npr. v Krmelju, Sevnici, Trebnjem, na Mirni in drugod).

Otroci iz okolice Telč na poti v telško osnovno šolo leta 1972. (Pionirski list, št. 11, 8. november 1972)



⁴⁷ Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1997 (dalje Vodnik), str. 161.

⁴⁸ Glej opombo 30.

⁴⁹ Glej opombo 41.

⁵⁰ Glej opombo 46.

⁵¹ Kronika Osnovne šole Telče.

⁵² Vodnik, str. 259.

Že leta 1945 je pričel z delovanjem Krajevni ljudski odbor Telče, ki je spadal v okvir okraja Trebnje. Z njegovo ukinitvijo leta 1952 je na tem območju prevzel oblast Občinski ljudski odbor Tržišče.⁴⁷

Leta 1952 so prekrili zvonik s pločevino in prenovili zunanost cerkve. Leto kasneje je bil ponovno prenovljen glavni oltar, ki ga sestavljajo kipi sv. Jakoba st., sv. Antona Puščavnika in sv. Jožefa. Prenovil ga je podobar Jarm iz Osilnice.⁴⁸ Zadnjo zunanjo prenavo je cerkev doživela sredi 90. let 20. stoletja. Takoj po vojni, leta 1945, se je ponovno vzpostavila poštna dejavnost. Kot ime takratne poštarice je v dokumentih še vedno zabeleženo ime Helene Jermančič. Pisemske pošiljke je pismonoša za kraj Telče dostavljala tudi že na dom, za okoliške vasi pa še vedno ne.⁴⁹ Pomožna pošta je bila ukinjena leta 1955.⁵⁰ Od takrat naprej oskrbuje Telčane s poštnimi pošiljkami pismonoša pošte Tržišče. Ker je bilo šolsko poslopje uničeno, je šolska dejavnost potekala v zasebnih prostorih. Novozgrajeno, namensko šolsko stavbo so dočakali šele leta 1969. Žal je služila svojemu namenu le do leta 1988. Otroci s Telč tako nabirajo šolsko znanje v tržiški osnovni šoli.

Novo okno v svet prav gotovo pomeni tudi elektrika. Električni daljnovod do Telč so priklopili leta 1953, luč pa je v kraju in vseh okoliških vaseh zasvetila 10. oktobra 1954. leta.⁵¹

Leta 1951 se je Kmetijska zadruga (KZ) Telče priključila tržiški, ki je na mestu porušene šole leta 1957 pričela graditi stavbo. Vanjo se je preselila v letih 1959/60. V vasi je v okviru KZ delovala sušilnica sadja pa tudi trgovina. Z letom 1961 se je KZ Tržišče preimenovala v KZ Tržišče – Šentjanž, žal pa je bila že leta 1965 ukinjena.⁵² Večne težave z oskrbo z vodo je malo olajšal 1967. leta zgrajeni vodovod. Vodno zajetje so zgradili leta 1971. Končno pa bodo morda rešeni "vodni" problemi šele zdaj, ob začetku tretjega tisočletja.

Danes domačini v kraju ostajajo, vračajo se tudi potomci nekdanjih prebivalcev. K temu vsekakor pripomore tudi bolj razvita infrastruktura, predvsem dobre cestne povezave z dolino. Zdaj živi v kraju približno 120 ljudi. Ukvarjajo se s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom, sadjarstvo so opustili. Prihodnost vidijo tudi v turizmu in obrti. Že sedaj kar uspešno potekata zidaniški turizem in pohodništvo. Utrip kraju dajejo tudi razna društva. Domačini se vključujejo v prostovoljno gasilsko in kulturno-športno društvo Telče. Nekdanje šolsko poslopje so gasilci ob pomoči domačinov in drugih preuredili za svoje in tudi za potrebe kraja. Vinogradniki so člani Vinogradniškega društva Malkovec.

V 750 letih je hribovski kraj kljuboval zobu časa bolj ali manj uspešno. Prebivalci so doživljali vzpone, pa tudi padce. To, da kraj živi naprej, da življenje v kraju ostaja oz. se vrača, pa je najbolj razveseljivo.

Kljub temu da ta prispevek ne zajema vseh 750 let Telč in dogajanj v njih, upam, da bo morda spodbudil še koga drugega, ki bo dodal kakšen delček k popolni zgodovinski (pa tudi arheološki, etnološki...) sliki Telč.

DEKAN ANTON ALEŠ IN NADUČITELJ MATIJA BARTEL – SEMIŠKA VELJAKA

Dekan Anton Aleš in nadučitelj Matija Bartel sta pred sto in še nekaj leti tvorno ustvarjala takratni semiški – šokovski vsakdan. Vendar ne le običajni vsakdan, njuno delo je zapustilo trajne sledi. Čeprav sta prišla iz različnih koncev Slovenije, eden z Gorenjske, drugi z Dolenjske, prvi duhovnik in drugi učitelj, se njuno delovanje ni kaj dosti razlikovalo. Opravljala sta poklic, posvečen ljudem, povezovala pa ju je tudi izredna narodna zavest in želja ohraniti slovenstvo pred vse večjimi germanizacijskimi pritiski.

Bila sta družabna in duhovita izobražena, zato so ju semiški in belokranjski domoljubi hitro sprejeli v svoj krog: tako pri Kuraltovih na graščini Turn, v Metliki, Podzemlju ali v kateri od cerkvenih zidanic v semiških gorica. Sestankov tega rodoljubnega kroga so se poleg omenjenih dveh udeleževali Anton Navratil, Leopold Gangl, sodnik Dev, zdravnik Pavlin, domači trgovec in župan Janez Šuštaršič ... Iz Novega mesta pa je rad prihajal tudi Alešev rojak in prijatelj Janez Trdina. Prav njim se moramo zahvaliti za številne pridobitve, ki jih je dobila deželica pod Gorjanci v času pred prvo svetovno vojno.

Dekan Anton Aleš – Črničov, ki se je rodil 10. maja 1832 v Rašici pri Mengšu, je ljudsko šolo obiskoval v Mengšu. V duhovnika je bil posvečen leta 1856. Poklicno pot je začel v Trstu in 1869. leta prišel, po vstopu v Nemški viteški red, v Semič, kjer je več kot trideset let soustvarjal gospodarsko, politično in kulturno podobo kraja. Poleg svojega rednega dela – oznanjanja božje besede – je poudarjal tudi potrebo po napredku. Opravljal je številne funkcije: okrajnega šolskega nadzornika, predsednika krajevnega šolskega sveta, predsednika ustanovnega odbora Družbe sv. Cirila in Metoda v Metliki, predsednika odseka za železnico v Črnomlju ...

Kmalu po prihodu v Semič je začel premišljevat, kako bi župljanom podaril obilo zdrave pitne vode. S pomočjo krajanov in dežele je 1873. leta dogradil velik vodnjak z ročno črpalko pred domačo cerkvijo. V naslednjih letih pa se je aktivno vključil v prizadevanje za izgradnjo prvega belokranjskega vodovoda, po ceveh katerega je leta 1898 iz Blatnika začela pritekati željno pričakovana pitna voda.

Ravno tako se je z vso vnemo lotil posodabljanja župnijskega posestva in novosti naprednega kmetovanja učil tudi domače kmete. Janez Trdina je v knjigi *Izprehod v Belo krajino* zapisal:

»Lep zgled daje ostali duhovščini dekan Aleš. Ves navdušen za gospodarstvo mi je vselej naznanil, kadar koli sem bil pri njem, kak nov pripomoček ali način, po katerem upa povzdigniti in popraviti stanje in vrednosti svojega zemljišča. Trudi se pozvedeti lastnosti prsti na raznih njivah, skrbi si pridobiti krepko in vztrajno živino, pripravnejše orodje, boljše semena, njegovemu očesu se ne izmakne nobena potreba in udobnost ... V hlevu sem mu videl stati živino tujih plemen, katero so priporočile ali novine in knjige ali tudi izkušnja: iskrene hrvaške konjičke, sufolškega prasca ... Za svoje po racionalnih vodi-



Dekan Anton Aleš (1832 – 1900)

lih narejeno gnojišče je dobil pohvalnico in darilo od c. kr. kmetijske družbe ljubljanske. Tako umno gospodari Aleš zgolj iz nagnjenja in za kratek čas, znanstvene ekonomije se ni učil nikdar ...»

Zavedal se je, da za Belo krajino kakor za Semič velja, da imajo ljudje nizko stopnjo izobrazbe, zato je bila ena njegovih poglavitnih nalog skrb za šolo. Ob različnih priložnostih jo je obdaroval, kakor tudi njene učence. 1882. leta je bil soustanovitelj narodne čitalnice, ki je pod vodstvom Slavoljuba Kuralta domovala v paviljonu pred Severjevo hišo. Vpisan je bil v Matico in v svoji župniji pridobil okrog 100 članov Družbe sv. Mohorja, kar potrjuje njegova prizadevanja za dvig kulturne ravni njegovih župljanov.

Z ustanovitvijo Prostovoljne požarne brambe 1894. leta, katere soustanovitelj je bil tudi dekan, se je ljudsko prosvetno delo v kraju še bolj razmahnilo. Šola, čitalnica in požarna bramba so tvorno pripravljale številne prireditve, na katerih je bil velikokrat slavnostni govornik tudi dekan Aleš.

Seveda je ves čas skrbel tudi za župno cerkev, ki ji je skupaj z okolico dal novo podobo. Leta 1896 mu je kraj priredil veličastno slovesnost, ko je prejel cesarsko odlikovanje z zlatim križcem s krono za zasluge, in se mu tako zahvalil za vse dobro, kar je storil. Po daljši bolezni je 6. julija 1900 semiški veljak v 68. letu starosti umrl in bil pokopan ob cerkvenem zidu župnijske cerkve sv. Štefana v Semiču.

Naj končam pripoved o življenjski poti dekana Antona Aleša s poslovilnimi verzi njegovega rojaka, kaplana in pesnika Antona Medveda, ki jih je porajala smrt velikega vzornika: »Ti ljubil si in ljubiš ljudstvo svoje, / saj smatraš to ljubezen za dolžnost./ Boril si neustrašen mnoge boje / za njega pravo, vero in blagost ...«

Drugi veliki mož tistega časa **Matija – Matko Bartel** se je rodil v Mirni Peči 6. avgusta 1849 v družini, ki je dala vrsto učiteljev in duhovnikov. Z ženo Ano in tremi otroki je avgusta 1886. leta iz Podgrada z one strani Gorjancev prišel v Semič. Prevzel je mesto nadučitelja, ki ga je do svoje smrti junija 1886 opravljal nadučitelj Schiller. Veliko oporo mu je pri njegovem vpeljevanju v delo in pri spoznavanju kraja ter ljudi nudil dekan Aleš. Prav tako kot njegov starejši prijatelj se je tudi on z vso vnemo spoprijel z vsakdanjimi težavami in bil hkrati aktiven član različnih društev, soustanovitelj požarne brambe in njen tajnik do svoje smrti, pobudnik ustanovitve domače posojilnice 1899. leta, sejmišča in brzozjavne postaje leta 1903.

Svojim učencem je z nakupom in ureditvijo sodobnega šolskega vrta nudil najboljše pogoje za pridobivanje znanja in spretnosti naprednega kmetovanja. Skrbno je več kot 30 let zapisoval v šolski in gasilski kroniki vsa pomembnejša dogajanja. Danes sta to pomembna zgodovinska vira za spoznavanje naše preteklosti.

Spodbujal je razvoj zborovskega petja tako v šoli kot v fari in sam je svel kot izvrstni tenorist in organist. Bil je pobudnik in organizator številnih prireditev in proslav v domačem kraju.

Svoje vsestransko in požrtvovalno delo je neumorno opravljal, čeprav je v zasebnem življenju doživel hude udarce usode. V slabem letu in pol je izgubil ženo Ano in starejšega, 22 let starega, sina Janeza, bogoslovca IV. letnika. Dočakal pa je verjetno najlepše poletje v svojem življenju julija 1904. leta, ko je drugi sin Bertold obhajal novo sv. mašo v semiški župnijski cerkvi. Ta krasen in lep dan mu je dal



Nadučitelj Matija Bartel
(1849–1922)

novih življenjskih moči. Pogumno in odločno se je lotil novih nalog za napredek šole in kraja. Da, ravno novo šolsko poslopje bi Semič najbolj potreboval, vendar ga nadučitelj ni dočakal.

Ves čas svojega učiteljevanja je skrbel za vsestransko kulturno udejstvovanje svojih učencev, ki so skupaj z učitelji pripravili številne proslave, igre, pevske nastope in družabna srečanja z učenci in učitelji sosednjih šol, predvsem štrekljevske in črešnjevске. Pod njegovim budnim očesom je šola tudi med prvo svetovno vojno na različne načine pomagala slovenskim vojakom in ranjencem z zbiranjem hrane, obleke, obutve in pletenjem nogavic, rokavic ... 1916. leta je nadučitelj odkril na šolskih vratih brambni ščit (avstrijski in kranjski grb) in povabil navzoče, naj v korist vdov, sirot in oslepelih vojakov zabijejo žeblje v trajen spomin na vojno in tudi na učitelje in učence šole. Za uspešno sodelovanje v vojne namene je dobil najvišjo pohvalo vojnega ministrstva.

Kot se je bližal konec vojne, se je bližal tudi dan odhoda nadučitelja Bartla v pokoj. V začetku jeseni leta 1918, po 45-ih letih službovanja in po 32-letnem vodenju semiške šole, je zapustil njene klopi. Ob tej priložnosti je dobil odlikovanje častni naslov »ravnatelj« in prisrčno slovesnost svojih učencev – mladih in starih.

»Dne 16. oktobra 1922 je umrl šolski ravnatelj v pokoju g. Matko Bartel. Bil je dolgo vrsto let kot nadučitelj na tukajšnji šoli, vesten in marljiv vzgojitelj ne samo šolske mladine, ampak tudi odraslih. Njegovo življenje je bilo plodno delo. V večnem spominu ostane vsem Semičanom. Naj v miru počiva«, so besede njegovega naslednika Ivana Riglarja, zapisane v šolski kroniki.

Tako nekako je tekla življenjska pot dveh mož, ki sta krojila zgodovino Semiča, pa ne le zaradi poklica, ki jima je takrat že sam po sebi omogočal moč, vpliv in možnost dajati kraju in ljudem napredek in upanje v lepši jutri. Ne, bila sta duša in srce, neumorna ustvarjalca Semiča na pragu 20. stoletja.

VIRI IN LITERATURA:

Jože Dular, Semič v Beli krajini, Semič 1971
Janez Trdina, Izprehod v Belo krajino, 1912
Župnijska kronika, Semič
Župnijska kronika, Mirna Peč
Šolska kronika, Semič
Šolska kronika, Podgrad
Dolenjske novice, letniki od 1885 dalje
Slovenec in Slovenski narod, letniki od 1890 dalje



MITJA BERCE

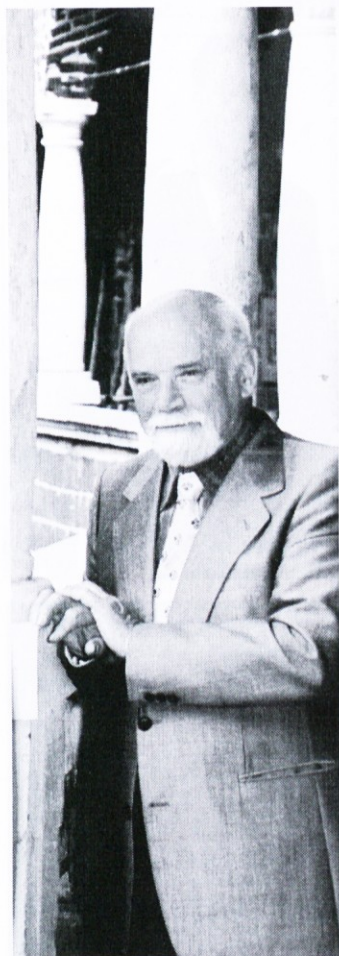


BREZ NASLOVA, 1996
akril na platnu, 220 x 150 cm

Marko Kapus

ŠEL JE POPOTNIK

Portret Marka Marina



Redki so posamezniki, ki bi tako kot Marko Marin delali in tudi naredili znanstveno in obenem umetniško kariero. Običajno so ti ljudje samotni hodci: suhoparni znanstveniki se jih izogibajo, ker so ljubosumni na tisto drugo, kar imajo še v sebi, na umetniško, umetniki jih ne marajo, ker se bojijo erudicije. Življenje je Marka Marina zaznamovalo s pokorščino in uboštvom, s ponižnostjo, z majhnostjo in revščino. Najprej v otroštvu, med vojno, potem v samostanu, na Akademiji in v Kopru in nazadnje na mirnskem gradu. Po Miranu Sattlerju pa ga lahko označimo tudi s temi besedami: ogromno znanje, veliko navdušenje in ljubezen, ki bi ji komaj našli njen konec. Marko Marin je vedno znal iz majhnega narediti veliko in vedno je znal reči hvala.

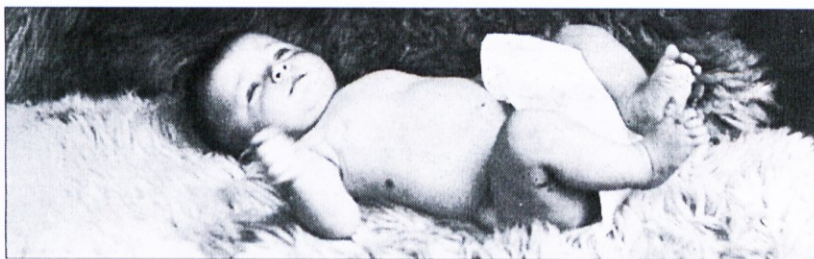
V zakonu Rajmunda in Fridoline Marin, roj. Rappl, se je sin Marko rodil 3. aprila 1930 v Gabrovki. Prvič je družina prišla na Mirno, ko je imel tri mesece, drugič, ko mu je bilo pet let, je prišel sam v spremstvu maminega brata Rudija. Osnovno šolo je končal na Mirni leta 1941. Nižjo gimnazijo je opravil v Ljubljani v šolskem letu 1945/46, ko je v enem letu naredil vse štiri razrede in še malo maturo. Na realni gimnaziji je končal 5. in 6. razred. 1948. leta je vstopil v frančiškanski red, v noviciat v Novem mestu. Na klasični gimnaziji v Zagrebu je naredil zadnja dva razreda in veliko maturo. To je bilo leta 1951, ko je tudi izstopil iz reda manjših bratov. Študij je nadaljeval v Ljubljani, na Filozofski fakulteti, na Oddelku za umetnostno zgodovino.

Diplomiral je leta 1958 pri prof. Francetu Steletu z nalogo Kartuzija Bistra in njen stavbnozgodovinski problem. Vanjo je pritegnil dotlej neznane arhivske vire in vpletel domiselne terenske rešitve, ki jih je še leta kasneje v seminarju dr. Franceta Steleta predstavljal študentom umetnostne zgodovine. Naloga, ki ni – kot se običajno zgodi – sramežljivo obležala v knjižnici na oddelku, je z zanimanjem za kartuzijo Bistra dobivala nove in nove kopije, z njimi pa je izginjalo avtorstvo originala. Zato jo je Marko Marin ob podpori, če že ne kar zahtevi svojega akademskega učitelja, dvanajst let kasneje priredil za tisk. Dve leti za tem, leta 1972, je za dr. Francetom Steletom priznal vrednost temu diplomskemu delu tudi dr. Marijan Zadnikar, tako kot Marin tudi on Steletov učenec, takrat že ugledni umetnostni zgodovinar in znanstveni svetnik Zavoda za spomeniško varstvo SR Slovenije, ko je v svoji monografiji Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije zapisal, da je »nedvomna zasluga Marinove razprave v tem, da je – kar zadeva srednji vek – izčrpal vse možnosti za rekonstrukcijo srednjeveške cerkve pred njeno baročno prezidavo v triladijsko stavbo, zlasti pa še, da je osvetlil čas obokanja križnega hodnika in ga prepričljivo povezal z Martinom, škofom pičenskim, kot pobudnikom tega obokanja leta 1499«.

Drugo diplomu je opravil leta 1963 na Akademiji za gledališče,

Marko Kapus
ŠEL JE POPOTNIK
Portret Marka Marina

Tri mesece starega Marka je teta Emilija pokrila s pleničko, »da ne bi ritke kazal«.



Levo: Oče Rajmund je tedaj spoznal, da njegov sin Marko ne bo ne mesar ne konjski mešetar.

Desno: Po vojni je šel Marko s petnajstimi leti v ljubljanske šole.



Ko je bil Marko star pet let, so ga dali v rejo k očetovemu bratu, stricu Leopoldu.



radio film in televizijo v Ljubljani – z režijo Sartrovih Muh; še danes velja ta predstava za doslej najboljšo javno uprizoritev na Akademiji. Pred tem je Marko Marin dobil tudi študentsko Prešernovo nagrado za režijo Molierove komedije *Izsiljena ženitev* v šolski produkciji četrtega letnika Akademije.

Prva Marinova režija po končanem šolanju v poklicnem gledališču še istega leta v Drami SNG Maribor se tudi lahko pohvali z večjim uspehom – to je bila predstava Pavla Golie *Jurček*, ki je, kot meni Marko Marin, »dosegla vznemirljivi vrh vizualne inkarnacije v scenografiji Zvesta Apollonia in kostumografiji Vlaste Hegedušičeve, v kateri se je srečno dopolnjeval barvni spektrum mediteranskega okolja s posebnostmi srednjedolenjske grafične slikovitosti«.

28. februarja 1962 je Marku Marinu tedanji Občinski ljudski odbor Trebnje za 99 let dodelil v uporabo »parcelo št. 1 z razvalinami nekdanjega gradu na Mirni v izmeri 2.413 m² ... za gradnjo poslovnih prostorov, ki bodo služili za teoretično in praktično delo igralske skupine«. V obrazložitvi med drugim preberemo: »Ker je grad eden od najbolj porušenih gradov, je zato prepuščen samemu sebi. V obnovljene prostore bo prosilec kot diplomant umetnostne zgodovine in absolvent Akademije za igralsko umetnost namestil malo knjižnico, likovne zbirke in slikovno gradivo iz zgodovine izginulih spomenikov tega področja. Vse to bo pri prebivalcih vzbudilo interes. Marko Marin je na Republiškem zavodu za spomeniško varstvo zaprosil še za gradbeno dovoljenje in ga dobil čez pet let.

Svoje prvo delovno mesto je nastopil v Operi SNG Ljubljana. Po šestih mesecih je odšel za pol leta na izpopolnjevanje v Varšavo. Leta 1964 se je zaposlil na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo kot asistent na katedri za zgodovino gledališča.

Levo: Marko Marin (prvi z leve) v Brechtovi igri *Galileo Galilei*, ki jo je AGRFT javno predstavila 27. maja 1959 v ljubljanski Drami

Desno: Marko Marin 1965. leta kot režiser Giraudouxovega *Amfitriona 38* v družbi z mladimi koprskimi igralkami



Februarja 1964 je koprška Občinska zveza kulturno-prosvetnih organizacij povabila Marka Marina, naj pripravi z domačo mladino otroško predstavo. Povabilu se je odzval, ne da bi vedel, da bo s tem postal osrednji človek šest let trajajočega gledališkega eksperimenta, katerega cilj je bil obnoviti profesionalno gledališče v Kopru. Cilja

niso dosegli, a pri tem sta imela stalni koprski režiser Marko Marin in mladi gledališki ansambel še najmanj odločilno vlogo. Kar so lahko naredili, so naredili na odru: gojili so ustvarjalno gledališče in zasledovali lasten umetniški cilj. S svojim repertoarjem in z eksperimentom so se povzpeli v vrh takratne gledališke produkcije na Slovenskem. Kakor koli že: iz »koprške skupine« jih je kar osem do danes prejelo Prešernovo nagrado za življenjsko delo, in sicer: Polde Bibič, Boris Cavazza, Jakob Jež, Lojze Lebič, Svetlana Makarovič, Pino Mlakar, Gregor Strniša ter Milena Zupančič, in dva nagrado Prešernovega sklada: Zvest Apollonio in Dare Ulaga.

Marko Marin se je že kar na začetku svoje znanstvene poti, 1969. leta, odmevno zapisal v slovenski kulturni in znanstveni prostor s študijo O pristnosti portretov Franceta Prešerna. Marinov mentor na Filozofski fakulteti, ugledni umetnostni zgodovinar dr. France Stele, je v spremni besedi zapisal, da »pomeni Marinovo odkritje v zapuščini Franca Kurz-Goldensteina resnično bombo, saj nas seznanja kar z dvema likovnima dokumentoma, ki sta v zvezi z vprašanjem Prešernove upodobitve«. Sledila je za današnje razmere izjemno ostra, obsežna in dolgotrajna časopisna polemika, v katero pa se avtor študije Marko Marin ni vključil. Istega leta je bil z delom Prva zamisel slovenskega narodnega gledališča – Leopold Kordeš na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo habilitiran v naziv docent gledališke zgodovine. Marinova razprava O pristnosti portretov Franceta Prešerna je poglavje iz tega habilitacijskega dela.

Doktoriral je 18. aprila 1972 z nalogo Franz Seraph Ritter von Kurz zum Thurn und Goldenstein, njegov pomen za slovensko umetnostno in gledališko zgodovino med letoma 1835 in 1867. Gre za prvo in doslej edino raziskavo Goldensteinove likovne dejavnosti. V strokovnem mnenju o doktorski disertaciji beremo, da »se Marinova disertacija odlikuje že po tem, da je v resničnem pomenu te besede sad lastnega raziskovanja ... Kot umetnostni zgodovinar je dokazal, da spretno obvlada stilno kritično metodo in strokovno terminologijo. To mu je omogočilo večkrat prepričljive analize pri likovnih opredelitvah cerkvenih in krajinskih del ... Izsledki pomenijo pomemben prispevek k slovenski kulturni zgodovini srede 19. stoletja, posebej pa k zgodovini likovne umetnosti in gledališča«.

V šolskem letu 1978/79 in polovici naslednjega se je v Parizu študijsko izpopolnjeval na ustanovah, ki raziskujejo gledališko zgodovino (Collection Théâtrale Rondel – Bibliothèque de l'Arsenal, Centre National de la Recherche Scientifique, Société d'Histoire du Théâtre). Po vrnitvi je svoje delo usmeril predvsem v uveljavljanje slovenskega in jugoslovanskega gledališča v širšem evropskem prostoru.

Njegov predstojnik na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo Filip Kalan Kumbatovič, ki je bil 1957. leta v Londonu soustanovitelj Fédération Internationale pour la Recherche Théâtrale (FIRT), je želel, da bi sodelovanje v tej mednarodni zvezi za gledališke raziskave slovenski gledališki zgodovini v času »železne zavese« odprlo pot v evropske znanstvene raziskovalne strukture, zato je svojega mladega asistenta in raziskovalca vključil v dejavnosti te organizacije, raziskovalno delo in razvijanje stikov z raziskovalci iz številnih drugih držav. Marko Marin je bil dve mandatni obdobji stalni delegat Jugoslavije v FIRT-u, bil pa je tudi član dveh njenih delovnih organov, direktorija Mednarodnega inštituta za gledališke raziskave v Benetkah in Univerzitetne komisije na Dunaju.

Marko Kapus
ŠEL JE POPOTNIK
Portret Marka Marina



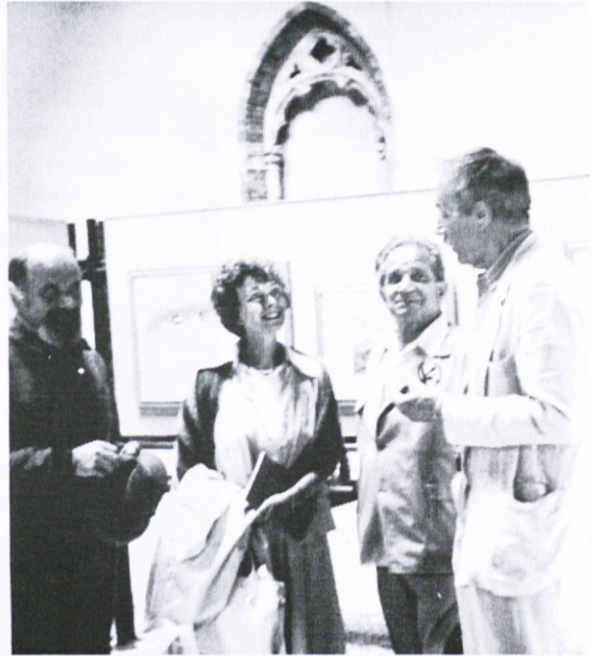
Simpozij v Leipzigu: Hugo Fetting, direktor Gledališkega inštituta v Berlinu, Marko Marin in Filip Kalan Kumbatovič (od leve proti desni)

Marko Marin in Jose Angel z barcelonskega gledališkega inštituta leta 1982 pred vhodom na igralsko akademijo v Ljubljani





Levo: Na simpoziju v Benetkah leta 1980 Marko Marin v družbi s predstojnikom Centra za teatrologijo in foliologijo na AGRFT Filipom Kalanom Kumbatovičem, z direktorjem Gledališkega inštituta na Dunaju Heinzem Kindermannom, Aloizom Ujesom iz Fakultete dramskih umetnosti v Beogradu in dekanom ljubljanske igralske akademije Primožem Kozakom (od desne proti levi)



Desno: Na razstavi del Zorana Mušiča v Benetkah 1980. leta, Marko Marin, Berit Erbe, direktorica gledališkega muzeja v Bergnu, Filip Kalan Kumbatovič in Zoran Mušič (od leve proti desni)

Prvič se je Marko Marin izpostavil kot aktivni član beneškega inštituta leta 1980, ko je predaval o Ivanu Cankarju in gledališču fin de siècle, posebej pa zaznamujejo njegov delež v teh institucijah še predavanja o Škofjeloškem pasijonu leta 1981 v Barceloni, o igralcu v uprizoritvenem procesu istega leta v Leipzigu, o igri Hoja za paradizem naslednje leto v Rimu in o uprizoritvah Grillparzerjevih iger v Sloveniji v letih 1985 in 1986 na Dunaju. Nazadnje je predaval letos v Amsterdamu o upodobitvi norca na freski v župnijski cerkvi Janeza Krstnika na Mirni.

Leta 1976 je bil izvoljen v naziv docent za zgodovino gledališča, 1987 v naziv izredni profesor, 1998. leta pa v naziv redni profesor za zgodovino gledališča. Leta 1980 je bil imenovan za predstojnika Centra za teatrologijo in filmologijo, kar je še danes, v šolskem letu 1986/87, v času šolske reforme, pa je na Akademiji opravljal tudi dolžnosti dekana.

»Vsi, ki ga poznajo, vedo, da ni konvencionalen univerzitetni profesor ali raziskovalec, ki bi ga zanimala le katedrska učenost. Njegova zanimanja segajo na raznolika področja: od ohranjanja kulturne dediščine do raziskav umetnostne zgodovine, od gledališke režije do problematike slovenske in evropske gledališke zgodovine, kjer se je posebej ukvarjal s pasijonskimi igrami in slovenskim gledališčem devetnajstega stoletja. Njegova gledališka izkušnja je torej vsestranska: je izkušnja ustvarjalca, gledalca, pedagoga in raziskovalca«, je v Pogovoru z dr. Markom Marinom 1997. leta zapisala dolgoletna Marinova asistentka dr. Barbara Pušić, ki je z doktorsko disertacijo Gledališki opus Marije Vere prva pri nas dosegla doktorski naslov iz gledališke zgodovine.

Vzporedno z znanstveno-izobraževalnim delom na Akademiji je v devetdesetih letih začelo nastajati Marinovo znanstveno, strokovno in publicistično delo v občini Trebnje. Med 82 bibliografskimi enotami v vzajemni bibliografsko-kataložni bazi podatkov COBIB jih je kar 21, ki so vezane na prostor v objemu Temenice in Mirne. Leta

1993 je bil sodelavec pri raziskovalni nalogi Baragova zapuščina kot turistični proizvod, naslednje leto je sodeloval v razvojnem projektu Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi za naselje Šentrupert z okolico. Je avtor Topografije sakralnih prostorov v šentruperški župniji v zborniku Župnija Šentrupert, Zgodovinske osnove 1993 in pisec besedil v turistični karti občine Trebnje in številnih turističnih prospektih. Pripravlja monografiji o župnijskih cerkvah sv. Ruperta v Šentrupertu in sv. Janeza Krstnika na Mirni in vodnik po mirnskem gradu. Izjemen je njegov prispevek na področju promocije občine Trebnje in turistične ponudbe V objemu Temenice in Mirne.

V času sistemskih sprememb, v letih 1992 in 1993, se je vključil v snovanje kulturne politike in pripravo Meril za izplačevanje sredstev na razpis prispelih programov kulture občine Trebnje. Marko Marin je zastopal poglede in stališča, ki jih je skušal prvič uveljaviti na Odru mladih v Kopru. Dve leti je potrpežljivo in argumentirano ponujal odgovore na ključna kulturno-politična vprašanja, nato se je umaknil.

Že 40 let pa mu uspeva dosledno uresničevati svoje videnje kulturne politike na mirnskem gradu. Marko Marin je v kulturno atmosfero občine posegel z »zgrajeno majhnostjo« – mirnski grad je sinonim tega, da je zgrajen iz nič. Tu ni bilo nikoli velikih projektov in ne finančnih podlag, bila sta cilj, da se nekaj mora narediti, saj bo grad sicer izginil, in majhnost, da si predan svojemu cilju. Tako kot velikemu ni lahko biti velik, tudi majhnemu ni lahko biti majhen.



Marko Marin si ogleduje ruševine gradu na Mirni leta 1993

- Kakšen je vaš odnos do mirnskega gradu danes, ko ste mu v dobrih štiri desetih letih povrnili podobo izpred druge svetovne vojne? Kakšen je bil pred štiridesetimi leti, ko vam je tedanji Občinski ljudski odbor Trebnje za 99 let dodelil v uporabo »parcelo št. 1 z razvalinami nekdanjega gradu«? Je še vedno Speča lepotica?

O seveda! In še dolgo bo do končnega videza. Včasih so gradove zidali, prezidavali in dopolnjevali skozi stoletja. Vsaj tri generacije pa so bile na začetku vsakega prenavljanja ali prezidavanja zaposlene s tem. Tako tudi meni ne preostane drugega, kakor da se zadovoljim s tem, kar smo naredili: obnovili smo del »ohišja« in ga še dopolnjujemo. S tem smo zagotovili dragoceni kulturni dediščini še nekaj desetletij zgodovinskega pričevanja. Izkušnje v teh štiridesetih letih pa so me poučile o resničnosti izjave velikega graditelja Versaillesa Ludvika XIV., da so ga »uničile gradnja in pa ženske«. No, to drugo meni ni prišlo do živega. Tisto pred štiridesetimi leti so bile pa sanje, ki jih sanja vsak, ki želi v življenju kaj narediti. Razgovor z Ivanom Komeljem, takratnim konservatorjem Dolenjske, ni bil ravno spodbuden. Rekel mi je, da bom lahko vesel, če bom za življenja ruševine le očistil. Imel je tovrstne izkušnje z gradovi, saj se je ohranilo le tisto, v vojni porušeno, kar je on zastavil. Torej sem lahko vesel, da smo naredili nekaj več.



Levo: Ciril Bukovec na slavnostnem sprejemu 20. aprila 2002 na gradu Mirna obuja z Markom Marinom spomine na davno leto 1962, ko mu je kot predstavnik občine Trebnje izročil ruševine gradu v obnavljanje.

Desno: Marko Marin se na slavnostnem sprejemu aprila letos zahvaljuje svojemu nekdanjemu sošolcu Francu Zupanu, bivšemu sekretarju Republiškega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, da ga je vključil v razpis za dotacijo pri obnovi mirnskega gradu

- Kaj pomeni sintagma »speča lepotic« v primeru mirnskega gradu? Ena takih spečih lepotic je Trnuljčica iz pravljice Jakoba in Wilhelma Grimma, ki je bila zakleta na stoletni spanec – čas se je za njo in vse prebivalce v gradu ustavil, ne pa tudi za tiste, ki so bili zunaj gradu; samo zato je bila lahko zakleta princesa rešena. Toda princ, ki jo je s poljubom prebudil, ni bil sto let starejši od nje, bil je le iz drugega časa. Mirnski grad se seveda ni mogel izmakniti času kot Trnuljčica.

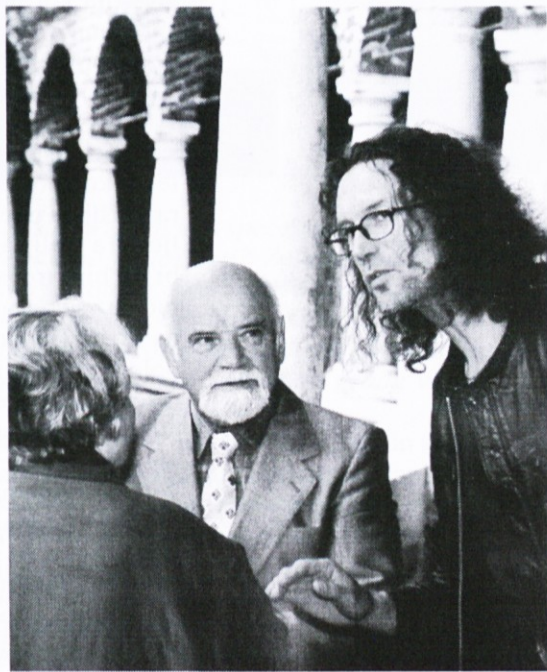
Pravljica na temo Trnuljčice je kolikor hočeš, samo nobena ni taka, kot je naša. V klasični pravljici o Trnuljčici je ona žrtev družinskih intrig, pri nas pa gre za metaforo, ki so jo hoteli prevesti v angleščino, pa so naleteli na tako trd oreh, da je niso mogli prevesti drugače kakor s »Trnuljčico«. Tako je, če slabo kradeš. Naša metafora je zelo izvirna. Takole se glasi: »Mirnska graščina je imela pred požigom

sijajno ogrlico na notranji strani obzidja, ki jo je krasilo okrog 50 biserov, sestavljenih iz čudovitih stebriščnih sistemov, in videti je bilo, kakor da je ovešena z ogrlico dragocenih dragih kamnov, ki so jih obesili tej lepotici okrog vratu. Zgodilo se je, da je postala žrtev vojaških spopadov v Mirnski dolini in požar jo je spremenil v prah in pepel. Nekje v globoki zavesti ljudi pa je tlelo upanje, da morda na dnu groblje, v katero se je graščina sčasoma spremenila, vendarle še čaka na koga, ki jo bo izkopal iz globin nasutega pepela, požganine in ruševin. Zgodilo se je to, kar so ljudje na tihem upali in pričakovali: našli so jo in jo počasi prebujajo. « Toliko o Speči lepotici kot metafori. O sintagmi pa naslednje: Ljudi je bilo treba ozavestiti, spomin nanjo je bil še živ, treba ga je bilo le obuditi, zato princ iz drugega časa ni bil potreben. Potrebno je bilo le vedeti, kaj se v ruševinah skriva. Danes to vemo in to nam budi upanje, da je tudi v našem času bolj vredna, kakor si mislimo. Sintagme ne bo težko porabiti.



Levo: Predsednik Državnega zbora Borut Pahor je 1. maja 2001 obiskal mirnski grad

Desno: Marko Marin se na aprilem sprejemu pogovarja z Majdo Frelih, bivšo konservatorko Republiškega zavoda za spomeniško varstvo za območje Dolenjske, ki mu je leta 1965 pridobila pravico za obnavljanje gradu na Mirni, poleg je še zdajšnji državni sekretar na kulturnem ministrstvu Simon Kardum



- Grajske dokumentacije iz preteklosti, iz katere bi bilo mogoče izdelati program revitalizacije, je prav malo, grad, kakršnemu ste 1962. leta »zakraljevali«, pa je bil »eden najbolj porušenih gradov«. Kakšen je bil vaš pristop k obnovi gradu? Ali se je ta pristop spremenjal, morda dopolnjeval? Koliko so na vaša konservatorska razmišljanja vplivali postopki pri obnovah spomenikov, ki ste jih videli na svojih daljših bivanjih in potovanjih v tujini?

Prav to vprašanje je »jabolko spora«, ki onemogoča pomoč države pri obnovi našega gradu. Konservatorska stroka, ki jo pri nas vodi država, je skrenila s poti svojih nalog. Iz raziskovalnega in svetovalnega dela, zaradi katerega jo država vzdržuje in plačuje, je stopila v profitne vode ali bolje rečeno – zavodi so prevzeli celoten inženiring, le-ta je postal jedro njihovega dela, kar praktično pomeni, da od države dobljeni denar, ki je namenjen predvsem neprofitnemu delu služb, uporabljajo za dokapitalizacijo zaslužkov. V tem primeru so seveda bolj potrebni konservatorji arhitekti, ki pri svojem šolanju vidijo tudi

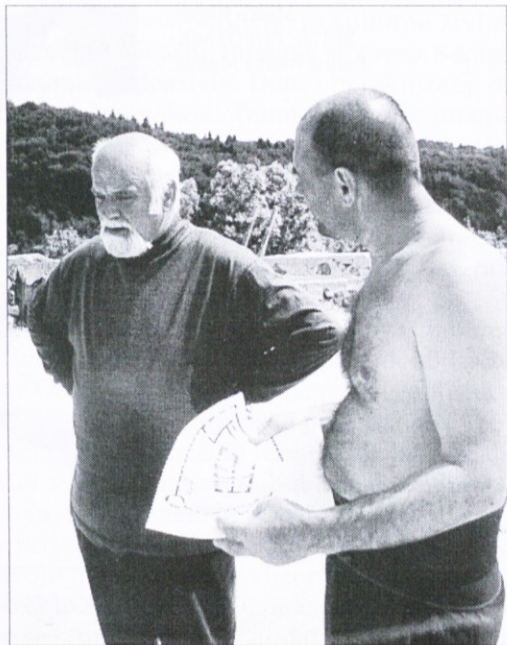
tu možnost zaslužka, strokovno pa za to niso usposobljeni tako, kot nekdo, ki se zgolj s poznavanjem slogov, njihovo zgodovino in stanjem ukvarja ves čas štiriletnega študija na univerzi. V prisposodbi bi bilo to nekako takole: če krojač ne bo imel dela z izdelovanjem oblek, bo pa delal čevlje, saj tako vsi vse znajo. Našo konservatorsko službo je zastavil veliki strokovnjak na področju umetnostne zgodovine s svojimi tremi sodelavci, ki so utrjevali ta poklic tudi v sosednjih deželah, France Stele, ki je vzgojil tudi prve resne povojne konservatorje, kot so bili Ivan Komelj, Marijan Zadnikar in drugi. Naša soseda Avstrija to službo še vedno spoštuje: kdor je spremljal obnovo Dvorne knjižnice na Dunaju, se je o tem lahko sam prepričal. Enako budno spremlja spomeniška služba obnavljanje katedrale sv. Štefana, dela pa seveda izvajajo obrtniki, ki jih v ta namen najame konservatorska služba po predhodnem posvetovanju s strokovnjaki, pa tudi s politiki, z gospodarstveniki in drugimi sopotniki takih podvigov. Tako Avstrija kot premagana država v drugi vojni ni izgubila nobenega spomenika. Krasno! Pri nas pa razmišljamo, katera konservatorska pot je prava, kaj bomo z obnovljenim spomenikom, kdo bo tisti, ki bo pri obnovi kaj zaslužil in ne kaj naredil. Lep primer za to je mukotrpno obnavljanje ljubljanskega gradu. Ob tem pa so, vsaj civilni spomeniki, v petdesetih letih svobode propadli. Cerkev je rešila svoje, ker je le toliko upoštevala konservatorsko službo, kolikor jo je morala, in ni razmišljala o tem, kaj bo s sakralnim prostorom potem, ko bo obnovljen. Ta mali zametek razmišljanj na vaše vprašanje je samo kroki, ki bi ga bilo treba enkrat resno obdelati, pa ne kdorkoli in kakorkoli, tudi jaz se ne počutim vrednega, čeprav sem se pri obnavljanju gradu na Mirni kar dobro poučil, na katerih rakavih tvorbah danes pri nas boleha spomeniška služba. Zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine ne morejo nadomestiti zavodov za zaposlovanje, saj niso socialna, ampak strokovna ustanova, pa tudi pravnih služb ne, ki se zadnje čase kar preveč šopirijo na tem področju. V podporo naj navedem veliko misel znamenitega gledališkega delavca z začetka dvajsetega stoletja Gordona Craiga, ki je v svojih polemikah zatrjeval, da se neka stroka zasiti na svojem področju, potem pa se vriva na tista, ki še niso zasedena. Pri tem navaja oder kot zadnjo možnost propagandne tribune za politike, ekonomiste, danes bi rekli globaliste, socialne ustanove in še in še; v našem primeru tudi pravniki rabijo spomeniško službo za preživetje.

Vas zanima, kako se je ob vsej tej spomeniški šlamastiki oblikovalo moje konservatorsko gledanje pri posegih v obnavljajoče ruševine? Preprosto. Moj učitelj France Stele me je poučil, da za oblikovanje konservatorskih posegov ni pomembno mnenje tega ali onega, ampak spomenik sam. Zatečeno stanje na ruševinah naj bo vodilo. Ob čiščenju tlorisnih površin so se odpirala tudi vprašanja in dileme. Nanje je bilo treba odgovoriti. Vprašanja so se porajala približno v takih zaporedjih: kakšno je bilo stanje pred požigom in ob rušenju, kaj podreti, kaj nadomestiti, kaj dograditi itd. Ob tem sem se moral odločiti tudi za enega od uveljavljenih pristopov k obnavljanju, restavriranju in rekonstruiranju preostalih stavbnih elementov. Končno sem se moral odločiti tudi za cilj obnavljanja in ruševine pripeljati do tistega stanja nekdanjega gradu, ko je bil v svojem najpopolnejšem videzu. Od tedaj naprej so bile vse odločitve lažje. Končni izid obnavljanja bo v vsakem primeru prezentiral vsa zgodovinska in umetnostna pričevanja spomenika.



Levo: Zadnji grajski posnetek v letu 2002, gradbišče prvega nadstropja palacija

Desno: Marko Marin in Rasim Hamzić razpravljata o posegih pred postavitvijo strehe na palacij



- Ali ste in kako ste, če ste, pri obujanju speče lepotic uspeli preseči duhovne in prostorske norme preteklosti? Zelo pogosta je namreč zahteva – zlasti med konservatorji – da se pri varovanju spomenika sedanjost in prihodnost povsem podredita preteklosti. Mirnski grad seveda je priča prav določenega obdobja in časa, je pa tudi potencialni prostor novega razvoja. Kakšno je mesto gradu v njegovem današnjem naravnem in urbanem okolju?

Imate prav, marsikaj je bilo treba do kraja razmisliti in se posvetovati s primernimi prijatelji strokovnjaki, da pri obnavljanju gradu ne bi zapadli v kakšen okosteneli akademizem ali obnavljali grad zato, da bi dolgočasno čakal turiste in ogleduhe, pri tem pa neutrudno propadal. Današnji utrujajoči čas je vzbudil pravo romantično nostalgijo za zgodovinsko odmaknjenimi gradovi, polnimi domišljjskih izzivov. Je pa tudi res, da ljudje, vsaj nekateri, bežijo iz mondenih centrov v samoto. V tem primeru je grad Mirna pravi izziv za vrednote našega časa, saj je k sreči umaknjen od vseh navzkrižnih prometnih in zabavišnih centrov. S tem pa ni rečeno, da ga z dejavnostmi ne bi bilo mogoče vzdrževati, tudi zatočiščno vlogo bi lahko igral, vsaj izkušnje tako kažejo. Grad leži na križišču različnih pohodnih poti, mogoče bi bil vabljev za hospic ali kakšno sorodno druženje. Ne ve se, kaj še nam bo sedanji in prihodnji čas prinesel. Grad ne bo nikoli mogel igrati podobne vloge, kot jo imajo denimo blejski ali ljubljanski grad ali Mokrice itd., ker je naselje Mirna dovolj oddaljeno, da se bo rešilo pred pohodom raznih obrtniških, industrijskih in trgovskih centrov, ki jih pri nas na veliko gradi tuji kapital. Grad z okolico je eden redkih, ki je skozi čase ohranil prave srednjeveške krajinske kvalitete, in naloga strokovne službe je, da ga kot takega zavaruje. Druge države okoli nas so v danih primerih to že vse storile, zato samo pri nas lahko globalizacija pod krinko kapitala uniči vse, kar hoče. Grad Mirna s svojo okolico je unikatna za vso južno Evropo. Če bi to vedeli v Bruslju, bi ga že zdavnaj vključili v svoje programe, zlasti pa v programe jugovzhodne Evrope – mi pa nič.



Razgovor ob pripravi uprizoritve Strniševih Žab leta 1969 v Kopru: Marko Marin, Svetlana Makarovič in Gregor Strniša (od leve proti desni)

- Od 1964 do 1969 ste na Odru mladih v Kopru režirali deset med seboj zelo različnih predstav, od Golievih mladinskih iger *Srce igračk* in *Sneguljčica*, *Shakespeareovega Julija Cezarja* in *Kleistovega Razbitega vrča* do *Sartrovih Zaprtih vrat* in *Lorcove Krvave svatbe*. Z zadnjo, *Strniševimi Žabami*, ste dosegli umetniški vrh Mestnega odra, gledališka skupina pa je dokazala, kot je po premieri zapisal France Vurnik, da hoče biti »Mestni oder resna, ustvarjalna, po visokih ciljnih segajoča skupina«, ki se je izkazala s programsko in uprizoritveno drznostjo. Istega leta ste izdali tudi zelo odmevno razpravo *O pristnosti portretov Franceta Prešerna* in si z njo v slovenskem kulturnem prostoru poleg umetniške začrtali še znanstveno in akademsko kariero. Čeprav se vaša umetniška in znanstvena naravnost tako intenzivno pa tudi burno kot leta 1969 nista več pojavili istočasno, sta ves čas nastopali z roko v roki, med seboj sodelovali, se prepletali. Zdi se, da je obnavljanje mirnskega gradu mogoče razumeti prav kot rezultat skupnega nastopanja in sožitja umetniške in znanstvene naravnosti v vas in v obeh primerih akademske izobrazbe in erudicije. Kako bi opredelili to svoje dvojno življenje? Kje na obnavljajočem gradu bomo našli Marka Marina kot umetnika in kje kot znanstvenika? Ali se ni Marin kot umetnik, režiser, ki dolga leta ne režira več, kot feniks dvignil prav s svojo »spečo lepotic«?

Če že vprašate po tako občutljivi temi, ki je leta 1968 ob izidu knjižice *O pristnosti portretov Franceta Prešerna* razburila vso slovensko javnost, potem moram odgovoriti, da se je iz podzavesti ponovno razvnela tista tleča iskra slovenskega značaja, ki občasno butne na dan, pa se spet potuhne in ob prvi naslednji priložnosti ponovno zažlesti. Pravimo ji »identiteta nekega plemena« ali »pritlehnost značaja«. Na tej pritlehnosti je naš pesnik France Prešeren zgradil eno svojih najlepših pesnitev, *Krst pri Savici*. Ta pritlehnost, ki ji lahko rečemo tudi zavist, je izbruhnila po nepotrebnem. Kakor da bi šlo za obstoj slovenstva. V resnici pa je šlo samo za naključje, ki naj bi ob raziskavi scenografije v 19. stoletju na Slovenskem dalo slovenski kulturni dediščini še en dragocen dokument o našem pesniku. Posledice te pritlehnosti so sicer zadržale značaj dokumenta, ki obstaja in ga čas vedno bolj potrjuje kot portret Franceta Prešerna. Pritlehnost je tudi razkrila

krivico, ki se ves čas godi temu, za naše politično in kulturno življenje v 19. stoletju tako zaslužnemu slikarju. Imenuje se Franz Seraph Ritter von Kurz zum Thurn und Goldenstein. Danes bi rekli zanj, da je bil novinar par excellence svojega časa. Temu nagibu se imamo tudi zahvaliti za portret Franceta Prešerna. Od leta 1835, ko je prišel v Ljubljano, pa do leta 1869, ko je odšel iz nje, nam je v slikah upodobil vse pomembne politične in kulturne dogodke, ki so se v tem času odvijali v Ljubljani in drugod po Sloveniji. Naj navedem eno samo primero. V štiridesetih letih 19. stoletja je na desetih litografskih listih upodobil različne poglede na Ljubljano. Še sedaj, po 154 letih, odkar je naš veliki pesnik umrl in ko objavljamo vedno več spominov na njegovo osebnost, boste našli v knjigah podobo Ljubljane, ki jo je naslikal Franz Goldenstein, pod njo pa piše: Ljubljana v Prešernovem času. Kaj naj rečeva: je to slovenska pritlehnost ali ne? In to se dogaja samo zato, ker ga je nekoč veliki Rihard Jakopič označil za nemškutarja, ki je prišel v Ljubljano »s trebuhom za kruhom«, čeprav je vsem poznavalcem znano, zakaj je prišel in zakaj odšel iz Ljubljane. V Ljubljano je prišel zato, ker ga je povabil za profesorja risanja trgovec Mahr na svojo pravkar ustanovljeno trgovsko šolo v Ljubljani, takrat edino v habsburški monarhiji. Goldenstein je bil takrat že znan in uveljavljen risar in slikar, ki ga je zanimala v romantičnem duhu občudovana krajina Kranjske s svojimi številnimi krajinskimi izzivi. Odšel je, kakor je sam rekel, ker so se v Ljubljani politične razmere spremenile in ni želel prenašati žaljivk na račun svojega imena in nacionalne pripadnosti. Sam se ni nikoli nacionalno opredeljeval, je pa že v eni od izjav pred tem poudaril, da je njegova pripadnost in domovina kratkoma Avstrija. V vsakem primeru je Slovencem zapustil nenadomestljivo likovno dediščino, ki presega značaj domorodnega slikarja Langusa, ki »ni utegnil« na Potočnikovo vabilo portretirati Franceta Prešerna, ko je ta še ležal na mrtvaškem odru, Goldenstein pa se temu vabilu še dve leti po Prešernovi smrti ni odrekel. Izjava, ki ga opredeljuje več kot plemenitega ne samo po naslovu, ampak tudi po srcu.

Ni samo obnavljanje mirnskega gradu tisto, ki ga je mogoče razumeti kot sožitje mojih dveh naravnosti. Tudi spoznanja o vrednosti ali nevrednosti mirnskega gradu kot kulturnega spomenika izhajajo iz tega sožitja. Spomeniška služba je še vedno »zelo ponosna« na to, da grad ni spomenik v rangu nacionalne kulturne dediščine. Zanimivo. Mirno se mu je odrekla že leta 1954 in še vedno je ne zanima. Hvala bogu. To je bil tudi eden od bistvenih razlogov, zakaj sem se lotil njegove obnove, v upanju, da ne bodo neprestano drezali vame in v spomenik, čeprav so se ob naju takoj obregnili, ko sem izpovedal svoj interes. Razume se, da takrat, leta 1962, tudi jaz nisem vedel, v kakšno sršenje gnezdo drezam, saj v resnici nihče ni vedel, kakšne spomeniške vrednosti je, le Ivan Komelj je slutil, da se za njim nekaj skriva. Moram reči, da se je vrednost grajske ruševine le počasi razodevala. In še to: da ni moja narava taka, kakor ste jo definirali v vprašanju, se najbrž tudi meni ta fenomen ne bi nikoli razodel. V okolju ostankov vredne arhitekture sem iskal za danes vredno možnost nastajanja gledaliških umetnin, katerim intimno pripadam. Da je temu tako, naj navedem dva primera. V odločbi o dedelitvi ruševin, ki jo je izdal Občinski ljudski odbor Trebnje, je eksplicitno navedeno, da se ruševine dodeljujejo »za gradnjo poslovnih prostorov, ki bodo služili za teoretično in praktično delo igralske skupine«. In še

drugi. Naravnost paradoksalno zveni izjava Rada Bordona, ki je bil kolovodja polemike ob objavi skice Goldensteinovega portreta Franceta Prešerna: »Kaj pa Marin misli? Da mu bo France Prešeren mežikal z odra?« Šele ko se mi je razodel kulisni značaj arkadnih sistemov, sem lahko razumel pravo zgodovinsko in likovno vrednost gradu. Navkljub prezidavam so se skozi čas ohranile lastnosti predalpske srednjeveške trdnjave v sožitju z rezidenčnimi ambicijami odhajajoče visoke renesanse. Prepoznavanje vrednot teh dveh tako izključujočih se slogov v razvojni simbiozi časov je odmev v mojem značaju znanstvene in umetniške naravnosti.

To izredno pomembno vprašanje o moji dvojni naravnosti tudi meni ne daje miru. Nanj bi bilo treba odgovoriti v dolgem razmišljanju, kjer bi se človek lahko razgovoril neomejeno. Tu bi izpostavil dvojnost, ki ste jo dobro zaznamovali: znanost – umetnost. Naj odgovorim na vaše konkretno vprašanje: Kje bi našli na gradu Marka Marina? Odgovor ni težak: Marin umetnik potrebuje za svoje počutje umetniško izoblikovan prostor nekoč zelo avantgardnega gradu v slovenski stavbni dediščini, Marin znanstvenik pa je podvržen obvezi, ki mu jo daje stroka: nič, kar je pomembnega od prej, ne sme propasti. Na stičišču teh dveh nasprotij boste našli Marka Marina – človeka: nič izgubiti od prej in dodati vrednote od danes.



Marko Marin pri raziskovalnem delu v Centru za teatrologijo in filmologijo s sodelavko Vero Visočnik

- Vaše življenje se je v sedemdesetih letih zelo umirilo. Kaj je botrovalo temu? Ali bi danes kje še našli vašo »drznost« s konca šestdesetih let?

Mislím, da bi, saj se izzivi ponujajo na vseh koncih in krajih. Toda prej bi se moral temeljito spočiti. Saj vsaj zadnjih dvajset let nisem imel enega dneva počitka. Na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo sem še vedno aktiven pedagog in skušam kar se da vestno opravljati svoje delo. Z njim se vključujem tudi v spremljanje gledaliških dogodkov doma in na tujem. Še vedno se trudim, da bi Evropi posredovali našo nadvse evropsko gledališko kulturo, vsaj preteklo, zato se udeležujem simpozijev in seminarjev. Obveznosti pri obnavljanju gradu pa tudi iz dneva v dan naraščajo, kakor naraščajo posegi

Marko Kapus
ŠEL JE POPOTNIK
Portret Marka Marina

v nekdanje ruševine. Ti posegi bi potrebovali kar nekaj strokovnih služb, katere moram opravljati sam, poleg tega pa ne smem prepustiti nobene odločitve slučajnosti. To zahteva študij, raziskave in zavestno odločanje tudi takrat, ko to ni vseč tej ali oni konservatorski službi. Doslej so vse rešitve v skladu z našimi občutki, da delamo prav.



Marko Marin po vrnitvi s študijskega potovanja v Parizu 1979. leta

- Kako bi označili razmerje s Filipom Kumbatovičem, vašim dolgoletnim predstojnikom na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo? Kje bi lahko iskali njegove sledi v vašem življenju?

Moj predstojnik Filip Kalan Kumbatovič je bil najprej tri leta moj profesor in me je dobro izobrazil za gledališkega zgodovinarja, kasneje pa je bil več kot dvajset let moj predstojnik. O tem razmerju bi se dalo veliko reči, za zdaj pa le tole: pred njim so dali pečat moji osebnosti najprej moja teta Jakobina Marin, ki je tudi zaslužna, da sem 1945. leta odšel v Ljubljano na študije. Za njo je prvi od vzgojiteljev name zelo vplival frančiškanski pater Karel Dijak. Njegova strogost do sebe in popustljivost do drugih sta mi bili vedno v spod-

Marko Kapus
ŠEL JE POPOTNIK
Portret Marka Marina

budo in zgled, včasih še danes, ko se pri svojem pedagoškem delu srečam s skoraj nepremagljivimi ovirami, ki jih s seboj prinašajo nove generacije. V znanosti me je poučeval France Stele; bil sem njegov zadnji doktorant, na kar je bil zelo ponosen. S tako prtljago je bilo Filipu Kalanu Kumbatoviču lažje odpreti vrata Evrope v moje zatoholo provincialno gledanje na svet in življenje in prav za to se mu moram zahvaliti. Smrtno je bil skregan z vsakršnimi sumljivimi, hinavskimi obnašanji, tudi s tistimi, ki so sedeli z njim v isti »loži«. Brez njega ne bi bilo Marina – svetovljana, ki še danes vetri provincialno zatohlost s svetovljanskimi načeli.



Levo: Ko je bil Marko star 18 let, je odšel k frančiškamom

Na sredi: Marko, zdaj brat Gregorij, je v Novem mestu vedno bolj postajal zgleden menih s poglobljeno duhovnostjo

Desno: V samostanski skupnosti je Marka (prvi z leve) vzgajal frančiškan pater Karel Dijak (tretje z leve)

- Koliko so mladostna leta in samostansko življenje pustili sledove v vaših poznejših letih? In če so, kje jih bomo našli?

Samostanska leta? Kaj naj vam odgovorim? Rečem lahko le, da so mi odprla vrata globoko v podzemlje življenja. Naučila so me predvsem spoznavati zlo in se boriti proti njemu, za dobro človeka. Če smo nekoč razglasili grad Mirna za področje miru in dobrega, pax et bonum, potem je to geslo, ki je zraslo na izkušnjah samostanskega – dobrega. Če ponavljamo geslo obiskovalcem zdajšnje grajske podobe: »Iz majhnega raste veliko«, potem je to izkušnja gesla sv. Frančiška: »Uboštvo je moja nevesta«. Kar naprej ponavljamo in tudi v praksi potrjujemo, da dá »zrno na zrno pogačo in kamen na kamen palačo«, kakor trdi naš narodni rek. Vsa ta načela zpodbudno vplivajo na moje življenje od časa, ko sem zapustil samostansko življenje, in so temeljni vzvod mojih današnjih dejavnosti. Duhovne globine so zelo težko dosegljive. »Saj ima grad, lahko govori o uboštvu«, morda kdo poočita. V resnici nikoli doslej nisem pomislil, da je grad neko dobro, za katero naj se cufam. Z mislijo na lastnino nisem niti začel obnavljati gradu niti nisem kdaj pomislil na to in tudi danes me to ne bremeni.

NAŠ GOST
Rast 5 / 2002

MITJA BERCE



BREZ NASLOVA, 2002
akril na platnu, 150 x 220 cm

Jure Mikuž MITJA BERCE

Mitja Berce se je rodil 24. marca 1959 v Novem mestu. Leta 1982 je diplomiral na Oddelku za slikarstvo Akademije za likovno umetnost v Ljubljani pri prof. Janezu Berniku in leta 1984 končal še slikarsko specialko pri prof. Gustavu Gnamušu. Živi kot samostojni umetnik v Slepški pri Mokronogu.

Kadar pišem o umetnikih, imam okoli sebe razprostrte fotografije njihovih del, ki sem jih videl v ateljeju, saj mi pomagajo obnavljati misli in vtise ob srečanju z izvirniki. Ko zdaj pregledujem Mitjeve reprodukcije, sem se najprej zaustavil ob fotografiji desne slike triptiha iz leta 1992. Slike se dobro spominjam, saj je bila objavljena že v zloženkah istega leta: morastega prizora, ki združuje v simbolistični fantastiki pošasti, golo žensko in doprsnega križanega, črni polmesec ne osvetljuje, ampak še bolj temni, in zdi se, kot bi se avtor v podobi srečal s Füsslijem, Böcklinom in Blakeom. Toda reprodukcija, ki jo imam pred sabo, pripoveduje več: narejena je pred slikarjevim domom, za njo je del pokrajine za vasjo, ki leži nad Mokronogom in pod Žalostno goro. Prav za to cerkev je pred več kot dvesto petdesetimi leti Metzinger naslikal svetega Jerneja, ki ga eden od rabljev nateza ob steber, medtem ko mu je drugi že večče odril kožo z leve zgornje polovice živega telesa. Prizor, nenavadno krut za slikarjev opus, številnih romarjev ni samo svaril, strašil in vzgajal, ampak so si ga gotovo zapomnili tudi zaradi njegove tujosti, saj nekako ni združljiv z lepo in blago dolensko pokrajino in značajem njenih ljudi. Podobno se za hip zazdi ob omenjeni sliki, toda ko si reprodukcijo še bolj ogledam, opazim, za slikarskim stojalom, na katerem je postavljena, še neki stroj, eno od tistih zapletenih mašinerij, tako izpopolnjenih čudes tehnik, da se vprašamo, zakaj se zjutraj ne odpravi kar sama na polje? Soočenje modernistične in postmodernistične podobe, poduhovljenega, a lepo oblikovanega stroja in prvobitne narave seveda spomni na izvorno domislico Lautréamonta, ki je napovedal gibanje nadrealistov pol stoletja, preden se je zares pojavilo: za nekega svojega junaka je zapisal, da je tako lep, "kot naključno srečanje šivalnega stroja in dežnika na secirni mizi".

Že Andrej Smrekar je opozoril, da se, ko Mitja Berce sam v ateljeju razgrinja svoja platna, zdi, "kot da njihovo prenašanje, obračanje in postavljanje sestavlja teater postavitve. Vse poteka s skoraj letargično mirnostjo, z natančno odmerjenimi gibi in po natančno opredeljenem scenariju". To ravnanje priča, da ustvarjalec pojmuje lastno delo kot večpomensko in večfunkcionalno, za njegove izdelke bi lahko rekli, da imajo v sebi neko posebno življenje, kot so ga imeli nekdanji obredni predmeti; ti so bili po svoje lepi, a so obenem gledalca nagovarjali, ga znali ganiti, ga varovali in mu grozili. V starem Egiptu so za vsak novoletni dan prinesli svete kipe iz zaprtega templja na plan, da so se na sončni toploti ogreli in napolnili z energijo, ki je zagotavljala bogovom in ljudem preživetje. V novem veku so kulturne lastnosti dela sčasoma zamenjali estetska vrednost, umetniška kvaliteta, občutje vzvišenega in pretresljivega. Nekdanje je bilo porok prepričljivosti mojstrsko oblikovanje materiala, ki je delu vdahnilo dušo, v sodobni umetnosti pa je čedalje pomembnejša ideja. Danes se zdi ta odločilna, tako da pogosto zaradi številnosti in raznovrstnosti idej ne vidimo več umetnosti.

Mitjeva izkušnja je drugačna, saj skrbi za kmetijo, kjer redi okoli sto bikov. Zlahka si predstavljamo, da to pomeni veliko obvezo, ki pa je bržkone edino on, če ga seveda prav razumem, ne jemlje kot obvezo, ampak kot koncept. In če je tako, so stvari seveda drugačne, saj temu posveča vse svoje domišljjske in ustvarjalne možnosti. V njem

se prepletata in srečno dopolnjujeta dva prirojena značaja: občutek za zemljo in žival in ustvarjalna nagnjenja. Oba je še izmojstril, prvega z zanimanjem za najnovejše tehnološke novosti, ki se pojavijo kjerkoli v svetu, in drugega s študijem slikarstva. V takem srečnem sožitju mu ritem dela na kmetiji narekuje neizprosno disciplino; ta je vidna v izvedbi umetniških del, ki so v svoji estetiki in nefunkcionalnosti brezhibna. Po drugi strani pa mu neskončna ustvarjalna domišljija pomaga pri izumljanju in izdelavi pripomočkov, ki so nujna pomoč v življenju in vsakodnevnih opravilih. Zato med njegovimi deli ne morem razlikovati slike od oblazinjenja traktorja, kipa od mehanskih vhodnih vrat na posest, ideje o predvajanju abstraktnega filma na fasado hleva od mize za previjanje dojenčka, na kateri je posebno ročico izdelal samo zato, da ni namenjena ničemur. In če mi zaupa, da bo, ker ne mara pozirati, za svoj portret fotografiral vase preoblečeno nečakinjo, se mi zdi to pri njem enako predvidljivo, kakor če mi pove, da se bo z avtom odpeljal v Lisbono. Vsa protislovja so namreč navidezna, zares je vsako dejanje spontano odzivanje na trenutne potrebe in ideje, popolnoma koherentno v svoji doslednosti.

Ko Mitja pravi, da si sam zastavlja vse delovne, življenjske in umetniške izzive samo zato, ker bi drugače raje lenaril, mu verjamem, a sem mu vseeno hvaležen za vsako sliko, ki jo utegne naslikati, in za vsak izdelek, ki mi ga pokaže. Strinjam se z njim, da novih vrat, ki jih je do zadnje podrobnosti naredil sam, zamotano enkratne priprave za čiščenje hlevov, ki jo je projektiral, in vsega drugega, kar uporablja sestrina družina, in tistega, kar še snuje, ne kaže razstavljanje. Stvari so že tam, za kamor in za kar so namenjene. Tam pod Žalostno goro je njegova galerija in hkrati razstavišče za vse tiste, ki smo privilegirani, da ga obiščemo. Samo tu so slike postavljene lahko tudi tako, da je za njimi nekakšen kmečki multi stroj, ki mu niti ne vem imena. In če se spomnim, da je nekdo letos v ljubljanski Mali galeriji lupil krompir in pred časom nekdo drug v slovenskem paviljonu beneškega bienala gojil zelje ...



MITJA BERCE



BREZ NASLOVA, 1989 (olje na platnu, 135 x 195 cm)

BREZ NASLOVA, 1990 (olje na platnu, 130 x 195 cm)

Jelka Hudoklin

PROBLEMI IN CILJI UREJANJA PROSTORA IN VARSTVA OKOLJA V DOLENJSKI REGIJI

Po uveljavitvi nove lokalne samouprave v Sloveniji, ki je povzročila nastanek velikega števila majhnih občin z omejenimi finančnimi in kadrovskimi možnostmi, postaja vrzel med državno in lokalno ravni-jo prostorskega načrtovanja vse večja in vse bolj moteča. Zato je v vseh zadnjih verzijah zakona o urejanju prostora, ki je še v pripravi, opredeljeno načrtovanje prostorskega razvoja in varstva okolja v posameznih regijah. S pripravo prostorske dokumentacije za regije se bodo lažje premoščale vrzeli med odločitvami, ki se sprejemajo v okviru državnega prostorskega plana in so državni ravni primerno splošne, ter odločitvami o prostorskem razvoju lokalnih skupnosti. Ker se administrativne meje novooblikovanih občin praviloma ne pokrivajo z naravnimi prostorskimi ločnicami in zaradi značilnosti družbeno-gospodarskega razvoja, se območja prostorskih in prostorskonačrtovalskih problemov le redko omejujejo na ozemlje ene same občine. To velja predvsem za načrtovanje razvoja infrastrukture, varstvo okolja, pa tudi za načrtovanje prostorskega in gospodarskega razvoja na območjih varstva naravnih vrednot in kulturne dediščine.

Oblikovanje regij v slovenskem prostoru je dolgotrajen in večplasten proces, ki pa še ni pripeljal do povsem dokončnih odločitev o obliki in velikosti posameznih regij. Opredelitev območja dolenjske regije, ki po sedaj veljavni regionalizaciji pravzaprav obsega Dolenjsko, kočevsko-ribniško podobmočje in Belo krajino, je združila precej nehomogeno območje v eno administrativno enoto. Regija je namreč izjemno obsežna, hkrati pa je zelo raznolika glede prostorskih značilnosti in stopnje gospodarskega in družbenega razvoja. Naravno raznolikost pogojujejo značilnosti dinarskega visokega in nizkega krasa, vzpetega sveta in dolinsko-kotlinskih območij, različno strukturirani porečji Krke in Kolpe, izmenjava pretežno gozdnatih in pretežno kmetijskih območij. Pred kratkim osnovana regija nikoli ni bila tudi statistična regija in nima središča, ki bi nase vezalo območje vseh vključenih občin. Zaradi navedenih značilnosti nima svoje prepoznavne podobe in identitete, znaka in tudi ne prepoznavne blagovne znamke. Zaradi raznolikosti regije je objektivno težavno opredeliti simbole, s katerimi se bodo lahko identificirali vsi prebivalci regije.

Vendar pa je v trenutku, ko se v Sloveniji vzpostavljajo in vse bolj uveljavljajo regionalne razvojne agencije, ko se sprejemajo prvi regionalni razvojni programi ter sprožajo prvi mehanizmi za spodbujanje regionalnega razvoja, neizogibno treba upoštevati na državni ravni opredeljene regije. S tem bodo namreč lahko izrabljene pri-ložnosti in razvojne možnosti ter državne in druge podpore za spod-

bujanje racionalnejše rabe prostora, učinkovitejše varstvo okolja in boljšo infrastrukturno opremljenost posameznih regij, za izboljšanje medregionalnih povezav, učinkovitejše reševanje meddržavnih odnosov na obmejnih območjih in ne nazadnje tudi za razvoj posameznih občin.

Analiza stanja v regiji

V prostorskem razvoju in stanju okolja regije se pomembno odražajo spremembe gospodarskih in družbenih razmer, ki so se v zadnjem desetletju dogajale v Sloveniji. Predvsem velja omeniti spremembe na področju lastništva zemljišč, trga, razvoja tehnologij, pa tudi vse večjih zahtev za zagotavljanje zdravega življenjskega okolja in ohranjanje narave ter prostorskih možnosti za bivanje in gospodarski razvoj.

Stanje okolja je v dolenski regiji v splošnem ugodno, saj parametri, ki kažejo stanje posameznih sestavin okolja, niso slabši od povprečnih slovenskih razmer. V večjih urbanih središčih je onesnaževanje okolja posledica proizvodnih dejavnosti, zlasti industrije, na podeželju pa neurejene oz. pomanjkljive komunalne infrastrukture in kmetijske dejavnosti. Problematika onesnaževanja okolja se bistveno povezuje z značilnostmi kraškega sveta, ki zaznamujejo večinski del regije, in s posledično visoko stopnjo ranljivosti podzemnih voda, kar je še posebej žgoče na kočevsko-ribniškem podobmočju. Onesnaženje tal in podtalja ter voda sta posledica prekomerne uporabe zaščitnih sredstev in gnojil v kmetijstvu, na območjih naselij pa pomanjkljivih sistemov za odvajanje in čiščenje odpadnih voda. V regiji je nezadovoljivo stanje spremljanja indikatorjev onesnaženosti okolja in evidenc, prav tako je neustrezno stanje na področju obveščanja in ozaščanja javnosti ter izobraževanja na področju varstva okolja.

V prostorskem pogledu je regija izjemno raznolika, saj obsega kočevsko-ribniško podobmočje, Dolensko in Belo krajino, katerih krajinska zgradba in naravni potenciali ter ustvarjene razmere in stopnja razvitosti so zelo različni; posledično ta regija v prostorskem in mentalnem smislu nima središča, v katerega bi dejansko gravitirali vsi njeni prebivalci. Z izjemo Novega mesta in nekaterih večjih urbanih središč (Kočevje, Trebnje, Črnomelj) v regiji prevladujejo podeželska naselja in raznolika tradicionalna kulturna krajina ter na Kočevskem naravno ohranjena, pretežno gozdna območja. Bogati naravni potenciali, kot so termalna voda, kmetijska zemljišča in les, ter krajinska pestrost in razmeroma neonesnaženo okolje so pomembna primerjalna prednost tega območja. Regijo zaznamujejo tudi precejšnja odmaknjenost od glavnih prometnih tokov ter nasploh nezadostne oziroma slabe prometne povezave, obmejna lega in pomanjkljiva opremljenost s komunalno infrastrukturo; ta je v tesni soodvisnosti z razpršeno poselitvijo, ki je nad povprečjem v Sloveniji. V primerjavi s preostalimi regijami v Sloveniji je v dolenski regiji kmetijstvo zelo pomembna dejavnost, pri čemer je treba poudariti prevladujoče število malih kmetij. Z zmanjšanjem števila kmečkega prebivalstva in poslabšanjem demografske strukture je kmetijstvo izgubilo vlogo najpomembnejšega gospodarskega dejavnika v podeželskih naseljih. Pač pa je tu opaziti znaten porast oskrbnih in storitvenih dejavnosti, obrti in proizvodnje ter turizma. Tudi v dolenski regiji je žgoč problem pomanjkanje stavbnih zemljišč.

Celotna regija in Novo mesto kot regionalno središče ne izkorišča-

ta dovolj svojih razvojnih možnosti. Zaradi svoje lege med Ljubljano in Zagrebom pa tudi dobre razvitosti podjetij in družbene infrastrukture ima regija velike potencialne, kar še poudarjajo čisto okolje, ohranjena tradicionalna kulturna krajina in bližina turističnih središč, kot so termalna zdravilišča, Otočec, Pleterje. Kljub temu deli regije, predvsem pa del Suhe krajine in Bele krajine ter dolina zgornje Kolpe, ostajajo demografsko ogroženi, nezadostno opremljeni s prometno in komunalno infrastrukturo, in imajo tudi neenakomerni porazdelitev in razvitost družbene infrastrukture. Novo mesto se komajda uvršča med regionalna središča nacionalnega pomena, saj nima dovolj regijskih in državnih programov, pa tudi ne ustreznih in jasno razmejenih prostorskih ureditev.

Prometna, komunalna in energetska ter informacijska infrastruktura ne sledijo potrebam gospodarskega razvoja. Vse bolj žgoči so problemi zaradi neustreznih elementov in gradbeno slabega tehničnega stanja cestnih povezav z drugimi regijami (Ljubljana, Štajerska, Notranjska), pa tudi zaradi zastarelega in pomanjkljivega železniškega omrežja, ki na kočevsko-ribniškem ne pokriva potreb potniškega prometa. Prometna infrastruktura ne omogoča zadovoljivega povezovanja znotraj regije med kočevsko-ribniškim delom regije, Belo krajino in preostalo Dolenjsko, pa tudi radialne povezave niso ustrezne. Medtem ko je energetska infrastruktura komaj zadostna, je komunalna opremljenost nezadostna. Oskrba s pitno vodo je v velikem delu regije pomanjkljiva, prav tako so pomanjkljivi sistemi za odvajanje in čiščenje komunalnih odpadkov in sistemi ravnanja z odpadki. Zaradi razpršene poselitve in ob dejstvu, da gre za kraško regijo in s tem za poudarjeno varstvo vodnih virov, je problematika komunalnega urejanja v regiji, še zlasti pa na kočevsko-ribniškem področju, še posebej žgoča.

Temeljni problemi kot izhodišče za prihodnji razvoj regije

Na področju varstva okolja je največji problem stanje onesnaženosti površinskih in podzemnih voda. Ključni viri pitne vode regije so kraški izviri, ki so zelo občutljivi za onesnaževanje in povečane obremenitve v hidrogeografskih zaledjih. Tudi vsi večji vodni tokovi so kraški, s skromnimi strmcem in sezonsko sprejemljivostjo pretokov. Temeljni vir obremenjevanja so pretežno neprečiščene odpadne komunalne vode. Prav tako je problematično področje ravnanja z odpadki, ki se sicer v zadnjem času pospešeno razvija; Center za ravnanje z odpadki za Dolenjsko je trenutno še v gradnji, na preostalih predelih regije pa takih centrov še ni. Od vseh odpadkov, ki nastajajo v regiji, jih je dobra polovica industrijskih. Pokritost z odvozom komunalnih odpadkov iz gospodinjstev je sicer zelo dobra, vendar pa sistemi za ravnanje z odpadki še niso vzpostavljeni oziroma zadovoljivi, kar je poleg neobveščenosti tudi eden od vzrokov za še vedno veliko število nelegalnih odlagalšč odpadkov v celotni regiji.

Na področju urejanja prostora je glede prostorskega razvoja poselitve treba omeniti nedorečeno vlogo in podobo lokalnih središč v regiji, saj ta nimajo dovolj prepoznavnih funkcij in podobe, se ne povezujejo v skladno omrežje in nimajo ustreznih medsebojnih povezav, pa tudi ne povezav z Novim mestom in drugimi regijami. Za regijo je značilna razpršena poselitev, ki je nad slovenskim povprečjem; posledica so pomanjkanje stavbnih zemljišč na obrobju vasi, izgubljanje strukturnih in morfoloških značilnosti naselbin ter kako-

vosne arhitekture in programsko-funkcionalno nedorečena struktura naselij. Gostota poselitve je majhna, kar je zlasti očitno na kočevsko-ribniškem podobmočju. Prav tako je za regijo značilen zelo visok delež majhnih kmetij, izmed katerih nekatere propadajo, za širitev drugih pa primanjkuje ustreznih stavbnih zemljišč. Žgoč je tudi problem neurejenosti romskih naselij. V povezavi s temi problemi se izpostavlja tudi neustrezna zemljiška politika in pomanjkanje prostorskih potencialov za razvojne dejavnosti ter premajhna izkoriščenost razvojnih potencialov območij varstva narave in kulturne dediščine za razvoj alternativnih kmetijskih programov in za turizem. Regija nima vizije oskrbe regije z mineralnimi surovinami, ob tem pa se izkoriščajo številni odprti kopi, s katerimi nastajajo vedno nova razvrednotenja prostora. Ker regija na zelo dolgi črti meji na državno mejo s Hrvaško, je treba omeniti tudi programsko in prostorsko kreditveno nedorečenost obmejnih območij in mejnih prehodov.

Na področju infrastrukturne opremljenosti regije so žgoči problemi pomanjkanje nekaterih prometnih povezav in slabo stanje obstoječih prometnic, neustrezna komunalna in energetska opremljenost in neuravnoteženost znotraj regije na področju ravnanja z odpadki.

Vizija in cilji prostorskega razvoja regije

V luči približevanja k Evropi je mogoče pričakovati, da se bodo navedeni problemi lahko uspešno razreševali, saj se v strokovni in širši javnosti vse bolj poudarjajo zahteve po zdravem in varnem življenjskem okolju, ohranitvi naravnih virov, varstvu narave ter kulturne dediščine in podobno. Ob tem so pomembne primerjalne prednosti dolenjske regije, ki so predvsem posledica odmaknjenosti od razvojnih tokov in se kažejo v dokaj kakovostnem stanju okolja, velikih naravnih vrednostih in ohranjeni tradicionalni kulturni krajini. Vendar so ob zaznanih težnjah in glede na načrtovani gospodarski in tehnološki razvoj ter upoštevajoč posledice v okolju in prostoru utemeljena predvidevanja, da se bodo v prihodnosti zmanjšali ali pa vsaj spremenili obseg in vrednosti prav teh značilnosti regije.

V regiji naj bi se ustvarile razmere za kakovostno življenje ter prostorske možnosti za uresničevanje gospodarskih ciljev in ciljev na področju razvoja človeških virov ter družbene blaginje, ob tem pa bi bilo treba ohraniti prvine, ki prispevajo k prepoznavnosti regije. Na področju varstva okolja in urejanja prostora so dolgoročni cilji zdravo okolje in prostorske možnosti za razvoj inovativnega, konkurenčnega in uspešnega gospodarstva ter za prepoznavnost regije. V tem pogledu je treba ohraniti in nadgraditi prostorske potencialne regije ter njene primerjalne prednosti in odpraviti ter preprečevati slabosti, ki jih kažejo sedanje stanje in trendi v regiji.

Pri uresničevanju ciljev na področju varstva okolja in urejanja prostora je opredeljenih šest temeljnih prioritet: (1) izboljšati stanje okolja in kakovosti življenja s povečanjem števila naselij z vodooskrbo in z ustreznimi sistemi za odvajanje in čiščenje odpadnih voda ter z izpopolnitvijo sistemov za ravnanje z odpadki in z izpopolnitvijo energetske infrastrukture; (2) zagotavljanje komunalno opremljenih stavbnih zemljišč za stanovanja in za gospodarske dejavnosti in turizem v mestnih in podeželskih naseljih, zlasti pa na demografsko ogroženih predelih regije; (3) navezava regije na avtocestno omrežje in vzpostavitev oz. posodobitev medregionalnih povezav ter cest v regiji in izpopolnjevanje informacijske infrastrukture; (4) ohranjati kulturno

krajino in naravne vrednosti kot potencial za razvoj turizma, povezanega s sonaravnim kmetijstvom; (5) vzpostaviti omrežje naselij v regiji in izoblikovati regijsko središče ter mrežo lokalnih središč in (6) uveljaviti prekomejno sodelovanje z Republiko Hrvaško pri reševanju okoljskih in prostorskih problemov.

Na področju varstva okolja bi bilo treba predvsem zagotoviti izvajanje sanacijskih in preventivnih okoljevarstvenih ukrepov. Predvsem je pomembno uvajanje okolju sprejemljivejših tehnologij, opremljanje s komunalno infrastrukturo, kot so vzpostavitev sistemov za ravnanje z odpadki in sistemov za odvajanje in čiščenje odpadnih voda ipd., kar se povezuje s cilji na področju infrastrukture. Povečevati bi bilo treba uporabo okolju prijaznih izdelkov in tehnologij v gospodinjstvih in v gospodarstvu, kar bo mogoče doseči tudi z zmanjševanjem uporabe okolju škodljivih izdelkov. Predvsem je potrebno izboljšanje stanja onesnaženosti površinskih in podzemnih voda, poleg tega bi bilo treba vzpostaviti nove in izboljšati sedanje sisteme ravnanja z odpadki.

Na področju urejanja prostora bi bilo treba zasnovati prostorski razvoj regije ob opredelitvi treh podobmočij in vzpostavitvi omrežje naselij. Novo mesto je treba uveljaviti kot regionalno središče nacionalnega pomena ter ga razvijati kot univerzitetno središče in kot sedež pomembnejših državnih institucij, predvsem v povezavi z obstoječimi razvojnimi usmeritvami (farmacija, avtomobilska industrija) in z ustreznimi prometnimi povezavami ter komunalno opremljenimi stavbnimi zemljišči. Oblikovati je treba vizije razvoja občinskih in podobmočnih središč kot razvojno močnih naselij, opredeliti razporeditev funkcij in odnose med posameznimi središči, upoštevaje zgodovino in strateško lego, ter vzpostaviti hierarhijo med posameznimi središči in zagotoviti uravnoteženje med posameznimi deli regije. Tudi na podeželju je treba zagotoviti prostorske možnosti za usklajeno, prostorsko zgoščeno širitev naselij in razvijati sonaravno kmetovanje v povezavi s turizmom. Razvoj podeželja je treba usmerjati tako, da bodo ustvarjene ugodne razmere za razvoj turizma, ob čemer bodo upoštevani cilji varstva narave in ohranjanja kulturne dediščine, predvsem pa kulturne krajine. Zagotavljati je treba komunalno opremljenost stavbnih zemljišč za stanovanja in za gospodarske dejavnosti in na območjih z velikimi dediščinskimi vrednostmi poleg ciljev varstva zagotavljati razvojne možnosti za lokalno prebivalstvo.

Oblikovati je treba usklajen program rabe mineralnih surovin in sanacij razvrstjenih območij nelegalnih in legalnih kopov in ne nazadnje oblikovati vizijo razvoja obmejnih območij.

Na področju infrastrukturnega opremljanja so potrebne boljše navezave na glavne prometne tokove in informacijsko infrastrukturo ter razvoj Novega mesta kot prometnega vozlišča. Zato je treba zagotoviti čim hitrejšo izgradnjo avtocestnega omrežja in hitrih cest prek regije ter navezav na prometne sisteme sosednjih držav. Spodbujati je treba razvoj javnega potniškega prometa, vključno z mestnim potniškim prometom v večjih središčih in medsebojnimi povezavami cestnega in železniškega prometa ter s pripadajočimi ureditvami. Načrtovati je treba varno kolesarsko omrežje ter pohodniške in učne poti za potrebe prebivalcev in turizma. Izpopolnjevati je treba informacijsko infrastrukturo in jo postopno dograjevati. Zagotoviti je treba komunalno opremljanje naselij ter izboljšati oskrbo z energijo in urediti problematiko ravnanja z odpadki na območju celotne regije.

VIRI IN LITERATURA

Regionalni razvojni program JV Slovenije za obdobje 2001 – 2006 (strateški in izvedbeni del), Podjetniški center Novo mesto, 2002

Regionalna razmestitev krajinskih tipov v Sloveniji, Inštitut za krajinsko arhitekturo, BF, december 1994

Varstvo okolja in prostorski razvoj Slovenije. Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Oddelek za geografijo in Acer Novo mesto, d. o. o., Ljubljana, avgust 2000

Cilje na področju urejanja prostora in varstva okolja v regiji bo mogoče uresničevati le ob tvornem sodelovanju vseh lokalnih skupnosti. Te so glede uveljavljanja svojih interesov na področju načrtovanja prostorskega razvoja, ki so pogosto tudi interesi širše regije, prešibke v odnosu do države. Zato je smotno čim boljše spoznati prednosti, ki jih regionalni razvoj lahko prinese občinam, in vzpostaviti sisteme povezovanja v regijo, s tem pa omogočiti usklajeno in učinkovito usmerjanje prostorskega razvoja in ukrepov za varstvo okolja v regiji in v posameznih lokalnih skupnostih.

MITJA BERCE



Stane Granda

SPOMINSKI ZNAMENJI ALI “KAD SELJAK IZ NAOPANKE U CIPELE ...”

Ekonomska uspešnost Krke in blišč Revozove pločevine v veliki meri zakrivata gospodarsko agonijo nekaterih novomeških industrijskih podjetij. Kot Novomeščan človek ne more mimo usode Laboda in Novoteksa, ki sta bila začetnika novomeške industrije, kot otrok poveljne graditve si ne morem predstavljati, da gradbenega podjetja Pionir ni več. Kot vse kaže, se nad bedo, ki jo doživljajo zlasti delavke obeh tekstilnih tovarn, nihče ne zamisli. Kje so velike borke za ženske pravice? Pred problemi je najbolje zatisniti oči. Ta praksa je v Novem mestu stara verjetno toliko kot mesto.

Podobne razmere kot v gospodarstvu so tudi v kulturi. Nova knjižnica, izvrstno delo glasbene šole, Dolenjskega muzeja, ne nazadnje tudi Rast, zakrivajo bedo, ki jo razgalja Narodni dom, da o nekdanjem Rokodelskem domu niti ne govorimo.

Od daleč je Novo mesto podobno družini velike in nekdanje uspešne kmetije, kjer so otroci opustili vsako spoštovanje do glavarja družine in gledajo zgolj na to, kako bodo premoženje in ugled izkoristili za lastno zabavo in ugodje, medtem ko niso sposobni določiti niti lastnih dolgoročnih potreb. Nezrelost.

Dogajanje pred odkritjem spominske plošče na železniški postaji januarja letos v Novem mestu je pokazalo, da mesto ob Krki v veliki meri ostaja zvesto svoji balkansko-dinaridski tradiciji, ki je začela svoj zmagoslavni pohod v dolenjski metropoli že davnega 1918. leta. Razkrilo je, da je osamosvojitveni duh demokratične Slovenije obšel naše mesto. Vztraja na stališčih, ki so tuja evropski kulturi in miselnosti. Ni lju-

di, ki ne bi grešili in delali slabo, toda stvar osebne kulture je, to priznati, se opravičiti in skušati popraviti, kjer in kar se le da. Ni se mogoče znebiti vtisa, da nekateri sramotnega dejanja izpred petdesetih let danes ne bi bili sposobni ponoviti. Naj gre takšno Novo mesto skupaj s Slovenijo v Evropo ali naj ga ta predhodno pošlje v poboljševalni zavod?

Junija je bil odkrit spomenik skladatelju Novomeščanu p. Hugolinu Sattnerju. Mož je toliko storil za slovensko kulturo, da danes tega ni mogoče niti primerjati z zaslugami vseh, ki vedrijo in oblačijo v Novem mestu. Da ne bo izpadlo zaničljivo do ljudi, ki jih imam v mislih, lahko k temu pritaknete moj nadvse skromni delež. Eden naših najboljših kiparjev, ki živi kot svobodan umetnik zgolj od dela svojih rok, kreditira mesto Krke in Revoza. Novomeško farmacevtsko industrijo, ki je častno izpolnila svoje mecenstvo, nava-jam ne zaradi nje, ampak mesta, ki od nje živi, ni pa brez nje zmožno skoraj ničesar. Marsikateri neprizadeti bo mogoče ob tem primeru hladno sklepal, da imamo opraviti z neodgovornimi pobudniki, ki niso predhodno poskrbeli za potrebna sredstva. Tak ugovor je možen zgolj na hitro, brez premisleka. Dejstvo pa je, da so bile ustrezne strukture pred tem o načrtih za vrhunski spomenik poučene in niso jasno izjavile, da akcije niso sposobne podpreti. Zadržano, ki ni majhna in je gotovo ne le zadrega, ampak tudi sramota, skušajo sedaj rešiti z nekim pravilnikom in komisijo. Take inštitucije se ustanavljajo in podobni papirji pišejo, kadar hočemo neko stvar preprečiti. Saj vendar vsi poznamo načelo, če hočemo nekaj onemogoči-

ti, ustanovimo posebno komisijo! Kdaj pa so v Novem mestu pomislili na komisijo in pravilnik, ko so financirali "umetniške" spektakle, ki so požrli za eno predstavo več sredstev, kot jih dobi spomeniškoarstvena služba za vse leto, kdaj so pomislili na komisijo in pravilnik, ko so gradili nekatere športne objekte, s katerimi nimajo Novomeščani kaj početi, kdaj so pomislili na komisijo in pravilnik, ko so kupovali drage košarkarje? "Kruha in iger!" je odmevalo po antičnem Rimu. Prepričan sem, da bi bili mladi v mojem rojstnem mestu veliko bolj veseli stanovanj in višjega splošnega standarda kot pa ponujenega kruha in iger, sicer ne bi bilo treba vesoljnemu svetu gledati na televizijskih ekranih več kot polprazne dvorane Leona Štuklja.

Nekateri so prepričani, da je za nerazveseljive razmere v Novem mestu kriva politika. Se strinjam, vendar s tem ni nič pojasnjenega, saj smo eno neznanko nadomestili z drugo. Ker so politiki in politika del civilizacije, ni v njih kot takih nič narobe. Še najmanj jim smemo očitati politično prepričanje in pripadnost. Naši nekdanji "južni bratje" bi to stanje označili popolnoma drugače, namreč: "Kad seljak iz naopanka u cipele ..."

Ob vsakokratnem tedenskem prihodu domov se mi pogled ustavi Na vratih. Občudujem monumentalne Savinškove kipe, Študijsko knjižnico – ne zato, ker je rojstna hiša starega očeta, ampak zaradi njene lepe usklajenosti z okoljem in še bolj njenega bogastva v knjigah – nekdanjo križatijo, rotovž, arkade na Glavnem trgu, kapiteljski in samostanski kompleks ... V kakšnih razmerah so živeli takratni ljudje in kaj so zmogli. Prošt, ki je poskrbel za največjo dragocenost Novega mesta, Tintoretovega Miklavža, zaradi svojega zasebnega življenja danes sploh ne bi mogel opravljati svoje ugledne cerkvene službe. Naši veliki predniki niso bili brez napak, niso bili popolni, vendar je njihov duh visoko štrlel iz ideološko-političnega povprečja. Imeli so čut odgovornosti do časa in prostora. Kipa, ki naj gloričificirata NOB in revolucijo, je delal "beli" Savinšek, v študijsko knjižnico so shranjevali knjige, ki jih je v imenu ideološke usmeritve Titove Jugo-

slavije dajal ubogi Bogo Pregeljš sežigati ali uničevati na drug način, arhitekt Marijan Mušič, ki je v veliki meri oblikoval po II. svetovni vojni naše mesto, ni bil "naš tovariš", saj je izhajal iz rodbine, ki so ji bili bližje "Herr" in "von" kot pa "drugovi i drugarice", udeleženca NOB in osrednja novomeška kulturnika Janko Jarc in Bogo Komelj sta bila veliko srečnejša ob knjigi Edvarda Kocbeka, ki ga je oblast preganjala, kot pa "globokoumnih" tiradah Edvarda Kardelja, glasbenik Drago Šproc je raje poslušal Gallusov Ecce quomodo moritur iustus kot pa Nabrusimo kose ... Kljub ideološki spornosti in "neprimernosti" kulturnikov in umetnikov so oblastniki takratnega enoumja, med njimi je bil celo gojenec znamenite moskovske NKVD akademije Dzerdžinskega, imeli toliko duha, da so zmogli preseči lastne predsodke. Verjeli so ljudem z znanjem in odgovornostjo, ne pa sestavljali pravilnike! Bilo je veliko manj denarja, kot ga je danes!

Problem ni ideološki, problem je "forma mentis" dejansko, ne formalno odgovornih. Kot kaže začetek novogradnje v Kandiji na mestu nekdanje kovinarske delavnice, vladata v Novem mestu "pravo in red". Najhujše in najbolj utemeljene nasprotnike te nesrečne gradnje so izločili, ker niso "stranka v postopku" in ne morejo izkazati "pravnega interesa". Da imajo estetki čut, moralo, znanje, da imajo pokazati, kaj vse so za Novo mesto že naredili, da posedujejo ljubezen do mesta ... to so očitno za odgovorne v mestu zdrižisti pojmi. V Novem mestu se konkretno srečujemo s praktičnimi posledicami filozofije več moral, več resnic, enakovrednosti znanja z neznanjem, totalnega "karkolizma".

In vendar razmere niso brezupne. Sandra Grum razmišlja, kako bi rešila breg Krke, Marijan Dovič bi rad poživil glasbeno in literarno ustvarjanje, p. Felicijan snuje nove razstave, prošt Jože Lap je neumoren pri sanaciji kapiteljskih stavb, Zdravko Hribar načrtuje rast glasbene šole in nove uspešne nastope orkestra, Zdenko Picelj gradi mednarodni renome Dolenjskega muzeja, skupina okoli časopisa Park se trudi razgnati okolje, ki so ga ustvarili politikantski dihurji ... Ne manjka ljudi, ki vedo, da je nekaj treba spremeniti.

Stane Granda
SPOMINSKI ZNAMENJI ALI
"KAD SELJAK IZ NAOPANKE U
CIPELE ..."

Dobro je, da rinejo v različne smeri, saj enoglasno petje ni za slovenska in še manj za dolenjska ušesa. Stvari se bodo začele resnično spreminjati, ko bodo zagreti za spremembe pridobili na svojo stran najvplivnejše gospodarstvenike, ko bo direktorju Revoza v čast biti predsednik upravnega odbora študijske knjižnice, ne pa košarkarskega moštva, ko bo direktor Krke pokrovitelj Križevih arheoloških izkopavanj, ne pa plezanja po železniškem mostu, ko bo direktor Dolenjske banke komaj čakal nastopa novomeškega simfoničnega orkestra in ga bo obšla slabost ob misli na Rock Otočec ... Takrat se bodo v trenutku obrnili tudi politiki... Kersnik jih ni slučajno imenoval vetrogončiči.

Skrajni čas je, da bodo oblikovali vrednote v Novem mestu tisti, ki znajo "obuvati čevlje in hoditi v njih", skrajni čas je, da se kultura "opank" umakne resnični kulturi.

Takrat bomo v Novem mestu, če ostanemo pri glasbenikih, odkrivali plošče skladateljem Foersterju, Hochreiterju, Hladniku, Mihelčiču ... Perspektiva Novega mesta ni tisti, ki je nedavno zadel na lotu največji dobitek, ampak človek, kot je bil pokojni mag. Boris Andrijanič. Tovarna zdravil Krka ni bila uspešna samo zaradi njegovih menedžerskih sposobnosti, ampak predvsem znanja in vrhunske kulture. Če bi se že moral odločati, ali bo v Novo mesto pripeljal vrhunskega brazilskega žogobrcarja ali argentinskega pevskega asa Dominga, ne bi za trenutek okleval. Nisem še opazil članka, ki bi obžaloval, da Yebuahova ne koncertira več, pač pa se mesto zavije skoraj v črno, če nekega kupljenega košarkarja boli hrbet. Hujša in usodnejša kot gospodarska kriza je v Novem mestu kriza vrednot in znanja!

Sicer pa: "Nije krivo dete, kriv je odgoj!" Pa smo zopet pri opankah.

Tomaž Koncilija

TAKŠNEGA AVGUSTA PA ŠE NE

Fotopub, Jazzinty, Sniff in Gogini poletni vrtovi

Avgust velja za tisti čas v letu, ko naši kraji skoraj preko noči spolzijo v domala popolno poletno mrtvilo. Jadranska turistična sezona je na vrhuncu, večina migrira na dopust sem ali tja, tistim, ki iz različnih razlogov ostanejo doma, pa ponavadi največ pomeni počitek v hladu med domačimi štirimi stenami. Hvalabogu pa Novo mesto le ni tako mirno in zaspalo, kot večkrat tarnajo mnogi.

Nobenega dvoma namreč ni več, da se je v krogu mladinskih, študentskih in kulturnih institucij, kot so Društvo novomeških študentov, javni zavod LokalPatriot, Založba Goga ter Društvo 3 Mini in Baltazar, izoblikovala ustvarjalno in organizacijsko silno prodorna generacija, ki je že v preteklih letih prevzemala, letos pa – menim, da je tej trditvi težko argumentirano oporekati – s svojim vsestranskim udejstvovanjem dokončno prevzela avantgardno vlogo nosilca vizije in razvoja kulture v Novem mestu in širše. Za nameček je potrebno dodati, da se morajo za razliko od nekaterih drugih t. i. promotorjev kulture v Novem mestu, ki

se v glavnem ukvarjajo z brskanjem po katalogih tuje kulturne produkcije ter sem in tja zamašijo ljudem kritična usta s tem, da zadovoljijo njihovo željo po *panem et circenses* s kako komedijo in za to prejmejo osupljivo velik kos občinske proračunske pogače, projekti zgoraj omenjene trojke zadovoljiti pretežno z *drobtinami od bogatinove mize*. Ne želim biti razumljen napak. Seveda cenim in pozdravljam vsakršno prizadevanje na kulturnem področju in nočem omalovaževati nikogar. V oči bode le (ne)razumljiva razlika med posameznimi proračunskimi postavkami. Pa naj bo dovolj politike. V isti sapi je na mestu poudariti, da se – tako kot je smiselno in prav – v vsakem pogledu krepi sodelovanje med različnimi novomeškimi kulturnimi institucijami in da zavest o tem, da je mnogo več od gostovanja slavnih in priznanih imen vredna lastna umetniška produkcija (tudi kot naložba za prihodnost), počasi, a vztrajno obrača tudi najbolj zarjavelo in okostenele (kvazi)kulturniško kolesje na boljše.

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 5 / 2002

Letošnji avgust so še posebej znamenovali štirje večdnevni dogodki. Pod geslom *Stopite ven, na prepih kreativnosti* je v organizaciji javnega zavoda in kluba LokalPatriot od 6. do 10. avgusta potekala poletna fotografska delavnica **Fotopub**, katere programski vodja in mentor je bil mladi priznani novomeški fotograf Borut Peterlin, ki se jeseni odpravlja na podiplomski študij fotožurnalizma v London. Prek petdeset fotografov se je kalilo in predvsem ustvarjalo pod vodstvom domačih in tujih mentorjev, katerih imena poznavalcem govorijo že sama zase, prav pa je, da jih na tem mestu na kratko predstavimo. V Parizu živeči in delujoči Slovenec Evgen Bavčar je po mnenju mnogih najbolj cenjeni slepi fotograf – z doktoratom iz estetike na Sorboni v žepu – ki je udeležence Fotopuba uvajal v nove konceptualno-estetske pristope k fotografiji. Področje dokumentarne fotografije je pokrival nemški fotograf Bjorn Steinz, poznan zlasti po svojem svežem dokumentarnem slogu, ki ga je udeležanjal skozi motive s območja nekdanje Jugoslavije za mnoge priznane časopise. Vsem znanega dolenskega rojaka, naravoslovnega in makro fotografa Marka Pršine bralcem Rasti ni potrebno posebej predstavljati, reportažni fotograf Bojan Breclj pa je še en Slovenec, ki objavlja v tujih, francoskih, angleških in ameriških revijah. O produciranju pomena v fotografiji je predaval Brane Kovič, predsednik slovenske sekcije in član upravnega odbora mednarodnega združenja umetnostnih kritikov AICA s sedežem v Parizu, ki je kot predavatelj na področju fotografske umetnosti ter s svojimi razpravami, članki, recenzijami in prevodi prisoten v strokovnih publikacijah in drugi periodiki pri nas in na tujem. V Novem mestu sta poučevala še dva mentorja francoskega rodu. Miguel Rosales je na delavnici pokrival področje dizajna in predaval na temo *Trendi modne fotografije zunaj studia*, Jean Christoph Quet pa je podobno kot Borut Peterlin diplomant praške Akademije lepih umetnosti in eden od najperspektivnejših mladih evropskih fotografov. Fotografsko delavnico je oplemenitilo večerno koncertno dogajanje v klubu LokalPatriot in na novomeških Muzejskih

vrtovih v sklopu Festivala Muzejski vrtovi (Bodan Arsovski, Camino-igra, Josipa Lisac) ter otvoritev razstav udeležencev Fotopuba v galerijah Simulaker, pri čemer si je vsak izmed njih lahko izbral zvrst fotografije, ki ga je najbolj zanimala.

Komaj je Novo mesto zapustila množica najrazličnejših motivov iščočih fotografov, že so ga že tretje leto zapored napolnili džezovski glasbeniki iz vse Slovenije in tujine, udeleženci poletne glasbene delavnice **Jazzinty**. Tudi to je organiziral zavod LokalPatriot, programsko in kot mentor na violini pa jo je vodil Novomeščan Marijan Dovič in je potekala od 12. do 17. avgusta. Prek devetdeset džezovskih navdušencev mlajših in malce manj mladih generacij se je v skladu s svojim glasbenim predznanjem urilo zlasti v improvizaciji, ki je nedvomno ena od bistvenih elementov džez glasbe. Organizatorjem je uspel skoraj nepredstavljen podvig, da so k sodelovanju kot mentorja na kontrabasu pritegnili 65-letno džezovsko legendo svetovnega formata, slovitega Reggieja Workmana, ki je v svoji karieri igral in snemal z mnogimi velikani džeza, med drugimi tudi z Johnom Coltranom. Posebej razveseljivo je, da je stik z njim vzpostavil naš mladi novomeški rojak in eden najperspektivnejših slovenskih saksofonistov, Igor Lumpert, ki svoje glasbeno znanje izpopolnjuje na ugledni New School University v New Yorku in smo ga v triu z Workmanom in bobnarjem Damionom Reidom, še enim mentorjem Jazzintyja, imeli priložnost slišati že julija v LokalPatriotu in na ljubljanskem džez festivalu v Križankah. Čeprav si vsak izmed njih zasluži posebno pozornost, druge mentorje zgolj naštejmo: Renato Chicco in Erik Marenče (klavir), Ratko Zjaca in Ante Gelo (kitara), Maurizio Scomparin (trobenta), Rainer Müller (pozavna), Blaž Celarec (tolkala), Ines Reiger in Martina Petz (petje) ter Tadej Božič (saksofon). Bolj kot eminentna lista sodelujočih mentorjev pa je izjemno pozitivno presenetilo dejstvo, da so se delavnice udeležili tudi mnogi v veliki meri že prekaljeni slovenski džez glasbeniki, ki so tvorili jedro t. i. »Jazzinty advanced banda«. Tako na zaključnem koncertu na Muzejskih vrtovih kot na vsa-

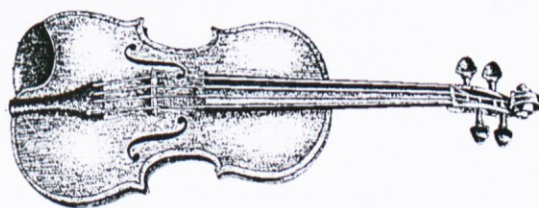
kodnevnih večernih »sessionih« so s svojim bravuroznim muziciranjem osupnili poslušalstvo. Prav to – namreč profiliranje vrhunskih domačih džez glasbenikov – se zdi namreč eno od osrednjih poslanstev Jazzintyja. V vsakem pogledu se je Novo mesto s svojo poletno džezovsko delavnico povsem enakovredno vpisalo na srednjeevropski zemljevid tistih krajev, ki vsaj enkrat letno prepoznavno zaživijo z džezom.

Pod okriljem Društva 3 Mini in Baltazar ter Društva novomeških študentov in v koprodukciji Lokal-Patriota je prav tako v Novem mestu potekal prvi mednarodni festival kratkega filma pri nas, imenovan **Sniff** (Short Novo mesto International Film Festival). Od 18. do 22. avgusta so se v KC Janeza Trdine odvrteli filmi v štirih kategorijah, izmed katerih sta bili dve (Fronta in Fanatik) tekmovalnega značaja. Na Fronti so pred budnimi očmi strokovne žirije tekmovali študentski kratki filmi izbranih evropskih akademij, v kategoriji Fanatik pa dijaški filmi, ki so nastali samostojno, brez pomoči produkcijske hiše ali studia. Prav je, da omenimo vsaj zmagovalec. Med amaterskimi dijaškimi filmi je zmagal *Prepovedani vzornik*, v kategoriji Fronta pa je nagrado za najboljši film prejel nemški *Im Sommer*, za najboljšega režiserja je bil proglašen Marko Nabršnik s svojim diplomskim filmom *Pavle*, s scenarijem pa je žirante prepričal srbski film *Srbokap*. Namen festivala ni bila zgolj projekcija, temveč tudi izobraževanje (tridnevna filmska delavnica pod vodstvom študentov AGRFT) ter mednarodno povezovanje Slovenije z drugim evropskim filmskim dogajanjem. Prikazani filmi v tekmovalnem in netekmovalnem programu so gledalce, ki so ob večerih napol napolnili dvorano Kulturnega centra, večinoma navdušili z različnimi možnostmi filmskega izraza in izpovedi, še bolj pa je razveseljivo, da so festival or-

ganizirali in izpeljali študentje in dijak, ki bodo v prihodnosti – v to ne dvomimo – opazno zaznamovali slovensko filmsko in kulturniško sceno: Simon Bizjak kot avtor in vodja projekta, Branko Jordan, Novomeščani Neje Gazvoda (Gimnazija Novo mesto), Klemen Dvornik, Mitja Ličen idr.

Končno se je živahno festivalsko in delavniško dogajanje zadnji avgustovski vikend (29. avgusta do 1. septembra) preselilo še v Kostanjevico na Krki. Založba Goga iz Novega mesta je bila organizator **Goginih poletnih vrtov**. Ti so pod vodstvom Branka Jordana – kot igralec je nastopil tudi na zaključnem dogodku, kjer sta skupaj z Željkom Hrsom (Mladinsko gledališče) sugestivno interpretirala kratki zgodbi Zorana Ferića in Miljenka Jergovića – ponovno popestrili tudi sicer bogato kostanjeviško kulturno ponudbo. V treh intenzivnih dnevih so se na dvoriščih hiš in ulicah kostanjeviškega otoka vrstili literarni večeri, koncerti, lutkovne predstave, filmske projekcije, pisatelj Andrej Blatnik je vodil delavnico za pisce kratkih zgodb, vse skupaj pa je uvedel forum o povezovanju festivalskih pobud na območju Dolenjske (poleg vseh festivalov in delavnic, omenjenih v tem prispevku, je tu seveda vsaj še slovita kostanjeviška Forma viva). Gogini poletni vrtovi se tako naravnost idealno vklapljajo v okolje in počasni utrip starodavnega 750-letnega mesta.

Občutek je, da med mlado generacijo kar vrvi od umetniške potence. Na dlani je, da imajo mladi ne le ideje, pač pa tudi vse potrebne organizacijske sposobnosti za njihovo izvedbo. Današnji čas ni več čas kulturnih revolucij niti hermetizma določenih umetniških konceptov. Mladí so ponudili roko sodelovanja in vizijo kulturnega napredka na Dolenjskem. Na odgovornih in vplivnih je, da to roko sprejmejo.



Glavna pobudnika organiziranja mednarodnih kiparskih simpozijev v Sloveniji, poimenovanih Forma viva, sta bila kiparja Jakob Savinšek in Janez Lenassi, ki sta se pred tem udeležila prvih podobnih simpozijev v avstrijskem St. Margarethnu. V letu 1961 sta bila pri nas organizirana prva dva simpozija, potekala pa sta na Seči pri Portorožu ter v Kostanjevici na Krki. Tu je bil med glavnimi organizatorji simpozija Lado Smrekar, ki je bil tudi sicer glavni pobudnik oziroma tvorec vsega kulturnega in galerijskega kostanjeviškega utripa slabe polovice prejšnjega stoletja.

Mednarodni kiparski simpozij Forma viva je poleg Seče in Kostanjevice na Krki kasneje vzpostavil delovanje še na dveh lokacijah: Ravnah na Koroškem (1964) in Mariboru (1970). Forma viva je posebna oblika enomesečnega (nekdanj tudi dvomesečnega) druženja in ustvarjanja kiparjev, ki svoje skulpture postavijo v naravno okolje, jih pustijo na mestu nastanka. Osnovni material za izdelavo skulptur na vsaki izmed lokacij pa je pogojen s tipično regionalno razpoložljivimi viri: istrski kamen (Seča), hrastov les (Kostanjevica na Krki), železo (Ravne na Koroškem) in beton (Maribor).

V Kostanjevici na Krki so v prvih šestih letih (1961–1966) potekali simpoziji vsako leto, z okrog desetiimi udeleženci. Spokojno ravnico v neposredni okolici nekdanjega cistercijanskega samostana so v nekaj letih naselile novonastale lesene plastike. Predvsem udeleženci prvih dveh simpozijev so pri izbiri lokacij za svoje kipe imeli nepopisno svobodo pri poseganju v okolje. Sčasoma pa so kiparji pri postavljanju svojih figur morali začeti vzpostavljati dialoge z že stoječimi plastikami. V letih 1968 do 1988 se je število udeležencev posameznega simpozija nekoliko zmanjšalo. Do leta 1988 je bilo v naravnem okolju, na vrtovih nekdanjega samostana, v samem mestu in bližnji okolici, postavljenih nad sto lesenih skulptur. Po šestnajstih simpozijih je Galerija Božidarja Jakca zaradi organizacijskih, finan-

čnih in kadrovskih težav prekinila prirejanje Forme vive. Zaradi podobnih težav sta prenehali delovati tudi Formi vivi v Mariboru in Ravnah na Koroškem. Samo vodstvu Obalnih galerij iz Pirana je uspelo ohraniti kontinuirano delovanje simpozijev vse do danes. Po desetletnem premoru je Galerija Božidarja Jakca, predvsem po zaslugi direktorja Bobjana Božiča, ponovno vzpostavila delovanje Forme vive, ki od 1998 poteka vsaki dve leti, z udeležbo treh kiparjev.

Forme vive 2002 so se udeležili Tyrone Mitchell (1944, ZDA), Nigel Ross (1946, Škotska) in Mustafa Skopljak (1947, Bosna in Hercegovina). Vsi trije so predstavniki približno enake starostne generacije, sicer pa prihajajo iz povsem različnih okolij.

Tyrone Mitchell živi in ustvarja v New Yorku ter poučuje kiparstvo na enem izmed tamkajšnjih kolidžev. Prihaja iz središča svetovnega likovnega dogajanja, v katerem se predstavljajo najnovejši likovni trendi in (v šali) lahko rečem, da je s prihodom v Kostanjevico na Krki doživel "kulturni šok", glede ne-gneče ljudi. Sem je prišel z maketo, po kateri je izdeloval svojo plastiko. Po večletnem premoru mu je ponovno ustvarjanje v lesu, kot edinem osnovnem materialu, pomenilo precejšen izziv. Najmanj več v uporabi motorne žage (zato pa z močno oporo v pomočnikih), je ustvaril skulpturo mehko zaobljenih in simetrično podvajajočih se form. Skulptura v vertikalnem vzgonu s svojo obliko močno asociira na falus, ki se vtaplja v zemljo oziroma dolensko pokrajino.

Nigel Ross, iz Blairgowrieja na Škotskem, živi na podeželju in ima status svobodnega umetnika. Več kot deset let je bil gozdar. Zelo spreten v uporabi motorne žage je iz svojega dotedanega poklica prešel v oblikovanje velikih abstraktnih organskih form. Po izobrazbi je kipar – samouk, tako da je na nek način samoumevno v njegovih delih moč čutiti vplive oblik iz narave, njene pokrajine. Vijugajoče linije, ki bistveno

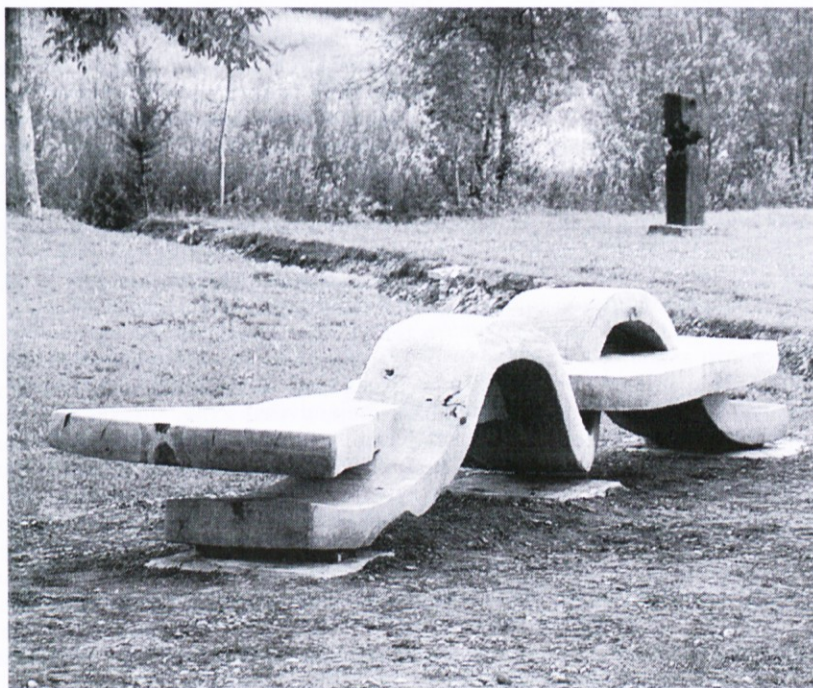
zaznamujejo Rossove skulpture v formalnem smislu, pa asociirajo na keltske geometrične ornamentalne vzorce. Njegove do sedaj ustvarjene skulpture so večinoma postavljene v parkih Velike Britanije in Avstrije ter imajo uporabno funkcijo – služijo za sedala. Tudi njegova plastika z letošnje Forme vive je ustvarjena v tej tradiciji: gre za motiv reke, ki se vije čez hribe in doline. Skulptura je oblikovana z motorno žago, njena površina je gladko zbrušena, ohranjena je naravna barva lesa. Skulptura vabi obiskovalca, da jo pogladi in nanjo sede, s svojo dinamično valovnico privablja otroke, da jo uporabijo za igralo.

Mustafa Skopljak živi in ustvarja v Sarajevu ter poučuje kiparstvo na tamkajšnji akademiji za likovno umetnost. V letu 1989 je sodeloval na Formi vivi na Seči pri Portorožu, kjer je izdelal kamnito plastiko. Umetnik v zadnjih letih sicer ustvarja predvsem instalacije, s katerimi je začel pripovedovati "svoje zgodbe" v času vojne v Sarajevu, ki je v umetniku pustila našim predstavam nedoumljive izkušnje. Skulpturo, ki jo je Skopljak ustvaril letos v Kostanjevici na Krki, pravzaprav lahko umestimo v njegov cikel, imenovan Ostantki akta, ki ga ustvarja od začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja, s tem da kostanjeviška plastika po

svoji velikosti močno odstopa od ostalih, pogosto miniaturnih. Umetnik je navdih za svoje horizontalno postavljene plastike antropomorfnih oblik dobil v staroegipčanskih sarkofagih, pri čemer prstanasti barvni trakovi lahko asociirajo na trakove povitih mumij. Uporaba barv (rdeča, modra, zelena, rumena) povečuje ekspresivnost figure, v smislu umetnikove psihološke izpovedi dopušča analizo na simbolni ravni. Sama površina skulpture je obdelana, pravzaprav "popisana z rokopisom" številnih drobnih zarez, narejenih s sekiro ter hkrati tudi slikarsko obdelana.

Vsi trije kiparji so prišli v Kostanjevico z že izdelanim konceptom, po katerem so ustvarjali. Nenazadnje pomeni mesec dni malo časa za oblikovanje miselnega koncepta ter materializacijo ideje, ki že zaradi zahtevnosti same tehnične izvedbe potrebuje precej časa. Če se omejim samo na zadnja tri kiparska srečanja, so letos nastale skulpture ponovno izdelane izključno v lesu kot osnovnem materialu, njihove forme so "izluščene" iz masivnih in kompaktnih hrastovih debel. Zato so morda videti bolj tradicionalne kot skulpture s predhodnih dveh simpozijev, pa vendar nič manj originalne v izrazu, v primerjavi z vsemi drugimi.

Skulptura škotskega kiparja Nigela Rossa



4. likovna delavnica v Ziljah ob Kolpi



Udeleženci likovne delavnice so poskušali vsak sboj kotiček za ustvarjanje v naravi

KUD Artoteka iz Črnomlja že osmo leto zapored s svojo dejavnostjo skuša aktivno sooblikovati kulturno življenje v Beli krajini. Vsako leto priredimo nekaj likovnih akcij, ki postajajo z leti pogostejše in kvalitetnejše. Artoteka posebej posveča del svoje dejavnosti likovnim delavnicam. Štiri srečanja likovnih ustvarjalcev, na katerih so sodelovali umetniki iz Slovenije, Hrvaške in Avstrije, so verjetno najodmevnejši dogodki v domeni našega društva. Srečanja in druženja, organizirana z veliko dobre volje in prostovoljnega dela, so vedno dobro avtorsko zastopana. Že ob ustvarjanju, še posebej pa kasneje, ko nastala dela pokažemo v razstaviščih, so deležna primernega in pričakovanega obiska.

Začeli smo v letu 1999. Na prvem srečanju so vabljeni kiparji ustvarjali v Jurjevanjski dragi v Črnomlju, na prostoru, kjer se zbira množica ljudi. Ustvarjena dela so postavljena na omenjenem prostoru v trajen spomin.

Drugi dogodek v letu 2000, imenovan Zupančičeva pot, smo navezali na tradicionalen pohod Belokranjcev od Dragatuša do Vinice. S prisotnostjo ob pohodni poti smo opozorili na svojo dejavnost, lepemu in koristnemu dogodku pa dodali še kanček žive umetnosti.

Tudi tretja likovna delavnica, Lokve 2001, se je iztekla v splošnem zadovoljstvu in razumevanju tamkajšnjih prebivalcev. Ustvarjali smo pri Romih in z njimi. Dogodek je opozoril na značilnosti skupnosti, s katero želimo živeti v sožitju.

Letošnja četrta likovna delavnica, Atelje na meji, je potekala na naši južni meji, v vasi Zilje, v tesnem sodelovanju s turističnim društvom Kolpa iz Zilj. Štiriindvajset slikarjev in kiparjev je za nekaj dni zasedlo prijazno vas in njeno okolico. Deležni smo bili izredne pozornosti vaščanov, ki so ob tej priložnosti pripravili umetnikom in obiskovalcem likovnega srečanja izreden in občuten kulturni program, v katerem smo vsi

navdušeno sodelovali. Razstava nastalih likovnih del, nagovori, še posebej predstavnikov tamkajšnjega turističnega društva in predstavnika Društva slovensko-hrvaškega prijateljstva, nastopi recitatorjev, pevcev in ljudskega godca so izzveneli kot poklon trenutku, katerega smo bili deležni prav vsi, ki smo se takrat tam nahajali. Začutili smo, da zamisel Artoteke o povezovanju likovnih srečevanj in širjenja kulturne biti v najboljšem pomenu besede živi. Želimo, da takšna srečanja resnično prihajajo iz ljudi in za ljudi. Vsakokrat naj druženje postane tudi dogodek, ki naj opozori ali samo poudari določeno družbeno aktualnost. Vemo, da v našem ožjem okolju takšen pristop potrebujemo, podobna srečanja so potrebna, umestna in zaželena.

Mednarodna likovna delavnica Atelje na meji je bila namenjena prijateljstvu dveh narodov, Slovencev in Hrvatov, še posebej v smislu aktualnega maloobmejnega sodelovanja. Udeležba je bila doslej najbolj množična. K ustvarjanju smo poleg domačih belokranjskih likovnikov povabili tudi druge umetnike iz Slovenije, Hrvaške in Avstrije. Še posebej smo bili veseli prisotnosti likovnikov iz Likovnega društva avtorjev iz Karlovca in iz Likovnega društva Sedem izvirov iz Duge Rese. Skupno mnenje vseh sodelujočih je bilo, da smo v mozaik življenja še enkrat vrisali nov, trden, pristen in predvsem barvit košček spominov.

S srečanjem v Ateljeju na meji v Ziljah je Artoteka zaobjela našo skupno željo, ki jo gojimo ob vsakoletnih srečevanjih, da po svojih možnostih širimo in utrjujemo kulturno bit v našem ožjem prostoru. Pozorni bomo na dogodke in aktualnosti, ki lahko in morajo še dodatno osmisliti naša prizadevanja po boljšem, lepšem in kvalitetnejšem. Tudi v prihodnje bomo v povezavi z različnimi kulturnimi društvi, ki uspešno delujejo v naši sredini, postavili naše delo.

DAN IZ SREČNIH SANJ

Razstava ilustracij Lucijana Reščiča v Salonu pohištva Tom

5. junija letos je bila v salonu pohištva Tom na Puščavi odprta razstava ilustracij Lucijana Reščiča Dan iz srečnih sanj, ki je bila na ogled do 31. avgusta.

Pozno popoldne je bilo, že skoraj na večer, ko smo vstopali v razstaveni prostor v kraju, ki so mu bogve zakaj nadeli puščobno ime. Da bi se čezenj napotili v obljubljeno deželo, posajeno v otroštvu in pozabljeno v suženjstvu naše otopenosti za lepoto in milost sanj?

Že ob poti je žarela škofovsko lila barva osata, salon pa je sicer odročen, a prijazen kraj, kjer je slikar razobesil petintrideset ilustracij; za knjigi Polonce Kovač S pravljico na izlet (Založba Mladika, zbirka Planika) in Nežke Mlakar Pravljice, ki jih pripovedujejo poštni znamke, ki čaka na izid pri založbi Pegaz Internacional. V Reščičev sanjski dan sta obiskovalcem pomagala vstopiti višji kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević in profesor Jože Zupan. Zarisala sta konture slikarjevemu življenju in delu, narahlo sta odpirala okna naših čutov za hrepenenjske vzorce resničnosti, kakršni ustrezajo avtorjevemu krhkemu doživljajskemu tkanju. Tisti, ki spremljamo Reščičevo delo, smo se spomnili tudi zapisa umetnostne zgodovinarke Maruše Avguštin, narejenega ob neki drugi priložnosti, v katerem poudarja, da je razstavljalcu bližje lirični svet kot epski ter da iz zakladnice likovnega izraza jemlje tisto, kar ustreza njegovi osebni estetski naravnosti in literarnim predlogam ter s svojo ustvarjalnostjo prevladi v osebni izraz, pri čemer upošteva tudi tistega, ki mu je njegova ilustracija namenjena. Do kod sega epskost in kje se začne liričnost, lahko presodi vsak sam in tudi za doživljanje likovnega dela to ni pomembno. Če že, potem je gledalcu (manj seveda otroku, ki so mu ilustracije v dveh knjigah, za katere so nastale tokrat razstavljene slike) pomembnejša ugotovitev, da sta v Lucijanovih delih dve stalnici: izjemno natančna risba in avtorski način likovne interpretacije literarnega besedila.

Za Lucijana Reščiča je risba alfa

in omega likovnega dela, četudi je pogosto akvarelirana. Ta tehnika ne prenese sprenevedanja, je izraz svojstvene slikarjeve poetike, čeravno se še tolikokrat zdi, da - zlasti ilustratorji- sledijo poetiki besedila. V Reščičevem likovnem rokopisu prevladuje milina, izslikana v otroškem pričakovanju in igri. Čeravno se ilustracije za knjigi tako po tehniki kot motiviki razlikujejo, je to njihova skupna lastnost, tista, ki se je zarisovala skozi njegovih trideset ilustriranih del, večinoma knjig poezije in del za otroke. Za hip se zazdi, da je knjiga S pravljico na izlet micena Slava vojvodine Kranjske za otroke; ilustracije fantazijskih zgodb nas namreč popeljejo po geografskih, naravoslovnih in zgodovinskih zanimivostih Slovenije z natančnimi risbami krajev in znamenitosti (Aljažev stolp, Blejski otok, Golica, grada Gswerkenegg in Snežnik, Divje in Cerkniško jezero, Tartinijev spomenik, piranski nadangel Mihael, plavž v Železnikih, spomenik NOB v Beli krajini itd.) V to scenerijo slikar mnogokrat postavlja otroke, portrete svojih bivših učencev, hčere in vnukov, pa tudi mitološka in bajeslovna bitja, kot so ajdovska deklica, škrti, povodni možje, zmaji, peklenščki in angeli. Vse to dopolni s fantazijskim okvirjem, ki ga razdeli v domišljjski, stvarni in podatkovni del. Stvar je v podrobnostih, bi morda lahko rekli, vendar ne le to; če bi bilo tako, bi morali skupaj s pesnikom Petrom Huchlom reči: Šel sem skozi vas in videl običajno. Pa ne, vidi mo tudi pravljico, ki v risbi vzeveta z rožami in prhuta z angeli, sije z natanko izrisanimi podobami preteklosti in je obrobljena z ornamentami domišljije.

Tudi ilustracije za še neobjavljeno knjigo Pravljice, ki jih pripovedujejo znamke, nas vodijo na potovanje. Tokrat skupaj s fantkom, ki zbira znamke. V teh delih je slikar uporabil sodoben pristop, ki ga omogoča tehnika (digitalna računalniška reprodukcija znamk) in lastno likovno govorico. Pred bralci oz. gledalci je ves svet; tak za male radovedneže, ki jim je ilustracija pot h knjigi, in

Barica Smole
DAN SREČNIH SANJ

tak za likovne sladokusce, ki hočejo vedno kaj novega. Za junaka pravljice meja ni in tudi mi začitimo, da je zamejenost samo stvar duha, ki ga Rešič natančno in domiselno razpira tudi za nas.

Srp dneva je požel sanje, za katere se je zdelo, da nimajo nikakršne možnosti, da bi preživele dan. Pa so pod večer ob Rešičevih slikah v Tomovem razstavnem salonu vendar znova zadihale; ne kot ilustracije,

zaživele so samostojno, tako, kot jih v knjigi malokrat vidimo. Slikarjeve sanje so vzbudile tisto, kar je v galerijah srca spalo pod nanosi vsakdanjosti in odčaranosti. Njegove poteze peresa, ki drapira otroška oblačila in nežno nanesene barve, da angelske peruti odrešujejo težnosti, so dan iz srečnih sanj ponesele v večer.

Njegova vrata so bila nizka, da smo se morali prikloniti.

Lucijan Rešič: Žalostna palčica, akvarelirana perorisba, 2001, 24,7 x 17,9 cm, ilustracija za knjigo Polonce Kovač S pravljico na izlet



Ivan Gregorčič

OB RAZSTAVI ILUSTRACIJ KRISTINE KRHIN

Knjižna ilustracija del za mlade bralce opravlja vsaj dvojno funkcijo: kot posrednica mladega bralca vabi k besedi, da ob prebiranju v svoji glavi prižiga tudi podobe iz lastnega doživljanja besedila, obenem pa ilustracija s svojo primarno likovno govorico gotovo oblikuje in ostri tudi čisto likovno občutljivost mladega bralca - gledalca.

Zato je zelo pomembno, da ponujamo - zlasti v času, nasičenem z vsakršnim vizualnim in drugim kičem - mladim kakovostno branje s kakovostno ilustracijo. Zelo veliko odgovornost imajo pri tem seveda založbe, ki se morajo odločati, ali bodo še naprej spodbujale domačo ilustratorsko ustvarjalnost, ki ima zelo bogato tradicijo in tudi ustvar-

jalne mlade potenciale, ali pa bodo podlegle čisto tržnim zakonitostim, ki narekujejo ponatiskovanje ustvarjalno manj kakovostnih in včasih že kar cenениh tujih »književnih« podob; žal praksa vse pogosteje potrjuje tudi drugo navedeno možnost.

Čeprav se ilustracije rojevajo v sožitju z besedo, saj gre pri njihovem nastajanju za neke vrste ustvarjalni dialog z besednim ustvarjalcem, pa lahko spregovorijo in pripovedujejo tudi brez besedila oziroma učinkujejo kot samostojna likovna stvaritev, ki v primerih bolj osebnih dialogov z literarnim delom oziroma njegovim ustvarjalcem izvenijo celo kot lastna ilustratorjeva izpoved (na primer pri letos prezgodaj umrli izjemni ilustratorki Mariji Luciji Stupica).

Verjetno je iz tega dejstva in tudi iz želje, da si ilustracija pridobi svoje ustrezno mesto med likovnimi zvrstmi, zrasel bienale slovenske ilustracije in so vse pogostejše razstave tovrstnih del.

Tako sta bili 5. junija 2002 v trebanjski občini odprti kar dve: na Puščavi v Salonu pohištva TOM razstava ilustracij Lucijana Reščiča in v avli Osnovne šole Mirna razstava ilustracij Kristine Krhin. (V Ljubljani sta bili istega dne odprti samostojni razstavi še dveh ilustratorok: Melite Vovk in Mojce Cerjak.)

Poseben čar takih razstav je pristno, živo dihanje, žarenje in žarčenje originala v vseh odtenkih in finesah likovnega izraza, ki ga žal še tako popolni stroji za reprodukcijo, kakršne premoremo danes, ne morejo zajeti v vsej polnosti in sočnosti.

Svojevrstna simbolika razstave Kristine Krhin je bila v tem, da je avtorica ob svoji prvi samostojni razstavi v domovini (razstavljala je že v Srbiji) s svojimi ilustracijami napolnila avlo šole v kraju, kjer je preživela otroštvo in zgodnjo mladost. Po končani osnovni šoli na Mirni je obiskovala vzgojiteljsko šolo in gimnazijo v Ljubljani, notranji klic pa jo je vabil in popeljal nato na ljubljansko Akademijo za likovno umetnost, kjer je študirala slikarstvo in leta 2000 diplomirala pri prof. Gustavu Gnamušu in pri doc. dr. Nadji Zgonik. Ob slikarstvu se intenzivno ukvarja tudi z ilustracijo

umetnostnih in neumetnostnih besedil, predvsem za otroke. Redno sodeluje z revijama Zmajček in Cici-ban, z založbami Mladinska knjiga, Studio Hieroglif, Rokus, Educa, Tuma. Živi v Trzinu, vendar se redno vrača v kraj svojega otroštva.

Kot je pokazala razstava 43 ilustracij, je v sebi ohranila še veliko mero igrive in sanjave otroškosti, ki jo izžarevajo njene ilustracije, ko božajo gledalca z živahnim, a mehkim koloritom, na primer ob razigranem zajčku v rahlo padajočem snegu, ob svetlo ukresani kresnici sredi v temo cvetočih bilk ali ob od ljubezni naelektreni mačji dlaki ...

Zdi se, da slikarka Kristina Krhin ravno v dialogu z umetniško besedo najdeva najbolj ustvarjalno žilo, čeprav se zna in uspe z natančno risbo ustvarjalno izživeti tudi ob bolj stvarnih vsebinah neumetnostnih besedil. Medtem ko je ilustratorsko delo igrivo, figurativno in prepojeno z liričnim dihom, pa je njeno »čisto«
slikarstvo pretežno nefigurativno, lirično krhko, skoraj eterično, v barvah blagih hladnejših odtenkov nekako zadržano, melanholično.

Upamo, da se bo ponudila priložnost za razstavo tudi te plati slikarškininega dela (tokratna razstava ilustracij je bila v okviru praznovanja Krajevne skupnosti Mirna); prav tako upamo, da bo kakšna ilustracija našla pot tudi v bogato zbirko književnih ilustracij ljubitelja Jožka Zupana na šentruperski osnovni šoli.

Ilustracija Vlaste Krhin za Pesniški živ
žav mirnskih osnovnošolcev, ki čaka
na izid



IGNAC KAMENIK IN DOLENJSKA ZALOŽBA

Na dan moje enainšestdesetletnice, 17. julija 2002, je Ignacu Kameniku, književniku iz Maribora, poslednjikrat utripnilo srce. Saj bi tega niti ne zaznal, ves dan sem bil v Ljubljani na seji GO ZZB, vesti dneva so tudi šle mimo mene, če bi mi o njegovi smrti ne pravila nekaj dni kasneje po telefonu iz Ruš profesorica Alenka Glazer.

Njeno sporočilo mi je zadrnilo grlo. Preplavila me je grenkoba. Kasneje sem o tem čustvenem razpoloženju razmišljal, se k njemu v mislih vračal, da bi si ga zmozel boljše pojasniti.

Le enkrat sva se s Kamenikom videla, skoraj uradno. Takrat ga je Mitja Rotovnik, direktor Cankarjevega doma že menda vse od njegove ustanovitve oziroma izgradnje, povabil k sodelovanju v zvezi z aktivnostmi te ustanove; pa sta z Nacem prišla na klepet, ker sem mu izrazil željo, da bi tega "garača in odličnega organizatorja", kot je o njem krožil sloves, rad spoznal.

Potem so minila leta. Kamenik je medtem zapustil Ljubljano, in jaz tudi.

Ko sem že nekaj let vodil Dolenjsko založbo, pa je nekako v začetku devetdesetih let, leta 1992, po posredovanju Milana Štancerja, Mariborčana in znanca iz štatemberških srečanj, prišlo do mene zajetno gradivo, avtobiografsko-generacijski roman Ignaca Kamenika v treh delih, ki mu menda mariborsko založništvo ni bilo naklonjeno; obležalo ali čakalo naj bi na objavo.

Poznal sem avtorja kot dramatika in kot knjižničarja, zdaj pa je bila pred mano njegova proza. Nisem odlašal z branjem. V meni se je zarisovala iz ure v uro, iz dneva v dan, ves teden, celih štirinajst dni podoba osebe, ki sem jo le enkrat do tedaj videl, od takrat pa nikoli več ... Prehajala je iz otroštva, mladostništva v zrelost in trpko starost, iz tesnobe, strahu v silno vero in zagnanost ter nato v globoko prizadetost, bolečino, razočaranost in umaknjeno otroplost.

Ta človek, sem si ponavljal, ko-

liko je skušil in kako globoko je proniknil v življenje, kateremu je z romansiranimi podobami svojih generacij izoblikoval zgodovinske, socialne, politične in duhovne tokove, vrtince, brzice, brizge, globine in plitvine, bistrine in kalne motnjave.

Objaviti njegovo delo, je bil moj premislek in trden sklep. Toda kako zbrati sredstva za natis vseh treh delov romana, prvega, Popotovanje gostača Gregorja, ki zajema obdobje med obema vojnama – življenje njegovih staršev in avtorjevo otroštvo, drugega, Jutro novega dne, ko se ta ves na smrt bolan in v blodnjah kot mlad partizan po končani vojni bojuje za svoje preživetje, kar mu zaradi silne ljubezni bližnjih uspe, da se potlej zmore z obnovljeno mladostno energijo in silno vero v novi, čisti svet vreči v vsakdanje življenje, želeč ga očistiti, mu dati poteze lepote in sreče, in se tako znajde v njegovi obnovi in v agitsocialističnih akcijah, v katerih duhovno zori in spregleduje naivo in ideološko togost, neživljenjskost, se tudi zaljubi, gre v študij, ki ga konča in postane profesor slovenskega jezika, in tretjega, Sledi preklatih sivin, iz katerih pomaga krčiti pot svobodoljubni mladosti na ravenski gimnaziji pa v Slovenski Bistrici, Mariboru, ko ga naposled ves čas ponavljajoče se politične intrige, igrice, ozki plitki zasebni in grupni interesi v vse nevarnejših in pogubonosnih potrošniških valovih, pa grenka doživetja usod najbližjih, tudi obnašanj, močno načno in potisnejo v osamo, v življenje upepeljenih stremeljenj, prizadevanj, hotenj ...

Po premisleku sem se odločil za tri založniške korake. Najprej je tako Dolenjska založba izdala osrednji del trilogije (1993), nato njen tretji del, kar tri leta je moralo preteči (1996), in leto kasneje še začetek ali prvi del (1997). Brez gmotne podpore Mestne občine Maribor, Občine Slovenska Bistrica in vseh treh koroških občin, ravenske, mežiške in črnjanske, ter nekaterih podjetij in finančnih ustanov, bi tudi Dolenjci ne zmogli Kameniku (brez avtorske-

ga honorarja zanj in za založbo) izkrciti prostora med slovenskimi romanopisci in mu tako dati dostojno mesto v slovenski sodobni socialni prozi. Tega dejstva seveda Enciklopedija Slovenije, knjiga 4, leto 1990, Mladinska knjiga, še ni mogla upoštevati. Pod geslom KAMENIK, Ignac (Solčava, l. 10. 1926) je predstavljen le kot dramatik, bibliotekar in kulturni organizator. Prepričan pa sem, da bodo v prihodnje leksikografske in podobne informacije o njem dopolnjene tako, da bo iz njih vidna tudi njegova romanopisna ustvarjalnost; da je torej Kamenik književnik, katerega tvornost ne seže le na področje dramatike, ampak tudi proze, čeprav bi se dalo najverjetneje v njegovi zapuščini odkriti tudi pesmi ...

Njegova trilogija je bila doslej promovirana v kar nekaj krajih: tri predstavitve so bile v Slovenski Bis-

trici in v Mariboru, ena pa na Ravnah, a nobene se avtor ni udeležil. Bolezen ga je že premočno pestila. Lučka zavesti, ki je bila nekoč neukrotljiva, je vse bolj medlela in naposled dogorela ... pet let po dokončnem izidu trilogije. V njej so spremene besede dr. Franceta Zadravca, drugi del, prof. Marjane Kobe, drugi in tretji del, in moj, prvi del. Ti trije odkrivajo v Kamenikovi prozi avtorjev izreden občutek za lepoto jezika, gibkost in slikovitost pripovedovanja, prodorno in občuteno opazovanje medčloveških odnosov in človeških usod ter neusmiljeno kritiko vsega, kar omejuje ali količi človekovo svobodo, tepta njegovo človeškost in duhovno prostost, svobodno misel.

Da, bil je ali počutil se je kot gostač na tem svetu, čeprav mu je kot duhovni kreator veliko dal, tam, kjer je živel in zanj garačil.

Stane Granda

SLOVENSKA OSAMOSVOJITEV 1991

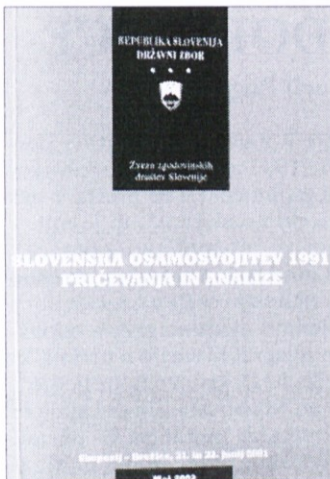
Pričevanja in analize

Približno ob letu je izšel zbornik s posvetovanja z gornjim naslovom, ki je bil v Brežicah ob 10-letnici slovenske državnosti 21. in 22. junija 2001. Izdala sta ga Državni zbor Republike Slovenije in Zveza zgodovinskih društev Slovenije. Na čelu uredniškega odbora je bil predsednik strokovne zveze doc. dr. Jurij Perovšek.

Osnovna zamisel simpozija je bila, da bi soočili poglobitve akterje slovenske osamosvojitve, dokler so ti še živi, in zgodovinarje, spomine in stroko. Že med pripravami na simpozij se je pokazalo, da zamisli ne bo mogoče v celoti realizirati, ker je kvalificiranih zgodovinarjev premalo. Ta spodrseljaj v načrtovanju pa ni bil usoden, saj je slovenska osamosvojitve delo intelektualcev, ki pisanje obvladajo in včasih celo presegajo zgodovinarje. Politike osamosvojiteljce so na simpoziju zastopali Tine Hribar, Rudi Šeligo, France Tomšič, Jože Pučnik, France Bučar, Lojze Peterle, Borut Šuklje, Janez Janša, Igor Bavčar, Dimitrij Rupel, Anton Jamnik, Karlo Nanut, Jelko Kacin, Miha Brejce, Drago Ferš, Andrej Lovšin (samo v zborniku). Kot je razvid-

no iz imen, so nekateri lahko govorili predvsem o lastnem deležu, drugi o inštitucijah (Cerkev, TO, varnostne in obveščevalne službe). Med referenti pogrešamo ekonomiste. Povabljeni so bili Mencinger, Kranjc in Pleskovič, ki pa jim je prezaposlenost preprečila udeležbo. "Naprotni" tabor so zastopali Janez Cvirn, Božo Repe, Jože Prinčič, Zvone Žigon, Damijan Guštin, Ljubica Jelušič, Janez J. Švajncar in Jože Dežman. V tej skupini smo pogrešali predvsem Jero Vodušek-Starič, ki je bila zadržana. Posebno kategorijo povabljenih predstavljata hrvaški general Martin Špegelj, medtem ko nam velezaslužnega Franja Goriška ni uspelo pridobiti. Pomanjkljivosti simpozija ni uspelo odpraviti niti pri natisu zbornika, kar tudi nekaj pove o vabljenih.

Če smo že za simpozij lahko ugotavljali, da je v veliki meri uspel, ne more veljati drugačna ocena tudi za zbornik, ki je med kolegi poimenovan kot brežiški. Največji formalni rezultat tako simpozija kot zbornika je nedvomno v tem, da zasluge za osamosvojitve pripadajo Demosu. Za normalne državljane seveda to ni



bilo nikoli sporno, spomnimo pa se, kako so nekateri porivali v ospredje Maistrove borce, partizane, Staneta Kavčiča in podobno. Vse to seveda ne pomeni, da je slovenska osamosvojitve brez predzgodovine, toda v takih primerih teorija o več resnicah praktično ni mogoča. Med najbolj berljivimi razpravami bi omenili Hribarjevo, Šeligovo, Bučarjevo in Pučnikovo. V veliki meri prav po njihovi zaslugi, dodali bi še Jamnika (Cerkev) in Žigona (slovenski emigranti), postaja "brežiški" zbornik temeljno delo o slovenski osamosvojitvi. S tem ne zmanjšujemo deleža drugih. Žal je razlika, ali lahko nekdo vse pove, drugi pa zaradi obvez molčečnosti, nedostopnosti virov in obzirnosti do nekaterih, ki so osamosvojitvi nasprotovali, danes pa želijo za nazaj dokazati, da so bili v prvih vrstah že takrat, ne le danes, določene stvari zamolčijo. Med objavljenimi diskusijami je treba zlasti opozoriti na danes preveč pozabljenega Ivana Omana in seveda posege Jane-

za Janše.

Izjemno vrednost dajejo knjigi tudi nekateri objavljeni dokumenti o delovanju Demosa iz osebnega arhiva Jožeta Pučnika ter izbrana bibliografija o osamosvojitvi Slovenije, ki šteje 111 enot (avtorja sta Nataša Kandus in Igor Zemljič).

Bolj kot simpozij razkriva knjiga nekatere pomanjkljivosti iz dosedanjih raziskav slovenske osamosvojitve. Predvsem so še zelo potrebne mikro študije, ki bodo raziskovale procese na občinskih in regijskih nivojih, kjer se je marsikaj dogajalo. Premalo je osvetljeno delovanje TO, kjer tudi ni bilo vse, kot bi moralo biti. Manjka ekonomska analiza osamosvajanja, ne toliko prakse kot različnih konceptov. Nenazadnje tudi niso še dostopni vsi dokumenti. Kljub vsemu pa lahko o knjigi zapišemo, da smo nedvomno z njo dobili standardno delo, ki verjetno še nekaj desetletij ne bo preseženo. To je bil tudi eden poglobitvenih ciljev simpozija.

Barica Smole

LJUBKA ŠORLI ZA DOLENJCE

Zbornik ob 90-letnici rojstva Ljubke Šorli Pogovori srca

Vrsta stvari je, ki me zadnje čase navajajo na misel, da je obrobje še bolj obrobno, kot je bilo. Ena teh je pisanje urednikov Rasti in Primorskih srečanj v Delovih Književnih listih, ki morajo skoraj prosjačiti za sredstva iz ljubljanskih mošnjičkov. Čeravno je "provinca" večja od centra, je v zadnjem zgoščena moč, to je denar. Ena od rešitev je, da se obrobje združi in upre, tudi z moralno močjo. Množičnosti je tudi veljake zmeraj malce strah. Toda kako naj stopimo skupaj, ko se premalo poznamo?

Te dni mi je bila podarjena knjiga Pogovori srca. To je zbornik ob 90-letnici rojstva Ljubke Šorli, ki ga je izdalo Slavistično društvo Nova Gorica, uredila pa ga je Marija Mercina, ki je zanj prispevala tudi tehen in premisleka vreden članek Ljubka Šorli med novogoriškimi gimnazijci. Priporočam ga kot obvezno branje vsem srednješolskim učiteljem slovenščine.

Alojz Rebula je ob smrti te pesnice leta 1993 zapisal, da je "ob svojem možu mučencu že prešla v naš narodni primorski mit", to je mit, v katerem se mučeništvo zakoncev Bratuž povezuje z narodno zavestjo in pokončnostjo; v liku Ljubke Šorli še z izjemno moralno držo - odpuščanjem in spravljivostjo s tistimi, ki so ji prizadejali krivico in trpljenje... Ta mit po Mariji Mercina obstaja le kot primorski, moral pa bi postati vseslovenski. Temu je deloma namenjen tudi ta zapis, saj je po ostali državi, tudi Dolenjski, še premalo prodrla zavest o boju primorskega ljudstva proti fašizmu, ki danes v prenovljeni obliki maha z repom; ne le na Primorskem, tudi na Koroškem se njegovi sorodniki množijo kot podgane. To seveda ni le stvar zamejskih Slovencev in njihovih sosedov tostran meje, ampak tudi naša. Utopično je namreč misliti, da je sosed le mejak.

Naslednje, kar narekuje moje be-

sede, je drugačen odnos do vere, ki je na Primorskem skoraj vedno imela združevalno, narodnozavedno vlogo. Na Dolenjskem še vedno opazam kali tiste delitve, ki se je začela v levo-desno strankarsko računico, podkrepjeno z ideologijo ene in druge strani pred vojno, zahtevala krvav bratski davek med njo in še do danes ni povsem ugasnila. Ljudi kot je mučenica in pesnica Ljubka, občudujem tudi zato, ker v njih in njihovih delih kljub resničnim grozotam, ki so jih doživeli, ni bilo niti kančka pelina, ki bi ga ponujala nič hudega slutecim sopotnikom časa (tega pač ne moremo prezreti v blodnjah vsaj enega tukajšnjega pisca).

Kdo je bila Ljubka Šorli? Rodila se je v obrtniški družini v Tolminu 19. februarja 1910. Zaradi soške fronte se je družina, razen mame, ki je ostala na Primorskem, da je preživljala družino, in očeta, ki je bil na fronti, umaknila na Jesenice. Po končani vojni se je vrnila v Tolmin, podjetna mama pa je odprla trgovino. Brala je mohorjanke in Simona Gregorčiča, kasneje Otona Župančiča, pa tudi knjige, ki jim jih je posojal katehet Kodermac, tudi ko je ležal nepokreten, ko so ga fašisti hudo pretepli. Končala je trgovsko šolo v Gorici in tudi glasbeno šolo. Prav glasba jo je kasneje zblížala z Lojzeto Bratužem, nadškofijskim nadzornikom cerkvenih pevskih zborov. Ona je pisala besedila, Lojze glasbo. Večkrat je bil zaprt, enkrat samo zato, ker se je na goriškem Travniku ustavil s Poldetom Kemperletom, znanim goriškim časnikarjem, ki so ga imeli fašisti za sumljivega. V zaporu in na svobodi je komponiral največ nabožne pesmi, ona pa je vodila pevске zборе, med počitnicami tudi ob Soči, kjer so prepevali slovenske ljudske pesmi, kar fašistom ni ostalo skrito. Že leta 1932 je izšla njuna zbirka nabožnih pesmi *Detece sveto*. Njuna poroka v cerkvi je potekala ob zvokih slovenskih pesmi. Njun dom na Svetogorski cesti v Gorici (v soseščini je živel Bevk) je postal glasbeno in kulturno središče v takratni Gorici, kjer se je zbirala številna družba umetnikov in narodnih delavcev. Leta 1934 se jima je rodila hči Lojzka, danes ena najpomembnejših raziskovalk goriškega prostora in njegove preteklosti, dve leti nato še sin Andrej (danes

profesor, glasbenik, urednik). Polnočna in božična maša na Podgori sta bili tudi tega leta peti v slovenskem jeziku, pevovodja je bil Lojze Bratuž. Že 27. decembra so pevce pozaprl in jih mučili z ricinusom, pevovodjo pa so zastrupili z oljem in bencinom. V mukah je po mesecu in pol umrl. V bolnišnici se je zadnje dni zavedel le, ko so pod oknom njegovih pevci zapeli prevedeno rusko narodno pesem Kraguljčki.

Mlada vdova z dvema majhnima otrokoma je tudi po moževi smrti hodila križev pot. Mamo in sestro so internirali, njo zaprl v Trstu, majhna otroka sta ostala doma z dvanajstletnim Marjanom Premrlom, bratom Janka Premrla - Vojka. Prestala je številna mučenja, jezuitske zapore, taborišče v Zdravščini. Tisto, kar je preživela v tržaških zaporih, je le na kratko omenjala; pretežno in predolgo bi bilo vse popisovanje. Po kapitulaciji se je vrnila v Gorico, nato v Tolmin in po vojni je postala učiteljica, ki je službovala v številnih šolah v goriški deželi. Po tej izjemno težki življenjski poti žene in matere jo je spremljala pesem, v ozadju katere je metafizična misel in zaupanje v Boga. Jedro njenega sistema sta narodni in jezikovni etos, zvestoba lastnemu jeziku je imperativ človeške etike. Zanj je umrl njen mož, zanj je trpela v ječah mučenja tudi sama, zaradi tega sta bila brez obeh staršev nekaj časa njuna otroka.

Zbornik uvaja zapis šestih intervjujev **Marije Češut** s pesnico na tržaškem radiu in nosi naslov *Drevo ob Soči*. Je edina avtobiografska pripoved Šorljičeve in je tudi prvič natisnjena. Sledijo referati s simpozija, pa razčlenjujejo njeno delo: **Marija Pirjevec** piše o poeziji skupne in osebne usode, **Tomaž Pavšič** o njeni življenjski poti, **Marta Fili** predstavlja zbirko Tolminske pesmi, **Zorko Harej** uglasbitve njenih del, **Zoltan Jan** osvetljuje njen lik in delo med Italijani, **Marija Mercina** piše o tem, kako se z njima seznanjajo novogoriški gimnazijci, **Slavica Plahuta** pa je naslovila svoj prispevek Kulturno-prosvetne razmere na Goriškem po prvi svetovni vojni.

Vredno ga je prebrati, če ne drugače, bo na voljo vsem slavistom. Prav ti imajo pri pouku možnost, da posredujejo njegovo sporočilo: Skozi srečo in gorje pesem moja eno

išče: pot v človekovo svetišče, ki mu pravimo srce (Moja pesem). Tam je prostor za strpnost do drugače (ne)verujočih, govorečih, za odpuščanje. In stvar srčnosti je tudi je-

zik, saj srce govori z njim. Tudi ta zapis je potekel iz tega studenca. Morda bo življenje in delo Ljubke Šorli tudi Dolenjcem prineslo tisto sporočilo, ki ga želi in zasluži.

Tomaž Koncilija

SPRAVA IN LITERATURA

Franc Šetine: *Sprava v naši vasi*. Založil Pavliha, d. o. o., 2001



Franc Šetince večina ljudi pozna kot politika, manj znano pa je, da je poleg svojega novinarskega in uredniškega dela (med drugim je bil v šestdesetih letih novinar Dolenjskega lista) tudi precej plodovit pisatelj. Njegov knjižni repertoar predstavlja preko petnajst naslovov, ki žanrsko segajo od publicistike, lovstva in avtobiografskih del do mladinske literature. *Spravo v naši vasi* bi verjetno kazalo umestiti v pisateljevo vsaj delno avtobiografsko obarvano prozo, saj je znano, da je bil leta 1929 v Mihalovcu pri Dobovi rojeni avtor med drugo svetovno vojno skupaj s starši izgnan v Nemčijo, kakršna je tudi usoda enega izmed osrednjih likov v povesti, Blaža Praha. In kaj postavi Šetine pred bralca?

V Velikem Bregu (krajevno ime je izmišljeno), posavski vasi na prepihu med Štajersko in Kranjsko, ljudje ždijo v zlovesčem pričakovanju katastrofe. Ta se zgrne nadnje v obliki nemške okupacije in medvojnega terorja. Ljudje se obračajo, kakor se v skladu s svojim prepričanjem pač najbolje morejo. Mnogo jih odide v partizane, drugi kleno vztrajajo na svojih gruntih, nekateri se udinjajo okupatorju. V takšnem vrvežu se znajdejo junaki zgodbe: Blaž, Peter, Nace, Rok, komajda polnoletni fantje, ter zrelejši in starejši Gaber, ki je sprva njihov vzor zaradi svoje pokončne načelnosti v vseh stvareh. Vojna vihra mladostne prijatelje raztepe daleč stran. Naceta povleče Gabrov zgled v partizane, Petra, čigar oče je sprva nemški simpatizer, mobilizirajo v nemško vojsko in pošljejo na rusko fronto, Blaža pa skupaj z materjo izženejo v taborišče v Šlezijo, potem ko Nemci med drugimi moškimi iz vasi kot talca ustrelijo tudi njegovega očeta.

Rdeča nit zgodbe je prav Blaževa življenjska zgodba, ki se prepleta z usodami vseh ostalih likov. Kljub temu da Blaža kmalu ločijo od matere in ga dodelijo za pomočnika pri kmetijskih opravilih nekemu Vogtu, se ob koncu vojne najmeta in se priključita valu beguncev in taboriščnikov, ki se vali proti domovini. Mati žal ne zdrži naporov in umre na poti. Kot po čudežu pa Blaž v takšnem mračnem razpoloženju med množico zagleda svojo mladostno simpatijo Anico, s katero se po raznih preizkušnjah srečno prebijeta prav do doma. Seveda je tudi Anico zaznamovala vojna, pravzaprav pijani rdečearmejec ... Doma se po vojni marsikaj obrne na glavo. Izve se, da je nekdo iz vasi na svojo roko justificiral Petrovega očeta in druge člane družine. Petru uspe emigrirati v Ameriko, pokončni Gaber, ki si je povojno družbo predstavljal bolj idealistično in zna biti včasih tudi kritičen do nove oblasti, konča na Golem otoku, Rok pa se zapije in si ob Gabrovem zmontiranem procesu vzame življenje. Na vodilne politične položaje se prikomolči zahrbtni Nace, Blaž pa se zdi kot nekakšna blede senca, ki nikdar ne premore dovolj odločnosti in poguma, da bi sledil Gabrovemu zgledu, čeprav ga v srcu podpira. Nekdanji prijatelj si postanejo tuji, celo nevarni drug drugemu. Po mnogih letih pa zadnji pretres prinese desetdnevna vojna za samostojno Slovenijo. Nace se čez noč prelevi iz udbovca v najglasnejšega navdušenca za slovensko osamosvojitvev in demokracijo, Peter pa se iz Amerike bolan vrne umret domov. Stari znanci si na stara leta povedo del tistega, kar je dolga leta kot teško breme ležalo nad njimi, a spet se pokaže zlasti Nacetova pragma-

tičnost, ki se s preteklostjo noče preveč obremenjevati. Na Petrovem grobu Gabrov sin prebere pravno pismo svojega očeta, v katerem že mnogo prej umrli Gaber vsem odpušča vse krivice – tudi Nacetu, ki ga je spravil na Goli otok. Ravno tedaj preleti nebo letalo jugoslovanske armade, ki mu Nace in Blaž družno s pestmi žugata izza nagrobnika. Blaž sklene povest s spoznanjem, da je ta gesta verjetno najlepša in najtrdnejša sprava – namreč pripravljenost na obrambo, na žrtve, da bi drugi lahko svobodno živeli.

Potem ko smo se na hitro seznanili z vsebino povesti, se kar sama porajajo določena vprašanja. Prvo je gotovo poetika naslova, če je v njem seveda sploh kaj poetičnega. Naslov učinkuje namreč predvsem s svojo angažiranostjo. Postaviti tako spolitiziran izraz v naslov leposlovnega dela se zdi s stališča literature v žlahtnem smislu besede prejkone problematično. Seveda pa bralcu po prebrani knjigi postane jasno, da njen smoter v prvi vrsti ni umetniška prepričljivost, pač pa dogajanje služi precej jasni (očitno avtorjevi) ideji in pojmovanju sprave. Dodatek, da se ta sprava dogaja v »naši vasi«, je prav tako pomenljiv, saj omejuje sicer abstrakten pojem na konkretno situacijo in ljudi iz mesa in krvi. Kljub temu se zdi spravljeni, srečni konec povesti preveč patetičen in nekoliko privlečen za lase. Takšen element je že Gabrovo pismo na Petrovem grobu, še bolj pa podoba letalu žugajočih starcev na pokopališču, ki ju – dolgoletna prikrita idejna nasprotnika – združi in spravi v odločenosti za svobodno bodočnost lastnih vnukov. Pravzaprav je stanje razumljivo. Šetinc je v zgodbi že prej pokopal Gabra, Roka in Petra, se pravi vse tiste protagoniste, ki so na ta ali oni način trpeli v povojnem družbenem sistemu ali zaradi njega. O mrtvih pač vse dobro. Nace in Blaž nista čutila, da bi se jima po vojni godila kakršnakoli osebna krivica. Prvi jo je celo delil, a zdaj ni več nikogar, razen Blaža, ki bi mu to očital. Blaž pa tudi na koncu ostane zvest svojemu značaju kot nekonzflikten človek, ki se ni nikoli izpostavljal. Pravzaprav se Šetinc v največji meri posveča Blaževemu

življenjskemu oportunizmu, ki se je kot izrazito nenačelna drža izkazal v odnosu do Gabra. Tega v kritičnih trenutkih Blaž preprosto zataji. Usodo Petra in njegove pobite družine pa potisne Blaž globoko vase. Pisatelj se je dejanski spravi tako bržkone izognil, saj v Velikem Bregu niti ni več potrebna. Tistim, ki so pod rušo, pač ne more nič več do srca.

Knjiga ne more skriti niti svoje jasne ideološke orientacije, kar zopet ni v čast njenemu avtorju kot pisatelju. Čeprav se trudi izrisati vse možne profile književnih oseb – kameleonski revolucionar Nace, skešani kvizling Prašnikar, oportunist in skrivač Blaž, načelnež in idealist Gaber, žrtev vseh sistemov Peter – je iz izjav oseb na načelni ravni moč razbrati povsem črno-belo podobo medvojne in povojne situacije. Zgodba temelji na pretežno zunanjih dogodkih, ki se zdijo za pisatelja pomembnejši od čustvenega razpoloženja, pogosto so celo dialogi premalo realni in preveč nakazujejo na zeleno ideološko poanto. Ob strani pa ostaja največji greh, ki leži nad vasjo: pobita Prašnikarjeva družina, za katero se niti po več desetletjih ne najde Antigonu, ki bi jo spodobno pokopala. Morilec se ne razkrije in Blaževu razmišljanje v avtu z vnučkom ob sebi, da je zaradi mlajše generacije potrebno te stvari odriniti, se zdi neresno.

Skratka, knjiga – čeprav tako obeta naslov – ne pojasni ničesar bistvenega. Je zgolj pripoved o neki možni situaciji, prerez petdesetletne usode nekaj oseb, ki sta jih pomembno zaznamovali vojna in revolucija ter jih idejno in fizično razmetali na vse strani. Avtorjevo načelno stališče do problema sprave je na eni strani premalo jasno, čeprav njegovo pisanje lahko na konkretni ravni razumemo kot klic po osebni reševanju konfliktov kot možni dobrohotni gesti. Na bralčev žalost torej *Sprava v naši vasi* ne prinaša ničesar posebnega, novega, presunljivega, atraktivnega ali celo šokantnega. Morda bi tako učinkovala kakih dvajset ali več let nazaj, danes pa jo lahko obravnavamo zgolj kot primer literature domačijskega tipa, po kateri bo posegalo predvsem manj zahtevno bralno občinstvo.

GORJANSKI ŠKRATI MED LJUDMI

Ivanka Mestnik: *Gorjanski škrtati med ljudmi – Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 2002*

Ivanka Mestnik z zgodbo o gorjanskih škrtatih med ljudmi nadaljuje pripoved o le-teh v kraljestvu Brbuča, ki jo je Dolenjska založba avtorici natisnila in izdala pred dva letoma. V njej vzemo, kako so gorjanski škrtatje obupani zaradi vsega, kar prihajači počno hudega v njihovi gozdni domačiji. Ti so glasni, nespodobnega vedenja, v odnosu do narave pravi packoni, puščajo odpadke jedi, embalažo, in roparji, saj brezvestno trgajo najzlahotnejše rastlinje, rože, cvetlice. Zato sklenejo, z odobritvijo svojega vrhovnega poglavarja Tausa, da si poiščejo drugo domovanje tam, kjer bi lahko še naprej živeli v miru in v dobrih odnosih z ljudmi. Pa se tako napoti delegacija v dolino Sušice, v kraljestvo Brbuča, s katerim se njeni člani tudi spoprijateljijo, razkaže jim celo svoj podzemni svet; pokrajina jim je všeč, ljudje se jim zdijo prijazni. Tausu predlagajo izselitev v to novo domovino, kar mu ob vrnitvi povedo s težkim srcem, saj so jim Gorjanci vendarle tisoč in tisočletno kraljestvo; kakor zdravje, bi rekel Cankar. Najraje pa bi kljub nadlogam ostali v njem, kljub nadlogam, ki jim jih prizadenejo brezvestneži človeške rase.

In tu, v takšni kočljivi situaciji, se pričinja Mestnikove druga pripoved o gorjanskih škrtatih, natisnjena pri isti založbi letos spomladi, ki jo je tako kot prvo ilustriral akademski slikar Jože Kumer. Tausova odločitev po premisleku je, da se rodbina ne bo nikamor selila, ampak se bo odločno spoprijela s težavami, ki so doletele njeno deželo. Ljudi je treba osvestiti, jih vnovič naučiti ljubiti in spoštovati naravo, ki je dom vsemu živemu, da bodo očistili "Zemljo nesnage, da bo spet lahko zadihala in rodila zdrave rastline". Ljudem morajo škrtatje na nek način dati vedeti, da so še tu, med njimi, in da jih naj vzamejo resno, če nočejo nase in na vso zemeljsko življenje priklicati pogube. Začeli naj bi z vzgojo najmlajših, njim naj bi se pri-

kazali, te naj bi učili, jim podarili svoje sposobnosti in jim vcepili svoje videnje, jih seznanili s preteklostjo Gorjancev, o kateri so se ohranila imena, kot so Pendirjevka, Huda peč, Minutnik, Krvavi kamen, Zidani gaber, Gorjansko jezero, Gorjanski vrag itd., ter seveda zgodbe, kar vse naj bi počeli že iz prve knjige znani možicljji: Smukec, Žmiga, Modri, Zelenko, Skocec, pa zdaj tudi škrtatka Katka in še mnogi drugi, skratka menda kar vsi pod modrim Tausovim vodstvom.

V tem preobratu, ki ga zdaj naredijo škrtatje, tiči avtoričino dragoceno sporočilo človeku: Nimamo kam ubežati, senca in potlej črni oblaki ... uničujoč vrtinec pogube nas, človeštvo, in vse živo doleti tako ali drugače, prej ali slej, če se ne bomo streznili in začeli z drugačnim ravnanjem in obnašanjem. Vsak mora začeti pometati pred svojim pragom in v skladu z globalnim vse obvezujočim dogovorom sprejeti svojo usodo in usodo Zemlje v svoje roke. Zemlja je naš skupni in edini dom, razmišljajo škrtatje, in od njega moramo odvrniti nesrečo v dobro vseh. Človek, ta je tisti, ki smrtno greši in spravlja vse v pogubo.

Škrtatje sprejmejo Tausovo odločitev in njegov načrt prevzgoje ljudi, ki naj bi ga sprožili s pomočjo otrok oziroma najmlajših, ki bi jim podelili, če si bodo zaslužili njihovo zaupanje in naklonjenost, kot sta si ju najprej Janko in njegova sestra Marjetica, neizmerno moč videnja, razumevanja, ljubezni, modrosti in odločnosti. Potem se zgodba prevesi v pripoved o njiju, ki sta pravzaprav prvi, nekakšen poizkusni primer izvrševanja velikanskega, vseobsegajočega, povsod razpredenega načrta odrešujočega delovanja škrtatov. Seveda vsa zadeva dobro kaže. Oba otroka, zlasti pa Janko, odkrivata tajne življenja, preteklost Gorjancev, o katerih škrtatje govore kot o zgodbah, a jih jima tudi kot resnice, s pomočjo škrtatovskih tehničnih pripomoč-

Franci Šali
GORJANSKI ŠKRATI
MED LJUDMI

kov, kot je recimo kristal videnja preteklosti, povsem realistično predstavijo, kot da se dogajajo zdaj, pred njenimi očmi. Škratje so torej tisti, ki Janku in njegovi sestrici govore, kaj in kako je bilo nekoč na Gorjancih in pod njimi, kako so njega dni ljudje tovorili po Krki z velikimi čolni, kako so potekale vezi s prebivalci Žumberka in drugimi, ki so s tiste strani prihajali zaradi kupčij, kdo je živel v gradu na tej gori in kakšna je bila njegova usoda in usoda njegovega hudobnega gospodarja Pendirja itd. Ta bitja opozarjajo Janka in Marjetico na brezvesten človekov odnos do narave, na to, kako jo spreminja v velikansko smetišče, kako bi lahko pospravljali za sabo, ko prihajajo v gorjansko carstvo lepote, pa da naj bi raje puščali svoje jeklene konjičke v dolini in se vanj potrudili peš. In še z marsičim se seznanita, recimo Marjetica začne uporabljati zdravilno moč rastlin, trpotca in drugih rož, da njena mati kar ostrmi, od kod ji to vedenje ... V šoli pa Janko povzroči pravo revolucijo, ekološko gibanje za lep videz šole in okolice. Vse torej gre škratom

kot po maslu. Janko je nosilec njihovega velikega hrepenenja in stremljenja. Modrost teh bitij zdaj že plemeniti njegove sovrstnike, vso šolo in seveda vso njeno oziroma podgorjansko okolico ... Ali res!? Tudi če bi bilo to že čisto res in bi bili Gorjanci po meri škratov in tudi ekološko osveščenih ljudi, bi bila to le drobcena lučica v morju grozljive teme – onesnaženosti našega planeta. Zato tudi Jankov hrepenenjski vzdih: ... "ko bi malo bolj mislili na Zemljo, skupni človeški dom, bi bilo tudi marsikaj drugače". To je pravzaprav vzdih današnje ekološke vesti, ki bi jo lahko izrekel v imenu vseh ozaveščenih takole: Ko bi vsi podpisali Kyotski sporazum in se ga tudi držali, bi bilo jutri bolje in pojutrišnjem že skoraj odrešujoče.

Pisateljica Ivanka Mestnik je znala in zmogla na čudovit način povezati sodobne ekološke probleme sveta in ljubezen do narave z Dolenjsko, kateri srčno pripada, z njenim mitološkim svetom, oboje pa na nevsiljiv način pretočiti v duhovno vzgojo mladih, v širitev njihovega kulturnega obzorja in srčne tenkočutnosti.

Naslovnica knjige Ivanke Mestnik
Gorjanski škrti med ljudmi z ilustracijo Jožeta Kumra



MITJA BERCE



BREZ NASLOVA, 1988
olje na platnu, 200 x 284 cm

Boris Golec

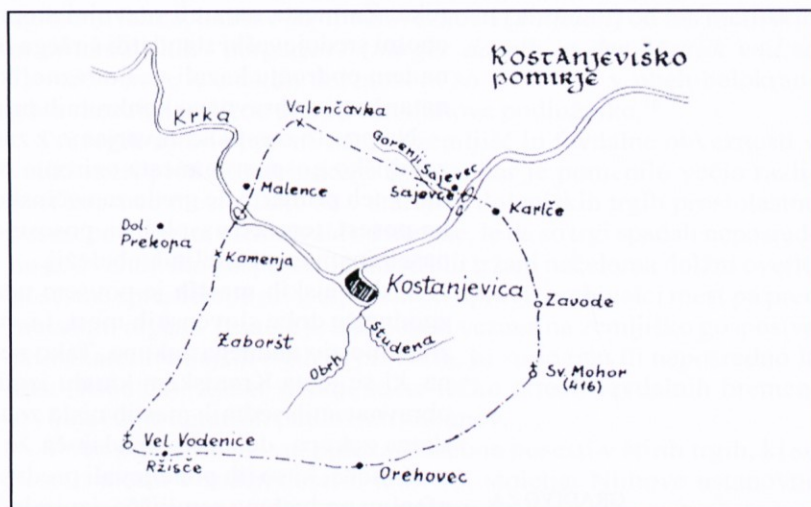
DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (9)

Mestno in trško ozemlje

Razmerje med mestom in mestnim gospodom je določalo dejstvo, da je slednji posedoval gospodstvo nad meščansko občino kot celoto in ne nad posameznim meščanom, kar je predstavljalo bistveno razliko od razmerja gospod-podložnik. Nasproti mestnemu gospodu je stala občina svobodnih meščanov s političnimi, upravnimi in (nižje)sodnimi pristojnostmi, eksemptna glede na deželno sodišče.¹

Tako kot so mesta veljala za del gospodstva svojega mestnega gospoda, so kot pravne osebe tudi sama predstavljala zemljiško gospodstvo nad zasebnimi in srenjskimi zemljišči. Pojem zemljiškega gospodstva je bil pravzaprav samo sredstvo, s katerim so skušali v fevdalnem izrazoslovju najti neko opredelitev za značaj mestne zemljiške lastnine, dejansko vlogo zemljiške gosposčine pa so imela mesta le v odnosu do svojih podložnikov in njihove posesti na podeželju.²

Mesto se v pravnem pogledu ni avtomatično pokrivalo s teritorijem mestne naselbine. Samo naselje je bilo od okolice sicer fizično razmejeno (praviloma z obzidjem), kot pravni subjekt pa je obsegalo tudi ozemlje zunaj obzidja v mestnem pomirju (*obgradje, burgfried*), kjer je veljala jurisdikcija mestnih organov. Sklenjenost mestne naselbine so prekinjale enklave - imunitete, ki pravno niso bile sestavni del mesta, temveč izvzete iz njegove avtonomne oblasti in sodnega območja. Zanje je veljalo, da je sodstvo v zemljiških sporih v rokah njihovega zemljiškega gospoda, medtem ko odloča v drugih zadevah toženčeva osebna podsodnost. Del teritorija je bil v obliki imunitete skoraj vedno povsem izvzet iz mestne sodne oblasti, in sicer gradovi, samostani in cerkve zgodnejšega nastanka.³



Pomirje Kostanjevice (po Mlinariču)⁴

Zunaj mestnega obzidja do meja svojega pomirja je imelo mesto precej manjše pristojnosti, saj je bilo ponavadi zemljiški gospod le majhnemu delu ljudi in ozemlja. Določil mestnega prava, da sodi mestni sodnik vse zadeve, ki se zgodijo na tleh pomirja, tako ne smemo razumeti dobesedno. Pristojnosti mestnega sodstva sta tu močno omejevala oblast drugih zemljiških gospodov in osebnopravni položaj ljudi.⁵

Pri **trgih** se je pojmovanje trškega ozemlja močno razlikovalo od natanko razmejenega mestnega ozemlja, saj trg praviloma ni funkcioniral kot teritorialno-pravni subjekt, ampak le kot naselbina. Pravzaprav odražajo trgi zgodnejšo stopnjo mest, preden se je v pravnem smislu izoblikoval pojem mestnega ozemlja v obliki pomirja. Sprva je šlo le za stavbne parcele, zakupljene v mestih od mestnega gospoda po meščanskem pravu, v trgih pa po trškem gospodu dane v različne oblike zakupa.⁶ Tudi če v srednjem veku srečamo izraz trško pomirje,⁷ le-to ni imelo enakega značaja kot mestno, ampak je bilo po izvoru in sodni podrejenosti vezano na grad.

Trg tudi ni bil samostojna zemljiška gosposka, ampak je vsaka individualna posestna enota v premoženjskih in patrimonialnih zadevah spadala neposredno pod določenega zemljiškega gospoda. Sleherni trg je sicer imel svojega trškega gospoda, ki mu je bila podvržena bodisi celotna bodisi vsaj večinska zemljiška posest v trški naselbini. Trški gospod je trg štetil navzven in mogel odstopiti trški skupnosti dela svojih pristojnosti – patrimonialnih in deželskosodnih. Kar so bili v mestih za njihovo ozemlje mestni organi, podprti s privilegijemskim pravom, je za trge praviloma pomenil trški gospod sam. V teritorialnopravnem smislu je torej trg predstavljala zgolj naselbina, podložna v celoti enemu ali razdeljena med več zemljiških gospodov.

Glede na razlike v pravni vsebini mest na eni in trgov na drugi strani je imela **pravna narava zasebne posesti** za strukturo družbe večjo težo pri trgih, kjer je še posebej v zgodnejši dobi izključno določala tudi osebnopravni položaj posestnika in drugih naseljencev. Pri mestih premoženjska razmerja niso imela posebne vloge, saj so bila bremena zemljišč načeloma neodvisna od osebnega položaja imetnika. Za mesta na zreli razvojni stopnji so poleg tega veljali precej enotni srednjeveški standardi širšega prostora, medtem ko so trgi tudi na tem področju kazali večjo raznolikost, ki zahteva temu primerno natančnejšo obravnavo konkretnih primerov.

Na prvem mestu se ukvarjamo z zasebno posestjo, spadajočo pod zemljiško gospostvo mesta oziroma pod gosposčino trškega gospoda. V teh primerih ne gre le za večinsko in načeloma pravno homogeno posest, temveč nasploh za posestnopravna razmerja, ki so dajala naselbinam eno temeljnih obeležij.

V dolenskih **mestih** je povsem neznano premoženjsko razmerje zgodnejše dobe slovenskih mest, t.i. meščansko pravo (*burgrecht*) z značilnostjo dednega zakupa. Tako ne zasledimo ne njegovega imena, ki se je na Kranjskem kmalu izgubilo, ne njegovih reliktoev.⁸ V obravnavanih sedmih mestih nista znana niti druga dva tipa meščanskega zakupa, dejansko spadajoča že k posebnostim, in sicer fevdi mošnjčka, ki so jih podeljevali predvsem nižji plemiči, ter desetemu pfenigu podvržena zemljišča, izvirajoča iz podložnega agrarnega zakupa.⁹

Pri Kostanjevici in Novem mestu, dveh posrednikih mestnega prava in naselbinah z zgodaj izpričanimi vsemi atributi mesta, srečujemo

od samega začetka *dedno prostolastno posest*, ki ni samo značilnost obravnavanih mest, ampak tudi večine trgov. V najstarejšem dolenskem mestu, Kostanjevici, se je vsekakor uveljavila še pred koncem 13. stoletja, saj je v Henrikovem mestnem privilegiju že samoumevno dejstvo.¹⁰ Na konkretnem primeru prodaje hiše je izpričana nedolgo zatem, leta 1323, pri prvem znanem pravnem aktu o prometu z mestnimi nepremičninami.¹¹

Kostanjevici je v tem pogledu tem laže sledila Metlika, ki je od nje dobila mestne pravice še pred letom 1335.¹² Tudi črnomaljski trg, prevzemnik mestnega prava Metlike, je vsaj v tistem večinskem delu, ki je pripadal domačemu gospostvu, nesporno poznal dedno lastnino že v 14. stoletju, o čemer priča leta 1388 prodaja hiše v trgu.¹³ Štiri mesta, povzdignjena iz trgov v sedemdesetih letih 15. stoletja, so prostolastno premoženjsko razmerje dokončno uveljavila najpozneje tedaj, t.j. s prevzemom mestnih pravic starejših mest, o čemer govorimo natančneje v nadaljevanju.

Glede *gmotnih bremen in drugih obveznosti* posestnikov mestnih nepremičnin moramo poudariti, da so bila vezana na posest kot takšno in ne na osebnopravni položaj imetnika. Plemstvo je denimo za svoje nepremičnine v mestih podsodno mestnemu sodišču, razen če je posest izrecno izvzeta iz mestnega sodnega območja.¹⁴ V tej zadevi je eksplicitno določilo kostanjeviško-novomeškega mestnega prava, ki nalaga enaka bremena vsem posestnikom hiš in stavbišč, tako plemenitim kot neplemenitim, revnim in bogatim. V povezavi z drugim določilom o omejevanju prodaje hiš je razvidno, da gre za klasična mestna bremena: popraviljanje obzidja, stražarjenje in plačevanje davka.¹⁵ Navedene dolžnosti so imeli sicer tudi drugi člani mestne skupnosti, ki niso posedovali nepremičnin, a so opravljali obrtno ali trgovsko dejavnost.¹⁶ Fiskalna obveznost je precizirana še v ustanovnih mestnih privilegijih Loža in Krškega (1477), obakrat v obliki dvornega činža deželnemu knezu, druge dolžnosti pa so implicitno zajete v členu o enakosti meščanskih bremen za vse prebivalce. Posebej se v zvezi z robotninsko oprostitvijo omenja delovna obveznost pri graditvi (obrambnih naprav) obeh novih mest.¹⁷ Samo ugibamo lahko, kakšne so bile obveznosti (*mitleidn*) od hiš metliških in črnomaljskih "purgarjev" (*burger dasel in der Metlik vnd ze Tscharnomel*); k enakim dolžnostim so silili tudi v obeh belokranjskih mestih naseljene plemiče in njihove podložnike.¹⁸

Pri **trgih** so bile pravna narava zemljišč in fevdalne obveznosti v veliki meri plod nasebinskega izvora, kar je pomenilo večjo razliko kot med mesti. Tako se v starejših dolenskih trgih prostolastna posest povečini ni razlikovala od mestne, le da so trgi spadali neposredno pod zemljiško gospostvo, zato so bili tržani načeloma dolžni overiti posestne spremembe pri gosposočinski upravi, prebivalci mest pa pred mestnimi organi. Tesneje je bila posest vezana na zemljiško gospostvo pri nekaterih mlajših trgih in pri takih, ki so se razvili neposredno iz vasi (Ribnica). Zlasti slednji so se težko otresli fevdalnih bremen, izviraajočih iz agrarnih podložnih zakupov.

Slabo poznamo pravni položaj zasebne posesti v štirih trgih, ki so postali mesta v sedemdesetih letih 15. stoletja. Njihove ustanovne listine zvečine potrjujejo, da s pridobitvijo mestnega statusa na tem področju ni prišlo do bistvenih sprememb in da je hišna posest s pritklinami že dotlej veljala za prostolastno. Edina znana prodaja v Krškem zadeva zidano klet in kamro, ki ju je tržan leta 1411 prodal

pleterskemu samostanu.¹⁹ Iz deset let mlajšega oprostilnega pisma Friderika Celjskega oštetarjem kaplanije sv. Miklavža pa izhaja, da so Krčani poleg plačevanja činža in davka opravljali za zemljiškega gospoda tlako in druge služnosti.²⁰ Robotninska obveznost je morala biti aktualna še pol stoletja pozneje, sicer mestni ustanovni privilegij (1477) ne bi posebej poudarjal, da so Krčani razen pri gradnji mesta prosti vsakršne tlake.²¹

Šest let starejši kočevski privilegij (1471) ne govori o tlaki, ki je ni niti v nobenem od štirih višnjegorskih "ustanovnih" privilegijev (1478). Za Kočevje ne poznamo pred povzdignitvijo v mesto ne pravne narave zemljišč ne z njimi povezanih obveznosti. Tudi za Višnjo Goro navzlic precej številnim virom ni neposrednih poročil o prometu s trškimi nepremičninami,²² vendar o prostolastni naravi trških domov ne gre dvomiti ne tu ne v drugih treh poznejših mestih, saj je nenazadnje izpričana v gospodarsko šibkejših in upravno manj samostojnih trgih.

Primera prostega razpolaganja s posestjo po trškem pravu srečamo denimo v 14. in 15. stoletju v Mokronogu.²³ Po najstarejšem urbarju iz leta 1502 niso imeli gospodarji v trgu nobenih delovnih obveznosti in drugih dajatev razen davka ter posebnega dvornega šilinga, odmerjenega samo trgu.²⁴ Enako formulacijo lastniške posesti navaja terezijanski kataster za oštate v Radečah.²⁵ Tudi tu je šlo za srednjeveško dediščino, dasi imamo o tem le posredna pričevanja.²⁶ Iz za srednjega veka je bila edina obveznost radeških gospodarjev dvorni činž, izpričan v najstarejšem urbarju iz leta 1575.²⁷ Drugače kot kmetje niso imeli tržani in drugi prebivalci trga nobene redne tlake, razen one pri gradnji in popravilih na gradu, označene: »kot že od nekdaj« (*wie von aller herkhomen*).²⁸

Zelo podobno stanje moremo ugotoviti v sosednjem tržcu Svibno. Iz leta 1439 je znana kupoprodaja hiše in drugih nepremičnin med tržani »po kupnem in pomirskem pravu trga Svibno« (*nach kauuffs vnd purgkfridrecht des margks ze Scherffenbergk*).²⁹ Nekoliko mlajši urbar beleži v trgu drugače kot pri vaseh izključno denarne dajatve.³⁰ Urbarja iz let 1570 in 1571 odkrivata, da je šlo za dvorni činž, značilno dajatev starejših trgov, ne nalagata pa Svibenčanom nikakršne tlake.³¹

Lastništvo in prosto razpolaganje z nepremičninami sta bila prav tako značilnost treh trgov v gospostvu Višnja Gora: Litije, Šentvida pri Stični in Višnje Gore. V urbarialnem popisu iz let 1438-1439 se prav po dvornem činžu razlikujejo od podložnikov na podeželju.³² Pri Šentvidu govori edina znana listina iz leta 1475 o zastavitvi njive po šentviških trških pravicah (*markhtrehtn czu Sand vayt*), spore pa naj bi sodil višnjegorski oskrbnik kot zemljiška gosposka.³³ Za Litijo poznamo primere prodaje lastnih činžnih oštatov od leta 1534 dalje, ki jih prav tako kot omenjene šentviške listine ni overilo višnjegorsko gospostvo, temveč naprošeni overitelji.³⁴ Litijani so tem laže uveljavljali to nepisano pravico, ker je bil litijski trg najbolj oddaljen od sedeža zemljiškega gospostva. Leta 1514 jim je uspelo pri cesarju izposlovati tudi ukaz deželnemu vicedomu in upravitelju, naj poskrbita, da jih Jurij Lamberger v nasprotju z vsemi običaji ne bo silil k "neprimerni" tlaki na gradu Višnja Gora, povečani zaradi obnovitvenih del po nedavnem potresu.³⁵

Glede na sloj tržanov, izpričan tako kot v Šentvidu že v prvi polovici 14. stoletja,³⁶ ni moglo biti dosti drugače v Trebnjem. Razen pose-

stne oblike - oštator iz 15. stoletja³⁷ sicer vse do srede 18. stoletja ne poznamo zemljiško-posestnih odnosov, toda medtem je lahko prišlo v ugaslem trgu do precejšnjih sprememb.³⁸

Na lastniška zemljišča je sklepati tudi v propadlem trgu Otoku, odkoder sicer ni poročil o prodajah posesti med tržani. Znana je samo kupna pogodba iz leta 1378 med Svibenskimi in Celjani za oštator in davka oproščeno zemljišče (*vnser hofstat vnd die freyung in dem marcht*).³⁹ O drugem zgodaj izginulem trgu Kronovo pa, kot že rečeno, ne vemo ničesar, razen njegovega imena.

Videti je, da je v 16. stoletju glede posestniških razmerij nazadovala Ribnica. Po navedbi v reformiranem urbarju iz leta 1573 so tržani od nekdanj med seboj prodajali in kupovali hubna zemljišča in oštate. Zanje so zastavnemu imetniku gospostva plačevali deseti pfenig, vendar so zatrjevali, da te obveznosti v preteklosti niso imeli.⁴⁰ Po omenjenem urbarju so bili posestniki hubnih zemljišč oproščeni tlake in dajatve činžnega žita, razen pri gradnji gradu, medtem ko so trški podružniki (kajžarji) nasprotno opravljali precej hišne tlake.⁴¹ Ali je šlo v srednjem veku resnično za lastniško posest, viri ne povedo, saj govorijo le o fevdnih in drugih zemljiških tržanov zunaj Ribnice.⁴²

Pri Žužemberku ob prehodu v novi vek nasprotno ni bil neizpodbiten niti kupnopравни status trških oštator. V urbarju iz leta 1506 je zapisano, da imajo njihovi posestniki po lastnem pričevanju »vse kupnoppravno« (*sy haben all kawffrecht*), vendar naj bi jim pisma o tem zgorela v požaru.⁴³ Poprej ne vemo sploh ničesar o prometu z nepremičninami, nakar se z letom 1557 začne vrsta kupnoppravnih pisem za posest v trgu in na podeželju,⁴⁴ ki zagotavljajo gospostvu predkupno pravico in plačilo desetega pfeniga.⁴⁵ Navzlic večji podrejenosti zemljišč, kot je bila v srednjem veku običajna pri večini dolenjskih trgov, so bili Žužemberčani po urbarjih iz let 1498 in 1506 oproščeni tlake, ki so jo vsi podložniki opravljali pri gradbenih delih na gradu,⁴⁶ zato pa so morali gradu nuditi pomoč s straženjem in drugimi opravili.⁴⁷

Tržani najjužnejšega srednjeveškega trga Poljane ob Kolpi so se mogli edini sklicevati na svoboščine Friderika Celjskega iz leta 1421, ki so jim jamčile, da so od razdeljenih hub dolžni plačevati uradu Poljane zgolj letno denarno dajatev namesto tlake in naturalnih dajatev.⁴⁸ Videti je, da so edini v gospostvu uživali svojo posest po kupnem pravu, za katerega je v poljanskem urbarju iz leta 1576 rečeno, da ga nimajo podložniške hube.⁴⁹ Po tem najstarejšem ohranjenem urbarju so tržani (*die burger*) Starega trga po potrebi opravljali le ročno tlako pri gradnji poljanskega gradu.⁵⁰

Temeljno ločnico med trgi je torej v posestnopravnem pogledu predstavljala delitev na trge z lastniško in one s kupnoppravno posestjo. Za čas do konca srednjega veka sicer ni moč pri vseh zanesljivo ugotoviti pravnega značaja zemljišč, izpričan je soobstoj več oblik hkrati, pa tudi pretvarjanje iz ene oblike v drugo. Posebno, najmanj pojasnjeno vprašanje, predstavlja pravni položaj podružnikov ali kajž, ki so mlajšega nastanka od trških jeder in za katere je tako v srednjem veku kot pozneje manj podatkov.

Pravni značaj posesti ni bil prvenstveno povezan s časom nastanka trga, temveč bolj z izvorom trške naselbine. Kupnoppravna posest je praviloma značilnost vseh trgov, ki so se razvili neposredno iz vasi in ohranili hubno posestno strukturo: na Dolenskem Ribnica in deloma Poljane. Na drugi strani so mlajši oziroma pozno dokumentirani trgi,

kot denimo Svibno ali Višnja Gora, že v prvi polovici 15. stoletja premogli lastniške oštate, značilne za starejše trge. Končno je treba še poudariti, da razlika med lastniško in kupnopravno posestjo ni bila ostro zarisana.⁵¹

Drugi kriterij, po katerem moremo trge razvrstiti v dve ali več skupin, je delovna obveznost. Pri trgih brez vaškega predhodnika so bile delovne obveznosti skoraj izključno samo varnostno-obrambnega značaja, bodisi v obliki straž bodisi utrjevanja gradov, kakor so jih pač narekovale potrebe. Razlike med trgi so nastale seveda tudi kot posledica večje ali manjše oddaljenosti od gosposčinskega sedeža in obsega pridvarne zemlje. Obdelovanje slednje so skupaj s hišnimi opravili v gradu nalagali predvsem trškim podružnikom. Tlaka je bila torej prav tako kot pravna narava zemljišč v največji meri plod istih zgodovinskih razlogov, predvsem različnega naselbinskega izvora.

OPOMBE:

1 Prim. Otto Brunner, *Land und Herrschaft. Grundformen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*, Darmstadt 1984, str. 349-350.

2 Prim. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*. II. zvezek. *Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana 1980, str. 183.

3 Prim. Fran Zwitter, *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*, Ljubljana 1929, str. 37-39. - Prim. Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961, str. m 161, 164. - O imunitetah prim. geslo *Immunität*, v: *Lexikon des Mittelalters*, München-Zürich, V (1991), str. 390-392.

4 Jože Mlinarič, *Kostanjeviško gospostvo po urbarju iz leta 1625*, *Kostanjevica na Krki* 1970, str. 72.

5 *Patrimonialno sodno oblast* je moglo mesto izvajati samo nad ozemljem in ljudmi, za katere je bilo hkrati zemljiški gospod, enako kot tudi nad raztresenimi mestnimi podložniki zunaj pomirja. Preostale civilnopravne in kazenskopravne zadeve v pomirju so bile v pristojnosti mestnih organov zopet le, če je šlo za nepriviligirano prebivalstvo in ozemlje.

6 Prim. S. Vilfan, n. d., str. 166.

7 Pri Svibnem zasledimo leta 1439 formulacijo: "nach kauuffs vnd purgkfridrecht des margks ze Scherffenbergk" (Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zbirka listin, Kronološka serija, 1439 IV. 24., s. l.), pri Radečah pa dve leti pozneje: "als markchts vnd purckhfrids recht ist daselbs zu Ratschach" (Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), All. Urk. Reihe, No. 5764 h, 1441 s. d.).

8 O meščanskem pravu, njegovih relikvih in pojmu "burgrecht" prim. S. Vilfan, n. d., str. 163-164, in F. Zwitter, n. d., str. 16-17. - Izraz se sicer pojavi še poznega leta 1477 v mestnih ustanovnih privilegijih Loža in Krškega, ki potrjujeta "dieselben stat(t)recht vnd pur(g)krecht", kot jih imajo druga mesta na Kranjskem oziroma Štajerskem, s čimer so mišljene mestne in meščanske pravice (prim. objavi: Janez Kranjc, *Privilegij mesta Lož iz leta 1477*, v: *Notranjski listi I*, Postojna 1977, str. 55; Jože Mlinarič, *Krško in njegova gosposčina v srednjem veku*, v: *Krško skozi čas 1477-1977*, Krško 1977, str. 42). Modifikacijo v obliki "Bürgerrecht" ima v objavi kočevskega ustanovnega privilegija tudi A. Dimitz, *Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain*, I. Gottschee, v: *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XIX* (1864), str. 56. Pojem je sicer še v začetku 15. stoletja izpričan v posavski sosesčini Dolenjske, v privilegiju trga Sevnica: "kauf, burckrecht oder lechen" (StLA, SA, Lichtenwald, Heft 1, 1408 X. 31., Brežice, vidimus v: 1561 IV. 27., Salzburg, pag. 6-7).

9 Prim. S. Vilfan, n. d., str. 164.

10 Prim. člena o prodaji nepremičnin obeh privilegijev v: Sergij Vilfan, *Novomeški mestni privilegij*, v: *Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta*, Maribor-Novo mesto 1969, str. 103-104.

11 Regest 1323 VI. 9., *Kostanjevica v. Fr. Komatar, Das Schloßarchiv in Auersperg*, v: *Mitteilungen des Musealvereines für Krain (MMVK) XVIII* (1905), str. 138, št. 35.

12 Zgolj zaradi slabega stanja virov srečamo dedovanja in prosto razpolaganje z lastnimi zemljišči šele leta 1444, ko je mestno predstojništvo omejilo darovanja cerkvenim ustanovam (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija 1444 III. 25., s. l.; objava: Milko Kos, *Iz metliškega mestnega arhiva*, v: *Etnolog X-XI* (1937-1938), str. 30-31).

13 Regest 1388 s. d. v: E. D. Gaston Graf von Petteneck, *Die Urkunden des Deutsch-Or-*

- dens-Centralarchives zu Wien, I. Band (1170-1809), Leipzig 1887, str. 398, št. 1525.
- 14 F. Zwitter, n. d., str. 39.
- 15 Prim. S. Vilfan, Novomeški mestni, str. 102, 103. - O obveznostih mestnega prebivalstva prim. O. Brunner, n. d., str. 352-354.
- 16 Ustanovna privilegija Krškega in Loža denimo nalagata meščanska bremena vsem, ki v mestu prebivajo, imajo v njem hišo ali pa obrt in kupčijo (po objavah v: J. Mlinarič, n. d., str. 43; J. Kranjc, n. d., str. 59).
- 17 Prim. objavi v: J. Mlinarič, n. d., str. 42, 43; J. Kranjc, n. d., str. 58, 59.
- 18 Ko je vojvoda Leopold zategadelj leta 1407 izdal za plemiške hiše oprostilno listino, namreč v njej govori le o dolžnostih nasplošno (mit in leidn, als ander burger daselbs), toda vse hišne posestnike brez razlike izrecno zavezuje k vzdrževanju obzidja in jarkov (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1407 VI. 18., Dunaj).
- 19 ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pleterje, 1411 VII. 11., s.l.; regest v: F. Komatar, Ein Cartular der Karthause Pletriach, v: MMVK XIV (1901), str. 44, št. 25.
- 20 Objava listine 1421 III. 26., s. l. v: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre deß Hertzogthums Crain, Laybach 1689, XI, str. 236-237.
- 21 Po objavi v: J. Mlinarič, n. d., str. 43.
- 22 V virih srečujemo le višnjegorske tržane, vpletene v razne prodaje, zastavitve in daritve zemljišč na podeželju. Npr. ARS, Collectanea, fasc. 3, prepisi listin, zadevajočih župnijo Višnja Gora, pag. 39-40 (1448 IV. 1., s. l.), 35-36 (1451 II. 12., s. l.), 36-37 (1453 II. 8., s. l.), 37-39 (1454 VI. 21., s. l.).
- 23 ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij III, 1358 XII. 15., s. l. - Istotam, Samostan Pleterje, 1451 III. 1., s. l.
- 24 StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk 1502, fol. 76-78^r, 97-100. – Tako stanje se je ohranilo vso obravnavano dobo, pri čemer so bile še v času terezijanskega katastra hube mokronoškega gospostva zakupne, hiše in vrtovi v trgu pa izrecno označeni kot lastniški (ARS, Terezijanski kataster za Kranjsko (TK), RDA, N 156, No. 29, Stifregister 1756).
- 25 ARS, TK, RDA, N 168, No. 25, s. d
- 26 Potem ko je leta 1393 zabeležena kupoprodaja oštata po deželnem pravu med dvema plemičema, je Friderik Celjski leta 1441 podeljeval hišno posest v dedni fevd v skladu s pravom radeškega pomirja in trga (ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij II., 1393 II. 14., s.l.; StLA, All. Urk. Reihe, No. 5764 h, 1441 s.d. (prepis); No. 5732 b, 1441 VI. 5., prepis).
- 27 ARS, TK, RDA, N 168, No. 43, urbar Radeče 1575, s. p., Volgen die hofzins etc.
- 28 Istotam, s. p., Robath.
- 29 ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1439 IV. 24., s. l.
- 30 W. Milkowicz, Beiträge zur Rechts- und Verwaltungsgeschichte Krains, v: MMVK II (1889), str. 10-11.
- 31 ARS, Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 108, I/61, lit. S XIX-3, urbar Svibno 1570, pag. 337-341. - Istotam, šk. 107, I/60, lit. S III-6, fol. 161^r-164.
- 32 Istotam, šk. 101, urbar gospostva Kamnik-Stari grad 1439, fol. 17.
- 33 Listina 1475 I. 3., objavljena v: K. Črnologar, Dorf St. Veit bei Sittich 1475 noch ein Markt, v: MMVK XIII (1900), str. 137-138.
- 34 Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Archiv Auersperg (AAu), A-X-31, Conv. I, 30. 5. 1646, prepisi listin 1534 VI. 18., 1582 V. 14. in 1612 XI. 16.
- 35 ARS, Vic. A., šk. 124, I/70a, lit. W XXIII-5, prepis ukaza 23. 6. 1514. - V urbarjih iz druge polovice 16. stoletja litijskim oštetarjem ni naložena nikakršna delovna obveznost, ki jo pogrešamo tudi pri Starem trgu v Šentvidu, nasledniku ugaslega šentviškega trga (istotam, lit. W XXIII-3, urbar Višnja Gora 1566, s.p. – ARS, TK, RDA, N 205, No. 35, urbar Višnja Gora 1578, s.p.).
- 36 Leta 1335 se v prodajni pogodbi za del trga poimensko omenja pet tržanov (den purgern die zu Treuen in dem marchkt gesezzen) (ARS, Zbirka listin, Listine iz Arhiva dvorne komore na Dunaju, 1335 XI. 25., s.l.). – O prvih tržanih Šentvida prim. Jože M. Grebenc, Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135, Stična 1973, str. 55, št. 156; str. 58, št. 175.
- 37 Regest 1467 VII. 22., s. l. v: Fr. Komatar, Das Schloßarchiv in Auersperg, v: Carniola NV I (1910), str. 124-125.
- 38 V terezijanskem katastru ni v ničemer opaziti posebnega pravnega položaja oštata, a kataster za gospostvo Trebnje prav tozadevno ni zgovoren (ARS, TK, RDA, N 193, No. 10, s.d.; No. 14, s. d.). Domnevati smemo na podobnost s sosednjo farno vasjo Trebnje, povečini podložno domači župniji. Njeni oštetarji in podružniki so imeli zemljišča v popolni lasti (aigenthumblich) ter bili oproščeni plačevanja primščine in smrtnine, medtem ko so poznale

okoljske vasi izključno zakupne hube (ARS, TK, RDA, N 36, No. 6, Stifftregister, 20. 1. 1757, s.p.; Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŽA Trebnje, Razne knjige, fasc. 1, Stifftregister, 4. 2. 1757, s.p.).

39 ARS, Mikrofilmi, Listine iz HHStA, 7 D/21, 1378 V. 19., Celje.

40 ARS, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573, s. p. – Enajst let pozneje so Ribničani svoje hube sami označili kot kupnopravne (ARS, Vic. A., šk. 105, I/59, lit. R X-19, s. d., pred 24. 11. 1584), kot take - z obveznostjo desetega in dvajsetega pfeniga - pa jih navaja tudi terezijanski kataster sredi 18. stoletja (ARS, TK, RDA, N 169, No. 21, s. d.).

41 ARS, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573, s. p. – Dolžni so bili saditi zelje in repo, sejati in predelovati lan ter presti.

42 ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij III, 1367 IX. 12., Ribnica. – ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1372 VI. 15., s. 1.; 1423 IX. 21., s. 1.; 1430 VIII. 2., s. 1. – Tako tudi ni znano, ali sta ležala v trgu dve hubi z naseljenima kmetoma, ki ju je kupil neki tržan (aigen erkhaufften pawrn zwen) in ju kot prostolastni zapustil svojim sorodnikom (freyaignen verschafft) (ARS, Vic. A., šk. 105, I/59, lit. R X-12, 22. 10. 1538).

43 HHStA, AAu, A-15-57, Urbar Seisenberg 1506, fol. 4.

44 Istotam, A-IX-5, Conv. 3, Seis. Kaufbrief-Regesten 1557-1716.

45 Istotam, npr. 25. 7. 1557, 10. 12. 1588. - Tudi terezijanski kataster pozna v žužemberškem trgu kupnopravni položaj nepremičnin (ARS, TK, RDA, N 183, No. 20, s.d.).

46 HHStA, AAu, A-15-55, Urbar Seisenberg 1498, fol. 31; A-15-57, Urbar Seisenberg 1506, fol. 31.

47 HHStA, AAu, A-15-57, Urbar Seisenberg 1506, fol. 4.

48 Istotam, Urkunden, 1421 II. 24., Celje, insert v: 1599 IV. 4., Gradec.

49 Dušan Kos, Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.-18.stoletje), Ljubljana 1991, str. 305. – Šest razdeljenih hub tržanov označujeta kot kupnopravne terezijanski kataster (ARS, TK BT, N 162, No. 15, s.d.) in privilegij kneza Henrika Auersperga iz leta 1781 (HHStA, AAu, Urkunden, 1781 VIII. 1., Dunaj).

50 D. Kos, n. d., str. 293.

51 V zgoraj navedenih primerih kupnopravnih hub in kajž srečamo vselej dedni princip, ki ni omejen samo na enega, dva ali tri rodove. Temeljno in skoraj edino razliko z lastniško posestvijo je predstavljala obveznost plačila desetega in ponekod še dvajsetega dela kupnine zemljiškemu gospostvu. Pri posesti v prosti lasti je šlo nadalje za hitrejši, prožnejši in manj nadzorovan promet z nepremičninami. Zemljiški gospod je zahteval le dosledno izpolnjevanje urbarialnih obveznosti, medtem ko izdajanje listin že ni bilo več izključno v njegovi pristojnosti.



Junij – avgust

JUNIJ



Hidasov Requiem na dvorišču Brežiškega gradu

BREŽICE, 1. junija – Ob praznovanju 680-letnice omembe mesta je bilo na dvorišču Brežiškega gradu mogoče prisluhniti Hidasovemu Requiemu v izvedbi Orkestra slovenske policije, mešanega pevskega zbora De profundis iz Kranja, Vive iz Brežic, Ljubljanskih madrigalistov in pevskega zbora Akademije za glasbo iz Ljubljane.

ČRNOMELJ, 1. junija – V kulturnem domu je gledališka skupina ZIK Črnatelj zaigrala komedijo Frana Milčinskega Butalci v priredbi Vojka Zidarja. Predstavo so ponovili tudi v kulturnem domu Dragatuš.

NOVO MESTO, 1. junija – Galerija Simulaker je v Knjigarni Goga pripravila razstavo plastik Posmrtno akademske kiparke Karmen Jazbec iz Ljubljane. Avtorico je predstavil umetniški vodja galerije Igor Papež.

SEVNICA, 1. junija – Na 18. srečanju pevskih zborov in skupin gasilskih društev Slovenije je nastopilo sedemnajst pevskih zborov, med njimi tudi ženski pevski zbor Zefir PGD Sevnica.

BRESTANICA, 2. junija – Na gradu Rajhenburg je potekalo 3. srečanje ljudskih pevcev in godcev krške občine, sledil pa je koncert slovenske ljudske glasbe v jazzovski izvedbi tria Renata Chicca in mladinskega pevskega zbora Trebnje.

PLETERJE, 2. junija – Na Šentjernejskih večernicah so v gotski cerkvi nastopili: mešani pevski zbor Vlaste Tavčar iz Šentjerneja, Nace Junkar, Oto Pestner, Šentjernejski oktet in pesnik Jože Grgovič.

ŽETALE, 3. do 9. junija – Na 2. mednarodnem ekstemporu je sodelovalo 82 slikarjev, med nagrajenci pa sta bila tudi novomeška likovna ustvarjalca Danja Bajc in Franc Železnik.

TREBNJE, 4. junija – Na večeru samospenov v predavalnici domače osnovne šole je nastopil basist Janko Volčanšek, diplomant Akademije za glasbo v Ljubljani. Na klavirju ga je spremljal prof. Andraž Hauptman.

BREŽICE, 5. junija – Domača glasbena šola je ob zaključku šolskega leta povabila na grad na koncert pihalnega, citrarskega, harmonikarskega, godalnega in simfoničnega orkestra ter otroškega pevskega zbora in vokalne skupine Solzice.

KRŠKO, 5. junija – Prijatelji je naslov skupinske fotografske razstave, ki so jo v Galeriji Krško odprli v organizaciji Društva ljubiteljev fotografije Krško.

MIRNA, 5. junija – V osnovni šoli se je z razstavo ilustracij predstavila akademska slikarka, domačinka Kristina Krhin. O avtorici in razstavi je spregovoril prof. Ivan Gregorčič, v kulturnem programu pa sta nastopila recitatorja in saksofonist prof. Damjan Kocjan.

PUŠČAVA PRI MOKRONOGU, 5. junija – V salonu pohištva Tom so odprli razstavo Dan iz srečnih sanj, na kateri se je predstavil trebanjski slikar in ilustrator Lucijan Rešič. Avtorja je predstavil prof. Jože Zupan, za glasbeno popestritev so poskrbele učenke ljubljanske srednje glasbene šole.

ČRNOMELJ, 6. junija – V kulturnem domu je potekala zaključna prireditev bralnega kluba Knjižni molčki.

DOBOVA, 6. junija – V kulturnem domu je bil ob krajevnem prazniku koncert otroških in mladinskih pevskih zborov OŠ Dobova.

SEVNICA, 6. junija – V galeriji Ana Lekos so odprli razstavo del Alberta Žvaba - Adija.

VELIKE LAŠČE, 6. junija – Člani Protestanskega društva Primož Trubar domače podružnice so na Trubarjevi domačiji ob občinskem prazniku pripravili likovno razstavo Trubarjevi kraji in ljudje.

AMBRUS, 7. junija – Domača dramska skupina z režiserjem Robertom Bradačem se je predstavila z igro Iztoka Lovriča Afera pouhn kufr.

BRESTANICA, 7. junija – Na gradu Rajhenburg so ob krajevnem prazniku pripravili prireditev Brestanica poje, na kateri so nastopili otroški



Slikar Lucijan Rešič na svoji razstavi v Salonu pohištva Tom v Puščavi pri Mokronogu

in mladinski pevski zbor domače osnovne šole, cerkveni zbor, ženski kvintet Svoboda in moški zbor Svoboda.

CERKLJE OB KRKI, 7. junija – Pred galerijo vojašnice je potekala otvoritev razstave slik na steklu Vilme Mavrič.

KOČEVJE, 7. junija – V Šeškovem domu je imela redni letni koncert vokalna skupina Kantate Domino.

KRŠKO, 7. do 8. junija – V starem mestnem jedru je potekal Jazz fest Krško 2002, na katerem je nastopilo sedem džezovskih zasedb. Festival so pospremile tri spremljevalne prireditve: džez delavnica Ratka Divjaka, projekcije glasbenih filmov, likovna delavnica Jazz packarija, razstava grafitov in zaključna glasbeno-literarna prireditev Pod dežnikom.

MIRNA, 7. junija – KS je ob prazniku povabila na prireditev Za Mirno z ljubeznijo, na kateri sta nastopila domači mešani upokojenski pevski zbor ter ženski pevski zbor Svoboda Mirna.

NOVO MESTO, 7. do 8. junija – ZKD in območna izpostava Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti sta pripravili tradicionalno prireditev To smo mi, na kateri so se predstavila kulturna društva in ustvarjalci. Nastopili so: Dolenjski oktet, KUD Nove arkade, upokojenska društva, KD Jasmin, KUD Krka, mešani pevski zbor Novo mesto, plesalci folklornega društva Kres in plesnega društva Terpsihora, Taus teater, gledališka skupina KD Prečna in besedni ustvarjalci Literarnega društva Dragotina Ketteja.

RIBNICA, 7. junija – V Galeriji Miklova hiša so povabili na ogled arhitekturne razstave Pararelni svetovi.

VAVTA VAS, 7. junija – Pevski zbor DU Straža pod vodstvom Mitje Bukovec je priredil koncert v kulturnem domu.

BREŽICE, 8. junija – V Viteški dvorani Posavskega muzeja so ob 30-letnici pobratenih zborov nastopili: mešani pevski zbor Zarja iz Železne Kaple, Svoboda iz Stražišča pri Kranju, KUD Brežice in moški pevski zbor Vasilij Mirk iz Proseka – Kontovela. – V Mladinskem centru je bila na ogled gledališka predstava K.A.F.K.A v avtorski izvedbi Burekteatra Alice in Kajetana Čopa.

DOBOVA, 8. junija – Likovna družina KD Franca Bogoviča je povabila na likovno razstavo Dan izgnancev.

DVOR PRI ŽUŽEMBERKU, 8. junija – Državna podsekretarka Ministrstva za kulturo dr. Jelka Pirkovič je v večnamenski dvorani odprla muzejsko zbirko Marjana Marinca.

KRŠKO, 8. junija – Na trgu je prepeval kantavtor Peter Dirnbek.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 8. junija – OŠ je povabila na samostojni koncert Leskovškega okteta z gostjo Mihaelo Komočar.

NOVO MESTO, 8. junija – V Knjigarni Goga so predstavili zgoščenko Graščakinja v izvedbi Brine&String.si.

TURJAK, 8. junija – V Viteški dvorani je potekalo tradicionalno srečanje občinskih pevskih zborov. Nastopilo jih je dvanajst.

VESELA GORA, 8. junija – Na grajskem dvorišču so na območnem srečanju odraslih folklornih skupin nastopili plesalci iz Starega trga, Dragatua, Pišec, Artič in Metlike.



Nastop Kresovih folkloristov na prireditvi To smo mi v Novem mestu

Plesalci iz Starega trga na srečanju odraslih folklornih skupin na Veseli Gori



Foto: MIM



Foto: MIM

Predpremierna predstava Menartovih Srednjeveških pridig in balad v izvedbi Satiričnega gledališča Cerjak na prostem v Kostanjevici

VIŠNJA GORA, 8. junija – Na Čandkovi domačiji so predstavili pesniško zbirko Marije Pilko Vse je ljubezen ter odprli slikarsko razstavo Jožice Škof iz Novega mesta. Razmišljanja pisca spremne besede v zbirki, novomeškega pesnika Smiljana Trobiša, in izbrane verze so prebiral Nataša Badovinac, Primož Šuntajs in Jana Garvas, Lojzka Avajanos pa je prebrala prevod ene od pesmi. S petjem so dogajanje popestrili pevci Šentjernejskega okteta.

MIRNA, 9. junija – Pod mirnskimi gradom je s svojim koncertom razveselil Orkester slovenske policije.

NOVO MESTO, 10. junija – Prva dolenska trgovina z glasbili F-plus je praznovala desetletnico delovanja.

VINICA, 11. junija – Gostja 12. srečanja mladih recitatorjev in pesnikov je bila dramska igralka Saša Pavček.

BREŽICE, 12. junija – V Viteški dvorani Posavskega muzeja so se na zaključnem koncertu predstavili solisti in ansambli domače glasbene šole. – V kavarni Amarocod so na ogled postavili dela, ki so nastala na 5. ekstemporu Društva likovnikov Krško Oko. Sodelovalo je 26 slikarjev.

BREŽICE, 12. do 14. junija – V Posavskem muzeju je potekal tridnevni simpozij slovenskih in hrvaških etnologov konservatorjev, ki ga je organizirala območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Novo mesto.

ČRNOMELJ, 13. junija – Mladinski center je povabil na lutkovno predstavo Čudovite dogodivščine vajenca Hlapiča.

MIRNA PEČ, 13. junija – V Dolenjskem muzeju je bila prireditev Spoznajmo občino Mirno Peč skozi knjigo, sliko, pesem in besedo.

TREBNJE, 13. junija – V kulturnem domu si je bilo mogoče ogledati zadnjo otroško abonmajsko predstavo Čarobna hišica v izvedbi gledališča Joli Moli iz Ljubljane.

BREŽICE, 14. junija – V Mladinskem centru so odprli razstavo slik in risb Uroša Srpčiča.

ČRNOMELJ, 14. do 15. junija – V Jurjevanjski dragi se je na 39. jurjevanju predstavilo okrog tristo folkloristov, tamburašev in ljudskih pevcev.

KOČEVJE, 14. do 15. junija – Prvič so potekali Veronikini dnevi. Člani Kluba literatov Kočevske so predstavili zgodbo iz ljudskega izročila, sledil je koncert srednjeveške glasbene skupine Camerata Carniola, objava rezultatov natečaja ljubezenske lirike, v Pokrajinskem muzeju pa so predstavili knjigo dr. Mitje Ferenca, Gojka Zupana in Mateje Bavdaž Pokopališča in nagrobniki kočevskih Nemcev. Slavnostna govornica je bila ministrica za kulturo Andreja Rihter.

KOSTANJEVICA, 14. junija – Osnovna šola Jožeta Gorjupa se je v praznovanje 750-letnice prve pisne omembe mesta vključila s projektom Skrite in skrivnostne sledi Kostanjevice na Krki, ki so ga predstavili na prireditvi v Galeriji Božidarja Jakca. Odprli so razstavo in pripravili bogat kulturni program z nastopom dramskega igralca Slavka Cerjaka, Kuharjevih tamburašev s pevko Alenko Pavlič in gledališko predstavo Menartovih Srednjeveških pridig in balad v izvedbi Satiričnega gledališča Cerjak.

MENGEŠ, 14. junija – Otvoritev nove galerije Labrovič je pospremila tudi razstava likovnih del novomeške slikarke Jožice Škof, v kulturnem programu pa sta sodelovala še Novomeščana Rudi Škof, ki je prireditev vodil, ter pesnik Smiljan Trobiš.

NOVO MESTO, 14. junija – S koncertom Orkestra slovenske policije pod vodstvom Mira Sajeta so se na muzejskih vrtovih pričeli Novomeški poletni večeri 2002. – Na dvorišču Knjigarne Goga je potekal koncert učencev Glasbene šole Marjana Kozine.

PREČNA, 14. junija – V župnijski cerkvi je bilo mogoče prisluhniti koncertu organista Maria Perestegija.

SEVNICA, 14. junija – V likovni delavnici gradu so odprli likovno razstavo del Sebastjana Popelarja.

BREŽICE, 15. junija – Mladinski center je povabil na koncert alternativne godbe s skupinami Aktivna propaganda, Sodn dan, Dislike, Beer System. – Na grajskem dvorišču je sledila premierna predstava dramatisiranih Srednjeveških pridig in balad Janeza Menarta v režiji Slavka Cerjaka. Scenarij je napisal Vinko Moederndorfer. Igralci Satiričnega gledališča Cerjak

so predstavo ponovili še v Kostanjevici, Brežicah in drugje.

KOČEVJE, 15. junija – Med ruševinami gradu Fridrihštajn so igralci Gledališkega studia KUD-a Godba Kočevje premierno uprizorili predstavo Veronika. Igra je delo mlade domače dramaturginje Simone Ješelnik.

MIRNA, 15. junija – Igralci KUD Klas Mirna so v režiji Stanka Tomšiča na gradu pripravili premiero gledališke predstave Veronika Deseniška, Jurčičevo prvo slovensko zgodovinsko tragedijo. Igro so čez nekaj dni ponovili na grajski pristavi Luknja pri Prečni.

NOVO MESTO, 15. junija – Dekan Akademije za glasbo Novomeščan prof. Pavel Mihelčič je pred frančiškansko cerkvijo odkril bronasti doprski kip domačega skladatelja p. Hugolina Sattnerja. Spomenik, ki ga je blagoslovil predstojnik slovenskih frančiškanov p. Stane Zore, je delo akademskega kiparja Mirsada Begića. Slavnostni govornik je bil prof. dr. Edo Škulj. V kulturnem programu sta nastopila Frančiškanski komorni zbor in Šolski pevski zbor iz Žužemberka. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekala likovna delavnica Slikanje krajine v akvarelu.

PODSREDA, 15. junija – Na grajskem dvorišču je bil koncert pihalnega kvinteta Slowind.

ŠENTVID PRI STIČNI, 15. do 16. junija – S koncertom zamejskih pevskih zborov v prostorih osnovne šole se je pričel 33. Tabor slovenskih pevskih zborov. Drugi dan je potekal koncert združenih zborov po scenariju Staneta Pečka, štiritisoočglavi pevski zbor iz skoraj dvesto zborov iz vseh koncev Slovenije in zamejstva pa je prepeval pod taktirko prof. Igorja Švare. Nastopili so še Akademska folklorna skupina Študent iz Maribora, Pihalni orkester Pošta Maribor, recitatorja Jožica Ocvirk in Dušan Banko ter Milan Zrinski, slavnostni govornik pa je bil dr. Bruno Hartman. Predsednik Tabora Jernej Lampret je jubilatoma podelil odličja.

RIBNICA, 16. junija – Kvartet Lipa iz Bariloč je pospremil otvoritev razstave Dr. Vojislav Jožef Arko – Miklov Vojko, drobci iz njegovega življenja in dela v Miklovi hiši.

CELJE, 18. junija – Javni sklad RS za kulturne dejavnosti je v Narodnem domu podelil priznanja ljubiteljskim kulturnim ustvarjalcem za njihove izjemne dosežke. Srebrno plaketo je za dolgoletno in uspešno delo na različnih področjih ljubiteljskega kulturnega udejstvovanja ob še treh nagradah prejel tudi Stane Peček iz Mokronoga.

KOČEVJE, 18. junija – V Pokrajinskem muzeju so odprli razstavo o šolstvu in skrbi za slepe in slabovidne na Slovenskem z naslovom Edina tema je neznanje.

MIRNA PEČ, 18. februarja – Na reviji upokojenskih pevskih zborov so v kulturnem domu nastopili mešani pevski zbori iz Črnomlja, Novega mesta, Škocjana in Straže.

BREŽICE, 19. junija – Na samostojnem koncertu v dvorani šole je nastopil mladi nadarjeni harmonikar Matjaž Predanič, učenec brežiške glasbene šole in dobitnik več nagrad.

LJUBLJANA, 19. junija – S koncertom mladih slovenskih glasbenih talentov na gradu Fužine se je pričela ena najuglednejših kulturnih prireditvev pri nas – Festival Brežice, ki je tudi letos postregel z nizom koncertov stare glasbe v izvedbi vrhunskih glasbenikov iz vsega sveta. Umetniški vodja in organizator prireditve je bil Klemen Ramovš.

NOVO MESTO, 19. junija – V predavalnici Dolenjskega muzeja so predstavili pesniško zbirko Moj ratni dnevnik Milice Stekovič. O avtorici in knjigi je spregovoril višji bibliotekar Ivica Milič, nekaj pesmi pa je prebrala kar avtorica sama. Dogodek so s pesmijo popestrili tamburaši KUD Žumberak, na ogled pa je bila tudi manjša razstava pisanic Stekovičeve.

SEVNICA, 19. junija – Občinsko knjižnico je obiskala ministrica za kulturo Andreja Rihter, v Lekosovi galeriji Ana pa je sledila okrogla miza z naslovom Kultura in podeželje.

BREŽICE, 20. junija – Učenci domače osnovne šole so povabili na grajsko dvorišče, kjer so pričarali vzdušje srednjeveškega mesta, pripravili pa so tudi pester kulturni program. – V glasbeni šoli je imela koncert flavtistka Vanja Ivankovič.

NOVO MESTO, 20. junija – V Dolenjskem muzeju so predstavili Vod-

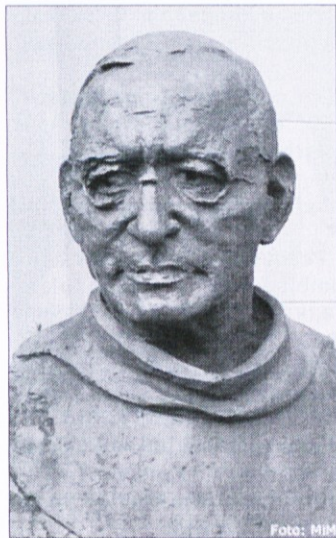


Foto: MIM

Doprski kip p. Hugolina Sattnerja je izdelal akademski kipar Mirsad Begić



V povorki več tisoč pevk in pevcev, ki so se udeležili šentviškega pevskega tabora so bili tudi hrvaški Slovenci iz Splita



Tina Gorenjak in Alenka Bole Vrabc
v Galeriji Krka

nik po Belokranjskem, Dolenjskem, Kočevskem in Posavskem muzeju ter Galeriji Božidarja Jakca. – Ženski pevski zbor Jasmin pod vodstvom Marjance Dobovšek je povabil na koncert v Evangelijsko cerkev. – V Galeriji Krka so pripravili večer s celjsko igralko Tino Gorenjak ter igralko in prevajalko Alenko Bole Vrabc. – V Knjigarni Mladinske knjige je potekala zadnja knjižna čajanka za dedke in babice na temo Kdor bere, ima dvojne počitnice.

RIBNICA, 20. junija – V kraljestvu kondorjev in neviht je naslov knjige, posvečene spominu na dr. Vojka Arka, ki so jo predstavili v Miklovi hiši. Spregovorila sta urednik Mohorjeve založbe Matija Remše in Stanko Klinar, Franc Zabukošek pa je predstavitev dopolnil z diapozitivi.

VELIKA GORICA PRI ZAGREBU, 20. do 23. junija – Folklorna skupina KUD Otona Župančiča Artiče je bila ena od enajstih, ki je nastopila na 2. mednarodnem festivalu folkore. Zatem se je odpravila tudi na mednarodni folklorni festival Tarare pri Lyonu.

ŽUŽEMBERK, 20. junija – Osnovna šola je ob zaključku šolskega leta in ob dnevu državnosti povabila na kulturno prireditev.

BRESTANICA, 21. junija – Na dvorišču gradu Rajhenburg je potekal koncert romske glasbe s skupino Šukar.

CERKLJE, 21. junija – Med 25 slovenskimi slikarji, ki so v gostišču Žejna lakota sodelovali na slikarski razstavi na temo kruha, so bili tudi štirje iz naših krajev: Samo Kralj in Jože Kotar iz Novega mesta, Jože Kumer iz Dolenjskih Toplic in Jože Marinč iz Kostanjevice.

ČRNOMELJ, 21. junija – Na grajskem dvorišču so v okviru prireditev Poletje v Črnomlju zapeli pevci mešanega pevskega zbora Obala pod vodstvom Ambroža Čopija.

KOČEVJE, 21. do 22. junija – Pod okriljem Zveze godb Dolenjske in Bele krajine je potekalo več prireditev, s katerimi so počastili 75-letnico godbe v Kočevju. Prvi dan je bil promenadni koncert godbe iz Švice, sledil je slavnostni koncert Pihalnega orkestra Kočevje pod vodstvom prof. Matevža Novaka, drugi dan pa so nastopile godbe Dolenjske in Bele krajine.

MIRNA PEČ, 21. junija – Ob občinskem prazniku je plaketo za predano delo na področju ljubiteljske kulture prejela Lojzka Krevs. V kulturnem programu so nastopili: domači mešani pevski zbor, ženski pevski zbor Društva podeželskih žena Mirna Peč Čebelice, vokalni kvintet Spev, člani Društva harmonikarjev Mirna Peč, učenci domače osnovne šole ter malčki iz vrta Cepetavček.

NOVO MESTO, 21. junija – V knjigarni Goga se je z nominiranko za nagrado Kresnik, pisateljico Polono Glavan, pogovarjal Andrej Ferko. Predstavila sta njen roman Noč v Evropi.

RIBNICA, 21. junija – V gradu so odprli razstavo Boj krvavi zoper čarovniško zalego, ki jo je pripravila mag. Marjeta Mikuž.

BREŽICE, 22. junija – Na literarnem večeru v Mladinskem centru so predstavili roman Nine Kokelj Milovanje.

ČATEŽ POD ZAPLAZOM, 22. junija – Na osrednjem vaškem trgu so pripravili prireditev Kresnik ob Dušici z nastopom pevskega zbora, folklornih in plesnih skupin ter Teatra Cizamo.

KOSTEL, 22. junija – Praznovanje občinskega praznika in dan državnosti so zaključili s srečanjem ljudskih pevcev in godcev.

ŠENTJANŽ, 22. junija – Ljudske pevke Solzice iz Budne vasi so povabile na dobrodelni koncert. Nastopile so še druge skupine.

TREBNJE, 22. junija – V Galeriji likovnih samorastnikov so odprli 35. mednarodni tabor likovnih samorastnikov, ki se ga je letos udeležilo šestnajst umetnikov iz sedmih držav. Slavnostna govornica je bila svetovalka vlade Nada Zoran, spregovorila pa sta tudi trebanjski župan Ciril Metod Pungartnik in predsednik umetniškega sveta tabora dr. Zoran Kržišnik. Priznanje veliki samorastnik so prejeli dr. Zoran Kržišnik, dr. Mirko Juteršek in Janez Gantar. Slovesnost je glasbeno zaokrožil Slovenski kvartet klarinetov iz Ljubljane. – Na Golievem trgu je potekal večer petja, plesa in glasbe s kulturno-umetniškimi in narodnozabavnimi skupinami.

TURJAK, 22. junija – V spomin na zmago pri Sisku so člani KUD Marija Kogoja v Domu krajanov odprli razstavo del domačega slikarja samo-

rastnika Ivana Klančarja iz Lapor. Naslednji dan je društvo Viteško-dvorni red Andreja Turjaškega povabilo na Srednjeveški dan na gradu Turjak.

ZUŽEMBERK, 22. junija – Z nastopom skupine Nude so se pričele 6. poletne grajske prireditve na žužemberškem gradu v organizaciji Turističnega društva Suha krajina.

TREBNJE, 24. junija – V parku je bilo mogoče prisluhniti koncertu Občinskega pihalnega orkestra pod vodstvom prof. Igorja Teršarja.

NOVO MESTO, 26. junija – V Galeriji Krka so odprli slikarsko razstavo del uglednega hrvaškega slikarja Ivana Rabuzina. O razstavi je spregovorila likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe, za glasbeno popestritev pa so poskrbeli: tenorist Petromil Stašič, sin Antun na violini in Stjepan Mihaljinec na klavirju. – V klubu LokalPatriot je v okviru cikla Jazzinty nastopil najuspešnejši novomeški džezovski glasbenik saksofonist Igor Lumpert v zasedbi z bobnarjem Dammonom Reidom in basistom Reggiejem Workmanom. – V gostišču Na hribu se je začela bienalna slikarska kolonija, ki sta jo pod naslovom Sedem stoletij svetlobe in senc - Šmihel 2002 organizirala KUD Nove arkade in Galerija Škof. Udeležilo se je enajst slikarjev in štirje kiparji.

BREŽICE, 27. junija – Posavski muzej in Galerija 2 sta v muzeju pripravila razstavo del pedagogov praške akademije za likovno umetnost. Spregovorili so svetnik češkega veleposlaništva Josef Hlobil, državni sekretar Ministrstva za kulturo Ciril Baškovič ter češki arhitekt Mojmir Pukl. Nastopila sta pianistka Vera Mullerova in dramska igralka Nadja Strajnar Zadnik.

KRŠKO, 27. junija – Galerija Krško je povabila na otvoritev pregledne razstave slik članov Društva likovnikov Oko v spomin na V. Štovička.

NOVO MESTO, 27. junija – V poslovni stavbi na Seidlovi cesti se je s svojimi deli predstavila diplomirana slikarka iz Šentjerneja Jožica Medle. Zapel je zbor Pomlad. – V LokalPatriotu je bil tolkalni koncert učencev Glasbene šole Marjana Kozine. – Na dvorišču Knjižarne Goga je nastopil kapiteljski komorni zbor Musica sacra pod vodstvom Marijana Doviča.

BREŽICE, 28. junija – Pevka Mia Žnidarič je nastopila na koncertu v Mladinskem centru.

METLIKA, 28. junija – S koncertom Mestne godbe Metlika ter z gostoma Žano Povše in Andražem Hribarjem so se na grajskem dvorišču pričele 10. mednarodne poletne kulturne prireditve Pridi zvečer na grad. Naslednji dan na uradni otvoritvi je bil slavnostni govornik pesnik Tone Pavček, zapeli pa so vokalna skupina Katice in trio Dva čardaša.

NOVO MESTO, 28. junija – Na dvorišču Grmskega gradu je v okviru Novomeških poletnih večerov nastopila skupina Šukar.

PODSREDA, 28. junija – V Slovensko-bavarski hiši so odprli razstavo o arhitekturi Kozjanskega sredi 19. stoletja.

TREBNJE, 28. junija – Ob Baragovem dnevu so na Baragovem trgu odprli Baragovo galerijo in v njej razstavo Indijanski motivi slikarja Tonyja Kobala iz Kanade. O umetniku je spregovoril mag. France Baraga, zapele pa so Ragle. Zatem je v Centru za izobraževanje in kulturo potekala slavnostna akademija, katere slavnostni govornik je bil dr. Marko Frelj iz ZRS Koper, v kulturnem programu pa so nastopili učenci Srednje glasbene in baletne šole Ljubljana ter študentje Akademije za glasbo iz Ljubljane.

ZILJE, 28. do 30. junija – KUD Artoteka Črnomelj je v sodelovanju s Turističnim društvom Zilje pripravilo mednarodno likovno delavnico Atelje na meji, v kateri je sodelovalo 25 umetnikov iz Slovenije, Hrvaške in Avstrije. Vodja delavnice je bil akademski kipar Jože Vrščaj.

BREŽICE, 29. junija do 21. julija – Osrednje koncerte Festivala Brežice je otvoril češki ansambel Musica Florea, pozdravne nagovore pa sta izrekla češki veleposlanik Tomas Szunyog in slovenska ministrica za kulturo Andreja Rihter. Do konca julija so v Brežiškem gradu, na gradu Mokrice in v samostanski cerkvi v Kostanjevici nastopili še: Faye Newton & QuintEssential, Linda Perillo & Cordaria, Conjunto de Musica Antiqua Ars Longa, The Jerusalem Consort, Agnes Mellon & Ensemble 415, Flamski kvartet kljunastih flavt s prijatelji, Trigon, Collegium Marianum ter Hans Maria Kneihns in Yasunoiri Imamura.

LITIJA, 29. junija – Pričel se je ekstempore na temo Mesto Litija.



Foto: MIM

Otvoritev likovne razstave del profesorjev praške akademije za likovno umetnost

MULJAVA, 29. junija – KD Josipa Jurčiča je na Jurčičevi domačiji ob dvajsetletnici uprizorjanja Jurčičevih del zaigralo njegovega Desetega brata. Delo je dramaturgizirala in režirala Danica Kastelic.

NOVO MESTO, 29. junija – Člani Kulturno-športnega društva Gotna vas so pripravili društveno družabno srečanje Bobrov žur, na katerem so se z lutkovno igrico Mojca Pokaculja predstavili člani dramske skupine Samorastniki KUD Mavrica pri Domu starejših občanov Novo mesto, trije glasbeniki: Branka Zorić-Jazbec, Ernest Jazbec in Dušan Pavlenič so pripravili nastop klasične glasbe, igrali so tudi harmonikarji.

ŠENTJERJEJ, 29. junija – V župnijski cerkvi je potekal orgelski koncert organistov Barbare Sevšek in Klemna Karlina.

TREBNJE, 29. junija – V avli Centra za izobraževanje in kulturo so odprli razstavo del učencev dolenjskih, belokranjskih in posavskih osnovnih šol, ki so tudi letos ustvarjali na Malem likovnem taboru. Spregovorili so župan Ciril Metod Pungartnik, dr. Mirko Juteršek in Zdenka Bukovec, ki je vsem dvajsetim sodelujočim podelila priznanja. Za popestritev je zaigral harmonikar Matej Dragan.

BREŽICE, 30. junija – V Mladinskem centru je potekal session večer ritminbluzovske glasbe.

SEVNICA, 30. junija – Na gradu je potekalo območno srečanje ljudskih pevcev. Nastopili so pevci iz Boštanja, s Preske, z Razborja, s Šmarčne, izpdo Gračne gore in pevci Društva upokojujencev Sevnica.

TREBNJE, 30. junija – Glasbena šola je v kulturnem domu pripravila koncert, na katerem se je ob klavirski spremljavi Zoltana Petra predstavil pozavnist Matevž Sila.

BELA KRAJINA, junija – Na dvodnevno turnejo po Beli krajini sta se odpravila Akademski pevski zbor Toneta Tomšiča in mešani pevski zbor Lipa zelenela je. Zapeli so na različnih krajih.

LITIJA, junija – Na zaključnem koncertu glasbene šole so se v kulturnem centru predstavili učenci vseh oddelkov.

LJUBLJANA, junija – Za novega direktorja Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti so imenovali prof. Igorja Teršarja iz Trebnjega. - Študentka 4. letnika violine iz Novega mesta Maja Bevc je nastopila s simfoniki RTV Slovenija.

METLIKA, junija – V Ljudski knjižnici so pripravili razstavo Pesniško ustvarjanje suhokranjskih šolarjev. Učenci so pod mentorstvom Blažke Tomažević razstavljali svoje pesmi in likovne prispevke.

ORMOŽ, junija – Mestna godba Novo mesto je kot edina predstavnica Dolenjske in Bele krajine tekmovala na državnem tekmovanju godb v zabavnem programu in dosegla drugo mesto.

VINICA, junija – V spominski hiši Otona Župančiča je bila na ogled manjša razstava del Julija Papiča, ki jo je pripravil Belokranjski muzej iz Metlike v počastitev 90-letnice umetnikovega rojstva.

JULIJ

METLIKA, 1. julija – Sekcija za potujoče knjižnice ZBDS je v sodelovanju z metliško in črnomaljsko knjižnico pripravila tradicionalno srečanje slovenskih potujočih knjižnic v Beli krajini. Bibliobusi so bili najprej na ogled v Metliki, naslednji dan pa še v Črnomlju. V Pastoralnem centru je potekalo strokovno posvetovanje.

KOSTANJEVICA, 2. julija – Na samostanskem dvorišču je bil promenade koncert kostanjeviškega pihalnega orkestra z gosti.

METLIKA, 2. julija – Na grajskem dvorišču je nastopila mehiška folklorna skupina Tlaxcala.

NOVO MESTO, 3. julija – V Galeriji Krka so odprli razstavo del slikarja Ivana Rabuzina. – Z večernim koncertom baročne glasbe v kapiteljski cerkvi se je začel 6. Novomeški glasbeni festival. Nastopila je sopranistka Olga Gracelj ob spremljavi Milka Bizjaka na špinetu.

TARARE, 3. do 8. julija – Člani folklorne skupine KUD Oton Župančič iz Artič so se udeležili 2. mednarodnega festivala Musichoridanse pri Lyonu.

DOLENJSKE TOPLICE, 4. julija – V Taboru mladih je na koncertu nastopil godalni kvartet The Fry Street.



Krjavelj (Jernej Lampret) s kozo na sceni muljavskega gledališča na prostem, kjer so uprizorili dramaturgizacijo Jurčičevega romana Deseti brat

SEVNICA, 4. julija – V Lekosovi galeriji Ana so odprli slikarsko razstavo del Vedrana Perkova.

SEVNICA, 4. do 6. julija – Na gradu je potekala likovna kolonija Arspekta 3 na temo abstrakcij. Programski vodja je bil akademski slikar Alojz Konec.

ČRNOMELJ, 5. julija – Poletje v Črnomlju se je nadaljevalo s koncertom romske glasbe dua Ira Roma na grajskem dvorišču.

KOČEVJE, 5. julija – Na gradu Fridrihštajn je Gledališki studio Kočevje ponovil predstavo Veronika, naslednji dan pa je bila igra na ogled še na ribniškem gradu.

KOSTANJEVICA, 5. julija – V samostanski cerkvi je na koncertu Festivala Brežice nastopil kubanski ansambel za staro glasbo Ars Longa. Koncert so ponovili v Marijini cerkvi v Olimju v Podsredi.

METLIKA, 5. julija – V Belokranjskem muzeju so predstavili dve knjigi znanstvenega svetnika univ. prof. dr. Toneta Ferenca Ubija se premalo in Rab-Arbe-Arbissima. Deli sta predstavila predsednik Društva piscev zgodovine NOB Frane Pečelin in prof. Zdravko Troha.

PREČNA, 5. do 7. julija – Na glasbenem festivalu Rock Otočec, največjem festivalu rock glasbe pri nas, se je zvrstilo 31 domačih in tujih glasbenih skupin.

RIBNICA, 5. julija – V Galeriji Miklova hiša so odprli vsakoletno predstavitev del študentov 2. letnika podiplomskega študija na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost. O razstavi je spregovorila umetnostna zgodovinarica dr. Nadja Zgonik.

BREŽICE, 6. julija – V Viteški dvorani je v sklopu Festivala Brežice nastopil izraelski ansambel Jerusalem Consort.

HINJE, 6. julija – Potekalo je 14. tekmovanje harmonikarjev.

KOSTANJEVICA, 6. julija – Opera in balet SNG Ljubljana je pod dirigentskim vodstvom Lorisa Voltolinija na samostanskem dvorišču uprizorila Verdijevo opero Nabucco.

METLIKA, 6. julija – Matjaž Javšnik in Valter Dragan sta na grajskem dvorišču nasmejala s črno komedijo Pitje po Evropi.

ŠKOCJAN, 6. julija – Ob občinskem prazniku je bil pred občinsko stavbo letni koncert pevske in folklorne skupine Plamen, ki jo vodi Sonja Krmc. Na osrednji slovesnosti je občinsko nagrado prejela Fanika Martinčič.

VINICA, 6. julija – S komedijo Butalci je v gasilskem domu nastopila Gledališka skupina Zik Črnomelj. Predstavo so naslednji dan ponovili v kulturnem domu v Predgradu.

ŽUŽEMBERK, 6. julija – V okviru 6. poletnih grajskih prireditev na žužemberškem gradu si je bilo v grajski vinski kleti mogoče ogledati monokomedijo Toneta Partljiča Čistilka Marija v izvedbi Mojce Partljič.

BRESTANICA, 7. julija – Na gradu Rajhenburg je potekalo 6. srečanje zabavnih orkestrów Big Band Fest 2002.

BREŽICE, 7. julija – V Viteški dvorani gradu je nastopila sopranistka Agnes Mellon in Ansambel 415.

NOVO MESTO, 8. julija – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bilo mogoče prisluhniti koncertu nizozemskega mladinskega državnega fanfarnega orkestra pod vodstvom dirigenta Dannyja Oostermana.

KOSTANJEVICA, 10. julija – Na koncertu Festivala Brežice je v samostanski cerkvi nastopil slovenski kvartet Slokar.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 10. julija – V avli Zdravilišča so odprli razstavo algoritemskih slik Bogdana Sobana iz Nove Gorice. Otvoritev je z glasbo popestril Tomaž Burkat.

DOLENJSKE TOPLICE, 11. julija – V Taboru mladih se je zaključil 17. poletni tabor Zveze glasbene mladine Slovenije, na katerem je vadilo trideset mladih glasbenikov iz enajstih evropskih držav. Dirigent mednarodnega godalne orkestra je bil Georg Kugi.

KOSTANJEVICA, 11. julija – Flamski kvartet kljunastih flavt je nastopil v samostanski cerkvi.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 11. julija – Z otvoritvijo razstave 4. kreArta v razstavišču Trubarjevega doma upokojenecv se je pričel tridnevni 5. kreArt, likovno-glasbeno srečanje slikarjev, kiparjev, oblikovalcev, glas-



Prizor z uprizoritve Verdijevega Nabucca na dvorišču kostanjeviške cisterce

JULIJ benikov in fotografov, katerega umetniški vodja je Simon Serneck.

NOVO MESTO, 11. julija – Na dvorišču proštije na Kapitlju je v okviru Novomeških poletnih večerov zapel New Swing Quartet. – V Knjigarni Goga so predstavili knjigo Toneta Račkija Z videokamero v roki. Odprli so tudi razstavo kiparskih del akademskega kiparja in likovnega pedagoga Jirija Kočice.

KOSTANJEVICA, 12. julija – V samostanski cerkvi je na Festivalu Brežice nastopil nizozemski ansambel Trigon.

METLIKA, 12. julija – Na grajskem dvorišču je potekal koncert tradicionalnega džeza s skupino Greentown Jazz Band.

NOVO MESTO, 12. julija – Knjigarna Goga je povabila na literarni večer s Sebastijanom Pregljem.

BREŽICE, 13. julija – Collegium Marianum je na gradu izvedel koncert, Schmelzerjevo serenado Herkul in Onfala z baleti.

ČRNOMELJ, 13. julija – Na grajskem dvorišču je potekal koncert belokranjskih ljudskih pesmi.

KOSTANJEVICA, 13. julija – Galerija Božidarja Jakca je povabila na otvoritev nove postavitve stalne zbirke likovnih del grafika in kiparja Franceta Kralja, ki ima zdaj preko 240 del. Slavnostni govornik je bil dr. Andrej Smrekar, spregovoril je tudi direktor galerije Bojan Božič, slovesnost pa so s slovensko pesmijo popestrili Zagoriški fantje.



Otvoritev prenovljene stalne zbirke del Franceta Kralja v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici

MIRNA, 13. julija – Društvo Speča lepotica in založba Viharnik sta na gradu pripravila predstavitev knjige Ivana Stoparja Porečje Temenice in Mirne iz knjižne zbirke Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Z avtorjem se je pogovarjal Marko Kapus, v kulturnem programu pa je nastopila Jerca Mrzel in študentje AGRFT Ljubljana.

TREBNJE, 13. julija – Na platuju pred Cikom je v organizaciji Zveze kulturnih društev Trebnje in Grad teatra Trebnje potekal festival Le soleil.

NOVO MESTO, 15. julija – V klubu LokalPatriot so odprli razstavo fotografij Tadeje Bečaj, ki se je predstavila s serijo fotografij Portreti.

NOVO MESTO, 16. julija – V frančiškanski cerkvi je bil koncert pevke in kitaristke Shirlie Roden in flavtistke Alenke Zupan.

DOLENJSKE TOPLICE, 17. julija – Ob občinskem prazniku so pripravili tudi 2. kiparsko delavnico v parku gostilne Rog, katere "oče" je domači akademski slikar Jože Kumer. Ustvarjali so še: Metod Frlic, Jožef Vrščaj, Vladimirčo Gjorčevski in Dirk Heij.

SOTESKA, 17. julija – V Hudičevem turnu so odprli razstavo slik akademskega slikarja Jožeta Kumra. Dogodek je popestril Topliški kvartet.

BREŽICE, 18. julija – V klubu Mladinskega centra je Lutkovno gledališče Anima nastopilo s predstavo Gusar Berto.

DOLENJSKE TOPLICE, 18. julija – V gostilni Rog je bila predstavitev knjige Topliški dnevnik Slavke Kersnik. Knjigo je predstavila kustosinja Dolenjskega muzeja Marjeta Bregar, spregovorili so še Bogdan Osolnik, župan Franc Vovk, Helena Kulovec in nekateri drugi.

NOVO MESTO, 18. julija – V Galeriji Goga so predpremierno prikazali dokumentarni film o desetdnevni slovenski osamosvojitveni vojni Ko potrka vojna Damijana Šinigoja.

SEVNICA, 18. julija – Lekosova galerija Ana je povabila na pogovor z urednikom, novinarjem, publicistom in vinskim poznavalcem Dragom Medvedom.

BREŽICE, 19. julija – Mi otroci s postaje Zoo je bil naslov gledališke predstave v klubu Mladinskega centra v izvedbi TeaterFraja.

DOBLIČE, 19. julija – V cerkvi sv. Janeza Evangelista je bil koncert bolgarske čembalistke Nedke Petkove.

DOLENJSKE TOPLICE, 19. julija – KUD Vesel Teater je pripravil ulično igro Družina gre na dopust.

JANKOVIČI, 19. julija – Na turistični kmetiji Raztresen so odprli razstavo Zgnetenke Novomeščana Matjaža Matka.

METLIKA, 19. julija – Na grajskem dvorišču si je bilo mogoče ogledati sarajevsko gledališko predstavo Audicija 3.

NOVO MESTO, 19. julija – V Knjigarni Goga je bil koncert tria Ansasa.

METLIKA, 20. julija – V Ganglovem razstavišču so na ogled postavili razstavo del slikarke Erike Omerzel Vujić. – Na grajskem dvorišču je bil koncert džeza s Kristino Oberžan, Tadejem Tomšičem in ansablom Jazz Institution.

SEVNICA, 20. julija – V atriju gradu je nastopila bavarska godba iz Tuerkenfelda v Nemčiji.

VESELA GORA, 20. julija – V okviru prireditev Poletje v Šentrupertu je bil na grajskem dvorišču koncert New Swing Quarteta.

SOTESKA, 22. julija – Slikarski trenutek v Dolenjskih Toplicah je bil naslov enodnevne slikarske delavnice pri Hudičevem turnu. Ob koncu so udeleženci Stojan Grauf, Jože Marinč, Nataša Mirtič, Igor Papež in Vinko Tušek pripravili razstavo del, sledil je koncert skupine Igor Lunder with reeds.

PODHOSTA, 23. julija – V prenovljenem kulturnem domu so se s svojimi deli predstavili domači ljubiteljski slikarji: Rezka Arnuš, Vera Lukšič, Samo Bradač, Silvo in Judita Kulovec, ki so delali pod vodstvom Jožeta Kumra. Nastopili so učenci topliške osnovne šole.

NOVO MESTO, 24. julija – V evangelijski cerkvi sta se na koncertu predstavila flavtistka Mateja Bajt in kitarist Andrej Grafenauer.

METLIKA, 25. julija – na grajskem dvorišču potekal koncert in pogovoru z legendo slovenske zabavne glasbe, Stanetom Mancinijem.

BREŽICE, 26. julija – V Mladinskem centru je bil otvoritveni koncert multikulturnega festivala The art of tolerance s skupinama Srečna mladina in Moveknowledgement.

ČRNOMELJ, 26. julija – Poletje v Črnomlju se je nadaljevalo s koncertom tria Roka Webra na grajskem dvorišču.

BENDJE, 27. julija – Likovni samorastnik Štefan Markelj je v okolici svojega vikenda pripravil priložnostno razstavo z več kot 50 platni.

BREŽICE, 27. julija – Ljubitelji klasične glasbe so prisluhnili koncertu udeležencev Mednarodnih mojstrskih tečajev v sklopu Festivala Brežice. Koncert so ponovili na gradovih Bogenšperk in Rajhenburg.

PODSREDA, 27. julija – Na gradu je bil koncert Greentown Jazz Banda.

METLIKA, 28. julija – Člani dijaške sekcije Kluba belokranjskih študentov so v okviru prireditev Pridi zvečer na grad povabili na gledališko predstavo Improklub.

METLIKA, 29. julija – Od skladbe do videospota je bil naslov večera s Sašem Đukićem na grajskem dvorišču.

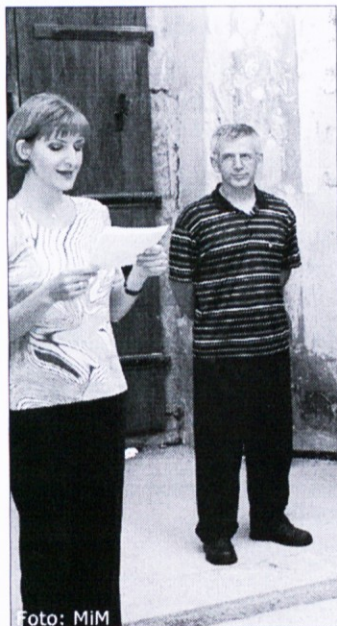


Foto: MIM

Otvoritev razstave slik akademskega slikarja Jožeta Kumra v Hudičevem turnu; na sliki Barbara Barbič Jakše in slikar Kumer

JULIJ

BREŽICE, 30. julija – V Mladinskem centru je bil koncert etno glasbe udeležencev mednarodnega glasbenega tabora.

KOSTANJEVICA, 30. julija – V samostanski cerkvi so odprli razstavo del akademskega slikarja Emerika Bernarda, o katerem je na otvoritvi spregovoril Andrej Medved. – Zaključil se je letošnji mednarodni simpozij Forma viva. V okolju kostanjeviške cisterce so postavili tri nova dela, ki so jih ustvarili trije kiparji iz ZDA, Velike Britanije in BiH.

TREBNJE, 30. julija – V gostilni Šeligo je skupina Grad teater uprizorila parodiji Rdeča kapica in Povodni mož ter prikazala projekcije s festivala Le Soleil.

METLIKA, 31. julija – Na gradu je potekal večer poezije.

BREŽICE, julija – V Posavskem muzeju so predstavili zbornik mednarodnega simpozija o slovenski osamosvojitvi Slovenska osamosvojitve 1991 - Pričevanja in analize, ki je lani junija potekal v Brežicah.

ČRNOMELJ, julija – Sedem mladih iz črnomaljske in semiške občine se je udeležilo enotedenske likovne delavnice pod vodstvom akademskega slikarja Roberta Lozarja. – Tamkajšnja izpostava Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti je izdala pesniško zbirko Cite Matkovič iz Dragatuša.

KOSTANJEVICA, julija – Potekala je obnova starega samostanskega mlina v nekdanji kostanjeviški cisterci.

NOVO MESTO, julija – Dolenjska založba je izdala novo delo domače pisateljice Ivanke Mestnik Gorjanski škratji med ljudmi. Knjigo je ilustriral akademski slikar Jože Kumer.

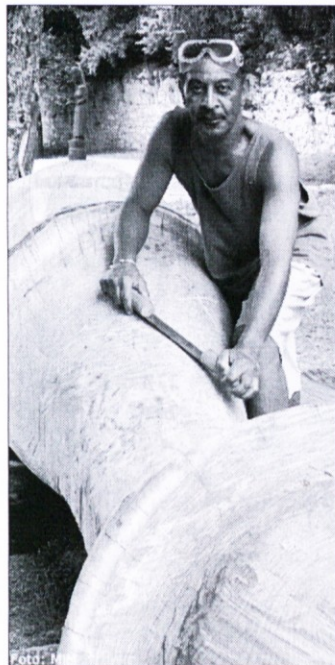
LJUBLJANA, julija – Na literarnem natečaju Radia Slovenija za kratko zgodbo sta bili uspešni dolenski pisateljici: Anica Zidar iz Mokronoga je prejela tretjo nagrado, med odkupljenimi prispevki pa je tudi zgodba Barice Smole iz Trebnjega.

RAŠICA, julija – Na Trubarjevi domačiji je v organizaciji zavoda Parnas potekala tridnevna likovna kolonija, ki jo je vodil akademski slikar in konzervator prof. Samo Kovač.

SAN FRANCISCO, julija – Režiserka Maja Weiss iz Metlike je za svoj prvi celovečerni film Varuh meje na 26. festivalu gejevskega in lezbičnega filma v San Franciscu prejela nagrado za najboljši igrani prvenec.

STAVČA VAS, julija – Že peto leto zapored se je na domačiji Malči Klemen za štiri dni zbralo več kot trideset ljubiteljskih likovnikov na likovni koloniji, ki so pod umetniškim vodstvom likovnega pedagoga Martina Šuštaršiča ustvarjali na temo Krka – simbol življenja. Dela so ob koncu razstavili v vinski kleti žužemberškega gradu.

STOMORSKA, julija – Slovensko društvo Triglav Split je ob slovenskem in hrvaškem dnevu državnosti organiziralo srečanje slovenskih in dalmatinskih pevskih zborov v Stomorski. Na prireditvi je sodeloval tudi mešani pevski zbor Revoz iz Novega mesta.



Na mednarodnem kiparskem simpoziju Forma viva v Kostanjevici so ustvarjali trije kiparji: Nigel Ross iz Velike Britanije, Tyrone Mitchell iz ZDA (na sliki) in Mustafa Skopljak iz Bosne in Hercegovine

AVGUST

METLIKA, 1. avgusta – V Ganglovem razstavišču so odprli fotografsko razstavo črnomaljskih gimnazijcev, v kulturnem domu pa je bila nato plesna predstava Duplikat Plesnega društva Kroker z gostjo Sabino Schwenner.

NOVO MESTO, 1. avgusta – V Kapiteljski cerkvi so se na koncertu predstavili najboljši študenti mednarodnih mojstrskih tečajev Festivala Brežice. Nastop so ponovili na gradu Pišcece ter v Lutrovski kleti sevniškega gradu.

SEVNICA, 1. avgusta – V okviru Sevniškega grajskega poletja je na gradu na koncertu nastopila Lidija Kodrič ob spremljavi pianista Emila Glavnika.

BRESTANICA, 2. avgusta – Na gradu Rajhenburg je bilo mogoče prisluhniti koncertu etno-folk glasbe s skupino Terra folk.

ČRNOMELJ, 2. avgusta – Tango, hudičev ples je bil naslov plesne predstave na grajskem dvorišču.

BOGENŠPERK, 6. avgusta – Na gradu je bil koncert Študentskega festivala s študenti Akademije za glasbo v Krakovu. Nastopili so še v kapiteljski cerkvi v Novem mestu ter na gradovih Rajhenburg, Pišcece in Sevnica.

CELJE, 6. avgusta – V Galeriji sodobne umetnosti se je na prvi pregledni razstavi v rojstnem kraju predstavil novomeški diplomirani slikar Janko Orač.



Sopranistka Pija Brodnik in organistka Angela Tomanič na koncertu v cerkvi na Trški gori; foto: Lidija Murn

NOVO MESTO, 6. avgusta – Na Muzejskih vrtovih je nastopil bas-ki-tarist Bogdan Arsovski z Ezgi Orchestra.

NOVO MESTO, 6. do 10. avgusta – Klub LokalPatriot je priredil drugo poletno fotografsko delavnico Fotopub, ki jo je vodil Borut Peterlin. Na njej je sodelovalo 50 udeležencev, ki so ob koncu razstavili izbrana dela v knjigarni Goga.

NOVO MESTO, 7. avgusta – Na Muzejskih vrtovih je potekala literarna štafeta z Miho Mazzinijem, Katjo Plut in Magdo Lojk. Sledil je koncert skupine Caminoigra.

NOVO MESTO, 8. avgusta – Veliko poslušalcev je na Muzejske vrtove privabila Josipa Lisac s svojo skupino.

METLIKA, 9. avgusta – Na grajskem dvorišču so na večeru etno-folk glasbe nastopili Milan Kanik, Ansas Trim in Jan Tomšič.

RIBNICA, 10. avgusta – V Miklovi hiši so odprli razstavo Pogled na slikarstvo v času prehoda iz osemdesetih v devetdeseta leta – izbor iz ribniške likovne zbirke 2.

TRŠKA GORA, 10. avgusta – V okviru Novomeškega poletnega festivala se je v cerkvi na koncertu predstavila sopranistka Pija Brodnik ob orglarski spremljavi Angele Tomanič.

NOVO MESTO, 11. do 17. avgusta – Klub LokalPatriot in Glasbena šola Marjana Kozine sta pripravila tretjo poletno glasbeno delavnico Jazzinty, ki jo je vodil njen pobudnik Marijan Dovič. Udeležilo se je 90 udeležencev, tudi iz tujine, učili pa so jih priznani tuji glasbeniki, kot sta newyorški basist Reggie Workmann, bobnar Damion Reid itd. Vsak večer so v klubu LokalPatriot potekali jam-sessioni, zaključni koncert udeležencev pa je bil na Muzejskih vrtovih.

BOGENŠPERK, 13. avgusta – Na gradu je bil koncert Festivala Brežice z Accademio di Musica Antica Bolzano, ki so mu kasneje prisluhnili še na gradovih Rajhenburg, Sevnica in Pišcece ter v novomeški Kapiteljski cerkvi.

TREBNJE, 13. avgusta – Pokopali so trebanjskega kulturnega delavca, pisatelja, pesnika, esejista, potopisca in knjižničarja Franceta Režuna.

ČRNOMELJ, 14. avgusta – V grajskem atriju je bilo mogoče prisluhniti zanimivi skupini Sunart & The Deegees.

GRABROVEC, 16. avgusta – Pri cerkvi sv. Urbana je potekal prijeten večer z ljudskimi pevci in godci Posavja, Dolenjske in Bele krajine Tako se je pelo in igralo nekoč.

BRESTANICA, 17. avgusta – Na državnem tekmovanju v igranju na diatonično harmoniko je postala prvakinja Urška Jerele.

NOVO MESTO, 18. do 22. avgusta – V dolenjski prestolnici je potekal 1. mednarodni festival kratkega filma Sniff. Vodil ga je Simon Bizjak.

METLIKA, 20. avgusta – V cerkvi sv. Miklavža je bil koncert srednjeveške zborovske glasbe Gregorijanski koral.

NOVO MESTO, 20. avgusta – Založba Goga in LokalPatriot sta povabila na mednarodni pesniški večer v knjigarno Goga, kjer so se predstavili trije gostujoči pesniki mednarodnega pesniškega festivala Medana.

ŠENTRUPERT, 21. avgusta – V okviru Poletja v Šentrupertu je na trgu nastopil Zbor donskih kozakov, nekaj dni kasneje pa še v Novem mestu na grmskem gradu kot prireditev Novomeških poletnih večerov.

TRI FARE, 21. avgusta – Metliške poletne prireditve so se nadaljevale s Pridigami Janeza Svetokriškega v izvedbi Borisa Ježa in zborom Gregorijanski koral pod vodstvom prof. Toneta Potočnika.

ŠENTJERNEJ, 22. avgusta – V župnijskem domu so na ogled postavili razstavo del udeležencev 3. slikarske kolonije Jernejevo 2002: Gregorja Nartnika iz Kranja, Jerce Šantelj iz Sevnice, Urše Cigler iz Kranja, Arjana Preglja iz Ljubljane, Mojce Vilar iz Domžal in Jožice Medle iz Šentjerneja - odraslih ljubiteljev slikarjev in osnovnošolcev. Nastopili so šentjernejski rogisti, Vinogradniški oktet in violinistki Barbara Drev in Tea Potočnik. – Pred občinsko stavbo je bil koncert domačega pihalnega orkestra pod vodstvom Sandija Franka.

KOČEVJE, 23. avgusta – V Likovnem salonu so odprli razstavo Likovna kolonija 2002, in sicer so na ogled postavili dela udeležencev mladih izseljencev. Večer je popestril vokalni oktet Odmev.



Pisatelj Andrej Blatnik na okrogli mizi o kratki zgodbi; foto: Lidija Mum

NOVO MESTO, 23. avgusta – Lidija Jež je v Kulturnem centru Janeza Trdine v pogovoru z Vido Žabot predstavila Žabotin knjižni prvenec *Križ na prsih*. Večer je s petjem popestrila Aida Čorbadžić.

BRUSNICE, 24. avgusta – Na koncertu Novomeškega glasbenega festivala v župnijski cerkvi sta nastopili harfistki Jasna Požegar in Selma Sitar z mentorico Pavlo Uršič.

METLIKA, 24. avgusta – Mednarodne poletne kulturne prireditve Pridi zvečer na grad so se zaključile s koncertom Big band Grosuplje.

SEVNICA, 24. avgusta – Ruska skupina Ira roma je popestrila otvoritev likovne razstave *Arspekta 3*, ki je na gradu potekala julija.

STRMCA, 24. avgusta – Na tradicionalnem koncertu je nastopil Komorni zbor Stanislava Škrabca iz Ribnice.

ŠENTJERNEJ, 24. avgusta – Na skupnem koncertu so nastopili pihalni orkestri iz Trebnjega, Kamnika, Kostanjevice in Šentjerneja.

KOSTANJEVICA, 26. do 29. avgusta – V organizaciji krške izpostave Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti so na samostanskem dvorišču potekali Dnevi sodobnega plesa, ki so jih poklonili mestu ob 750-letnici. Predstavili so se plesalci Plesne izbe Maribor s predstavo *Ž*, Slovenski plesni projekt s predstavo *Pieces for one and The Others* ter kostanjeviška plesna skupina *Harlekin* s predstavo *Kar je bilo, je in bo*. V šoli je potekala plesna šola pod vodstvom Jasne Knez, Freda Lasserrea in Mojce Usar.

KOČEVJE, 29. avgusta – Z nastopom skupine KUD Dobreč iz Bele krajine so se zaključile prireditve, ki so potekale v okviru letošnjih Poletnih večerov na mestni ploščadi.

KOSTANJEVICA, 29. avgusta do 1. septembra – Novomeška Založba Goga je v sodelovanju še z drugimi že drugič priredila Gogine poletne vrtove, katerih programski vodja je domačin Branko Jordan. Na petnajstih prireditvah se je predstavilo preko 40 kulturnih ustvarjalcev. Med drugim so v Galeriji Božidarja Jakca pripravili forum o povezovanju festivalskih pobud na področju Dolenjske, potekala je okrogla miza *Kratka zgodba se predstavi* s pisateljem Andrejem Blatnikom, ki je vodil tudi literarno delavnico na to temo, nastopila je skupina Fake Orchestra, z diaporoekcijo *Serijske Bajke* in povesti o Gorjancih se je predstavil novomeški fotograf Borut Peterlin, na literarni večerici pa so se predstavili Gogini avtorji Miha Manzžini, Milan Markelj in Samo Pregelj ter kvartet pozavn.

NOVO MESTO, 29. avgusta – V prošnji je bil v okviru Novomeških poletnih večerov večer srednjeveške glasbe *Gregorijanski koral*.

BRESTANICA, 30. avgusta – Na gradu Rajhenburg se je predstavila skupina *String.si*.

GLOBODOL, 30. avgusta – V Domu glasbene dediščine je na Koncertu ob svečah nastopil čembalist Luca Ferrini.

RIBNICA, 30. avgusta – VEDT Hrovača je na odru za obzidjem gradu uprizorilo gledališko predstavo *Ribniški trojčki*.

KRŠKO, 31. – 1. septembra – Društvo likovnikov Krško Oko je v sodelovanju z DUO Impoljca organiziralo likovno kolonijo *Združimo barve – slikajmo skupaj!* Udeležencem so pri ustvarjanju pomagale mentorice Cvetka Miloš, Vladka Štoviček in Jožica Medle, pridružil pa se jim je tudi likovni pedagog Marjan Podlogar.

TREBNJE, 31. avgusta – Pred CIK-om je potekal etno glasbeni večer *Diega Barriosa Rossa* z glasbeniki.

BREŽICE, avgusta – Mladinski center in društvo študentov sta bila organizatorja projekta *The art of tolerance* z 81 mladimi ustvarjalci iz enajstih evropskih držav.

ČRNOMELJ, avgusta – Tukajšnja območna izpostava Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti je izdala pesniško zbirko *Cite Matkovič*.

DOLENJA VAS PRI RIBNICI, avgusta – V domači dvorani je moški pevski zbor *Lončar* ob 50-letnici priredil koncert.

SEVNICA, avgusta – V Lekosovi galeriji Ana so na ogled postavili dela, nastala na 2. in 3. Kreartu.

VRANOVIČI, avgusta – V gasilskem domu so odprli razstavo del, ki so nastala ob letošnjem 4. ekološkem spustu po Lahinji.

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik XIII., leto 2002, št. 5 (83)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in Žužemberk
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Milan Rman (Trebnje), Ida Zagore (Šentjernej),
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105 in (07)39-39-270, faks: (07) 39-39-272, elektronska pošta: rast@infotehna.si
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Mestna občina Novo mesto, št. ŽR: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

SODELAVCI TE ŠTE



200701948,5

COBISS o

- David BEDRAČ, študent na Pedagoški
- Mitja BERCE, samostojni akademski slikar, Slepšek pri Mokronogu
- Katja CEGLAR, univ. dipl. umetnostna zgodovinarica in univ. dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica
- Ivan CIMERMAN, slavist, urednik, Slovenska izseljenska matica, Ljubljana
- Boris GOLEC, doc., dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu M. Kosa ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana
- Cveto GRADIŠAR, specialist psihiater, Zdravstveni dom Novo mesto, Novo mesto
- Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, zgodovinar, ZRC SAZU, Ljubljana
- Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu
- Tomaž HROVAT, sodelavec revije Rast
- Jelka HUDOKLIN, mag. krajinske arhitekture, Acer, Novo mesto, Dolenjske Toplice
- Branko JORDAN, absolvent dramske igre in umetniške besede na AGRFT v Ljubljani, Kostanjevica
- Marko KAPUS, samostojni podjetnik, Studio5, Mirna
- Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika in književnosti, Novo mesto
- Tomaž KONCILIJA, prof. slovenskega jezika in književnosti, OŠ Grm Novo mesto, Novo mesto
- Judita LUX, absolventka arheologije, Hoterdršica
- Marko MARIN, dr. umetnostne zgodovine in dipl. režiser, Mirna, Ljubljana
- Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto
- Jure MIKUŽ, dr. umetnostne zgodovine, Ljubljana
- Rozalija MOHAR, prof. pedagogike in zgodovine, svetovalka, Šolski center Novo mesto, Semič
- Lidija MURN, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list, Novo mesto
- Robert PESKAR, mag. umetnostne zgodovine, Javni zavod RS za varstvo kulturne dediščine, OE Novo mesto, Ljubljana
- France REŽUN, predm. učitelj zgodovine in zemljepisa, pokojni, Trebnje
- Barica SMOLE, predm. učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje
- Franci ŠALI, prof. sociologije, urednik, Vavta vas
- Smiljan TROBIŠ, svobodni ustvarjalec na področju kulture - pesnik, Novo mesto
- Saša UCMAN, univ. dipl. psihologinja, Stopiče
- Jožef VRŠČAJ, akademski kipar, svobodni umetnik, Črnomelj

RAST - OKTOBER 2002

MESTNA OBČINA NOVO MESTO